

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА**

ЗБІРНИК

СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 2 (14)

Рівне – 2020

УДК 371: 931: 821: 615:004
ББК 65: 75: 63: 80: 76
3-41

Збірник студентських наукових праць. № 2 (14). Рівне: РВЦ МЕНУ імені академіка С. Дем'янчука, 2020. 250 с.

ISBN 978-966-7359-75-1

У збірнику подано наукові статті студентів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука з питань розкриття ролі педагогіки і психології, економіки та фінансів, фізичного виховання, спорту та здорового способу життя, а також соціальних комунікацій у забезпеченні динамічного соціально-економічного розвитку України та формуванні громадянських цінностей як основи демократичного суспільства.

Редакційна колегія:

Борейко В. І. – д.е.н., доцент, професор проректор з наукової роботи,
Золяк В. В. – к.соц.ком., завідувач кафедри соціальних комунікацій;
Ліщук Н. В. – к.держ.упр., доцент кафедри економіки та фінансів;
Логтюк Ю. Г. – к.пед. н., доцент, доцент кафедри математичного моделювання;
Марчук О. О. – к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки;
Миронюк В. М. – к.філолог.н., доцент, доцент кафедри української мови та літератури;
Миськовець Н. П. – начальник відділу із наукової діяльності та аспірантури;
Сотник Ж. Г. – к.фіз.вих., доцент, завідувач кафедри фізичної культури і спорту;

ISBN 978-966-7359-75-1

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, 2020

ЗМІСТ

Розділ 1. ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ.....	6
Бондарук М. О. Альтернативні педагогічні технології у професійній підготовці майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.....	6
Буркало К. Ю. Впровадження інтерактивних художньо-педагогічних технологій у процесі вивчення мистецької освітньої галузі.....	11
Волошина І. В. Каліграфічні хвилинки на уроках української мови в початковій школі.....	18
Волошина І. В. Самостійна робота на уроках української мови в початковій школі.....	25
Герук М. В. Казкотерапія в розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.....	32
Гурай І. В. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів.....	39
Дмитрук І. А. Структура комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.....	46
Клімчук Д. О. Ділянка закладу дошкільної освіти як засіб ознайомлення дітей з природою.....	53
Крупко Н. М. Художньо-педагогічні технології формування загальнокультурної компетентності на уроках мистецтва в Новій українській школі.....	60
Люмах І. П. Формування інформативних компетентностей майбутніх учителів початкових класів.....	66
Пальчевська О. В. Професійна підготовка учителів у системі початкової освіти до формування природознавчої компетентності учнів.....	74
Пальчевська О. В. Методика роботи над помилками під час вивчення математики в початкових класах.....	83
Стасюк І. Ю. Роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи.....	91
Стрільчук Ю. Г. Зміст та напрями співпраці школи та батьків учнів крізь призму ідей Нової української школи	96
Цьока М. М. Педагогічний аналіз стану використання ігрових технологій на уроках природознавства.....	105
Шатковська А. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до морально-етичного виховання учнів.....	112
Штиба І. Г. Педагогічна діяльність як об'єкт діагностики	119
Розділ 2. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ.....	126
Абрамович І., Алексіюк А. Особливості функціонування експресії у мові регіональних мас-медій.....	126

Бурченя Н. Мовностилістичні особливості медійного заголовку.	132
Гринюк К. Суспільні чинники функціонування національної публіцистики.	137
Макалюк О., Полухович О. Роль соціальної реклами у сучасному медіапросторі.....	143
Савчук Ю. Особливості використання образу людини з інвалідністю у рекламі.....	149
Розділ 3. ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ.....	159
Білогрива Н. А. Семантико-стилістичні особливості англіцизмів соціальних мереж.....	159
Грицун Р. С. Інклюзивна біографія як історія подолання життєвих перешкод на шляху до успіху.....	166
Дешко П. П. Становлення української мови в X-XVII ст	171
Ніколайчук Ю. Використання інформаційно–комунікаційних засобів навчання на уроках української мови старшої школи в умовах дистанційного навчання.....	179
Помяновська Я. О. Розвиток інформаційно-комунікативних навичок у майбутніх викладачів української мови	185
Розділ 4. ЗДОРОВ'Я, ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ.....	191
Бірець О. М. Профілактика первинних інсультів.....	191
Воробей І. В. Особливості впливу масажу на організм людини в поєднанні з іншими засобами реабілітації.....	197
Гайдиш М. І. Шляхи популяризації футболу у регіонах.....	204
Іверук М. С. Формування мотивації до занять легкою атлетикою у дітей молодшого шкільного віку.....	210
Нагорний Д. П. Плавання як засіб виховання дітей молодшого шкільного віку.....	218
Рачок М. Л. Програмування занять з оздоровчого фітнесу для жінок першого періоду зрілого віку зі стрибків на батуті.....	224
Симанович Л. В. Оцінка ефективності комплексного підходу до фізичної реабілітації дітей із ДЦП.....	230
Симанович О. І. Особливості застосування лікувальної фізичної культури (ЛФК) при переломах хребта у лікарняний період.....	238
Розділ 5. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ.....	245
Бойчук М. М. Переваги та недоліки використання онлайн симулятора тса на уроках інформатики для формування основних компетентностей для здобувачів освіти.....	245

РОЗДІЛ 1 ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

УДК 371.13:373.21

Бондарук М. О., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Хом'як О. А., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті представлено одну з найбільш актуальних проблем – використання альтернативних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Розкрито сутність поняттєвого апарату дослідження. Проаналізовано альтернативні педагогічні технології, які зосереджуються не лише на оновленні змісту навчання та виховання, а й на організації освітнього середовища, що сприятиме професійній підготовці майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.*

***Ключові слова:** альтернативна освіта, альтернативна педагогіка, альтернативні педагогічні технології, професійна підготовка.*

***Abstract.** The article presents one of the most pressing issues – the use of alternative pedagogical technologies in the training of future educators of preschool education. The conceptual apparatus of research «alternative pedagogical technologies» is revealed. Alternative pedagogical technologies are analyzed, which focus not only on updating the content of teaching and education, but also on the organization of the educational environment, which will contribute to the professional training of future educators of preschool education.*

***Keywords:** alternative education, alternative pedagogy, alternative pedagogical technologies, professional training.*

Сучасна українська освіта перебуває у пошуку нових форм і методів навчальної діяльності, які допомогли б повніше розкрити потенціал особистості, її креативність, позбутися авторитарних впливів та зберегти рівновагу між зовнішніми та внутрішніми чинниками розвитку, адже у Законі України «Про освіту» [1] йдеться про необхідність всебічного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

На сьогодні особлива роль відводиться духовному вихованню особистості у створенні педагогічних технологій для розвитку суспільних знань. Пасивне навчання не може виховати активних громадян, адаптованих до життя у змінному світі, тому на сьогодні тривають пошуки освітніх альтернатив, які

можуть бути джерелом переосмислення освітньої традиції. У зв'язку з переосмисленням орієнтирів освітньої політики, сьогодні здійснюється підвищений інтерес до поняття «альтернативна освіта».

Чимало зарубіжних праць присвячено теоретичним засадам альтернативної освіти. Це наукові праці Р. Ван ден Хівера (ПАР) [2], Ф. Вудза і Г. Вудз (Великобританія) [3], С. Губіка (Чехія) [4], Б. Сліверського (Польща) [5], А. Слівки (Німеччина) [6] та ін. Саме у їхніх працях зустрічаємо поняття «альтернативна освіта», «альтернативна школа» та похідні від них.

Аналіз наукових джерел, нормативно-правових документів та практики функціонування альтернативних закладів освіти підтвердив актуальність проблеми та доцільність її дослідження.

Метою нашої статті є аналіз альтернативних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.

Альтернативна освіта з'явилася у відповідь на створення стандартизованої та обов'язкової освіти впродовж останніх двох-трьох століть. Освітні першовідкривачі, такі як Рудольф Штайнер [7] та Марія Монтессорі [8] вважали, що освіта повинна окультурювати та розвивати дитину на багатьох рівнях: не тільки інтелектуально, а й морально, духовно, емоційно, психологічно та фізично.

У «Педагогічній енциклопедії XXI століття» альтернативна педагогіка визначається як «течія педагогічної думки, яка сягає основ руху нового виховання, а на сучасному етапі пов'язана з досвідом практичного реформування шкіл, педагогічними інноваціями, експериментами чи новаторськими проєктами, завдання яких є привнесення у педагогічну теорію і практику нових перспектив розвитку чи ідей. Цей тип педагогіки асоціюється з відмінними від загальноприйнятих, домінуючих форм, методів чи організаційних моделей навчання і виховання» [9, с. 102].

Альтернативна освіта побудована на переконаннях, що існує безліч різноманітних способів здобути знання, всі люди можуть набути освіти і стати освіченими. Кожен може знайти «шлях», що полегшить індивідуальне навчання й прогрес. У центрі альтернативної освіти є педагог, який є гарантом отримання знань, умінь та навичок, формування відповідальності за вчинки, розвиток ерудиції та соціальної готовності стати повноцінним членом суспільства.

Альтернативна освіта має автономію, незалежну від соціально-політичного життя суспільства, є інноваційною, тобто надає імпульс до змін; є взаємодоповнюваною до традиційної освіти, яка допомагає альтернативній освіті відігравати унікальну суспільну роль у суспільстві та житті громадян; притаманна різним часовим періодам й континентам, є цілісною та плюралістичною [10, с. 24].

Л. Кравець визначає, що альтернативна освіта – це не удосконалення, а спроба знайти інші смисли, цінності, способи, джерела освіти. Альтернативна освіта, відома як нетрадиційна – це широке поняття для позначення всіх форм і технологій навчання поза межами традиційної освіти. Може базу-

ватися на використанні альтернативних освітніх філософій і методів. Так само, як альтернативні музика та енергетика, альтернативна освіта – явище поки нечисленне, не надто популярне, не надто визнане, зрозуміле і прийняте, але, як і будь-які інші альтернативи, альтернативна освіта показує можливий вектор розвитку [10, с. 190].

На наш погляд, альтернативна освіта – це опозиційна форма існуючої освітньої системи. У процесі аналізу наукової літератури, альтернативну педагогіку можна розуміти як один із підходів до навчання та виховання. Таким чином, альтернативна педагогіка – це кожен інший педагогічний підхід, який характеризується багатьма течіями, теоріями та моделями.

Альтернативна педагогіка стимулює процес конкуренції і сприяє підвищенню якості традиційної педагогіки. Кожен із напрямів альтернативної педагогіки становить певну систему загальноприйнятих напрямів, які у подальшому створюють свого роду альтернативну систему педагогічних ідей [10, с. 23].

У результаті дослідження окремих альтернативних шкіл і праць авторів альтернативних освітніх моделей було виявлено, що найбільшу увагу світової педагогічної громадськості привертають вальдорфські школи Рудольфа Штайнера, та школи Марії Монтесорі.

Вальдорфська школа – альтернативний заклад дошкільної, початкової або середньої освіти, який базується на освітній філософії, розробленій австрійським педагогом Рудольфом Штайнером, що передбачає міждисциплінарний характер навчання з інтегруванням практичних, мистецьких та концептуальних елементів і має на меті створення умов для того, щоб дитина стала вільною, морально відповідальною, інтегрованою особистістю, виконала свою унікальну місію, наявність якої стверджує антропософія.

Школа Монтесорі – це альтернативний заклад дошкільної, початкової або середньої освіти, який базується на освітній філософії, розробленій італійським педагогом Марією Монтесорі, що передбачає навчання у різновікових групах, вибір учнями видів діяльності з запропонованого їм спектру, створення підтримувального середовища, неперервні блоки робочого часу, використання конструктивістського підходу до навчання, за якого учні відкривають для себе явища, поняття і предмети, працюючи з ними й експериментуючи.

Альтернативний навчальний заклад – це такий навчальний заклад, який задовольняє потреби дітей, що не можуть бути задоволені у звичайних освітніх закладах, пропонує нетрадиційну освіту та є доповненням до звичайної освіти.

Головною особливістю альтернативних навчальних закладів є використання нетрадиційних методик навчання і виховання, де акцент робиться на гуманних відносинах між учасниками освітнього процесу, розвитку індивідуальних можливостей та творчого потенціалу дітей. Основним завданням альтернативних навчальних закладів є забезпечення індивідуалізації та диференціації вивчення великої кількості вибіркових дисциплін і

курсів за допомогою спеціалізованої навчальної бази й інноваційних методів роботи.

Вважаємо, що у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти варто використовувати альтернативні педагогічні технології, які мають активізуючі цілі, розвивальний та виховний характер й безпосередньо пов'язані з використанням різних видів пізнавальної діяльності. Дані освітні технології необхідно визнати ефективним способом модернізації та удосконалення вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Досліджуючи альтернативу як педагогічне поняття, І. Кравець виявила низку найважливіших складових альтернативних педагогічних технологій, а саме:

- принципова відмінність альтернативної освіти від традиційної, яка полягає, передусім, у тому, що діти вчаться на основі індивідуальних програм, виходячи з власних інтересів, досвіду і відповідального вибору;
- обов'язкова наявність рівноправної, ділової, договірної взаємодії між педагогом і дітьми та вільного, демократичного освітнього процесу, ціннісно-значущого для всіх суб'єктів освітньої діяльності;
- забезпечення єдності освітнього процесу, дозвілля та трудової діяльності дітей;
- надання максимальної самостійності і самодіяльності дітям у процесі пізнання навколишнього світу;
- введення дітей у коло живих знань, необхідних у практичній діяльності;
- реальне поєднання індивідуальних інтересів дітей із пропонованими освітніми послугами; забезпечення ситуації активного пошуку знань і вмінь;
- культивування у кожної дитини мотивації і прагнення проявляти свої здібності, а також бажання брати на себе відповідальність за отримання власної освіти;
- залучення в суспільну діяльність, у процесі якої діти одночасно пізнають закони іншого світу і вчаться протиставити їх світові свого суспільства, закони якого засновані на взаємній повазі людської індивідуальності і де кожен може знайти своє місце в житті [11, с. 193].

З метою забезпечення професійної підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти (ЗДО) до навчальних планів ступеня вищої освіти «бакалавр» включено наступні навчальні дисципліни: «Інноваційні педагогічні технології в дошкільній освіті», «Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти», «Функціонування дошкільного закладу і школи у суспільстві», ступеня вищої освіти «магістр» – «Технології педагогічних досліджень і діагностика в дошкільній освіті».

На практичних заняттях варто познайомити студентів з альтернативними педагогічними технологіями, які формують широкі професійні компетентності майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти у галузі дошкільної освіти. З власного досвіду переконані, що процес професійної підготовки

набуває удосконалення за умови впровадження наступних інтенсивних технологій: активних навчальних лекцій, семінарів, практичних та лабораторних занять у формі дискусій, обговорень, ігрового проектування, майстер-класів, творчих майстерень, семінарів-практикумів та тренінгів, а саме:

1. Навчально-методичний семінар з теми: «Сучасні аспекти методики Марії Монтесорі у роботі з дітьми дошкільного віку».

2. Семінар-тренінг з теми: «Освітня майстерня вихователя ЗДО».

3. Семінар-тренінг з теми: «Формування особистості дитини в освітньому просторі XXI століття: історичне підгрунтя, реалії та перспективи».

Застосування таких альтернативних педагогічних технологій сприятиме формуванню професійних навичок майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти, вивченню нових тенденцій у педагогіці, забезпечуватимуть вихователів закладу дошкільної освіти новітніми знаннями про особливості педагогічної роботи, форм і методів взаємодії з дітьми та застосуванню їх на практичних діях.

Отже, застосування альтернативних педагогічних технологій, побудованих на активному їх використанні в освітньому процесі педагогічного факультету, дає змогу простежити важливість послідовного професійного розвитку і ґрунтовної професійної підготовки сучасного вихователя закладу дошкільної освіти. Результативна робота з впровадження зазначених альтернативних технологій у професійній діяльності вихователя закладу дошкільної освіти буде залежати від застосування нестандартних підходів до фахової підготовки спеціалістів дошкільної освіти та впровадження інноваційних освітніх технологій, спрямованих на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожної особистості.

1. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. 2. Van den Heever R. Alternative education: vision of a democratic alternative. Johannesburg: U.T.A.S.A., 1987. 40 p. 3. Woods Ph. A. Alternative Education for the 21st Century: Philosophies, Approaches, Visions. Palgrave Macmillan, 2008. 300 p. 4. Hubík S. Mass Bricolage as a Source of Alternative Education. *Czech Sociological Review*. 1997. № 1. P. 57–71. 5. Sliwerski B. Edukacja alternatywna, dylematy teorii i praktyki. Krakow: Impuls, 1992. 322 s. 6. Sliwka A. The contribution of Alternative Education. URL: <http://www.oecd.org/edu/cei/40805108.pdf>. 7. Steiner R. The Education of the Child and Early Lectures on Education. SteinerBooks, 1996. 127 p. 8. Standing E. M. The Montessori Revolution in Education. Literary Licensing, 2011. 216 p. 9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 366 с. 10. Сметанський М. І. Сутнісні характеристики альтернативи як педагогічного поняття. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 1. С. 22–29. 11. Кравець І. Л. Альтернатива як педагогічне поняття. *Вісник Житомирського державного університету*. Житормир, 2014. Сер. Педагогічні науки. Вип. 3 (75). С. 190–194.

Буркало К. Ю., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Марчук О. О., к.пед.н., доцент, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

***Анотація.** У статті розкрито актуальність проблеми впровадження інтерактивних художньо-педагогічних технологій у процесі вивчення мистецької освітньої галузі. Обґрунтовано роль активної художньої діяльності і творчого самовираження учнів у сфері мистецтва у змісті дисциплін, що реалізують освітню галузь «Мистецтво». Проаналізовано сутність понять «інтерактивне навчання», «інноваційний розвиток мистецької освіти майбутніх учителів початкової школи». Обґрунтовано діалогічні форми педагогічного спілкування як засіб стимулювання інтерпретаційної діяльності учнів. Виокремлено та обґрунтовано інтерактивні методи, доцільні для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва (фасилітована дискусія, метод проєктів). Охарактеризовано форми організації взаємодії учнів у навчальній діяльності: роботу в парах, трійках, малих і великих групах. Наведено приклади можливих колективних завдань для організації проєктної діяльності учнів 1-2-го класу.*

***Ключові слова:** інтерактивне навчання, молодший школярі, майбутні учителі, початкова школа, освітня галузь «Мистецтво», фасилітована дискусія, метод проєктів.*

***Abstract.** The article reveals the urgency of the problem of introducing interactive art and pedagogical technologies in the study of art education. The role of active artistic activity and creative self-expression of students in the field of art in the content of disciplines implementing the educational field «Art» is substantiated. The essence of the concepts «interactive learning», «innovative development of art education of future primary school teachers» is analyzed. Dialogic forms of pedagogical communication as a means of stimulating students' interpretive activity are substantiated. Interactive methods are singled out and substantiated, they are expedient for the organization of analysis-interpretation of works of art (discussion is facilitated, project method). Forms of organization of interaction of students in educational activity are characterized: work in pairs, threes, small and large groups. Examples of possible collective tasks for the organization of project activity of pupils of 1-2 class are resulted.*

***Key words:** interactive learning, junior schoolchildren, future teachers, primary school, educational field «Art», facilitated discussion, project method.*

Інноваційні процеси, які відбуваються в сучасній освіті, вимагають відповідних змін у підготовці фахівців. Особливий акцент здійснено на підготовку педагога, здатного впроваджувати в освітній процес інноваційні технології, будувати взаємодію з іншими суб'єктами на засадах інтеракції, партнерства й паритетності. Важливою є підготовка майбутнього вчителя до організації дозвіллевої діяльності дітей, формування в них здатностей поновлювати свої розумові ресурси якісним і різноманітним відпочинком та дозвіллям.

У Концепції «Нова українська школа» (2016) [1] зазначається, що вчитель початкової школи має сформувати в дитини розуміння творів мистецтва, вміння розвивати власні естетичні смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття прекрасного, а це можливо лише за сформованості в учнів здатності до творчої діяльності відповідно до бажань, інтересів та потреб. Відповідно до цього вчитель має володіти високим рівнем готовності до реалізації завдань естетичного виховання як важливого складника особистісного становлення молодших школярів із залученням інноваційних художньо-педагогічних технологій.

Сучасний стан розвитку педагогічної науки характеризується інноватикою, яка охоплює всі аспекти освітньої проблематики, реформування процесів, спрямованих на створення умов формування і розвитку цілісної, творчої особистості, здатної до успішної соціалізації та самореалізації у суспільстві. Окремленим питанням присвятили праці відомі вітчизняні вчені: Г. Васянович, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Красовська, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Рибалка, О. Рудницька, Д. Стеченко.

Аналіз праць вчених свідчить про те, що мистецька освіта майбутніх учителів початкової школи покликана формувати професійні якості педагога: творче гнучке нестереотипне мислення, спілкування з мистецтвом та трансформація його цінностей, здатність продукувати нестандартні ідеї, розв'язувати педагогічні проблеми та ситуації, обирати інноваційні методи і прийоми викладу змісту дисциплін художньо-естетичного циклу, створювати спеціальні умови опанування практичними вміннями мистецько-творчої діяльності [2, с. 38].

Для загальної мистецької освіти застосовування інтерактивних технологій є малодослідженим аспектом інноваційної діяльності вчителя.

Метою статті є теоретичне обґрунтування інтерактивних художньо-педагогічних технологій у процесі вивчення мистецької освітньої галузі.

Нова українська школа спрямовує освітній процес, починаючи вже з перших шкільних кроків, не лише на формування в учнів комплексу ключових і предметних компетентностей, а й на розвиток у них емоційного інтелекту, комунікативних і творчих здібностей, які закладають підґрунтя для особистісної самореалізації дитини в суспільстві, її успішності в житті. На важливості саме таких завдань наголошено в Державному стандарті

початкової освіти та чинних Типових освітніх програмах з мистецької освітньої галузі [3].

У змісті дисциплін, що реалізують освітню галузь «Мистецтво» у початковій школі, провідна роль належить активній художній діяльності і творчому самовираженню учнів у сфері мистецтва. Основними завданнями у початковій школі є пробудження в учнів інтересу до мистецтва, залучення до художньо-творчої діяльності в музичному, образотворчому, хореографічному, театральному видах мистецтва [3].

У 2020–2021 навчальному році мистецька освіта реалізується через навчальні предмети «Мистецтво» (1 клас), предмети «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» (в початковій школі 2–4 класи та базовій основній школі 5–7 класи) та інтегрований навчальний курс «Мистецтво» (в основній школі та старшій школі 8–9 класи), інтегрований навчальний курс за вибором «Мистецтво» (в старшій школі 10 клас), «Художня культура» (в старшій 11 клас).

Вивчення предметів мистецького циклу в 2–4 класах початкової школи базується на основі Державного стандарту початкової школи (2017 р) [3] та оновлених типових освітніх програм (2016 р., наказ Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 № 948 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів») [4].

Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів передбачає розширення діапазону форм організації навчання, методів та способів навчальної взаємодії у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності. Із метою застосування учнями здобутих у процесі навчальної діяльності знань, умінь і навичок у позаурочний час можуть організовуватися різноманітні виховні заходи.

У випадках, коли програмовий матеріал різних навчальних предметів дозволяє інтегрувати його в межах одного навчального дня, можуть організовуватися так звані «тематичні дні», коли всі уроки за розкладом спрямовують на реалізацію єдиної виховної мети, що знаходить логічне продовження у виховному заході.

Серед методів навчання мають домінувати інтерактивні, методи навчання у русі, а діапазон навчальної взаємодії школярів має розширюватися поступово: у 2 класах – це переважно робота в парах і в малих групах (3 учні), у 3–4 класах – групова, командна робота [5].

Інтерактивне навчання, на думку О. Пометун і Л. Пироженко, – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, що має конкретно передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожний учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність. Головне – інтерактивні методи створюють умови для міжособистісної взаємодії учнів [6, с. 23].

Під інноваційним розвитком мистецької освіти майбутніх учителів початкової школи, О. Красовська розуміє комплекс створених і впроваджених

організаційних та змістових нововведень, розвиток низки чинників і умов, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу професійної педагогічної підготовки студентів педагогічних факультетів до художньо-естетичного виховання молодших школярів. Під інноваціями мистецької освіти вона вбачає новизну, що ефективно змінює результати професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі художньо-естетичного виховання молодших школярів, створюючи вдосконалені нові освітні, дидактичні, виховні системи; освітні педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання і виховання в умовах вищого навчального закладу [7, с. 134].

На уроках мистецтва у школі, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, зазвичай панує монолог учителя, хоча в організації будь-якого виду художньо-пізнавальної діяльності можна знайти належне місце також діалогу й полілогу. Нерідко педагогічні відносини, які зовні нагадують діалог (розмова, бесіда), підміняються псевдодіалогом (або квазидіалогом), а інколи набувають рис антидіалогу (за наявності імперативних прав у однієї сторони, наприклад учителя, «який завжди правий», та відсутності таких самих прав у іншої сторони – учня, який «завжди помиляється») [8].

Діалогічні форми педагогічного спілкування є засобом стимулювання інтерпретаційної діяльності учнів, прояву рефлексії у процесі пізнання мистецтва. Педагогічний діалог – це своєрідна поліфонія взаємодії, де специфічні дії вчителя, який моделює навчально-виховний процес на партнерських засадах (відкритість, довіра, повага, симпатія тощо), створюють умови для самовираження кожного учня [9, с. 30].

З-поміж низки інтерактивних методів, доцільних для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва, високу ефективність має фасилітована дискусія.

Фасилітована дискусія як одна з форм педагогічного спілкування полягає в колективному обговоренні певної проблеми, що має на меті колегіально наблизитися до результату (віднаходити рішення, відкривати нові ідеї, утворювати консенсус) за допомогою певних стратегій, спрямовуючих запитань і спеціальних прийомів ведучого – фасилітатора.

Технологія спрямована на розвиток умінь учнів пильно спостерігати, розмірковувати про зміст художніх творів, що стає можливим завдяки багатозначності образів мистецтва, їх здатності інтригувати й пробуджувати різні думки. Ураховуються потреби й інтереси глядачів-початківців, які набувають умінь спостереження й рефлексії – компонентів візуальної компетентності.

Важлива відмінність цієї інтерактивної технології від традиційної – відсутність додаткової інформації про авторів творів, час їх створення, художні засоби тощо. Без будь-якої зовнішньої інформації діти мають навчитися «вичерпувати» зміст твору із самого твору. (До того ж практика переконливо свідчить, що фактологічну інформацію про мистецтво школярі цього віку швидко забувають).

Пусковий механізм дискусії полягає в серії заздалегідь розроблених запитань учителя, що виконує роль фасилітатора. Він виступає посередником у взаємодії учнів, стимулюючи за допомогою запитань пізнавальні процеси, творче мислення учасників обговорення, допомагає їм включитися в активний пізнавальний пошук у процесі сприймання мистецьких творів і їх колективного обговорення [9, с. 120].

Усі запитання – це так звані запитання «відкритого типу», що передбачають низку можливих відповідей. Вони побудовані так, щоб діти могли відповісти на них, використовуючи попередньо набуті знання, систематизувати й закріпити вже відоме. Треба прагнути утримуватися від заміни цих запитань іншими, особливо навідними або вузькоспрямованими. Саме ці запитання було обрано в перебігу тривалої експериментальної роботи, тому що вони природно виникають у початківців на стартовому етапі спілкування з мистецтвом і спрямовані на їхні інтереси й потреби. Педагогічні стратегії продумані так, щоб стимулювати, але не підштовхувати художньо-естетичне зростання дитини, допомагаючи реалізувати закладений у ній потенціал, розвиватись у відповідному темпі. Тому не варто намагатися «перестрибувати через сходинок» – ускладнювати запитання, прискорювати темп їх поступового поетапного введення у процесі навчання.

Інтерактивні художньо-педагогічні технології передбачають різні форми організації взаємодії учнів у навчальній діяльності: роботу в парах, трійках, малих і великих групах. Групова діяльність здійснюється на засадах кооперації.

На уроках мистецтва в початковій школі з метою формування навичок спілкування і взаємодії доцільно чергувати перераховані форми кооперативної діяльності учнів залежно від поставлених дидактичних і виховних завдань. Групова та колективна робота природно виникає під час виконання народних обрядів, у процесі розігрування театралізованих діалогів. Підкреслимо, що поступово, від класу до класу, збільшується питома вага групової роботи, адже учні привчаються працювати в команді, отримують елементарні комунікативні навички. Робота у групах сприяє вихованню в учнів толерантності, колективізму, взаємодопомоги, вона стимулює процес художнього пізнання з позиції «Ми».

Для виконання молодшими школярами колективних робіт варто час від часу застосовувати метод проєктів. Йому притаманні такі ознаки, як урахування індивідуальності учнів, стимулювання їхнього розвитку відповідно до здібностей і можливостей, кооперація діяльності школярів, активізація колегіальної співтворчості.

За домінуючим видом діяльності можна виокремити основні типи художніх проєктів: інформаційний, дослідницький, практично-творчий, ігровий (або рольовий).

Метод проєктів застосовується на етапах уведення в тему (переважно інформаційний тип), розкриття основного змісту теми (дослідницький та

інформаційний тип), під час узагальнення теми (ігровий або художньо-творчий тип) [9, с. 122].

Враховуючи, що повноцінна реалізація методу проєктів вимагає цілого комплексу соціокультурних компетентностей, радимо якомога раніше починати з елементів цього методу, розвиваючи й ускладнюючи їх послідовно, від класу до класу.

Наведемо приклади можливих колективних завдань для організації проєктної діяльності учнів 1–2-го класу:

- виконання «віночків» народних пісень і танців, що побутують у рідному краї («Перлини душі народної»);

- демонстрація народних традицій декоративно-ужиткового мистецтва («Писанкарство», «Вишивка», «Витинанка» тощо);

- виготовлення українських сувенірів, ляльки-мотанки тощо з наступного розповіддю (наприклад, «Лялька заговорила»);

- колективна різнокольорова композиція («Дерево життя») з квіточок-витинанок, у центрі кожної – фотографія учня, автора цієї роботи [9, с. 123].

Учитель є організатором і координатором навчально-пізнавальної діяльності учнів; за потреби – консультує окремих учнів або групи; здійснює постійний зворотний зв'язок; стимулює дискусію під час колективного оцінювання результатів роботи, підтримуючи активність, емоційність учнів.

Особливості діяльності учнів, які розробляють певний мистецький проєкт, полягають в інтегральності та варіативності вирішення творчих завдань. Метод проєктів передбачає самостійну роботу учнів, компетенція саморегуляції стає провідною. Рівень самостійності і творчості враховується під час оцінювання проєктної діяльності, тому поряд із загальною оцінкою колективної роботи варто оцінювати індивідуальний внесок кожного учня.

Під час формування малих і великих груп доцільно враховувати спеціальні здібності та естетичні інтереси учнів, їхній попередній художній досвід та знання з різних видів мистецтв (архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, хореографія, театр, кіно) [8, с. 123].

У групи для виконання проєктів, як правило, потрапляють учні з різними здібностями й уподобаннями, що дає змогу розподіляти соціальні ролі, різні за мірою активності: лідерські, виконавські, творчі тощо. Бажано дотримуватися рухливості ролей, здійснювати їх зміну, щоб кожний з учнів відчув себе в різних позиціях.

У результаті впровадження методу проєктів, підвищується мотивація навчально-пізнавальної діяльності; збагачується емоційна сфера (ефект емпатії, «проживання» емоційно-естетичних почуттів іншого); відбувається систематизація та інтеграція знань, посилюється їх прикладна спрямованість; виховується толерантність у перебігу дискусій, обговорення різних інтерпретацій, версій, трактувань, оцінок; розвивається поліфонічність «бачення» неоднозначних мистецьких явищ; формуються комунікативні навички,

досвід діалогового спілкування, уміння працювати в команді в умовах співробітництва і взаємодопомоги (ефект соціалізації), глибоше усвідомлюється відповідальність за результат – власний і колективний.

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 22.05.2020). **2.** Красовська О. О. Методичні засади впровадження інноваційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. № 1(13). Рівне: РВЦ МEGУ імені академіка Степана Дем'янчука, 2015. С. 37-47. **3.** Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: постанова Каб Міністрів України від 21. 02. 2018 р. № 87. Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>. **4.** Про затвердження змін до навчальних програм 1–4-х класів загальноосвітніх шкіл: Наказ М-ва освіти і науки України від 5 серпня 2016 р. № 948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0948729-16#Text>. **5.** Бовсунівський В. М. Вивчення мистецьких дисциплін у 2018 - 2019 навчальному році. URL: http://zipro.net.ua/data/files/2017/2018_metod_rekom_mystectvo.pdf. **6.** Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ, 2004. 352 с. **7.** Красовська О. О. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій : монографія. Рівне: видавець О. Зень, 2017. 460 с. **8.** Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с. **8.** Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с. **9.** Масол Л. Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво»: підруч. Київ: Промінь, 2019. 260 с.

Волошина І. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – **Сойко І. М. к.пед.н., доцент** (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука м. Рівне)

КАЛІГРАФІЧНІ ХВИЛИНКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті досліджено ефективність і успішність навчання каліграфічного письма, яке значною мірою залежить від забезпечення учнів початкових класів прописами, робочими зошитами з правильним написанням цифр, букв і з'єднань. Проаналізовано, Державний стандарт початкової загальної освіти, який передбачає формування графічних навичок письма, правильного, чіткого зображення букв та їх поєднань, плавного письма складів слів. Обґрунтовано, що робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а має продовжуватися у наступних класах.*

***Ключові слова:** письмо, каліграфія, графічні навички, техніка письма, молодші школярі.*

***Abstract.** At the present stage, the writing is a complex psychophysiological process not only for six-year-old students, but also for all younger students in general. The effectiveness and success of teaching calligraphy largely depends on the provision of primary school students with recipes, workbooks with the correct numbers, letters and compounds. The state standard of primary general education provides for the formation of graphic writing skills, correct, clear representation of letters and their combinations, smooth writing of word syllables. Work on calligraphy, writing techniques is not limited to the period of literacy, but should continue in subsequent classes.*

***Keywords:** pedagogical technology, personal education, professional competence, primary school teachers, moral and ethical education.*

Актуальність проблеми. На цьому етапі розбудови держави, українська мова набула державотворчого статусу, займає важливу роль і місце в структурі мовної освіти та життєвої необхідності досконалого оволодіння нею усіма громадянами України. Державна мова покликана розв'язувати проблеми освіти, розвитку та виховання підрастаючого покоління.

Мета навчання української мови полягає у створенні умов для формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє виражальними засобами рідної мови, усіма її видами, типами, стилями, жанрами акумульованими в ній духовними скарбами [1].

Навчальне завдання, зокрема, передбачає ряд завдань мовної освіти молодших школярів, серед яких: засвоєння основних усних і писемних норм української літературної мови, її виражальних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів.

Культура писемного мовлення передбачає грамотне, правильне висловлення думки за допомогою графічних знаків – літер (на письмі), охайне, чисте, відповідно до мовних норм, каліграфічних та естетичних правил письму.

Проблема методики навчання дітей письму є об'єктом дослідження сучасних науковців, серед них слід особливо виділити (О. Білик, М. Вашуленко, Н. Воскресенська, С. Головащук, В. Горбачук, М. Корф, Д. Кравчук, В. Паламарчук, Н. Рождественський, О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Н. Шкурятян тощо).

Як бачимо, цій проблемі, науковці приділили велику увагу, оскільки вона є досить актуальною на сучасному етапі, щодо здійснення мовної освіти підростаючого покоління.

Мета статті полягає в тому, щоб систематизувати та удосконалити методики навчання письма та ефективність проведення каліграфічних хвилинок на уроках української мови в початкових класах.

У відповідності до визначеної мети, виокремлено такі завдання:

- проаналізувати вимоги програми до оволодіння навичками письма молодшими школярами;
- визначити основні аспекти та умови якісного навчання письма учнів початкових класів;
- дослідити ефективність проведення каліграфічних хвилинок на різних етапах уроку.

Підготовка до письма починається вже в першому класі у підготовчому періоді навчання грамоти. Так, на кінець підготовчого періоду програмою ставиться ряд вимог до початкових умінь учнів, серед яких є наступна вимога: правильно сидіти, тримати ручку під час письма, рухати руку вздовж рядка, орієнтуватися на сторінці зошита, зображувати і розташовувати у робочому рядку елементи букв.

Робота над формуванням та розвитком культури писемного мовлення здійснюється і у наступних класах.

Оволодіння каліграфічним письмом, уміння писати на класній дошці і в зошитах є, безперечно, одним з найголовніших завдань, що покликане формувати вчителя. У противному разі, якість уроків письма в період навчання грамоти, проведених не кваліфіковано, без урахування науково обґрунтованого досвіду педагогів-майстрів нашої школи, піддається, ясна річ, сумніву.

Державний стандарт початкової загальної освіти передбачає формування графічних навичок письма, правильного, чіткого зображення букв та їх поєднань, плавного письма складів слів. Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а має продовжуватися

у наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт [1].

Навчаючись писати, першокласник має оволодіти трьома основними групами навичок письма:

- технічними – уміння правильно користуватись письмовим приладдям, координувати рухи руки, дотримуватись гігієнічних правил письма;
- графічними – правильно зображувати букви (нахил, висота, ширина), поєднувати букви у складі, слові, рівномірно розміщувати слова в рядку;
- орфографічними – визначати звуковий і буквений склад слів, написання яких збігається з вимовою [2].

Вони успішно формуються тоді, коли дотримуватись таких психолого-педагогічних вимог:

- 1) реалізація принципів доступності, науковості, наочності, систематичності та ін.;
- 2) забезпечення єдності навчання, виховання і розвитку;
- 3) врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, здійснення диференційованого та індивідуального підходів у процесі навчання письма;
- 4) забезпечення сприятливого психологічного клімату на уроці (спокійна обстановка, доброзичливість, врівноваженість, уміння своєчасно допомогти учневі);
- 5) дотримання гігієнічних вимог.

У першому класі навичка письма формується одночасно з навичкою читання. Однак, у силу об'єктивних причин, здебільшого пов'язаних з психофізіологічними можливостями учнів, навичка письма відстає від навички читання. З тим, щоб певною мірою досягти синхронності розвитку цих важливих навичок, з боку вчителя повинен здійснюватись щоденний контроль та надаватись індивідуальна допомога кожному учневі щодо становлення навичок письма.

Навчання письма в сучасній школі спирається на «Зошит для письма» з друкованою основою, який складається з трьох частин: добукварної, букварної та післябукварної [3].

У добукварній частині зошита подається матеріал для підготовчих вправ з письма: письмо ліній, елементів, робота в контурних малюнках, штрихування, вписування елементів, розфарбовування, схеми речень, звукової та складової будови слова та ін.

У букварній і післябукварній частинах містяться зразки написання букв, зразки з'єднань, написані пунктирними лініями (крапочками), букви для обведення, незаповнені рядки для самостійного письма, ілюстративний матеріал (предметні, сюжетні малюнки, завершені і незавершені схеми речень, звукоскладової будови слова, друковані букви, склади, слова, речення). «Зошит для письма» дає можливість виконувати таку роботу:

звукоскладовий аналіз слів, аналіз речень, порівняння накреслень друківаних і рукописних букв, вправи на читання складів, слів, речень друківаним і рукописним шрифтом, порівняння накреслень букв, малювання, розфарбовування, списування [3].

На початковому етапі формування в першокласників графічних навичок письма за наявності різних зошитів учитель має надавати перевагу зошитам, у яких горизонтальні лінії робочого рядка різної інтенсивності з основними лініями таких кольорів: фіолетового, блакитного, сірого.

Добукварний (підготовчий) період – дуже важливий у навчанні грамоти. Одним із його основних завдань є підготовка руки дитини до письма. Для цього упродовж місяця проводяться спеціальні уроки, на яких здійснюється загальна підготовка руки і ока дитини до письма за системою підготовчих вправ, що вміщені в зошитах з друківаною основою.

У процесі виконання цих вправ учні вчаться правильно сидіти за партою під час письма, належним чином тримати олівець, ручку в руці, зошит на парті, орієнтуватись у сітці зошита (знаходити основний рядок і додаткові лінії); обводити контури малюнків, фігур за трафаретами; заштриховувати контурні малюнки різноспрямованими лініями, розфарбовувати малюнки, продовжувати розпочаті орнаменти, узори; складати їх з різних графічних елементів; писати лінії, подібні до елементів літер: прямі з верхнім і нижнім закругленням, верхньою і нижньою петлею, овали, півовали. Під час письма вчителю необхідно стежити за дотриманням гігієнічних і технічних правил.

Згідно принципів звукового аналітико-синтетичного методу дотримується єдність письма і читання. Це значить, що письмо не відривається від читання, а йде паралельно з ним. Відтак аналітико-синтетична робота над реченням, словом, складом, звуком, їх моделюванням, елементами граматики, словотвору, орфографії, лексикології, розпочата на уроках читання, продовжується на уроках письма. Матеріал «Зошита для письма» створює великі можливості для організації такої роботи [3].

Навичка письма формується значно довше, ніж навичка читання. Виконуючи відповідні дії під час письма, дитина затрачає багато фізичних і духовних сил, боляче переживає труднощі і невдачі. Тому окремі завдання на уроці варто подавати в ігровій формі, створювати цікаві і навчальні ситуації, значну увагу приділяти індивідуальній роботі. Учителю необхідно підходити до дітей, заохочувати їх, підказувати, а інколи і допомагати писати, взявши руку дитини в свою.

Таким чином, у добукварний період учні вже одержують деякі навички з письма основних елементів букви, підготовлюють себе до письма в цілому.

У букварний період навчання грамоти види і прийоми роботи підпорядковуються головному завданню уроку письма – навчити правильно, каліграфічно писати всі букви, поєднувати їх з іншими в процесі написання складів, слів, речень.

Як відомо, графічні навички потребують оволодіння першокласниками цілого ряду усвідомлених дій, щоб правильно зобразити елемент букви, саму букву, поєднати її з іншими. Тому так важливо, щоб учитель володів прийомами навчання писати нову букву. Подані прийоми і форми роботи дають можливість вибирати ті, які найбільш ефективні для даного уроку, спрямовані на розвиток оптичного (об'ємного) «бачення» графічного знака та відтворення його, засвоєння форми букви, вміння орієнтуватись у сітці зошита, коригувати рухи руки, знаходити помилки і виправляти їх.

Навчання письма в період оволодіння грамотою здійснюється такими методами: лінійний, копіювальний, тактовий (або ритмічний), аналітико-синтетичний і генетичний [4].

Спостерігаючи за тим, як пишуть учні першого класу, можна помітити, що одні учні виробляють звичку писати дуже повільно, інші – надмірно швидко. Щоб привчити дітей до поступового переходу від повільного письма до більш прискореного, застосовується письмо під такт. Цей метод полегшує вчителю проведення уроку з усім класом і виробляє в учнів навички однакової швидкості письма.

Основне завдання післябукварного періоду – удосконалення вміння читати, писати, робити елементарні аналітико-синтетичні операції. На уроках письма вдосконалюються графічні вміння і навички: закріплюються вміння писати малі та великі букви, склади, слова з ними. Практикуються такі види письма, як списування з рукописного і друкованого шрифтів, з різними завданнями – логічним, граматики-орфографічним: диктати букв, складів, слів, коротких речень; письмо по пам'яті, за схемою, творче письмо.

Безумовно, писати красиво і грамотно хочуть усі діти, але для цього необхідно багато працювати. Лише система тренувальних вправ і постійна увага до цього питання з боку вчителя можуть вирішити проблему каліграфічного письма.

Використовуючи найрізноманітніші методичні прийоми написання підготовчих вправ різного характеру, елементів букв, учитель повинен виконати одне з програмних завдань – прищепити учням навички правильного і свідомого письма. Однак, щоб запобігти перевтоми дітей, слід на всіх уроках проводити фізкультхвилинки [5].

У процесі роботи з першокласниками вчитель бачить, що одні учні оволодівають графікою письма швидко й успішно, без великих зусиль з боку вчителя, інші, навпаки, потребують до себе особливої уваги і додаткового часу до занять. Тому перед вчителем, який навчає першокласників письма, постає питання про те, як організувати заняття на уроці з цілим класом, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня, як залучити до продуктивної праці всіх учнів одночасно.

Перед написанням літери слід проводити додаткові вправи:

1. Розгляд демонстраційної картки.

Спочатку розглядається друкована буква. Діти згадують, який звук та букву вони вчили на уроці читання. Порівнюється друковану літеру з рукописною: подібні (неподібні), чим відрізняються. Аналіз будови букви з переліком її елементів. Засвоєння конфігурації букви, прийоми навчання каліграфічному письму: писання букви на дошці з поясненням послідовності зображення елементів, або «пиши так, як я».

2. Запис складів і перевірка їх шляхом перечитування.

Щоб правильно записати склад, слід знати етапи роботи над поєднанням:

1) зорове сприймання (учитель пише на дошці, учні спостерігають і відтворюють запис у зошитах);

2) асоціативне порівняння [6].

Важливим складником початкового навчання мови є формування графічних навичок, техніки письма. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його вид кість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Основними завданнями уроків каліграфії є:

– розвивати усне і писемне мовлення школярів;

– вчити дітей використовувати у своєму мовленні багату, активну лексику, а також вправляти в навичках каліграфічного письма;

– розвивати творчу, активну особистість, здатну любити красу;

– сприяти виробленню постійного бажання вчитися пізнавати світ [2].

Навчаючи дітей каліграфічного письма, вчитель мусить постійно прагнути до виконання різних видів завдань:

– знаходити основний рядок, верхню та нижню, похилу, міжрядкову лінії;

– зіставляти й порівнювати письмо великих і малих букв, знаходити спільне й відмінне у рукописних буквах;

– навчити писати букви простих і складних накреслень;

– списувати з друкованого та рукописного текстів тощо [5].

Тому ми пропонуємо використовувати на уроках каліграфічні хвилинки для вдосконалення навичок письма, а також для розвитку пам'яті, кращого засвоєння програмового матеріалу, підвищення загального рівня інтелектуального розвитку учнів.

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли висновків, що успішне формування графічних навичок молодших школярів в значній мірі залежить від умов, в яких проходить навчання учнів каліграфічного письма. В оволодінні навичкою письма, як і будь-якою іншою руховою навичкою, важливого значення набувають підготовчі вправи. Основна мета таких вправ – підготувати руку дитини до письма, сформувати руховий стереотип, допомогти дитині позбутися тих труднощів, які виникають на початкових етапах оволодіння навичками письма.

Звичайно, у тих, хто навчається каліграфії, необхідно сформувати навички правильного, розбірливого, красивого почерку, бо від цього певною мірою залежать подальші успіхи в навчанні.

До завдання навчання каліграфічного письма поряд з виробленням правильного почерку входить також прищеплення учням орфографічних навичок, адже відомо, що рівень орфографічної грамотності учнів пов'язаний з графічними навичками: чим старанніше і краще дитина пише, тим, як правило, вища її грамотність. Щоб методично правильно проводити уроки письма в період навчання грамоти, а також навчати учнів каліграфічного письма на уроках фонетики, граматики, правопису і розвитку мовлення, вчитель повинен досконало знати методику викладання каліграфії.

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (дата звернення: 28.10.2020). **2.** Навчальні програми для 1–4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 29.10.2020). **3.** Вашуленко М. С. Зошит для письма №1: навч. посіб. для 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. **4.** Мовчун А. Каліграфія та етимологія? Так, цікаво і потрібно! *Початкова школа*. 2002. №1. С. 16–19. **5.** Коваленко О., Єпіфанова Т. Дидактичні ігри до уроків навчання грамоти. *Початкова освіта*. 2008. № 48. С.45–85. **6.** Кобилянська Н. Навчання грамоти з елементами гри. *Початкова школа*. 2005. № 8. С.15–18. **7.** Уроки з каліграфічними хвилинками. URL: <https://urok-ua.com/hvilinki-kaligrafiyi-na-urokah-ukrayinskoyi-movi-v-2-klasi/> (дата звернення: 11.10.2020).

Волошина І. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – **Сойко І. М. к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука м. Рівне)**

САМОСТІЙНА РОБОТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті досліджено особливості розвитку самостійної роботи, яка сприяє розвитку розумових здібностей дитини. Проаналізовано проблему самостійної роботи учнів у процесі навчання. Визначено мету, завдання самостійної роботи на уроках української мови в початковій школі. Обґрунтовано значення в практиці початкової школи, яке вимагає особливої уваги, оскільки у повсякденній діяльності учителя найбільше недоліків зустрічається саме в організації і проведенні самостійної роботи учнів.*

***Ключові слова:** самостійна робота, розумові здібності, молодші школярі, початкова школа.*

***Abstract.** The article examines the features of the development of independent work, which contributes to the development of mental abilities of the child. The problem of independent work of students in the learning process is analyzed. The purpose, tasks of independent work at lessons of the Ukrainian language in elementary school are defined. The importance in the practice of primary school is substantiated, which requires special attention, because in the daily activities of the teacher the greatest shortcomings are found in the organization and conduct of independent work of students.*

***Keywords:** independent work, mental abilities, junior high school students, elementary school.*

Актуальність проблеми. Реалізація цілей і завдань сучасної школи прямо пов'язана з підвищенням інтересу учнів до навчання, розвитком допитливості і пізнавальної активності, інтелектуальних умінь, способів оволодіння інформацією і перетворення їх в дію, що ставить питання про необхідність навчити школярів самонавчанню і самоосвіті. Для цього потрібно розвивати такі якості розуму, як: самостійність мислення, спостережливість, допитливість, вміння ставити питання і вирішувати логічні завдання, виконувати завдання проблемного характеру, брати участь в експериментах, порівнювати та аналізувати результати, робити висновки.

Працюючи над створенням системи самоосвіти та розвитку творчої особистості школяра, чільне місце ми відводимо зв'язку навчання з життєвим

пізнавальним досвідом, індивідуальному підходу у вихованні здібностей і вольових навичок, роботі з книгою.

Управляючи самоосвітою школярів, необхідно враховувати закономірності цього процесу, а також вікові та індивідуальні особливості дітей. У молодших школярів, як правило, це допитливість і сприйняття знань. Організуючи самостійну роботу школярів, учитель повинен прогнозувати результат, надавати учням можливість продемонструвати свої напрацювання учням, учителям, батькам. Результатами самостійної роботи можуть бути повідомлення, реферати, участь у конкурсах, виставках, інтелектуальних іграх.

Самоосвіту школярів ми розглядаємо як керовану самим учнем систематичну діяльність, спрямовану на вдосконалення своєї освіти. Самоосвіта спостерігається тоді, коли учень не обмежується змістом уроку чи завданнями вчителя, а продовжує працювати самостійно. Під пізнавальною самостійністю ми розуміємо наявність інтелектуальної здатності учня та його вмінь самостійно виділяти істотні та другорядні ознаки предметів, явищ та процесів дійсності і шляхом абстрагування й узагальнень розкривати суть нових понять. До цього слід готувати поступово. Велике значення має особистісна орієнтація навчання.

Проблема самостійної роботи учнів у процесі навчання є нині однією з найбільш актуальних. Вирішення її в практиці шкіл вимагає особливої уваги, оскільки у повсякденній діяльності учителя найбільше недоліків зустрічається саме в організації і проведенні самостійної роботи учнів. У дослідженнях науковців відзначаються такі причини:

а) формування умінь і навичок самостійної роботи є одним з найскладніших видів діяльності педагога, що вимагає ретельної підготовки учителя і учнів;

б) відсутність певної системи в діяльності учителя, яка стосується прищеплення учням умінь і навичок самостійної роботи;

в) у шкільному навчально-виховному процесі спостерігається неправильне співвідношення репродуктивних і творчих самостійних робіт;

г) розумовий розвиток школярів у процесі навчання, їх активність і самостійність залежать від навчання їх прийомам роботи і розумової діяльності [1, с. 51].

Дослідженням самостійної роботи займалися такі відомі методисти, вчителі та науковці, зокрема: Бас Г., Левіна І., Мельник Ю., Мороз О., Підкасистий П., Промоторова Н., Рагозіна В., Тимченко О., Тюнін В. та ін.

Як бачимо, цій проблемі, науковцями, приділяється велика увага, оскільки вона є досить актуальною на сучасному етапі щодо здійснення освіти підрастаючого покоління.

Метою статті є дослідження самостійної роботи на уроках української мови, її значення, а також проаналізувати методи і прийоми використання самостійної роботи на уроках української мови в початковій школі.

Аналіз педагогічної літератури дає підстави виділити три підходи до розгляду категорії самостійної роботи. Але оскільки вони не завжди чітко розмежовуються, то про них можна говорити як про переважаючі тенденції.

Перший підхід полягає в тому, що самостійну роботу розглядаємо як відповідну форму навчального процесу. Критерієм для відгалуження її від несамостійної роботи є безпосередня участь учителя в навчанні. Мається на увазі, що даний вид роботи характеризується певною тривалістю в часі. Дослідники, що розглядають проблему з цих позицій, виділяють навчальні ситуації, в яких учні зайняті протягом досить тривалого відрізка часу, але тривалість його чітко не визначена. Скажімо, самостійну роботу учнів визначено як «різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності школярів, що здійснюється на класних і позакласних заняттях або вдома за завданнями без безпосередньої участі вчителя» [2, с. 6].

І. Левіна вважає, що самостійна робота – «це форма навчальної діяльності учнів, у процесі якої вони планують роботу, здійснюють самоконтроль, коригують хід і результати її виконання. Ця робота може виконуватися як за завданням викладача, так і за власним задумом учнів і, як правило, без безпосередньої допомоги вчителя, але за його керівництвом» [3, с. 28]. З таких позицій розглядає самостійну роботу Н. Промоторова та інші автори. П. Підкасистий розглядає самостійну роботу як «засіб організації та виконання учнями певної пізнавальної діяльності» [4; 5]. Інші науковці розглядають самостійну роботу учнів як один з видів навчальних занять, специфічною особливістю якого є відсутність вчителя в момент навчальної діяльності учня.

Є й інші підходи, коли самостійну роботу розуміють як засіб досягнення конкретної мети. У проміжки часу певної тривалості, що характеризують самостійну роботу, можна успішно виконувати навчальні справи й завдання. Вчитель повинен організувати учнівську діяльність для досягнення поставленої мети Звідси, на думку Тюнін В., самостійною роботою є та, «під час виконання якої школярі, оволодіваючи знаннями, вчать під керівництвом учителя видобувати з різних джерел ці знання й застосовувати їх на практиці» [6, с.18]. Таким чином, йдеться про самостійну роботу як засіб здобуття знань з різних джерел. Самостійну роботу часто трактують і як мету. Як приклад можна назвати дослідження О. Мороза, в якому самостійну роботу визначено як набуття вмінь і навичок самоосвіти [7, с. 17]. І, нарешті, самостійну роботу часто і ідентифікують з самостійною діяльністю учня, тобто самостійною роботою стає не форма навчального процесу, а внутрішня психічна діяльність пізнавального характеру того, хто навчається.

Відсутнє і єдине визначення самостійної роботи. У діяльнісній концепції самостійна робота – це сукупність дій учня з предметами у певних умовах, що передбачають відсутність безпосереднього керування та допомоги з боку вчителя з використанням наявних індивідуальних рис особистості для того, щоб отримати продукт, відповідний заданій меті, в результаті чого має бути

сформована самостійність як риса особистості учня та засвоєна певна сукупність знань, умінь та навичок.

Як вважають сучасні вчені, самостійна робота виступає чи не єдиним способом формування самостійності в набутті знань, яка проявляється лише завдяки власній діяльності з появою внутрішньої потреби в знаннях, пізнавальних інтересах, захопленості. У цьому розумінні самостійності, насправді, неможливо навчитися. Таку самостійність можна лише виховувати. У процесі самостійної роботи в учнів виробляється внутрішня пізнавальна потреба, вміння доказово міркувати, вдосконалюються розумові операції, виробляється професійне теоретичне мислення. Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями і навичками бачити сенс та мету роботи, організацію власної самоосвіти, вміння по-новому підходити до питань, що вирішуються, пізнавальну і розумову активність і самостійність, здатність до творчості. Тобто, для самостійної діяльності учень сам визначає її мету, предмет і засоби, в процесі якої він постійно співвідносить передбачуваний результат з умовами і предметом діяльності.

Дехто з дослідників вважає, що розвивати вміння й навички треба в основному під час самостійної роботи. Не відкидаючи цієї функції самостійної роботи як форми, вона може служити також розвитку певних мовленнєвих умінь і навичок, збагаченню знаннями тощо, чому повинна сприяти не тільки спеціально організована самостійна робота, а й уся система навчальної роботи [8, с. 65].

Самостійна робота, виступаючи специфічним педагогічним засобом організації та управління самостійною діяльністю учня, має подвійну природу. З одного боку, вона постає як навчальне завдання, тобто об'єкт діяльності учня, запропонований вчителем чи у підручнику, з іншого – формою прояву певного способу діяльності щодо виконання відповідного завдання.

Розвиток самостійності учнів – це мета діяльності як вчителів, так і учнів, тому вчитель повинен створити умови для спонукання учня до самостійної роботи, такий режим самостійної діяльності, який би дав змогу реалізувати головну мету – розвиток особистості учня, її творчого потенціалу. Найбільшої актуальності набуває така організація самостійної роботи, за якої кожен учень працював би на повну силу своїх можливостей.

Широке застосування самостійної роботи учнів на уроках, таким чином, дає змогу успішно розв'язувати багато навчально-виховних завдань: підвищити свідомість і міцність засвоєння знань учнями; виробити в них уміння й навички, які вимагає навчальна програма; навчити користуватися набутими знаннями і вміннями в житті, в суспільно-корисній праці, розвивати в учнів пізнавальні здібності, спостережливість, допитливість, логічне мислення, творчу активність під час засвоєння знань; прищеплювати їм культуру розумової і фізичної праці, вчити їх самостійно продуктивно і з інтересом працювати. Питання про те, як, коли і яку самостійну роботу проводити на

уроках, визначається такими найважливішими моментами: мета уроку, особливості навчального матеріалу і рівень підготовки учнів на даний час.

Для підготовки учнів до кращого засвоєння нового матеріалу вчитель на початку уроку, як правило, проводить повторення. У цьому випадку; можна організувати самостійну роботу. Завдання повинні містити такі запитання і вправи, щоб, розв'язуючи їх, учні пригадали ті поняття і факти, без знання яких не можна добре зрозуміти новий матеріал, закріпили б такі вміння, без яких неможливе продуктивне засвоєння.

Самостійну роботу можна організувати як фронтальну, так і індивідуальну за диференційованими завданнями різного рівня складності.

У кінці уроків, присвячених вивченню нового матеріалу, метод самостійної роботи можна використовувати досить часто. Для цього необхідно мати дидактичний матеріал у вигляді карток з різноманітними завданнями. Користуючись ними, можна швидко організувати самостійну роботу. Але важливо врахувати, щоб різні типи вправ давали учням можливість розглянути вивчений матеріал з різних сторін [9, с. 8].

Групові роботи не можуть проводитися часто під час вивчення нового матеріалу. Їх можна організувати тоді, коли навчальний матеріал не містить складних теоретичних понять, не вимагає показу демонстраційних дослідів тощо. В умовах спільного повторення ліквідується можливість прогалин у засвоєнні, учні надають один одному допомогу, пояснюють помилки, неточності, спільно обговорюють висновки.

Індивідуальна самостійна робота найчастіше дає позитивні результати, коли учні, знаючи загальні положення, закономірності, можуть зробити окремі висновки про властивості речовин, розв'язати доступні, але досить складні завдання. Однак, такі роботи можна організувати не стільки в процесі сприймання нових знань, скільки під час повторення добре усвідомленого матеріалу.

Однією з головних причин низького рівня успішності учнів є невміння організувати свою навчальну працю та навчатися індивідуально. Важливе місце відводиться самостійній роботі учнів. Передусім у структурі уроку. Якщо учні самостійно працюють при вивченні нового матеріалу, використовується така структура уроку:

- на початку уроку – перевірка попередньо вивченого матеріалу (10 хв);
- підготовка до самостійної роботи, інструктивні завдання щодо встановлення зв'язку з попереднім матеріалом, визначення мети роботи і т.п. (2–3 хв);
- самостійна робота (20–25 хв);
- фронтальна робота наприкінці уроку для обговорення результатів самостійної роботи, завдання додому (10 хв).

Короткочасна самостійна робота є також необхідною, особливо коли уміння її виконувати в учнів ще не сформувались.

Тематичні самостійні роботи складаються за принципом диференціації: подаються завдання високого, достатнього рівня та для дітей індивідуальної уваги. Саме це забезпечує динамічність використання в школах різних типів. Система завдань може використовуватися не тільки в умовах класного навчання, а й домашнього з метою усунення певних прогалин у знаннях, досягнення вищого рівня засвоєння.

У практиці роботи школи можна часто зустріти використання завдань на вибір для контролю й оцінки знань учнів. У цьому випадку учневі пропонується декілька варіантів, які відрізняються за складністю контрольної роботи й оцінка ставиться залежно від того, який варіант він вибирає. Цілком зрозуміло, що оцінка «12» вимагає виконання найскладнішого варіанта завдань. Але якщо учень вибере найважчий варіант і не виконає завдань, то не встигне виконати легший. Тоді виникає питання, яку оцінку йому ставити. Тому доцільність та достовірність вибіркових завдань при оцінці знань ми вважаємо сумнівною. Разом із тим, вибіркових завдань не можна давати дуже багато, головне – забезпечити систематичне засвоєння програмового матеріалу всіма учнями.

До самостійної роботи в класі на уроках української мови належать класні твори, перекази, виконання самостійних письмових робіт, самостійне виконання різних вправ. Власне кажучи, елементи самостійності праці учнів тут об'єднуються з інструктуванням, допомогою вчителя, внаслідок чого школярі набувають навичок самостійності, закріплюючи індивідуальний стиль діяльності.

Оволодіння мовою, як відомо, починається вже з перших слів дитини, але вивчення її як системи передбачається лише шкільною програмою. Завдання вчителя якраз і полягає в тому, щоб із самого початку зацікавити молодших школярів мовними явищами, збудити у них прагнення до знань. Творчі завдання, що використовуються для самостійної роботи, сприятимуть розвитку розумових та мовленнєвих здібностей учнів на уроках вивчення рідної мови.

Зміст і обсяг сучасної програми з української мови для молодших школярів вимагають повсякчасної уваги до розвитку мовленнєвої діяльності кожного учня.

Один із шляхів здійснення цієї вимоги – раціональне поєднання різноманітних форм організації самостійної роботи: колективної, парної та індивідуальної, їх поєднання в ході уроку створює умови для одночасної роботи з різним, але доступним навчальним матеріалом для учнів як з більшими, так і меншими навчальними можливостями.

Різні прийоми диференційованих завдань спрямовані на те, щоб усі учні вчилися розвивати своє мовлення. Поступово, на наступних етапах, учитель зменшує різноманітні способи допомоги і ускладнює завдання для окремих груп дітей, залежно від рівня сформованості певних навичок самостійного виконання вправ.

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли висновків, що самостійна робота на уроках української мови має велике навчальне й виховне значення. Вона може дати бажані наслідки лише тоді, коли вчитель застосовує її в певній системі та послідовності; правильно керує нею; працює в тісному контакті з учителями інших предметів, особливо гуманітарного циклу.

У різних освітніх системах є свої сприятливі умови для самоосвіти учнів. У школі – це домашня навчальна робота, суть якої полягає в само-стійному виконанні завдань учителя з метою повторення і глибшого засвоєння навчального матеріалу, його застосування на практиці. Тому для учителя важливо уміло її організувати і методично забезпечити.

Щоб самостійна робота учнів у повному обсязі реалізувала свої освітні та виховні функції, вона має бути планомірною, систематичною та змістовною.

1. Бас Г., Мельник Ю. Самостійна робота в системі індивідуального навчання учнів. *Початкова школа*. 2003. №5. С. 51–53. **2.** Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. *Педагогіка і психологія*. 1999. №.7. С. 5–6. **3.** Левина И. И. Опытнo-экспериментальная разработка методики самостоятельной работы учащихся на уроке при изучении педагогических дисциплин: автореф. дис. ...к.пед.н. М., 1971. 36 с. **4.** Промоторова Н. В. Индустриальные самостоятельные работы учащихся в обучении: *Автореф. дис. ...канд. пед. наук*. М., 1971. 39 с. **5.** Підкасіситий П. И. Самостоятельная деятельность учащихся. *Педагогіка*. 1972. №.7. С. 5–8. **6.** Тюнин В. А. Подготовка учащихся к самостоятельной работе (на уроках по гуманитарным предметам в старших классах средней школы): автореф. дис. ...к.пед.н. Томск, 1965. 24 с. **7.** Мороз О. Г. Шляхи забезпечення наступності у самостійній навчальній роботі учнів середньої загальноосвітньої школи і студентів вузу: автореф. дис. ...к.пед.н. К., 1971. 27 с. **8.** Тимченко О. Т. Самостійна робота як дидактична категорія. *Педагогіка і психологія*. 2001. №3–4. С. 64–68. **9.** Рагозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Мистецтво та освіта*. 2004. №5. С. 5–8.

Герук М. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука)

КАЗКОТЕРАПІЯ В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті зроблено акцент на творчому мовленнєвому розвитку дітей за допомогою казкотерапії. Обґрунтовано основний принцип казкотерапії. Проаналізовано термін «казкотерапія» у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Виокремлено та конкретизовано функції казкотерапії: діагностичну, прогностичну, терапевтичну. Описано особливості сприймання казки дитиною. Обґрунтовано основні прийоми роботи з казкою. Наведено методику роботи з казкою на прикладі «казкового банку життєвих ситуацій».*

***Ключові слова:** діти дошкільного віку, казка, казкотерапія, мовленнєвий розвиток дошкільників, метод.*

***Abstract.** The article emphasizes the creative speech development of children with the help of fairy tale therapy. The basic principle of fairy tale therapy is substantiated. The term «fairy tale therapy» in the works of domestic and foreign scientists is analyzed. The functions of fairy tale therapy are singled out and concretized: diagnostic, prognostic, therapeutic. Features of perception of a fairy tale by the child are described. The basic methods of working with a fairy tale are substantiated. The method of working with a fairy tale on the example of a «fairy tale bank of life situations» is given.*

***Keywords:** pre-school children, fairy tale, fairy tale therapy, speech development of preschoolers, method.*

Розвиток мови стає все більш актуальною проблемою в нашому суспільстві. На сучасному етапі пошук нових форм і методів навчання, розвитку та виховання дітей – одне з нагальних питань дошкільної педагогіки. Нині спостерігається підвищена увага до розвитку особистості дитини. Це пов'язує можливість поновлення і якісного поліпшення його мовного розвитку. Показники мови і властивості особистості взаємопов'язані і вони повинні бути в центрі уваги дорослих, які піклуються про своєчасний і гармонійний розвиток дитини.

Казка набагато старша, ніж наука психологія, і за силою свого впливу не поступається їй. До казок звертались відомі зарубіжні та вітчизняні психологи: Р. Азовцева, Е. Берн, Е. Гарднер, Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Е. Лісіна,

А. Менегетті, М. Осоріна, Е. Петрова, Е. Фромм та ін. Незважаючи на те, що казкотерапія є одним із найдавніших напрямів практичної психології, сам термін виник лише наприкінці ХХ століття.

Як зазначає сучасна російська дослідниця Тетяна Зінкевич-Євстігнеєва, формуванню казкотерапії в окремий напрям передували три етапи [1, с. 36]:

1. Етап спонтанного створення та передачі історій, який триває й досі, оскільки людство не перестає вигадувати казки.

2. Етап наукового осмислення метафоричного матеріалу. Збирати, систематизувати та досліджувати фольклор в Європі та Росії почали наприкінці ХVІІІ століття, зокрема, брати Грімм, Шарль Перро, Олександр Афанасьєв, Володимир Даль, Михайло Максимович, Пантелеймон Куліш та ін.

Психологічний аналіз та інтерпретації отриманого матеріалу залежать від конкретного дослідника та школи. Так, Карл Густав Юнг, швейцарський психіатр, основоположник одного з напрямів глибинної психології – аналітичної психології, та його послідовники (Марія-Луїза фон Франц, Джин Шарп, Клариса Пінкола Естес та ін.) стверджували, що у казці, міфі відображається психічна реальність людини, її внутрішні ритми, суперечності, сценарії духовних пошуків, а також давні підказки.

Етап використання казки як «упаковки» основного інструментарію психолого-педагогічної роботи (психотехнічний етап). На цьому етапі почали використовувати казку педагоги і психологи. Вони активно створювали дидактичні казки, з'явилося саме поняття «казкотерапія» і почав розвиватися цей напрям психології.

Метою статті є обґрунтування особливостей творчого мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку засобами казкотерапії.

Теоретико-методичним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці з лінгводидактики Е. В. Белкіна, А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, О. О. Дронова, О. С. Монке, С. М. Чемортан.

Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу (в перекладі з грецького – турбота про душу і є терапія).

Отже, казка твориться мовою образу і на своєму історичному шляху очищується від надмірного та нецікавого. [2, с. 15] На жаль, іноді її позбавляють і важливих ланок. Безсумнівно, особливості кожної епохи мали свій вплив на казки, внесли певні корективи. Наприклад, з приходом християнства, більшість казок було перероблено: добра відьма (від слова «відати») перетворилася на злу відьму, дух став янголом, міфічні лісові істоти перетворилися на злих духів.

На думку І. Вачкова, «казкотерапія – це такий напрям практичної психології, який, використовуючи метафоричні ресурси казки, дозволяє людям розвинути самосвідомість та побудувати особливі рівні взаємодії один з одним, що створює умови для становлення їх суб'єктності», тобто автор робить акцент на метафоричності як домінуючій характеристиці

казки [3, с. 15]. За В. Алексеєнком та Я. Лощиніною, казкотерапія – психологічний напрям терапевтичного впливу на несвідому сферу дитини та дорослої людини. Також, на думку А. Осипової, «казкотерапія – це метод, який використовує форму казки для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості та взаємодії з оточуючим світом» [3].

Головна особливість роботи у системі казкотерапії – це *взаємодія з дитиною на ціннісному рівні*. Різнопланові психологічні, педагогічні, культурологічні проблеми можна розв'язати, спираючись на моральні орієнтири, духовні цінності, особистісний потенціал дитини.

Провідними принципами казкотерапії є:

- усвідомлення власних можливостей;
- усвідомлення цінності власного життя;
- розуміння закону причини та наслідку;
- пізнання різних стилів світовідчуття;
- пізнання світу власних емоцій та переживань;
- свідомо творча взаємодія зі світом;
- внутрішнє відчуття сили та гармонії.

Казкотерапію застосовують у різних випадках і відповідно отримують різні результати. Тому, залежно від очікуваних результатів потрібно визначитись з *метою казкотерапії* у кожному конкретному випадку, зокрема:

– *казкотерапія як спосіб передачі досвіду* «з вуст у вуста» та прищеплення загальноприйнятих моральних норм і правил поведінки у соціумі. У такий спосіб, казка сприяє ефективній соціалізації дитини;

– *казкотерапія як інструмент розвитку особистості дитини та її здібностей*. У цьому випадку казка позитивно впливає на здатність дитини фантазувати, сприяє розвитку творчого мислення та уяви, розкриває внутрішній світ дитини;

– *казкотерапія як психотерапія*. Таке застосування дає змогу дитині подолати власні страхи, надмірну тривожність, пропрацювати ті індивідуальні особливості, які порушують гармонійний розвиток дошкільника.

Казкотерапія як психологічний метод виконує три функції:

– діагностичну – передбачає виявлення вже наявних життєвих сценаріїв і стратегій поведінки дитини; сприяє виявленню стосунків або стану дитини, про які вона не хоче говорити вголос;

– прогностичну в тому випадку, коли діагностується потенційний розвиток подій, можна говорити про прогностичну функцію діагностичної казки. У цих казках розкриваються суть та особливості майбутнього життєвого сценарію дитини;

– терапевтичну (корекційну) – казка, завдяки якій відбуваються позитивні зміни у стані і поведінці дитини.

Тексти казок викликають інтенсивний емоційний резонанс як у дітей, так і у дорослих. Образи казок звертаються одночасно до двох психічних рівнів: до рівня свідомості та підсвідомості, що дає особливі можливості під час комунікації.

Особливості сприймання казки дитиною. Коли дитина «проживає» казку, утворюються зв'язки між казковими подіями і поведінкою у реальному житті. Якщо фахівці чи батьки обговорюють з дитиною прочитані казки – життєві уроки швидше засвоюються, сприяють подальшому гармонійному розвитку дитини та її успішній самореалізації. Якщо казки не обговорюються, життєві уроки та цінності засвоюються пасивно.

З перших місяців зародження нового життя батьки можуть розповідати дитині казки. [4, с. 85]. Доки триває *внутрішньоутробний розвиток*, малюк звикає до спокійних і радісних голосів батьків, реагує на їхні позитивні емоції.

Для *новонародженого* малюка сюжет казки не має особливого значення. Головне, щоб в ній були певні ритмічні конструкції, повтори, звуконаслідування для ліпшого опанування дитиною рідної мови.

У віці *1,5–3 роки* діти зазвичай починають говорити, тож казка може стати поштовхом до розвитку зв'язного мовлення, образного мислення та пізнавального інтересу. Читаючи дітям казки, батьки та педагоги сприяють розширенню їхнього словникового запасу.

У віці *3–4 років* дитина вже розпізнає основні емоції, тож потребує казок з простими і яскравими сюжетами. На цьому етапі варто обговорювати у сімейному колі (чи у групі дошкільного закладу) емоції героїв, їхню поведінку тощо.

У віці *4–6 років* мова казки є найзрозумілішою для дитини. Саме через казку у такому віці дошкільник засвоює найліпше соціальний досвід. Тож будь-яке завдання дитина виконає краще та з більшим задоволенням, якщо захопити її казковим сюжетом.

Безсумнівно, діти люблять коли їм читають. Казки надають великі можливості, що охоплюють різні теми для занять [5, с. 22]. Під час роботи з казками накопичується досвід, який дозволяє оцінити можливості тих чи інших фантастичних історій. Наприклад, діти малоактивно реагують на казки написані спеціально, щоб впливати на почуття. Вони краще реагують на історії, які мають захоплюючий сюжет.

Основні прийоми роботи з казкою (за Зінкевич-Євстігнєєвою Т. Д.) [6, с. 23]:

1. Аналіз казок. Мета – усвідомлення, інтерпретація того, що стоїть за кожною казковою ситуацією, конструкцією сюжету, поведінкою героїв;
2. Розповідання казок. Зазначений прийом допомагає розвивати фантазію, уяву, здатність до децентрації.
3. Переписування казок. Переписування та дописування авторських та народних казок має сенс тоді, коли дитині не подобається сюжет, деякий поворот подій, ситуацій, подій казки тощо. Це – важливий діагностичний

матеріал. Переписуючи чи дописуючи казку, дитина сама вибирає найбільш відповідний для її внутрішнього стану поворот подій і знаходить той варіант вирішення ситуацій, які дозволяють їй звільнитись від внутрішньої напруги – в цьому полягає психокорекційний сенс переписування казки.

4. Постановка сюжету казок за допомогою ляльок. Робота дитини з лялькою допомагає вдосконалювати і проявляти через ляльку ті емоції, які зазвичай дитина з певних причин не може собі дозволити проявити.

5. Складання казок. У складених казках в образній формі розповідається про основні етапи становлення і розвитку особистості.

Методика роботи з казкою. Казки використовуються в усіх вікових групах. Оскільки казки різні за змістом, за сюжетом, різняться композиційною будовою, методика їх використання у різних вікових групах також специфічна. Казки повинні, насамперед, відповідати віковим особливостям дітей.

Для повноцінного сприймання дітьми літературного твору потрібно створити спокійну обстановку. Дітей посадити так, щоб вони бачили дорослого. Дітей молодшої і середньої груп доцільно посадити півколом у два ряди, а дітей старшої групи – за столами, обличчям до вихователя. У молодшій і середній групах дошкільного закладу пропонується така структура проведення заняття:

1. Початок заняття (вступна бесіда, розглядання наочності, загадка, розповідь вихователя).

2. Розповідання казки. Уточнення та пояснення окремих слів, виразів. Розглядання ілюстрацій.

3. Коротка бесіда за змістом казки.

4. Виведення морального правила. Прислів'я.

У старшій групі ускладнюється робота з казкою. Дітям можна запропонувати такі прийоми:

– намалювати словесний портрет головних дійових осіб;

– придумати інше закінчення казки;

– ввести в казковий сюжет нового героя;

– поширити казку новими епізодами;

– увявити себе на місці казкового героя, передати його стан, почуття за допомогою жестів, міміки, голосу;

– перетворити казку на оповідання, коротенький віршик. Глибше зрозуміти, краще запам'ятати казку допомагає використання методу моделювання, різні види якого підходять для дітей будь-якого віку: з використанням моделей кольорових, різних за розміром, за формою, зображувальних тощо. Моделювання казки часто переростає в дуже цікаву гру, у якій проживання казкових дій відбувається у внутрішньому плані.

Почуття, переживання, викликані казковими образами, діти висловлюють, проявляють у творчій грі, театралізаціях, малюванні за мотивами казкового сюжету або в інших видах продуктивної діяльності.

У старшому дошкільному віці дітей учать впізнавати жанрові особливості казки, визначати її композиційні чинники.

Казкотерапія – це процес пошуку сенсу, розкодування знання світу і системи взаємовідносин у ньому. Казкотерапія для дітей – це спосіб, за допомогою якого ви без сварок та нотацій допоможете дитині позбутися негативних звичок чи навпаки зможете привити позитивні якості.

Суть цього методу полягає у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії дитини дійсністю, дозволяє вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами. Слухаючи казки у дитинстві, людина накопичує у підсвідомості певний символічний «банк життєвих ситуацій» [7, с. 23]. Цей «банк» може бути активізований у разі потреби, а отже, під час процесу надання психологічної допомоги можна звертатись не тільки до життєвого досвіду дитини, але і до її казкового «банку життєвих ситуацій».

Казки від «живих» крапель і плям

Запропонуйте дитині зробити плями (чорні і різнокольорові). Навіть трирічна дитина може, дивлячись на них, бачити образи, предмети або їх окремі деталі.

«На що схожа твоя пляма?», «Кого або що вона тобі нагадує?» ці питання дуже корисні, оскільки розвивають мислення, уяву. Після цього, не змушуючи дитину, а показуючи, перейти до наступного етапу – обведення або домальовування плям. У результаті, вийде цілий сюжет.

«Живі» краплі виходять дуже просто: крапніть на папір фарбу або чорнило і швидко нахиліть її в різні боки – негайно ж з'явиться якийсь образ.

І сюжети в результаті кляксографії, і образи від «живих» крапель допомагають дітям разом з вихователем та самостійно вигадувати казки.

Казки «Біном фантазії»

Запропонуйте дітям послідовно проглянути картинки, іграшки. Просимо їх дотримуватися правил: узяти за основу два об'єкти, які важко об'єднати в казковому сюжеті. Їх з'єднання за допомогою вашої фантазії в казці і є «Біном фантазії». Так, можна показати дітям дві картинки, де змальовані кішка і сумка, і запропонувати вигадати казку. Звичайно, легко вигадати казку про собаку і кішку, собаку і мишку. Але ми спеціально створюємо ситуацію підвищеної складності.

Казки «Про самого себе»

Цей метод казкотерапії корисний з різних сторін. По-перше, тому, що діти люблять слухати, що ж траплялося або могло статися з ними або їх близькими. Діти люблять придумувати про самих себе або своїх сестер, братів. По-друге, ця творча діяльність допомагає розуміти вигадування як доповнення до реального життя, а не заміну найреальнішої дійсності. У результаті, закінчивши вигадування, дитина не випробує розчарування, входивши в саме життя.

Через казку ми можемо у символічній формі показати, як вирішуються ті чи інші проблеми, як зберегти відчуття безпеки до досягнення зрілості. Казки дійсно потрапляють у саму ціль, коли йдеться про основні емоції: любов, ненависть, страх, гнів, почуття самотності, ізоляції, втрати тощо.

Отже, казка – це саме той спосіб спілкування дорослого з малюком, який найбільше зрозумілий для дитини. Застосовуючи казкотерапію для розвитку дітей, вихователі та батьки роблять вагомий внесок у їхнє щасливе майбутнє. Використання методи казкотерапії дозволяють нам виховати культуру мовного спілкування дошкільників. По тому, можна побачити як дитина буде свої висловлювання, наскільки цікаво, образно вміє розповідати і складати, можна судити про рівень його мовного розвитку і одночасно про рівень його розумового, естетичного і емоційного розвитку. Цей метод неодмінно допоможе малюку більш впевнено почувати себе у дорослому житті.

1. Зінкевич-Евстігнєва Т. Д. *Форми і методи роботи з казками.* Москва.: СПб.: Речь, 2008. 240 с. **2.** Аляб'єва Е. А. *Психогімнастика в дитячому садку: Методичні матеріали на допомогу психологам і педагогам.* Москва.: Сфера, 2005. 160 с. **3.** Вачков І. В. *Казкотерапія. Розвиток самосвідомості через психологічну казку.* Москва.: 1989. 144 с. **4.** Страунінг А. М. «Росток» Програма по ТРИЗ РТВ для дітей дошкільного віку. 2 т. Обнінськ, 1996. 420 с. **5.** Гребенщикова Л. Г. *Основи лялькотерапії. Галерея ляльок.* Москва.: СПб.: Речь, 2007. 80 с. **6.** Зінкевич-Евстігнєва Т. Д. *Практикум по казкотерапії.* СПб.: ТОВ «Мова», 2000. 310 с. **7.** Соколов Д. Ю. *Казки та казкотерапія.* Москва.: Речь, 2001. 304 с.

Гурай І. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розкрито актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів. Обґрунтовано сутність поняття «готовність майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів». Проаналізовано підходи до розуміння критеріїв та показників готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Виокремлено та обґрунтовано критерії (змістовий, емоційно-ціннісний, діяльно-поведінковий) та охарактеризовано їх показники. Подано змістовну характеристику рівнів готовності майбутніх учителів початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів (формальний (низький), продуктивний (середній), креативний (творчий)). Проаналізовано результати констатувального експерименту, спрямованого на визначення вихідних рівнів готовності майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів.

Ключові слова: готовність до екологічного виховання, майбутні педагоги початкової освіти, молодші школярі, критерії, показники та рівні готовності.

Abstract. The article reveals the relevance of the problem of preparing future primary education teachers for the environmental education of younger students. The essence of the notion «readiness of future teachers for ecological education of younger students» is substantiated. The approaches to understanding the criteria and indicators of the readiness of future teachers for teaching are analyzed. The criteria (meaningful, emotional-value, activity-behavioral) are highlighted and substantiated and their indicators are characterized. The substantive characteristics of the readiness levels of future primary education teachers for the ecological education of younger students (formal (low), productive (medium), creative (creative)) are given. The results of the ascertaining experiment aimed at determining the initial levels of readiness of future teachers for the ecological education of younger students are analyzed.

Key words: readiness for environmental education, future teachers of primary education, primary school students, criteria, indicators and levels of readiness.

Процес розвитку й виховання екологічно культурної особистості молодшого школяра, з урахуванням того, що для нього в подальшому житті

екологічна освіченість та екологічні знання мають стати пріоритетними, потребує якісно нових підходів до екологічної підготовки вчительських кадрів, здатних не лише збудити прагнення до знань, а й оволодіти способами їх самостійного здобування та подальшого використання.

Водночас, цілком очевидним є протиріччя між ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним з особистісно-професійною підготовкою вчителя, і усталеною практикою, що віддзеркалює екологічну орієнтацію педагога переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій. У зв'язку з цим назріла необхідність відмовитися від стереотипів підготовки майбутніх учителів, зокрема, до екологічно-компетентного стимулювання пізнавальної активності учнів. Перед педагогічним закладом вищої освіти постає завдання – підготувати студентів до еколого-педагогічної діяльності, в якій засвоєння знань, умінь і навичок з цілей освіти перетворилося б на засоби розвитку екологічної активності учнів. Школі потрібен учитель, здатний підтримувати й розвивати екологічну активність школярів. Учитель повинен уміти поєднувати зміст шкільної програми з інтересами дітей. Оволодіння такою здатністю якраз і становить сутність готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку екологічної активності учнів молодших класів [1].

Значною мірою це залежить від професійних якостей і вмінь учителя. Основна мета вчителя, який здійснює екологічний розвиток школярів, полягає в забезпеченні зовнішніх і внутрішніх умов присвоєння учнем екологічного досвіду, накопиченого людством. Керуючись цією метою, майбутній учитель початкових класів розкриває перед учнями засоби і способи пізнання навколишнього світу, формує основи екологічної культури учнів.

Аналіз наукової літератури з педагогіки, психології, теорії та методики навчання в початковій школі показав, що проблема формування готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів не піддавалася спеціальному дослідженню. Вона розглядалася, зазвичай, у широкому контексті проблеми формування професійно-педагогічної спрямованості.

Зазначимо, що окремі аспекти вдосконалення екологічної підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності, зокрема аналіз перспектив підвищення рівня його психолого-педагогічної компетентності, розкрито в роботах І. Богданової, А. Капської, І. Кобиляцького, З. Курлянд, Н. Сметанського, Л. Чайки та ін. Предметом дослідницької уваги багатьох учених (Н. В. Кічук, Ю. Л. Львова, П. І. Підкасистий, Р. І. Хмелюк та ін.) стали питання підготовки майбутнього фахівця до педагогічної діяльності в аспекті формування в нього професійних умінь.

Метою статті є теоретичне обґрунтування критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів.

Сутність поняття «готовність майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів» розкривається через систему, компонентами якої є

екологічні знання, що утворюють своєрідний каркас окресленої сфери педагогічного процесу. Підсистемами виступають, по-перше, професійно значущі особистісні якості майбутнього педагога, які істотно впливають на стан екологічної готовності до створення в початковій школі необхідних і достатніх педагогічних умов для екологічного виховання молодших школярів; по-друге, способи активізації пізнавально-екологічної активності; по-третє, екологічні навички здійснення контролю та самоконтролю за процесом реалізації пізнавальної активності [2, с. 12].

Тому визначенням готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів є обґрунтування відповідних критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваної якості.

Аналіз досліджень видатних науковців показав, що існують декілька підходів до розуміння критеріїв готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Так, Ю. Бабанський рекомендує визначати ефективність навчально-виховного процесу за кількома критеріями. Причому такі критерії в кожному випадку визначаються конкретно, і з ростом можливостей учнів та вчителів вони поступово ускладнюються. Один з критеріїв завжди пов'язують з певними результатами навчання, а саме: досягнення реально можливого в даний період рівня успішності, вихованості та розвитку, але не нижче задовільного відповідно з прийнятими нормами оцінок. Для того, щоб досягались оптимальні результати без перевантаження учнів і самих учителів, необхідно чітко обмежити витрати навчального часу. Звідси витікає другий критерій ефективності навчально-виховного процесу – дотримання учнями та вчителями встановлених норм часу на навчальний процес [3]. А. Міщенко пропонує використовувати як критерії мотиваційну, теоретичну, практичну готовність та креативність [4]. Л. Іванова розглядає критерії сформованості готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності як взаємопов'язані компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, організаційний, комунікаційний, діяльнісний, рефлексивний. Ю. Бойчук вважає, що критерій являє собою ідеальний зразок, що виражає вищий, найдосконаліший рівень сформованості будь-яких якостей особистості, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності. Проте критерій це багатогранна одиниця, і тому для більш розгорнутого її аналізу використовують дрібні одиниці виміру, які дозволяють відрізнити один рівень сформованості якості від іншого. Такими одиницями є показники – це дані, за якими можна визначати розвиток в процесі будь-чого. Іншими словами, якщо критерій – це якості, властивості об'єкта, що вивчається, то показники – це міра сформованості того чи іншого критерію [5].

Критерії та показники автори розглядають як інструмент, який забезпечує можливість перевірки теоретичних положень, але вважається, що критерії та якісні показники дають суб'єктивну характеристику досліджуваному явищу, а кількісні показники дають його об'єктивну характеристику, даючи змогу виміряти його [6, с. 120]. Отже, вивчення психолого-педагогічної літератури,

беручи до уваги наші власні спостереження та дослідження, дозволяють нам говорити про важливість цілісного підходу до виявлення та оцінки готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання молодших школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити критерії та їх показники, рівневу характеристику готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів.

Відтак, критеріями рівня сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів та їх показниками виступили:

Змістовий критерій: наявність знань з методики викладання природознавства; педагогіки, етнопедагогіки; психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку; форм і засобів формування екологічної свідомості молодших школярів засобами етнопедагогіки; наявність знань про критерії і показники їхньої екологічної вихованості; основних вимог і дотримання професійної етики, вміння вирішувати професійні проблеми та ситуації, що сприяють формуванню екологічної свідомості молодших школярів.

Емоційно-ціннісний критерій: наявність об'єктивного уявлення про спеціальність учителя початкової школи, професійну спрямованість і мотивацію діяльності з формування екологічної свідомості молодших школярів; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей; позитивного ставлення до розвитку власної екологічної свідомості, необхідних у майбутній професії; налаштованості майбутніх учителів початкової школи на поглиблення знань про природу, екологію, етнопедагогіку; позитивного ставлення до оволодіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями, навичками; настанови працювати за обраною спеціальністю, інтересу до взаємодії з учасниками педагогічного процесу.

Уміння регулювати свій емоційний стан (відсутність емоційної напруженості, страху перед дітьми); управляти собою під час виконання своїх професійних обов'язків, що передбачають формування екологічної свідомості молодших школярів; наявність у студентів екологічних переконань, ставлень і свідомих вчинків; усвідомлення своїх особливостей і можливостей, здібності до саморегуляції.

Діяльнісно-поведінковий критерій: уміння налагоджувати взаємовідносини з учнями й колегами у процесі професійної діяльності, спілкуватися з учнями молодшого шкільного віку, їхніми батьками; залучати учнів до організованої колективної діяльності, що сприяє формуванню їх екологічної свідомості; планувати й організувати свою діяльність з екологічного виховання молодших школярів; діагностувати рівень розвитку екологічної свідомості молодших школярів. Вміння контролювати, оцінювати і вносити корективи в педагогічний процес щодо розвитку екологічної свідомості молодших школярів засобами етнопедагогіки; аналізувати педагогічні ситуації, що спрямовані на екологічне виховання молодших школярів;

об'єктивно оцінювати перебіг процесу формування екологічної свідомості та самосвідомості; наявність стійкої схильності до самоаналізу й самооцінки своїх професійних дій, пов'язаних з формуванням екологічної свідомості молодших школярів засобами етнопедагогіки.

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів: формальний (низький), продуктивний (середній), високий (креативний).

Формальний (низький) – узагальнені прогностичні, організаційно-регулятивні, контрольні-коригуючі вміння у майбутніх вчителів розвинені недостатньо.

Майбутні педагоги, які віднесені нами до низького рівня, характеризуються відсутністю компетентності і обізнаності в теоретичних і практичних аспектах екологічного виховання молодших школярів, мають труднощі в організації та проведенні виховних заходів екологічного змісту.

Вони мають лише деякі вміння організовувати екологічне виховання молодших школярів, що базуються на життєвому досвіді, часто діють інтуїтивно. Пошук шляхів розв'язання тієї чи іншої ситуації здебільшого здійснюють методом випробувань і помилок, їм не вистачає самостійності у прийнятті рішень.

Продуктивний (середній) рівень переважає у студентів, які володіють узагальненими прогностичними, організаційно-регулятивними, контрольні-коригуючими вміннями. Вони обізнані з традиційними технологіями та змістом екологічного виховання молодших школярів. Однак, вони характеризуються недостатньою сформованістю мотиваційної основи для реалізації виховного процесу, мають нечіткі теоретичні знання щодо використання інтерактивних методів екологічного виховання у початковій школі засобами етнопедагогіки.

Вони здебільшого діють за аналогією, шаблоном, копіюють звичний спосіб екологічного виховання, відчувають труднощі в означеній діяльності.

Креативний (високий) рівень властивий майбутнім фахівцям, які досконало володіють методологічними, загальнотеоретичними, методичними, організаційно-педагогічними знаннями; прогностичними, організаційно-регулятивними, контрольні-коригуючими вміннями та навичками здійснення екологічного виховання молодших школярів. Їм притаманне уміння творчо розв'язувати проблеми організації навчальної діяльності учнів, а також стимулювання їх до творчої діяльності в процесі екологічного виховання молодших школярів.

З метою з'ясування рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів було використано систему методів дослідження, з-поміж них – спостереження, анкетування, моделювання ситуацій, аналіз конспектів виховних бесід та ін. Відповідно до завдань констатувального експерименту та виокремлених критеріїв готовності, студентам контрольної та експериментальної груп було запро-

поновано 3 етапи діагностики, метою яких було діагностування рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів.

Середні показники готовності студентів контрольної та експериментальної групи до екологічного виховання за змістовим, емоційно-ціннісним та діяльнісно-поведінковим критеріями відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Готовність майбутніх педагогів до екологічного виховання за змістовим, емоційно-ціннісним та діяльнісно-поведінковим критерієм

Групи	Рівні		
	Креативний (високий)	Частково- продуктивний (середній)	Формальний (низький)
контрольна	20	33	47
експериментальна	17	25	58
Узагальнений показник	18,5	29,0	52,5

Як бачимо з даних таблиці, студенти експериментальної групи виявили нижчу рівень готовності до екологічного виховання порівняно зі студентами контрольної групи. Зокрема, креативний рівень опитаних контрольної групи переважає на 3 %, продуктивний рівень – на 8 %. У свою чергу формальний (низький) рівень студентів експериментальної групи на 11 % переважає майбутніх педагогів контрольної групи.

За результатами констатувального експерименту, у студентів констатовано перевагу низького рівня моральної вихованості – 53 %, середнього рівня – у 29 % майбутніх педагогів, високого – 18 % опитаних.

Проведений нами констатувальний експеримент, дав змогу встановити перевагу частково-продуктивного (середнього) рівня готовності студентів до екологічного виховання молодших школярів. Причинами такого стану вважаємо утилітарно-практичне ставлення майбутніх педагогів до професійної підготовки, нерозуміння важливості екологічного виховання, не усвідомлення студентами цілей і завдань діяльності з екологічного виховання молодших школярів, недостатній рівень розвитку власного екологічного досвіду майбутніх фахівців, побутування серед студентів стереотипних уявлень про організацію екологічного виховання дітей, не усвідомлення майбутніми учителями екологічного потенціалу навчальних предметів початкової школи, сфери спілкування та взаємин тощо.

Отже, виокремлені нами критерії та відповідні їм показники, охарактеризовані рівні сформованості готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання молодших школярів дають змогу на новому, якісному рівні здійснювати процес діагностики готовності майбутніх фахівців початкової освіти до окресленої діяльності.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці інноваційної технології підготовки майбутніх педагогів початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів, яка буде спрямована на підвищення рівнів готовності майбутніх фахівців до окресленого виду діяльності.

1. Концептуальні виміри екологічної свідомості: монографія / [Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В., та ін.]. Київ : Парапан, 2003. 312 с. **2.** Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 12. **3.** Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва: Педагогика, 1989. 560 с. **4.** Мищенко А. И. Формирование профессиональной готовности учителя к реализации целостного педагогического процесса: дис. ... д-ра пед. наук.: 13.00.01. Москва, 1992. 387 с. **5.** Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: пер. с нем. Москва: Педагогика, 2018. 240 с. **6.** Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ ; Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.

Дмитрук І. А., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «комунікативна компетентність». Подано порівняльний аналіз понять «комунікативна компетентність» і «комунікативна компетенція». Визначено структуру комунікативної компетентності майбутніх учителів. Доведено, що основу комунікативної компетентності становлять комунікативні компетенції, які базуються на знаннях, уміннях, навичках. На основі проведеного теоретичного аналізу різних наукових підходів до визначення структури комунікативної компетентності виокремлено чотири компоненти комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів: когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий.

Ключові слова: вчитель початкових класів, комунікація, комунікативна компетентність, комунікативна компетенція, комунікативна компетентність майбутніх вчителів.

Abstract. The article considers the essence of the concept of «communicative competence». A comparative analysis of the concepts of «communicative competence» and «communicative competence» is given. The structure of communicative competence of future teachers is determined. It is argued that the basis of communicative competence are communicative competencies based on knowledge, skills, abilities. Based on the theoretical analysis of different scientific approaches to determining the structure of communicative competence, four components of communicative competence of future family physicians are identified: cognitive, behavioral, value-semantic, emotional-volitional.

Key words: primary school teacher, , communication, communicative competence, communicative competence, components, communicative competence of future teachers.

Суттєві зміни в системі вищої освіти України на сучасному етапі, пов'язані з переходом до ринкової економіки, інтеграцією в європейський та світовий освітній простір, зумовлюють нові підвищені вимоги до професійної підготовки спеціалістів різних галузей, у тому числі й педагогів.

Йдеться насамперед про підготовку компетентного педагога, який не лише здатний реалізувати відомі технології та методики в процесі професійної

діяльності, але й сам може ставати творцем нових творчих підходів у навчанні й вихованні учнів.

Основна мета професійно-педагогічної освіти – підготовка кваліфікованого вчителя, компетентного, готового до постійного професійного зростання. Професійна компетентність – це характеристика професійної підготовки, і характеристика професійної освіченості людини.

Важливим складником професійної компетентності є комунікативна компетентність як складова загальної професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя [1, с. 3].

Провідна роль у підготовці школярів до життя у сучасному суспільстві відводиться учителю, який повинен не тільки володіти предметними знаннями та вміннями, знаннями щодо особливостей та освітніх запитів сучасного покоління учнів, а й усвідомлювати свою соціальну відповідальність. Бути здатним до самоосвіти, саморозвитку і самостійного оволодіння інноваційними технологіями, уміти визначати й досягати нових педагогічних цілей. Тому особливого значення набуває дослідження поняття «професійної компетентності учителя початкових класів» та його структури.

Комунікативна компетентність майбутніх педагогів найбільш ефективно формується в процесі викладання дисциплін лінгвістичного циклу. Однак у педагогічній теорії та практиці підготовки педагогів до початкової школи існує низка суперечностей, яка не сприяє ефективному формуванню даної професійної якості. Недостатньо розроблена ця проблема в науково-теоретичному плані, не створене науково-методичне забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх учителів. Загалом можна констатувати, що професіоналізація викладання лінгвістичних дисциплін мало пов'язана з формуванням фахових компетенцій студентів.

Нині ця проблема продовжує привертати увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, вважали, що «компетентність» має дидактичну специфіку і розглядається як педагогічна категорія, яка може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти.

Дослідженню комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей, велику увагу приділяли Т. Бугенко, І. Данченко, Н. Завіниченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, С. Макаренко, М. Тимофієва, В. Черевко та ін.

Загальні питання формування комунікативної компетентності в зарубіжному досвіді, були предствлені в працях Л. Божович, Л. Виготського, Ю. Жукова, І. Зимньої, Дж. Равена, Н. Хомського, А. Хугорського, С. Шишова тощо, у тому числі в роботах українських авторів: С. Абрамович, Л. Варзацької, С. Дорошенко та ін.

Професійна комунікативна компетентність є предметом досліджень у галузі професійної підготовки майбутніх вчителів. Аналізували зміст та

структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, дослідники О. Драгайцев, А. Дубаков, Ю. Ємельянов, М. Заброцький, І. Зязюн, Л. Карпова, С. Оськіна, Л. Петухова, Т. Хайновська, відмічали особливу багатofакторність компонентів комунікативної компетенції, що значною мірою ускладнює її теоретичне обґрунтування та єдине узгоджене визначення. І дійсно, у різних авторів та в різних джерелах й досі не існує єдності, а ні у трактуванні, а ні в розумінні структури поняття комунікативної компетенції, оскільки дослідники з різних галузей знань (лінгвістика, соціолінгвістика, педагогіка, психологія, дидактика, лінгводидактика), які досліджують цю категорію, акцентують свою увагу на тих аспектах, що є характерними для їх конкретної галузі науки.

Зважаючи на те, що компетентнісний підхід стає основою оновлення змісту сучасної освіти, а комунікативна компетентність, своєю чергою, виступає однією з базових освітніх компетентностей, актуалізується проблема формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у вищих навчальних закладах.

Метою нашої статті є аналіз та узагальнення теоретичних підходів щодо розуміння сутності та структури комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Першочерговим, що слід з'ясувати, то це значення дефініції «комунікація». За визначенням Ф. Бацевич, комунікація (лат. *communicativ*) – це спілкування, обмін думками, специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої діяльності (в даному випадку – освітньої).

Було підкреслено, що складна природа людської комунікації (спілкування) зумовлює різні підходи до вивчення та визначення базових категорій цього явища, дає змогу по-різному моделювати комунікативні процеси. Частина лінгвістів вважає, що поняття «комунікація» корелює з поняттям «спілкування», хоч вони не тотожні, тому вважати ці іменники синонімами не можна.

Комунікацію асоціюють, насамперед, з інформаційним обміном і розуміють як спільну комунікативну діяльність її учасників, спрямовану на досягнення конкретних цілей. Вона неможлива без наявності її основних елементів (адресанта, адресата, повідомлення, кодування/декодування, каналу, медіума тощо), які впливають на якість і результат інформаційного обміну.

Спілкування людей – складний процес взаємодії особистостей у конкретному часовому і просторовому вимірі. Якщо ж порівняти два підходи до інтерпретації цих понять, то можна помітити певну різницю в їх трактуванні. Це дало змогу Ф. Бацевичу стверджувати: «Поняття «спілкування» є більш загальним, а «комунікація» – конкретним, що позначає лише один із виявів спілкування» [2, с. 32].

Педагогічне спілкування, наголошує К. А. Дмитренко [3], – особливий вид творчості. У професійному спілкуванні майбутніх педагогів можна виділити два взаємопов'язаних компоненти:

По-перше, це загальні принципи (основа) спілкування, що закладаються самим характером суспільного ладу, наслідуванням цінностей минулого, в яких реалізується педагогічна діяльність педагога, єдина мета і завдання навчання і виховання;

По-друге, його індивідуальні принципи (основа) спілкування, громадянська позиція, стиль спілкування – сукупність конкретних прийомів і засобів, які викладач доцільно, залежно від конкретних умов і можливостей навчання і виховання реалізує у своїй діяльності на основі власних знань, професійного досвіду, здібностей і вмінь [3].

Наступним, що потрібно з'ясувати, так це значення терміну «комунікативна компетентність», яка складається з двох провідних понять: «communico» (від лат. роблю загальним, зв'язую, спілкуюся) і competens (від лат. здатний) і означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, дискусії, переговорів тощо [4, с. 7].

Далі, спробуємо розмежувати поняття «комунікативна компетенція» і «комунікативна компетентність».

Науковець О. Леонтович, розглядає комунікативну компетентність у лінгвістичному аспекті. На її думку, комунікативна компетентність, поруч із мовленнєвою і культурною, є складовою міжкультурної компетентності та «передбачає наявність комплексу вмінь, що дозволяють адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, співвідносити інтенції з передбачуваним вибором вербальних і невербальних засобів, втілювати в життя комунікативний намір і верифікувати результати комунікативного акту за допомогою зворотного зв'язку» [5, с. 50].

Оскільки мовна компетентність охоплює лише частину необхідних для успішної комунікації умінь, то вона доповнюється комунікативною компетентністю, яка означає «уміння інтерпретувати специфічні для певної культури сигнали готовності співрозмовника вступити в міжкультурну комунікацію або, навпаки, небажання спілкуватися; уміння визначити частку говоріння і слухання в залежності від ситуації; уміння адекватно висловити свою думку і зрозуміти думку співрозмовника; уміння спрямовувати бесіду в потрібну колію...» тощо [5, с. 53–54].

М. Айзенбарт подає стислий перелік найбільш досліджених компонентів комунікативної компетенції, що включає: 1) знання особливостей і проблем тих осіб, з якими потрібно спілкуватися; 2) володіння відповідними комунікативними технологіями; 3) вміння аналізувати жести, міміку та інтонації співрозмовника; 4) обізнаність з азами ораторського мистецтва, їх практичне застосування; 5) здатність запобігати конфліктам та врегулювати ті, що виникли; 6) багатий словниковий запас; 7) мистецтво емпатії; 8) дотримання норм етики й етикету; 9) деякі акторські здібності; 10) навички активного слухання; 11) грамотність; 12) розвинене усне мовлення, його

впевнена інтонація та відповідне емоційно-ситуативне забарвлення; 13) вміння аргументувати власні погляди та відстоювати їх [6].

За твердженням Н. Ашиток, комунікативна компетентність відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури (рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем. Здатність устанавлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми за наявності внутрішніх ресурсів (знань і вмінь), зберігати стосунки з бажаною визначеністю, тобто здатність уникати в стосунках ям і капканів і виправляти порушення, коли тактика уникання не спрацьовує [7–10].

З позиції компетентнісного підходу в освітій галузі, комунікативна компетентність є однією з базових освітніх компетентностей і становить собою оволодіння особистістю комунікативними якостями, які пов'язані з необхідністю взаємодіяти з іншими людьми, умінням знаходити, перетворювати і передавати інформацію, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі.

У контексті нашого дослідження, важливим буде відмітити, структуру комунікативної компетентності Ю. Ємельянова, в якій дослідник виокремлює: 1) загальні здібності (здатність до навчання); 2) комунікативні знання, уміння, навички і власне невербальні засоби; організацію індивідом міжособистісного простору на своїй території, згідно із соціальними нормами; 3) особистісні зміни: Я-концепція [8].

На думку Н. Стеценко, комунікативна компетентність – це один з основних компонентів професійної готовності, що включає знання про способи цілеспрямованого використання мовних засобів для вирішення завдань спілкування; високий рівень володіння рідною та іноземною мовами; володіння культурою спілкування, знання національної культури, менталітету, володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями, особову готовність, що забезпечить співпрацю і взаємодію співробітників колективу. [9, с. 185].

Існує кілька підходів визначення структури комунікативної компетентності, де вчені сфокусовані: на знаннях та здібностях, необхідних для спілкування; на описі структури комунікативної компетентності, що здійснюється через комунікативні вміння; на комунікативних знаннях, здібностях та навичках, що являються структурними елементами комунікативної компетентності.

У структурі професійної компетентності педагога О. Драгайцев виділяє суб'єктний, об'єктний та предметний компоненти. Суб'єктний компонент визначає якісну своєрідність фахівця як суб'єкта, що може ставити цілі й досягати їх, розвиватися, здійснювати професійну самодіагностику, самозміни, самооцінку і самоаналіз, а також діагностику, зміни, оцінку і аналіз професійної діяльності та її результатів.

Об'єктний компонент характеризує процес створювання спеціалістом системи професійної діяльності та забезпечення її функціонування на усіх

етапах руху від поставленої задачі до її втілення у досягнутому результаті. Предметний компонент представлений продуктом спільної діяльності педагога й учнів [10, с. 26–27].

На основі проведеного теоретичного аналізу різних наукових підходів до визначення структури комунікативної компетентності, можна виокремити чотири компоненти комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів: когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий.

Когнітивний компонент відіграє важливу роль у формуванні комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. Він містить у собі сукупність основних комунікативних знань, умінь або здібностей: знання педагогічної термінології; вміння підтримувати розмову; будувати висловлювання в різних стилях та жанрах мовлення; вести бесіду, розповідати; внутрішня настанова на виявлення та виправлення помилок різних типів у власному мовленні; здійснення професійної комунікації за допомогою відповідних вербальних і невербальних мовленнєвих засобів.

Поведінковий компонент передбачає формування умінь реалізовувати комунікативні компетенції безпосередньо в умовах професійного і ділового спілкування: вміння проводити бесіду з учнями; вміння переборювати психологічні бар'єри; розуміння індивідуально-психологічних особливостей вихованців і вміння їх враховувати; вміння аналізувати всі компоненти своєї діяльності і себе як особистість та індивідуальність.

Ціннісно-смысловий компонент – готовність до реалізації комунікативної компетентності в професійному спілкуванні.

Емоційно-вольовий компонент забезпечує вміння впливати на слухачів, керувати їхньою увагою; вміння проникати у внутрішній світ вихованців.

Проаналізовані дослідження вчених свідчать про те, що в науковій літературі не існує єдиного визначення поняття комунікативної компетентності. Можемо стверджувати, що основу комунікативної компетентності становлять комунікативні компетенції, які базуються на знаннях, уміннях, навичках, способах комунікативної діяльності і проявах емоційно-ціннісного ставлення до неї.

Грунтуючись на вищевикладеному, комунікативну компетентність майбутніх учителів початкових класів ми розглядаємо, як здатність особистості, засновану на знаннях та досвіді орієнтуватися у ситуаціях спілкування, вибирати і здійснювати ефективну модель взаємодії з учнями та колегами.

На основі проведеного теоретичного аналізу різних наукових підходів до визначення структури комунікативної компетентності, нами виокремлено чотири компоненти комунікативної компетентності майбутніх педагогів початкової школи: когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий.

1. Куницына В. Н., Карпова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение: учеб. для вузов. СПб., 2001. 544 с. 2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжнародної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с. 3. Дмитренко К. А. Сутність професійної комунікації у педагогічній освіті. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2012. № 7. С. 11–15. 4. Виноградова И. А. Коммуникативная компетентность в социализации личности. Н. Новгород: НГУ им. Н. И. Лобачевского, 2002. С. 7–8. 5. Леонтович О. А. Россия и США. Введение в межкультурную коммуникацию. Волгоград: Перемена, 2003. 399 с. 6. Айзенбарт М. М. Сутність поняття «Соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодий вчений*. 2017. №4. 3 (44.3) квітень. С.1–4. 7. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич: Вид-во Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. № 6 (125). С. 10–13. 8. Емельянов Ю. И. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Москва: Просвещение, 1995. 183 с. 9. Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць; редкол. В. В. Кузьменко та ін.* Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Вип. 29. С. 185–191. 10. Драгайцев О. І. Складові професійної компетентності майбутнього вчителя в світлі компетентнісного підходу в освіті. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки*. 2008. Вип. 145. С. 25–28.

Клімчук Д. О., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука)

ДІЛЯНКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ

***Анотація.** У статті розкрито важливість праці в природі дітей дошкільного віку. Обґрунтовано значення ділянки закладу дошкільної освіти (ЗДО) як засобу ознайомлення дітей з природою: сприятливе середовище для розвитку мови і мислення дітей; умова здійснення сенсорного виховання; засіб формування образів рідної природи; сприятливі умови для фізичного розвитку дітей. Виокремлено і охарактеризовано структурні компоненти ділянки ЗДО. Обґрунтовано гігієнічні і педагогічні вимоги до озеленення ділянки закладу дошкільної освіти. Подано методичні рекомендації щодо послідовності праці дітей на ділянці. Наведено фрагмент консультації для батьків на тему: «Працюємо на дачній ділянці разом».*

***Ключові слова:** дошкільники, ділянка, заклад дошкільної освіти, праця в природі, ознайомлення з природою.*

***Abstract.** The article reveals the importance of work in nature for preschool children. The importance of the site of the preschool educational institution as a means of acquainting children with nature is substantiated: a favorable environment for the development of children's language and thinking; condition of realization of sensory education; means of forming images of native nature; favorable conditions for the physical development of children. The structural components of the ZDO section are singled out and characterized. Hygienic and pedagogical requirements for landscaping of the preschool education site are substantiated. Methodical recommendations on the sequence of work of children on the site are given. There is a fragment of a consultation for parents on the topic: «We work in the country together».*

***Key words:** preschoolers, plot, preschool institution, work in nature, acquaintance with nature.*

Сучасна методика ознайомлення дошкільників з природою вважає природу важливим фактором всебічного розвитку, а тому процес ознайомлення дошкільників з природою спрямовує на здійснення розумового, морального, естетичного і фізичного виховання дошкільників.

Праця в природі є для дітей дошкільного віку доступним видом продуктивної трудової діяльності. Кінцева мета (виростити квіти, овочі тощо), її

результати конкретні та зрозумілі, однак їх неможливо швидко досягти. Віддаленість результату вимагає від дитини тривалих фізичних і розумових зусиль, повсякденної копіткої роботи, терпіння. Як правило, більшість дітей охоче працює з живими об'єктами, доглядає за ними, пізнаючи світ живої природи, розкриваючи свої нові можливості, виховуючи в собі дбайливе ставлення до всього живого. Однак, у них ще мало досвіду, умінь, тому дорослі мають разом із дітьми виробити чіткі правила їх поведінки і діяльності у природі [1, с. 5].

Розуміючи величезну роль праці у вихованні підростаючого покоління, у своїх роботах часто порушували цю тему І. Белінський, С. Русова, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський. Проблему ознайомлення з природою у дошкільному віці, праці в природі досліджували Г. Васильєва, М. Горопаха, К. Золотова, Н. Маліновська, С. Ніколаєва, П. Саморукова, Г. Тарасенко тощо.

Правильно організована й належно засаджена ділянка закладу дошкільної освіти (ЗДО) – це необхідна база для здійснення освітніх завдань у контексті трудового виховання дошкільників. Земельна ділянка повинна бути завжди озелененою, а робота на ній організована таким чином, щоб діти могли повсякденно брати участь у вирощуванні рослин і здійснювати спостереження за ними.

Метою статті є теоретичне обґрунтування значення ділянки закладу дошкільної освіти як засобу спостереження за природою.

Найближчим природним оточенням, де діти проводять велику кількість часу в ЗДО, є ділянка. У сучасних архітектурно-проектувальних вирішеннях ділянка розглядається як продовження групової кімнати і подібно до того, як у груповій кімнаті все обладнується для проведення змістовної роботи з дітьми, так і ділянка закладу дошкільної освіти повинна створювати можливості для успішного ознайомлення з природою.

Ділянка закладу дошкільної освіти є тим середовищем, яке за умови його правильної організації має великий вплив на всебічний розвиток особистості дитини, оскільки на ділянці організується різноманітна діяльність дошкільників – пізнавальна, ігрова, трудова [2, с. 2].

Ділянка ЗДО повинна давати багатий матеріал для формування у дітей образів рідної природи. Саме тут дитина повинна дізнатися про різноманітні дерева, кущі, плодови, городні, декоративні рослини, особливості їхнього життя, зміни в різні пори року, їхнє значення для людини. На ділянці діти знайомляться зі світом тварин – різноманітними комахами, птахами, деякими свійськими тваринами. У процесі пізнання цих об'єктів дітей знайомлять з залежністю життя рослин, тварин від зміни умов (підживлені рослини краще ростуть). Нагромадження такого досвіду сприяє розумінню зв'язків і залежностей у природі [2, с. 3].

Ділянка закладу дошкільної освіти – сприятливе середовище для розвитку мови і мислення дітей. Процес пізнання нових об'єктів природи, прийомів догляду за ними завжди пов'язується з позначенням їх словом, що сприяє збагаченню словника дітей. Збільшення фонду конкретних уявлень про природні об'єкти створює сприятливі умови для формування узагальнень, розвитку мислення.

Добре озеленена ділянка – важлива умова здійснення сенсорного виховання. Вона дає вихователю достатньо матеріалу для розвитку всіх аналізаторів – зорового, слухового, дотикового, нюхового [3].

Під час перебування дошкільників на ділянці здійснюється розвиток їхньої спостережливості, діти оволодівають прийомами аналізу, навчаються порівнювати, виділяти суттєве.

Не можна переоцінювати значення ділянки для розвитку пізнавальних інтересів дітей. Ознайомлення з природою повинно базуватися на наявності у кожної дитини фундаментальної потреби у нових враженнях, нових знаннях, способах дій. Ігнорування цього призводить до того, що пізнавальні потреби згасають, діти втрачають інтерес до знань і процесу їхнього придбання. Для реалізації і розвитку цієї потреби важливим є різноманітний флористичний склад ділянки, наявність на ній тварин, тобто умов для набуття нових вражень.

Ділянка закладу дошкільної освіти – важлива умова вирішення виховних завдань, одне з найважливіших з них – екологічне виховання. На ділянці вихователь може раціонально поєднати формування нових знань з діяльністю дітей, спрямовуючи педагогічний процес на здійснення завдань екологічного виховання: формування узагальнених уявлень про залежності у природі, ціннісні орієнтації, бажання спілкуватися з природою. Саме на ділянці діти засвоюють перші знання про природокористування, на основі яких у них формується екологічна культура поведінки, одержують перші навички діяльності, спрямованої на поліпшення навколишнього середовища [4, с. 12].

На ділянці ЗДО організується праця дітей на городі, квітнику, а це – важлива умова формування любові до праці, трудових навичок. Гарно озеленена ділянка закладу дошкільної освіти – це те місце, де діти дістають естетичні враження від спілкування з природою, і педагогічному колективу необхідно зробити все для того, щоб ці враження були повноцінними.

Добре озеленена ділянка створює сприятливі умови для фізичного розвитку дітей. Дослідження гігієністів свідчать про те, що озеленена ділянка затримує 72 % пилу, знижує швидкість вітру на 60%, у спекотні дні знижує температуру повітря на 2–3 °С, підвищує рівень зволоженості, а отже, і комфортність середовища. Зелені рослини виділяють фітонциди, оздоровлюють дітей. Різноманітність барв, форм знижує нервову напругу [2].

Розмір ділянки залежить від типу закладу дошкільної освіти. У яслах-садках на 100 місць відводиться до 40 м² на одне місце; на 140–320 місць – 35 м², 560–640 місць – 30 м² на одне місце.

Ця норма площі включає розміщення основного і допоміжних приміщень, під'їзних шляхів, групових майданчиків тощо. В умовах, коли площа для закладу дошкільної освіти виділяється в районі реконструкції, вона може бути зменшена на 25 %. При будівництві закладу дошкільної освіти в умовах складного рельєфу площа ділянки зменшується на 15 % ділянки дитячих садків у великих містах, де є всі види благоустрою, менші, ніж ділянки сільських ЗДО, за рахунок скорочення площ для господарського подвір'я. У санаторних дитячих садках площа на одне місце збільшується до 100 м². Зелені насадження в таких випадках займають 60–70 % усієї площі [2].

На ділянці ЗДО виділяються такі структурні компоненти:

1. Групові майданчики з газонами. Майданчики повинні мати садове покриття (відсів щебеню), асфальтоване покриття на дитячих ділянках не допускається. Середина майданчика має бути вільною від обладнання, оскільки на майданчику проводяться рухливі ігри, розваги. По краях майданчика слід розташовувати тіньовий навіс, пісочники, обладнання для ігор з водою тощо;

2. Фізкультурний майданчик площею не більше 250 м². Половина майданчика повинна мати садове покриття, а половина засіватися сумішшю газонних трав. Фізкультурне обладнання розташовується по краях майданчика.

3. Майданчик для утримання дрібних свійських тварин площею 20 м²; Розташовують його переважно біля господарського подвір'я. Він обладнується клітками і вольєрами для утримання дрібних свійських тварин;

4. Квітники – спільні для закладу дошкільної освіти, і квітники на групових ділянках;

5. Дитячий город. Він планується з розрахунку не менше 0,5 м² на одну дитину. Оптимальний розмір площі городу – 1,5 м² на дитину;

6. Сад і ягідник. Його площа залежить від загальної площі дитячого закладу, але важливо, щоб там були посаджені основні плодові дерева і кущі;

7. Майданчик для вивчення правил вуличного руху;

8. Кільцева дорога для їзди на дитячих велосипедах. Вона не повинна перетинати групові ділянки;

9. Господарське подвір'я площею 100–240 м², де розташовуються овочесховище і під'їзні шляхи для вантажних машин;

10. Плескальний басейн.

На майданчику закладу дошкільної освіти розташовуються малі архітектурні форми – перголи, фонтани, тіньові грибки. Вздовж доріжок розміщуються лави [5, с. 38].

Озеленення ЗДО має велике значення для створення сприятливих умов для перебування там дітей та ознайомлення їх з природою. У зв'язку з цим

до озеленення ділянки закладу дошкільної освіти висуваються певні гігієнічні і педагогічні вимоги.

Гігієнічні вимоги:

1. Під час озеленення ділянки не повинен порушуватися режим сонячної радіації: дерева не повинні затінити більше половини групових і фізкультурних майданчиків. Дерева і кущі не повинні перешкоджати доступу сонячних променів у приміщення. Озеленення в різних природних зонах України повинно проводитися з урахуванням кількості сонячної радіації. У Поліссі і Лісостепу, де її менше, дерева потрібно садити на відстані 10 м, а кущі – 5 м від приміщення закладу дошкільної освіти. В степовій зоні, де сонячна радіація більша, дерева висаджують на відстані 5 м, а кущі – 1 м від приміщення;

2. Озеленення не повинно порушувати режиму провітрювання ділянки. Однак у тих районах України, де взимку дмуть сильні вітри, зелені насадження слід розташовувати так, щоб вони захищали ділянку з боку пануючих узимку вітрів. З цієї метою згущують насадження, висаджують їх у два ряди;

3. На ділянці закладу дошкільної освіти не повинно бути рослин, які могли б негативно впливати на здоров'я дітей: отруйних, тих, що засмічують ділянку, мають великі колючки. Через це на ділянці не слід висаджувати, наприклад, тис ягідний (отруйний), жіночі екземпляри тополі, які в період розповсюдження насіння можуть подразнювати дихальні шляхи [5, с. 39].

Педагогічні вимоги :

1. Озеленення ділянки повинно забезпечувати виконання завдань програми по ознайомленню дошкільників з природою. Дослідженням Г. Тарасенко доведено, що добре озеленені ділянки (різноманітність дерев, кущів, трав'янистих декоративних рослин) впливають на якість знань дітей про природу і ставлення до неї. Там, де флористичний склад ділянки бідний, набагато нижчі показники. Це зумовлене тим, що наявність різноманітних рослин об'єктивно створює передумови для спостережень, праці, зв'язаної з доглядом за рослинами, в результаті чого формуються знання дошкільників про природу і позитивне ставлення до неї. До того ж різноманітні квітучі рослини на ділянці приваблюють комах, а ті, в свою чергу, приваблюють птахів;

2. Озеленення ділянки повинно забезпечити зміну вражень у дітей, а отже, воно повинно бути флористично різноманітним, з безперервними періодами цвітіння рослин. Чим більш різноманітний склад рослин, тварин на ділянці, тим більше можливостей у вихователя для подання нової інформації і формування пізнавальних інтересів дітей, позитивного ставлення дошкільників до об'єктів природи [5, с. 40].

Праця дітей на ділянці має певну послідовність і відповідне методичне забезпечення. Варто дотримуватись таких рекомендацій та послідовностей:

1) діти разом із керівником розглядають весь реманент (інструмент) і готують його до роботи;

2) дошкільнята обирають місце для облаштування городу, планують, відзначають кольоровими кілками і мотузком, де будуть грядки, а де стежки;

3) перше копання (вибирання) проводять дорослі, діти тільки допомагають (на ношах відносять каміння, сміття в ящик, який задалегідь приготовлений);

4) вихованці розподіляються на підгрупи і домовляються, хто яким знаряддям буде працювати;

5) діти вдруге копають, розпушують землю, вирівнюють грядки;

6) посадка грядок, діти під керівництвом дорослого вкидають насіння на певні відстані;

7) у кожному грядку вставляють дощечку з написом, що саме й коли тут посадили;

8) після посадки грядки поливають;

9) перед тим, як полоти й проріджувати, діти спостерігають за роботою дорослих (дорослі розповідають дітям, навіщо треба полоти, що врожай залежить від догляду);

10) наступного дня діти у себе на городі полють і проріджують сходи;

11) коли городина дозріває, діти збирають урожай;

12) перший урожай відносять на кухню і влаштовують урочистості, підсумовують свою роботу, розповідають, які одержали результати [6, с. 77].

Доцільним є проведення консультації для батьків на тему: «Працюємо на дачній ділянці разом». Наведемо її фрагмент.

На дачній ділянці, куди батьки приїдять разом з дитиною, її можна залучити до цікавої і корисної справи. Перш за все, зверніться до неї із проханням допомогти Вам.

Якщо Ви висаджуєте насіння, то запропонуйте потримати дитині підготовлене до висівання насіння, заскородити певне місце на грядці або самій покласти у підготовлену лунку зернятко. При цьому, розповідайте дитині про свої дії, наприклад: «Ми кладемо зернятко в землю і засипаємо його землею. Коли пригріє сонечко і земля прогріється, то зернятку стане тепло і воно почне рости, захоче подивитися на сонечко та й вигляне із землі зеленим паростком, ось таким (при цьому слід показати будь-яку зелену травинку). Якщо паростку сподобається, то він ставатиме все більшим і більшим. І принесе нам смачні плоди, і ти будеш їх смакувати».

Можна виділити дитині власну грядку для робіт і при цьому в жодному разі не змушувати робити по-своєму або виправляти зроблене дитиною. Можна лише запитувати її, чого вона прагне і як планує досягти. Надати допомогу можна лише запитавши дозволу на спільну роботу.

Так дитина не лише залучається до праці, а й виявляє інтерес до рослинного світу. Вона не лише буде знати і відчувати, що і як зростає, а й почне думати, аналізувати.

У кінці роботи доцільно разом з дітьми виготовити фотоколаж, де вони за допомогою фото, коротеньких оповідань висвітлюють, як у них проходила робота, які її наслідки [7, с. 48].

Праця в природі – особливий, але доступний вид трудової діяльності дошкільників, адже саме він дає можливість дітям побачити продукт своєї діяльності і є найцікавішим для них, бо природа виступає джерелом найяскравіших вражень для людини. Використання цього виду діяльності дає можливість педагогу якомога більше наблизити дитину до природи, прищепити любов не лише до праці, але і до всього живого. На жаль, у сучасних умовах сільськогосподарська праця є непопулярною, але саме вона є фундаментом формування базових рис характеру (самостійності, цілеспрямованості, організованості, наполегливості, працелюбності), безперечно, є засобом самостійного пізнання.

Отже, ділянка закладу дошкільної освіти є тим середовищем, яке за умови його правильної організації, має великий вплив на розвиток всіх сторін особистості дитини, оскільки на ділянці організується різноманітна діяльність дошкільників - пізнавальна, ігрова, трудова.

1. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. Івано-Франківськ, 1999. С. 5–23.
2. Положення про навчально-дослідну земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів. Київ: УДЕНЦ, 1996. 6 с.
3. Как знакомить дошкольников с природой. Под ред. П. Г. Саморуковой. Москва, 2008. С. 16–19.
4. Наблюдения и труд детей в природе. Сост. М.Ф.Мазурина. Москва, 2006. 66 с.
5. Николаева С. Наглядные пособия – важное средство ознакомления дошкольников с природой. *Дошкольное воспитание*. 2008. № 6. С. 37–40.
6. Плохий З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ : Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2002. 120 с.
7. Тарасенко Г. С. Дивосвіт: технологія естетико-екологічного виховання. Київ, 2000. 80 с.

Крупко Н. М., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Красовська О. О., д. пед. н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті розглянуто художньо-педагогічні технології мистецької освіти та проаналізовано стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування загальнокультурної компетентності учнів засобами мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших. Підтверджено, як загальнокультурна компетентність впливає на розвиток творчості, креативності та нестандартного мислення не лише на уроках мистецтва, а працює в комплексі зі всіма науками.*

***Ключові слова:** вчителі початкової школи, загальнокультурна компетентність, мистецтво, художньо-педагогічні технології, Нова українська школа (НУШ).*

***Abstract.** In the article artistically-pedagogical technologies of artistic education are considered and the state of preparation of future teachers of initial school is analysed to forming of cultural competence of students by facilities of art. This competence envisages the deep understanding of own national identity as soil of open relation and respect to the variety of cultural expression other. It is confirmed, as a cultural competence influences on development of work, creativity and non-standard thinking not only on the lessons of art, and works in a complex with all sciences.*

***Key words:** teachers of initial school, cultural competence, art, artistically-pedagogical technologies, New Ukrainian school.*

Тенденція розвитку сучасної освіти передбачає переведення її на технічний рівень та реалізацію індивідуальної траєкторії розвитку особистості. Одним із ефективних способів реформування художньої освіти є використання інноваційних прийомів навчання, які спрямовані не лише на здобуття традиційних знань та вмінь учнів, а головне – на загальний особистісний розвиток учнів та їх творчу самореалізацію.

Глобальні процеси сучасного цивілізаційного розвитку визначають

необхідність становлення нової парадигми освіти. Одним із можливих проголошується тип технологічної освіти. У широкому філософсько-культурологічному розумінні він може стати, на наш погляд, необхідним підґрунтям для створення адекватної запитам реальності світоглядно-виховної моделі мистецької освіти, що стане консолідуючим чинником у процесі зародження і співіснування різноманітних підходів до навчання і виховання школярів засобами мистецтва, сприятиме узгодженню міждисциплінарного змісту освіти з педагогічними технологіями особистісно-розвиваючого спрямування.

В українській науці започатковано дослідження філософії інтегративно-технологічної освіти (С. Клепко), її дидактичних (С. Гончаренко, І. Козловська, О. Савченко) і психологічних (І. Бех, Т. Яценко) засад. Створено програми, підручники й посібники з різних інтегрованих курсів для початкової школи (Н. Бібік, В. Ільченко, Т. Пушкарьова, В. Тищенко). У загальній мистецькій освіті інтегративний підхід є недостатньо обґрунтованим теоретично і слабо забезпечений технологічно. Категорію технології сучасні представники педагогічної науки розглядають у дидактичному (В. Безпалько, С. Гончаренко, С. Подмазін, О. Савченко), виховному (І. Бех, В. Рибалка, Н. Шуркова) аспектах. Однак більшість авторів не розділяють педагогічні технології на дидактичні та виховні й розглядають їх цілісно (І. Дмитрик, М. Кларін, А. Нісімчук, О. Пехота, Г. Селевко).

Мета даної статті – розкрити художньо-педагогічні технології мистецької освіти та проаналізувати стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування загальнокультурної компетентності учнів засобами мистецтва.

Загальний термін «технологія» увійшов у педагогічну практику давно. Водночас необхідно науково перевірити, щоб знайти найкращі методи та засоби організації навчального процесу, мати цілеспрямований вплив на особистість учнів та представляти професіоналізм вчителів, подібний до художньої діяльності, майстерність. У загальному розумінні технологія – це системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань з урахуванням людських і технічних ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти (С. Гончаренко, за означенням ЮНЕСКО) [1, с. 72].

Педагогічна технологія передбачає гнучке управління навчальною діяльністю учнів, а не жорстке авторитарне керування. Саме управляти, а не керувати, адже керують людьми, а управляють цілісними й складними системами. Управління передбачає наявність у педагогічній системі двох узгоджених підсистем (учитель – учні), між якими налагоджений не лише прямий, а й зворотний зв'язок – підстава для корекції прямого зв'язку. Зворотний зв'язок потрібний і педагогу, й учню, щоб знати про свої досягнення і з вірою у свої сили йти вперед [2, с. 24].

Узагальнюючи діапазон підходів та дефініцій, можна концентрувати зміст і сутнісні ознаки поняття «педагогічні технології» в таких основних положеннях: педагогічна технологія – це інтегративний спосіб організації навчально-виховного процесу, спрямований на оптимальне досягнення виховних і дидактичних цілей, системне планування та управління вирішенням педагогічних проблем; технологія охоплює людські ресурси (учителів й учнів як суб'єктів освіти), інтелектуальні ресурси (знання та ідеї), технічні ресурси (засоби і прийоми організації освітньої діяльності, зокрема аудіовізуальні, мультимедійні); особливість педагогічної техно-логії полягає в континуальності – нерозривності дій педагога та учнів і забезпеченні постійного зворотного зв'язку, що дає змогу перманентно коригувати навчально-виховний процес; педагогічна технологія – це науково і методично обґрунтований процес досягнення гарантованих, потенційно відтворюваних педагогічних результатів, що характеризує її алгоритмічність [3, с. 12].

Педагогічна технологія (від грецького технос – «мистецтво», «майстерність» і логос – «вчення», «наука»; буквально – «знання про майстерність») – це наука про майстерність педагога з організації ефективного впливу на особистість учня як суб'єкта освіти та оптимальне управління його діяльністю для досягнення запланованих результатів освіти.

Розгорнута структура дидактичної технології, запропонована дослідницею Т. Трушніковою:

- а) концептуальна основа;
- б) змістова частина навчання:
 - мета – загальна і конкретна;
 - зміст навчального матеріалу;
 - процесуальна частина – технологічний процес;
 - організація навчального процесу;
 - методи і форми навчальної діяльності школярів;
 - методи і форми роботи вчителя;
 - діяльність учителя з керування предметом засвоєння матеріалу;
 - діагностика навчального процесу [1].

Як свідчить аналіз методичної літератури, єдиного підходу до класифікації педагогічних технологій немає, дослідники вибудовують та аргументують різні підходи й переліки.

Пропонуємо одну з класифікацій, що демонструє поділ на групи за провідною ознакою:

- за рівнем застосування (загальнопедагогічні, предметні, локальні та модульні);
- за провідним чинником психічного розвитку (біогенні, соціогенні, та психогенні);

– за філософською основою (матеріалістичні та ідеалістичні, діалектичні та метафізичні, наукові та релігійні, гуманістичні й антигуманні, антропологічні й теософські, вільного виховання та примусу тощо);

– за науковою концепцією засвоєння досвіду (асоціативно-рефлекторні, біхевіористські, розвивальні, сугестивні, нейролінгвістичні, та гештальт-технології);

– за ставленням до дитини (авторитарні, дидактоцентристські, та особисто орієнтовані);

– за орієнтацією на особистісні структури (інформаційні, операційні, емоційнохудожні й емоційноморальні, саморозвитку, евристичні, прикладні).

– за типом організації та управління пізнавальною діяльністю (структурнологічні, інтеграційні, ігрові, комп'ютерні, діалогові, тренінгові) [4, с. 73].

Диференціація художньої освіти має на меті розглянути та підкреслити різні речі: музика – це мистецтво часу, живопис – космічне мистецтво; музика – це космічне мистецтво. Хореографічно-динамічний процес, скульптура-статика; театр – це конкретне мистецтво, архітектура – абстрактна. З іншого боку, інтеграція часто має спільні характеристики між різними видами мистецтва. Наприклад, образний та емоційний зміст, гармонія, пропорційність форми, організація ритму та здатність відоб-ражати характеристики та явища світу за допомогою художніх узагальнень типу «жанр». Опановуючи навчальні матеріали, пов'язані з інтегрованими технологіями, учні не лише сприймають частинку інформації, а й сприй-мають кілька художніх інформаційних потоків. Основою сприйняття є асоціативна пам'ять навчальної інформації. Семіотична неоднорідність художньої інформації (Ю. Лотман) надихає всебічний механізм умовного та відповідного перекладу з однієї художньої мови на іншу художню мову. Виникає «мовний розлад» (Я. Данилюк). Навчальні засоби інтег-рованої технології художньої освіти базуються на цьому методі (і відпо-відному методі прийняття) :

– порівняння – встановлювання подібності й відмінності між різними художніми явищами;

– аналогії – пошуку часткової схожості між творами мистецтва;

– емоційно-образних асоціацій, що мають різну природу.

Основою інтегративних технологій є компаративний аналіз (від лат. *comparativus* – «порівняльний») – метод порівняння, який набув поширення в лінгвістиці, застосовується під час вивчення споріднених мовних елементів, виявлення кореляцій мовленнєвих одиниць. Розрізняють одномовний і полімовний (переважно двомовний) компаративний аналіз, а також виокремлюють синхронічний.

Теоретичне обґрунтування художньо-інтегративних технологій дало нам змогу умовно поділити їх на три групи за одним провідним інтегратором або кількома визначальними. Види інтеграції в художньо-педагогічних технологіях:

– світоглядний, або тематичний, вид інтеграції, що здійснюється в межах певних спільних для різних видів мистецтва тем, пов'язаних із відображенням різних аспектів життя;

– естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції, що передбачає опанування споріднених для різних видів мистецтва понять і категорій – естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо;

– комплексний вид інтеграції, що передбачає одночасне поєднання кількох провідних інтеграторів із двох попередніх груп або ще й із додаванням до них інших.

Зазначені види інтеграції реалізуються через систему творчих завдань інтегративного типу, що передбачають активізацію міжсенсорних емоційно-образних асоціацій учнів у процесі сприймання творів мистецтва та художньо-творчої діяльності. З-поміж них типовими й уживаними в 1-ому та 2-ому класах є такі:

– графічно зобразити мелодичний рисунок, передати лініями характер руху мелодії (плавний, стрибкоподібний);

– напрям руху мелодії (угору чи вниз), дібрати до мелодії відповідні за характером лінії-образи («лінія-пружинка», «лінія-хвиля», «лінія-зигзаг», «лінія-пунктир»);

– дібрати кольори, відповідні музичним тембрам, образам і настроям; відобразити музичні ритми (дво, три, чотири дольні) або форми (одно, дво, тричастинні, куплетні) у схемах-малюнках, орнаментальних компо-зиціях, зокрема аплікаціях;

– намалювати реалістичні композиції (сюжетно-тематичні, пейзажні тощо) – «візуальні розповіді» до програмних музичних творів, театральних вистав тощо;

– відобразити динамічний розвиток музики, кульмінацію в безпредметних кольорових композиціях, у яких змінювати кольорову гаму (яскравість, насиченість, контрастність), відповідно до змін у музиці;

– створити музичні образи – інтонації, ритми, «звуків плями», які б характеризували героїв казки, персонажів сюжетної картини або портрета;

– створити мелодію до вірша (за інтонаціями-підказками або в заданому ритмі й розмірі);

– відтворити характер танців у безпредметних композиціях;

– намалювати ілюстрації до дитячих казок, віршів, мультфільмів;

– передати за допомогою жестів, танцювальних рухів, пантоміми характери героїв казки, персонажів картини, образів програмної музики;

– «оживити» картину за допомогою пантоміми, жестів і рухів або розіграти уявний діалог за сюжетом картини (наприклад, «натюрморт в особах», «розмова намальованих персонажів»);

– створити «театр костюму» – інсценізацію міні-оповідань про традиційний національний одяг українців, зокрема вишиванки, віночки (варіант – із супроводом танцювальної музики).

Застосування інноваційних художньо-педагогічних освітніх технологій, побудованих на активному використанні в освітньому процесі педагогічного факультету різновидів мистецтва, дає змогу простежити важливість послідовного творчого розвитку і ґрунтовної творчо-спрямованої професійної підготовки сучасного вчителя початкової освіти. Результативна робота з впровадження зазначених інноваційних технологій у професійно-творчій діяльності вчителя буде залежати від застосування нестандартних підходів до фахової підготовки спеціалістів початкової освіти, спрямованих на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожної підростаючої особистості.

1. Трушнікова Т. Г. Системный подход в педагогике как инновационная основа формирования образовательного пространства. *Человек и образование*. 2006. № 7. С.71–72. **2.** Лісіна Л. О. Формування професійної компетентності вчителя: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: Лана-Друк, 2006. 212 с. **3.** Картавих О. В. Аксиологічні основи формування загальної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. ... дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2002. 20 с. **4.** Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2003. № 3. С. 70–74.

Люмах І. П., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л.Б., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

***Анотація.** У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів. Проаналізовано термінологічні дефініції понять «інформатичні компетентності», «інформатичні компетентності вчителів початкових класів». Зазначено та охарактеризовано відмінності між поняттями «інформаційна компетентність» й «інформатична компетентність», визначено їх змістову сутність. Виокремлено та обґрунтовано стадії формування інформатичних компетентностей (становлення, активного розвитку, саморозвитку). Окреслено низку педагогічних чинників ефективності формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють формуванню інформатичних компетентностей майбутніх вчителів початкових класів в умовах закладу вищої освіти.*

***Ключові слова:** компетентність, інформатичні компетентності, майбутні вчителі початкової школи, інформаційні комп'ютерні технології.*

***Abstract.** The urgency of the problem formation of computer competences at future primary school teachers is substantiated in the article. Terminological definitions of the concepts «information competences», «information competences of primary school teachers» are analyzed. The differences between the concepts of «information competence» and «informative competence» are noted and characterized, their semantic essence is determined. The stages of formation of information competencies (formation, active development, self-development) are singled out and substantiated. A number of pedagogical factors efficiency of formation about computer competences of future teachers of initial classes are outlined. The pedagogical conditions that contribute to the formation of information competencies at future primary school teachers in a higher education institution are identified and substantiated.*

***Key words:** competence, informative competences, future primary school teachers, information computer technologies.*

В умовах інформатизації освіти та формування інформаційного освітнього простору підвищуються вимоги до рівня інформатичних компете-

нтностей учителів початкової школи. Це зумовлює на сьогоднішньому етапі актуальність завдання вищої педагогічної школи з підготовки компетентного, конкурентноздатного на ринку праці фахівця, здатного самостійно та творчо вирішувати професійні завдання.

На жаль, на сьогодні існує невідповідність між потенційними можливостями, які надають сучасні електронні ресурси, та неготовністю вчителів початкової школи їх використовувати. Водночас сучасні тенденції освіти передбачають використання різноманітних форм, типів та рівнів навчальної діяльності, яка має бути спрямована на подолання головної суперечності сучасної системи освіти – суперечності між стрімкими темпами збільшення обсягів інформації у світі та обмеженими можливостями їх засвоєння людиною. Це спонукає освітні заклади формувати в майбутніх учителів початкових класів уміння отримувати інформацію з різних джерел: як традиційних (підручники, навчально-методична література), так і електронних ресурсів (засобів спілкування, дистанційного навчання та ін.), критично її оцінювати, опрацьовувати і творчо використовувати під час навчального процесу [1].

Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень та змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти переконливо доводять актуальність проблеми формування інформатичних компетентностей учителів початкової школи. Концептуальні засади інформатизації вищої освіти розкрито в працях В. Бикова, А. Єршова, М. Жалдака, М. Кадемії, О. Шиман та ін.

Особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах інформатизації освіти стали предметом досліджень В. Денисенко, А. Коломієць, Г. Лаврентьевої, Н. Хміль та ін.

У сучасних педагогічних дослідженнях В. Барановської, Н. Воропай, В. Коткової, Д. Мазохи, Л. Петухової, О. Співаковського, І. Шапошнікової та ін. висвітлені окремі аспекти формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів як провідної складової фахової компетентності. Водночас здійснені дослідження не висчерпують усіх аспектів технологічної побудови навчально-виховного процесу щодо оновлення підготовки вчителя початкових класів за рахунок системного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Традиційні підходи до вивчення дисциплін сьогодні вже недостатньо узгоджуються з новою парадигмою й доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, зокрема не підвищують ефективність процесу навчання і творчого мислення студентів, не сприяють формуванню умінь працювати в умовах комп'ютерно-орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища [2].

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкової школи.

В умовах інформатизації освіти змінюються цільові засади професійної підготовки фахівців, уявлення про природу знання, місце і роль педагога.

Учитель початкових класів є ключовою фігурою освіти, адже від його компетентності, професіоналізму, креативності, активності, мобільності, бажання й уміння працювати по-новому залежить, як швидко відбуватимуться зміни в освіті, чи відповідатиме початкова школа сучасним вимогам, чи зможе підготувати молодшого школяра до подальшого розвитку, навчання й виховання в основній та старшій школі.

Сучасний учитель початкових класів повинен володіти прийомами роботи в мережі Інтернет, ефективно використовувати інформаційні ресурси в професійній діяльності, уміти самостійно шукати, збирати й продукувати інформацію, упроваджувати ІКТ у навчальний процес початкової школи та ін., отже мати високий рівень сформованості інформатичної компетентності.

Отже, якість професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі початкової освіти залежить від того, наскільки ефективно відбувається процес формування ключових компетентностей, зокрема, інформатичних, чи є у студентів потреба у фахових знаннях, наскільки вони усвідомлюють необхідність відповідних навичок для професійної досконалості.

Інформатизація освіти вимагає нових підходів до розробки методів, засобів та форм професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, створення потужної інформаційної інфраструктури з розвиненим інформаційно-комунікаційним педагогічним середовищем. Ядром фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів, безумовно, повинен бути її зміст, фундаментальність, однак слід враховувати ті зміни, які відбулися в суспільстві, і зміни, пов'язані з науково-технічним прогресом й інформатизацією. Індикаторами результатів освіти мають стати інформатичні компетентності, що визначають готовність випускника до професійної діяльності, до життя в інформаційному суспільстві [2].

На думку В. В. Коткової, Л. Є. Петухової, О. В. Співаковського, інформатичні компетентності входять до складу ключових компетентностей, які дозволяють вчителю початкових класів приймати ефективні рішення в професійно-педагогічній діяльності в умовах сучасної інноваційної політики. Інформатичні компетентності конструктивного використання ІКТ у всіх без винятку компонентах практичної діяльності вчителя дають змогу оптимізувати процес навчання й виховання в школі, сприяють вихованню інформатичної культури школярів і підготовки їх до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [3, с. 45].

Так, Л. Є. Петухова поняття «інформатичні компетентності учителя початкових класів» розглядає як системний обсяг знань, умінь і навичок набуття, перетворення, передавання та використання інформації у різних галузях людської діяльності для якісного виконання професійних функцій. Дослідниця обґрунтувала структуру інформатичних компетентностей, у якій принциповим є виділення фундаментальних сутностей, що формуються переважно під впливом зовнішніх факторів (знання, навички, вміння, цінності,

мотивація) і сутностей, які базуються на здібностях і задатках особистості та формуються переважно під впливом внутрішніх факторів (мотивація, комунікабельність, здатність до синергетичних проявів, адаптації, масштабування та інтерпретації, саморозвитку, інтеграції, перенесення знань із однієї галузі в іншу) [4, с. 273].

У свою чергу, В. В. Коткова під інформатичними компетентностями майбутніх учителів початкової школи розуміє комплексну характеристику системи знань, умінь і навичок набуття і трансформації інформації в професійно-педагогічній діяльності, особистісні якості педагога, що в сукупності дозволяє йому ефективно здійснювати професійну діяльність з усвідомленим передбаченням її наслідків і постійним професійним саморозвитком [5].

Натомість Є. В. Долинський, В. П. Юркова, акцентуючи увагу на розмежуванні понять «інформаційна компетентність» й «інформатична компетентність», зазначають, що відмінність між цими поняттями полягає в тих завданнях та проблемах, які розв'язуються, а також рівнях їхнього розв'язання. Інформаційна компетентність передбачає роботу лише з інформацією в різних формах її подання взагалі, у тому числі із сучасними інформаційними технологіями, а інформатична компетентність – це і робота з комп'ютерною технікою, і розуміння технологій роботи з конкретними програмними продуктами в процесі професійної діяльності, й основне – освоєння студентами фундаментальних понять сучасної інформатики [6].

У цьому контексті, О. М. Спірін вважає, що для визначення поняття «інформатична компетентність» варто скористатися поняттям «інформатика». Під інформатичною компетентністю вчений розуміє підтверджену здатність особистості задовольнити власні індивідуальні потреби і суспільні вимоги щодо формування професійно-спеціалізованих компетентностей людини в галузі інформатики [7].

Узагальнення існуючих підходів до досліджуваної проблеми надало можливість визначити, що інформатична компетентність є провідною складовою фахової компетентності вчителя початкової школи, яка включає знання, уміння і навички набуття й трансформації інформації в педагогічній діяльності для якісного виконання професійних функцій.

Вимоги інформаційного суспільства до підготовки вчителя початкових класів як високопрофесійного фахівця, здатного до ефективної педагогічної діяльності, спричиняють необхідність розробки нових підходів, форм і методів формування інформатичних компетентностей майбутніх фахівців початкової освіти.

У цьому зв'язку М. С. Головань вважає, що процес формування системи інформатичних компетентностей проходить три стадії:

1) стадія становлення (засвоєння студентами знань з інформатики та інформаційних технологій, формування позитивного ставлення до інформатичної діяльності);

2) стадія активного розвитку (осмислене оперування уміннями та знаннями з інформатики та інформаційних технологій, формування потреби в самореалізації в інформаційному середовищі);

3) стадія саморозвитку (розвиток самостійності, творчої активності, актуалізація потреби у саморозвитку).

Перші дві стадії розвитку відбуваються під час вивчення відповідних інформатичних дисциплін, третя стадія – під час вивчення різних профільних дисциплін, здійснення навчальних і наукових досліджень, професійної діяльності [8, с. 315–316].

Звісно, формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів не можливе в межах однієї дисципліни. Це тривалий процес, який вимагає уваги протягом усього навчання в університеті. Опановуючи педагогічні і методичні дисципліни, майбутні фахівці повинні отримати знання про тенденції інформатизації початкової освіти, психолого-педагогічні умови використання ІКТ у роботі з дітьми молодшого шкільного віку, принципи побудови уроків та виховних заходів із комп'ютерною підтримкою та ін.; набути вмінь складати електронні тести успішності, засобами ІКТ оформлювати документацію класного керівника, за допомогою гіпертекстових та мультимедійних технологій створювати електронні дидактичні засоби та ін.

Ефективність формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів залежить від низки педагогічних чинників, серед яких особливе місце посідає створення умов для інформатичної освіти, виховання мотивації до самовдосконалення, формування потреби в професійній досконалості. Також у процесі формування інформатичних компетентностей необхідно враховувати ймовірно можливі умови, у яких опиниться майбутній фахівець після закінчення ЗВО, тобто сформувати у нього здатність до адаптації до умов освітнього закладу. Серед таких умов, Л. Є. Петухова, О. В. Співаковський, виділяють: наявність комп'ютера у школі (у методичному кабінеті, бібліотеці, приймальній тощо); наявність комп'ютера, підключеного до Інтернету; наявність відео-проектора і комп'ютера або ноутбука; наявність комп'ютерного класу, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам для учнів молодших класів і відповідного програмного забезпечення; можливість роботи у комп'ютерній мережі з учнівських комп'ютерів [9, с. 6].

Результати досліджень багатьох науковців показують, що не слід розглядати поняття «інформаційна компетентність» суто як «комп'ютерна компетентність» чи «комп'ютерна грамотність», оскільки це однобоко визначає використання інформаційних та комп'ютерних технологій у роботі фахівця. На думку В. М. Барановської, для вчителя початкової школи інформаційно-комунікаційна компетентність, окрім комп'ютерної грамотності, та «технологічної компетентності» – вмінь працювати з програмним забезпеченням, включає «комунікаційну компетентність» (вміння здійснювати

пошук інформації, використовувати та оцінювати її, володіння технологіями комп'ютерних комунікацій) та інформаційно- методичну складову [10].

Звичайно, формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів неможливо здійснити в межах однієї дисципліни. Цей процес повинен продовжуватись протягом усього періоду навчання у навчальному закладі, адже невід'ємною складовою інформаційної культури майбутнього педагога є формування знань та розвиток умінь в галузі інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій, необхідних для їх ефективного використання у навчальному процесі, формування інформаційної культури студентів; уміння орієнтуватися в інформаційному просторі, аналізувати інформацію, здійснювати рефлексію своєї діяльності та її результатів.

Майбутні педагоги повинні бути знайомі з можливостями, які надають ІКТ для організації навчального процесу в початковій школі: забезпечення зворотного зв'язку в процесі навчання; інтенсифікація процесу навчання, підвищення його ефективності за рахунок реалізації можливостей мультимедійних навчальних систем для наочного подання навчального матеріалу; підвищення унаочненості навчального процесу; забезпечення пошуку інформації з різноманітних джерел; інтеграція навчальних предметів та диференціація навчання; надання навчальній діяльності дослідницького, творчого характеру; індивідуалізація навчання для максимальної кількості дітей з різними стилями навчання та різними можливостями сприйняття; можливість моделювати досліджувані процеси або явища; організувати колективну й групову роботи; здійснювати контроль навчальних досягнень; створювати сприятливу атмосферу для спілкування.

Важливим компонентом інформатичних компетентностей педагога є також мотиваційна складова: інтерес до роботи, наявність поставлених цілей, а також готовність до вирішення проблем, креативність мислення, здатність до аналізу, потреба у саморозвитку та самовдосконаленні.

На нашу думку, основними умовами, що сприяють формуванню інформатичних компетентностей майбутніх вчителів початкових класів в умовах навчального закладу, є:

- достатня кількість практичних та лабораторних робіт, які передбачають використання комп'ютерної техніки;
- вивчення методики викладання профільних педагогічних та методичних дисциплін;
- наявність самостійної роботи з програмним забезпеченням для початкової школи, електронними навчальними матеріалами та веб-ресурсами;
- використання завдань для самостійної роботи, що передбачають пошук інформації в мережі Інтернет, засобів для спілкування та дистанційної освіти;
- освоєння студентами методики використання інформаційних технологій на різних етапах уроку.

Готовність майбутніх учителів до впровадження комунікаційних технологій у професійній діяльності залежить від психологічної та навчальної підготовленості студентів у галузі комп'ютерних технологій, готовності до інноваційної діяльності, належного рівня інформаційних знань. Навчальний процес в умовах навчального закладу слід організувати таким чином, щоб стимулювати бажання до опанування комп'ютерних технологій:

- на заняттях з методик вивчення дисциплін шкільного курсу необхідно створювати професійно орієнтовані завдання та ситуації, які мотивують до вивчення ІКТ;

- навчальний процес слід організувати з використанням технічних засобів, демонстраційних та дидактичних матеріалів, розроблених засобами ІКТ.

Важливим є застосування проектної діяльності, в процесі використання якої майбутній вчитель може інтегрувати знання, уміння із різних галузей науки, техніки, творчих галузей, створити, обробити та представити кінцевий продукт засобами комп'ютерної техніки. На нашу думку, саме проектна діяльність є потужним стимулом для організації дослідницької діяльності, дистанційного навчання та самонавчання.

Дослідження показує, що основними елементами формування інформаційних компетентностей майбутніх учителів початкових класів є:

- уміння користуватися комп'ютерною технікою, засобами для демонстрації;
- уміння використовувати відповідні програми для розробки та форматування текстових документів, створення презентацій та публікацій;

- уміння використовувати інформаційні технології для демонстрації аудіо- та відеоматеріалів;

- навички розробки тестових завдань та організації комп'ютерного тестування; уміння здійснювати аналіз табличних даних та графічне представлення інформації (побудова діаграм та графіків);

- навички у розробці власних електронних засобів навчального призначення (електронних посібників), інтерактивних дидактичних матеріалів (з використанням сучасних Інтернет-сервісів);

- уміння використовувати мережу Інтернет для вирішення педагогічних питань: організації пошуку, обміну та зберігання інформації, доступу до наукових та методичних даних, самоосвіти.

Висновки. Таким чином, в умовах інформатизації освіти підвищуються вимоги до рівня інформаційної підготовки майбутнього фахівця. Інформаційна компетентність вчителя початкової школи є провідною складовою фахової компетентності педагога, яка включає знання, уміння і навички набуття й трансформації інформації в педагогічній діяльності для якісного виконання професійних функцій. Сформовані інформаційні компетентності дозволять майбутньому фахівцеві вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, якісно здійснювати професійну діяльність, творчо розв'язувати різноманітні

задачі педагогічної діяльності, створювати ефективні умови для розвитку особистості молодшого школяра в інформаційному суспільстві.

1. Радчук І. Інформатизація: поняття, сутність та значення. URL: <http://goo.gl/agRNNF>.
2. Михайлюк А. Ю., Сніжко М. В., Бігун Л. М. Про деякі напрямки інформатизації вищої освіти в умовах сьогодення. *Вища освіта України*. 2009. Додат. 4, том I (13). С. 457–463.
3. Співаковський О. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. Херсон: Айлант, 2012. 385 с.
4. Петухова Л. Є. Особливості формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів. *Наука і освіта*. 2008. № 8–9. 271–274 с.
5. Коткова В. В. Педагогічні умови формування інформатичних компетентностей студентів – майбутніх учителів початкових класів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. №2. URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua>.
6. Долинський Є. В. Актуальність дослідження формування інформатичної компетентності майбутніх перекладачів як невід’ємної складової інформатизації суспільства. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_9.pdf.
7. Спирін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em.htm>.
8. Головань М. С. Розвиток інформатичної компетентності студентів як педагогічної системи. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2008. 313–321 с.
9. Петухова Л. Є. Актуальні питання формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів. *Комп’ютер у школі та сім’ї*. 2011. № 1. С. 7–11.
10. Барановська В. М. Проблема формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів у педагогічній теорії. *Педагогічний дискурс*. Київ, 2011. 29–32 с.

Пальчевська О. В., ст. магістратури педагогічного факультету;
науковий керівник – Пагута Т. І. к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука)

МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ПОМИЛКАМИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

***Анотація.** У статті досліджено основні принципи роботи учнів над помилками під час вивчення математики у початковій школі та обґрунтовано причини їх виникнення. Зазначено, що вчитель повинен належно організувати аналіз допущеної помилки для її попередження. Крім того, забезпечити виконання вимог Державного стандарту початкової загальної освіти; під час оцінювання письмових робіт керуватися вимогами методичних рекомендацій щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Визначено, що основним завданням педагога, який викладає математику у початковій школі, є сформувати міцні навички додавання і віднімання, множення та ділення. Подано рекомендації щодо роботи над помилками та шляхи вдосконалення навчального процесу на уроках математики.*

***Ключові слова:** математика, методика, помилка, пояснення, учитель.*

***Abstract.** The article investigates the basic principles of students' work on mistakes during the study of mathematics in primary school and substantiates the reasons for their occurrence. It is stated that the teacher must properly organize the analysis of the mistake to prevent it. In addition, to ensure compliance with the requirements of the State Standard of Primary General Education; when evaluating written works to be guided by the requirements of methodical recommendations on control and evaluation of educational achievements of primary school students. It is determined that the main task of a teacher who teaches mathematics in primary school is to form strong skills of addition and subtraction, multiplication and division. Recommendations for working on errors and ways to improve the learning process in mathematics lessons are given.*

***Key words:** Mathematics, technique, mistake, an explanation, teacher.*

Актуальність дослідження. Нові вимоги суспільства, що характеризуються посиленням уваги до особистості школяра, до його саморозвитку та самопізнання, перебудова шкільної освіти, її перехід на якісно новий рівень вимагає від учителів, методистів, науковців пошуку нових методичних систем, які забезпечили б сприятливі умови для досягнення учнями належного рівня знань.

Аналіз практики навчання математики свідчить, що робота над помилками учнів залишається важливою проблемою в організації навчально-пізнава-

льної діяльності школярів. Тому актуальним є питання пошуку не тільки ефективніших способів організації навчального процесу, але і кожного конкретного виду навчальної математичної діяльності, до яких відноситься і пошук ефективних шляхів вдосконалення роботи над математичними помилками учнів.

Аналіз помилок допомагає правильно оцінити причини неуспішності, осмислити те, що помилки виникають не тільки від небажання вчитися чи від неспроможності учнів, але й від недоліків методики навчання, ігнорування вчителем дій, спрямованих на розвиток творчого та критичного мислення школярів, глибокого розуміння ними матеріалу, що вивчається на уроках математики. Часто при ефективній роботі над помилками з'являється можливість більш глибокого засвоєння матеріалу, кращого осмислення структури математичних тверджень, методів побудови доведень тощо [1–4].

Вивчення помилок з метою виявлення їхніх першопричини і розробка ефективних методів їхнього попередження особливо необхідні для молодих вчителів математики, це буде сприяти більш швидкому становленню їхньої педагогічної майстерності.

Навчальний процес традиційно зорієнтований не лише на засвоєння певної суми знань, а й розвиток логіки, творчого мислення, уяви, вміння роботи узагальнення та систематизацію, вирішувати складні завдання.

Навчання математиці, як і будь-якого іншого предмету, повинно розв'язувати освітні, виховні, розвиваючі цілі: «Загальна мета навчання математики в початковій школі має впливати на навчальну, виховну і розвивальні цілі кожного уроку» [1, с. 27]. Вивчення початкового курсу математики повинно закласти теоретичну і практичну основу для подальшого вивчення математики.

Огляд досліджень і публікацій. Питання викладання математики у початковій школі досліджували такі вчені: М. Бантова, М. Богданович, Я. Король, Л. Кочина, В. Суропатова, В. Шпакова та ін.

Помилки та робота над ними постійно знаходяться в полі зору психологів, методистів, учених. Так, психологічний аналіз виникнення математичних помилок учнів розглядається в роботах Д. М. Богоявленського, Я. У. Груденова, Г. А. Маделяна, Н. А. Менчинської, П. В. Шеварьова та ін.

Особливості методичної роботи над математичними помилками знаходимо в роботах: Г. П. Бевза, В. М. Брадїса, Е. С. Дубинчук, В. А. Колосової, А. М. Пишкало, З. І. Слєпкань та ін.

Організацію самостійної роботи над помилками висвітлено в роботах Е. Д. Божовича, О. Н. Юдіна та ін.

В останні роки проблема самоконтролю все більше стає предметом психологічних і педагогічних досліджень (С. В. Крамер, С. Т. Манвелов, Г. А. Мор, В. І. Степанський та ін.).

Особливу увагу методиці використання помилок в навчанні приділяв математик і логік І. І. Жегалкін. Він досліджував логічні помилки протягом багатьох років і прийшов до висновку, що пояснення змісту помилки за

допомогою іншої, аналогічної, допомагає попередженню в учнів одностро-
рних асоціацій та неправильних узагальнень.

Результати психологічних і педагогічних досліджень (Б. Г. Ананьєв,
Д. Н. Богоявленський, О. Н. Юдина та ін.) дозволили зробити висновок, що
більш ніж у 80 % учнів дії, що виявляють причини допущених помилок або
взагалі не сформовані або є недостатньо досконалими.

Постановка проблеми. За нової парадигми освіти особливої важливості
набуває проблема організації навчальної діяльності школярів. Це зумовлено
тими змінами, що відбулися в системі освіти України: взято курс на гумані-
зацію та демократизацію навчання, на формування особистості як найвищої
соціальної цінності. За таких умов, принципним є питання позиції та місця
кожного школяра у цілісному педагогічному процесі. Сьогодні потребує
вдосконалення змісту, форм і методів навчальної діяльності і на цій основі
створення та використання нових педагогічних технологій. Важливе місце
в цьому посідає розвивальне навчання, за якого активна пізнавальна діяльність
учнів розглядається не тільки як засіб набуття знань, вироблення умінь та
навичок, а й як важливе джерело розумового розвитку школярів [5].

Нові вимоги суспільства, що характеризуються посиленням уваги до
особистості школяра, до його саморозвитку та самопізнання, перебудова
шкільної освіти, її перехід на якісно новий рівень вимагає від учителів,
методистів, науковців пошуку нових методичних систем, які забезпечили б
сприятливі умови для досягнення учнями належного рівня знань.

У науково-методичній літературі пропонуються різні шляхи вдоскона-
лення та оновлення навчального процесу, але аналіз практики навчання
математики свідчить, що робота над помилками учнів залишається важливою
проблемою в організації навчально-пізнавальної діяльності школярів.

Тому актуальним є питання пошуку не тільки ефективніших способів
організації навчального процесу, але і кожного конкретного виду навчальної
математичної діяльності, до яких відноситься і пошук ефективних шляхів
вдосконалення роботи над математичними помилками учнів.

Запобігання можливих помилок учнів, аналіз і виправлення допущених
повинні розглядатися як невід'ємна складова частина навчального процесу,
спрямована на формування і засвоєння міцних та глибоких знань.

Аналіз помилок допомагає правильно оцінити причини неуспішності,
осмислити те, що помилки виникають не тільки від небажання вчитися чи
від неспроможності учнів, але й від недоліків методики навчання, ігнору-
вання вчителем дій, спрямованих на розвиток творчого та критичного
мислення школярів, глибокого розуміння ними матеріалу, що вивчається на
уроках математики. Учитель має справу з різними помилками і, звичайно, він
повинен вміти правильно і вчасно попереджати та виправляти, знати їх
психологічну природу. Часто при ефективній роботі над помилками з'яв-
ляється можливість більш глибокого засвоєння матеріалу, кращого осмислення
структури математичних тверджень, методів побудови доведень тощо.

Метою нашої статі є розкриття типових помилок, які допускають учні початкових класів під час вивчення математики, наведення шляхів їх усунення та подання рекомендації щодо вдосконалення навчального процесу на уроках математики.

Виклад основного змісту дослідження. Процес оволодіння обчислювальними навичками дуже складний: спочатку учні повинні засвоїти обчислювальний прийом, а потім внаслідок тренування навчитись швидко виконувати обчислення. До того ж протягом 3–4 років навчання в початкових класах вивчається досить велика кількість обчислювальних прийомів (перелічування суми, остачі; прилічування одиниць другого доданка, відлічування одиниць від'ємника, додавання і віднімання частинами; прийом додавання, який базується на переставній властивості додавання; прийоми порозрядного додавання і віднімання, прийоми послідовного додавання і віднімання). Тому не дивно, що не всі учні одразу засвоюють їх, часто допускають помилки. У такому разі важливо «здійснити пошуки шляхів підвищення, ефективності навчання, вивчення діяльності, не тільки вчителя, але й учнів» [2, с. 43]. При формуванні обчислювальних навичок необхідно передбачити, які утруднення можуть виникнути в учнів і до появи яких помилок вони можуть призвести. Це допоможе так здійснити процес формування обчислювальних навичок, щоб максимально-попередити появу можливих помилок. Якщо ж вони виникнуть, то необхідно підібрати таку систему вправ, яка допомогла б ефективно сприяти їх подоланню. Н. Менчинська і М. Моро вказують на те, що помилка – це не тільки відсутність правильної відповіді (значення виразу), а є наслідком певного процесу, природу якого необхідно виявити. Різна природа помилки визначає і різні методи, спрямовані на її попередження [2, с. 43].

Критеріями оцінювання письмових робіт з математики є: правильність виконаної роботи та її обсяг. Учні початкових класів допускають такі основні помилки: обчислювальні помилки в завданнях, визначення порядку виконання арифметичних дій, неправильне розв'язання задачі (пропуск дій (дії)), неправильний добір дій (дії), зайві дії, незакінчене розв'язання задачі чи прикладу, невиконане завдання, незнання або неправильне застосування властивостей, правил, алгоритмів, існуючих залежностей, які лежать в основі завдань чи використовуються в ході їх виконання, невідповідність пояснювального тексту, відповіді завдання, назви величин виконаним діям та отриманим результатам.

Як показує практика, різну природу помилок, які допускають учні при обчисленнях, учителі пояснюють їх неухважністю. Учень неухважний, тому що при обчисленні виразу:

- 1) $67 - 32 = 37$ – забув відняти одиниці від'ємника;
- 2) $67 - 32 = 65$ – забув відняти десятки від'ємника;
- 3) $50 - 16 = 46$ – замість того, щоб відняти одиниці від'ємника, він їх додав;
- 4) $76 - 4 = 36$ – від'ємник відняв від десятків зменшуваного;
- 5) $55 - 45 = 100$ – треба було відняти 45, а він додав;

б) $64 : 2 = 34$ – треба було і одиниці діленого поділити на 2, а він до частки від ділення десятків діленого на 2 додав одиниці діленого;

7) $27 \cdot 4 = 28$ – забув помножити десятки на число 4 тощо.

Отже, в кожному конкретному, випадку допущеної помилки констатується тільки факт існування, причиною якої на думку вчителя, є неухважність учня. Учитель повинен бачити в помилкових обчисленнях виразів розумові зусилля учня і в кожному конкретному випадку цікаво, доступно і повчально організувати аналіз допущеної помилки для її попередження.

Різна природа помилок при обчисленнях виразів вимагає різної методики роботи над ними. Якщо допущена помилка:

- в застосуванні теоретичного матеріалу, то необхідно працювати над засвоєнням теоретичної основи прийому;

- у виконанні основної операції, то потрібно з учнем (учнями) працювати над відтворенням способу виконання цієї операції;

- у виконанні системи основних операцій, то необхідно працювати над кожною основною операцією, яка входить в обчислювальний прийом.

Якщо учень застосував невідповідний прийом, то треба працювати над засвоєнням умов застосування потрібного прийому. Спостереження показали, без врахування типових помилок і утруднень учнів.

Низька ефективність формування обчислювальних умінь і навичок найчастіше пов'язана:

- по-перше, з несвоєчасним виявленням причин появи помилок;

- по-друге, з відсутністю, а інколи і невмінням глибокого аналізу помилок і утруднень учнів;

- по-третє, як показала практика, вчителю не потрібно спішити, виправляти помилкові відповіді самому.

Краще спочатку поставити їх на обговорення всього класу і добитись усвідомленого виправлення помилки. Тоді процес виявлення і виправлення помилки самими учнями під керівництвом вчителя можна зробити навчальним.

Види арифметичних дій – табличні випадки, позатабличні випадки, що виконуються усно чи письмово – супроводжують школяра починаючи з першого класу і до закінчення школи. Однак, обчислювальні навички і вміння є неодмінним аспектом нашого повсякденного життя, адже в будь-якій сфері діяльності людина стикається із цифрами, числами та операціями над ними.

Саме основа всіх обчислювальних навичок закладається в початкових класах. Основне завдання вчителя в цей період сформувавати міцні навички додавання і віднімання, множення та ділення.

Звичайно, легшими за своєю суттю є операції I ступеня, їх набагато легше засвоїти і найважливіше донести до свідомості учнів додавання і віднімання з переходом через десяток, учень повинен знати для того, щоб додати 2 числа потрібно до першого доданка додати доповнення до 10.

Однак, найбільшу увагу слід неодмінно звернути на засвоєння таблички множення та ділення. Цей матеріал «найбільш важкий для учнів, і саме він формує усі подальші математичні уміння дітей» [3, с. 43].

Під час вивчення математики та для усунення повтору помилок під час вироблення вмінь учнів щодо розв'язування задач вчитель повинен використовувати тестові завдання (тести для перевірки вмінь учнів розв'язувати прості задачі, для формування вмінь розв'язувати складені задачі, які є розширенням простих задач, для формування вмінь учнів розв'язувати задачі на множення або ділення суми на число, для формування вмінь розв'язувати задачі на знаходження четвертого пропорційного тощо).

При підготовці до занять класовод повинен підбирати найефективніші форми й методи роботи, які б стимулювали пізнавальну активність учнів; з метою залучення кожного учня до активної діяльності на всіх етапах уроку використовувати опорні схеми, таблиці, ілюстрації; працювати над створенням ситуації успіху в навчально-виховному процесі.

Вчителю необхідно процес навчання зробити творчим, осмисленим, емоційно-насиченим. Формування обчислювальних навичок та вмінь – цілеспрямований процес оволодіння арифметичними діями над числами в ході ефективної взаємодії вчителя та учнів. І саме, в початкових класах вчитель повинен сформувати міцні навички та вміння безпомилково виконувати арифметичні дії та розуміти їх зміст, володіти поняттями, що пов'язують компоненти арифметичних дій та операції над ними.

Для усунення типових помилок під час вивчення математики вчителю слід поступово ознайомлювати учнів із загальними правилами (пам'яткою, алгоритмом), які сприяють раціональному підходу до пошуку шляхів розв'язання задач, добиваючись, щоб вони стали надбанням власного досвіду кожної дитини; спочатку пам'ятку використовувати в класі, згодом варто запропонувати дітям записати її і користуватися при самостійному розв'язуванні задач. Виправдовує себе така система порад, які варто дати учням:

- уважно прочитай задачу; подумай, про що йдеться в ній; з'ясуй незрозумілі слова і вирази;
- виділи в задачі умову і запитання;
- подумай, що означає кожне число; який зв'язок між числами;
- визнач, ця задача проста чи складена; якщо складена, то спробуй намітити план розв'язання;
- розв'яжи частину задачі; визнач, чи не можна тепер знайти відповіді на основне запитання.

Окрім того, вчитель повинен виховувати інтерес до самостійного розв'язування задач, заохочувати учнів знаходити раціональні прийоми обчислення; постійно спиратися на набуті знання учнів, їх повсякденний досвід; розв'язану (засвоєну) задачу використовувати для розв'язання інших задач, відшукування простіших способів розв'язування та постановки нових перспектив, тобто творчо працювати над розв'язаною задачею [3, с. 31].

Цілеспрямована робота над помилками вимагає їхнього систематизації. Така систематизація помилок дозволяє намітити головні шляхи їхнього ліквідування і, що саме головне – попередження помилок надалі.

Розглянемо докладніше деякі методи роботи над помилками:

1. Загальні методи роботи. Для здійснення цілеспрямованих заходів для виправлення і попередження помилок учителю необхідно систематично вивчати помилки учнів, виявляти найбільш стійкі і типові з них, вести облік розповсюджених та індивідуальних помилок учнів. Знання вчителем типових учнівських помилок, причин виникнення і форм прояву дає можливість передбачати і попереджати їхню появу. Це досягається шляхом підбору таких вправ, що перешкоджають утворенню однобічних уявлень і неправильних узагальнень.

Острах припуститися помилки сковує ініціативу учня. Боячись помилитися, він не буде сам вирішувати поставлену проблему, а стане чекати допомоги від учителя. Він буде вирішувати тільки легкі проблеми. Але без такого самостійного розв'язання задач з послідовно наростаючою складністю не може відбуватися інтелектуальний розвиток – він неминуче затримується. У багатьох випадках з цієї причини учні виявляють систематичну боязкість і інтелектуальну пасивність, які, вкорінюючись, надалі призводять до неуспішності [6]. Нерідко доводиться спостерігати, як учитель, пояснюючи незрозумілий учню матеріал, не дає розв'язувати йому завдання по-своєму, а відразу показує зразок правильного розв'язання. У цьому випадку учень не може переконатися в непридатності свого розв'язання і тим самим ігнорується найважливіший прийом – навчання на помилках.

Дуже поживавлено сприймаються учнями «Задачі на виявлення помилки». Мова йде не тільки про софізми, але й про помилки, які допускаються самими школярами. Не потрібно поспішати виправляти кожне помилкове твердження учня. Краще спочатку поставити це твердження на обговорення всього класу і домогтися усвідомленого виправлення помилки. Якщо школярі і не допускають помилок, то все-таки нерідко доцільно перевірити, наскільки вони «стійкі» проти типових помилок;

2. Формування навичок самоконтролю учнів. Для виправлення і попередження багатьох помилок важливо сформувати в школярів навички самоконтролю. Ці навички складаються з двох частин: а) уміти знайти помилку; б) уміти її пояснити і виправити.

У процесі навчання застосовуються кілька прийомів самоконтролю, що сприяють виявленню учнями допущених помилок і своєчасному їх виправленню. До них відносяться: перевірка обчислення і тотожного перетворення шляхом виконання оберненої дії чи перетворення; перевірка правильності розв'язання задач шляхом складання і розв'язання задач обернених до даних, оцінка результату розв'язання задачі з погляду здорового глузду; перевірка аналітичного розв'язання графічним, перевірка правильності міркувань за допомогою «кругів» Ейлера та ін.;

3. Чітке здійснення зворотнього зв'язку (учень-учитель). У процесі навчання взагалі, а при роботі над помилками особливо, важливим є зворотній зв'язок. Без постійно здійснюваного зворотнього зв'язку вчитель не може з'ясувати, що не розуміє і чому не розуміє учень, у чому причина його помилкових уявлень;

4. Навчання умінню виявляти помилки й аргументовано пояснювати суть допущеної помилки. Попередженню помилок учнів у процесі навчання математиці ефективно сприяють вправи на виявлення помилок. У життєвій практиці в кресленнях, схемах, розрахунках і т. д., з якими учні в майбутньому зустрінуться, можуть бути і аварії, і брак, і серйозні наслідки в роботі. Щоб цього уникнути, необхідно формувати в учнів уміння аналізувати дані, здатність виявляти помилки, що зустрічаються, і обґрунтовувати помилковість положень.

У процесі навчання доцільно пропонувати учням завдання такі як:

- а) знайти помилку у формулюванні правила, теореми та ін.;
- б) знайти протиріччя у наведеному математичному тексті;
- в) знайти невідповідність змісту завдання з раніше вивченим матеріалом, із практикою, суміжними навчальними предметами, із здоровим глуздом;
- г) знайти зайві дані в умові задачі;
- д) виявити неповноту умови задачі.

Найбільш цінними задачами на виявлення помилок є задачі, складені вчителем з урахуванням типових помилок, що допускаються учнями. Значний інтерес у цьому розумінні представляють задачі, в яких зустрічаються помилки, що допускалися самими учнями в контрольних роботах і при усних відповідях.

Умінню виявляти і пояснювати помилки необхідно навчати школярів постійно: учень повинен уміти знайти, у якому прикладі є помилка, розгнати і послідовно побудувати спростування;

5. Використання контрприкладів для виправлення помилок. Необхідно приділяти належну увагу виправленню помилок і неточностей у формулюванні означень, теорем, висловлень за допомогою наведення контрприкладів;

6. Виправлення і попередження помилок у процесі вивчення нового матеріалу. Важливу роль у попередженні помилок відіграє продумана організація вивчення нового матеріалу. Вивчення нового матеріалу треба будувати так, щоб учень був активним учасником цього процесу. Важливо, щоб ті чи інші помилки в розумінні матеріалу виправлялися відразу, щоб учні сприймали матеріал усвідомлено;

7. Робота над випадковими помилками. Особливого ставлення з боку вчителя вимагають помилки випадкового характеру (помилки через нестійкість самоконтролю).

Та сама помилка може бути результатом як випадкових причин, так і нерозуміння досліджуваного матеріалу. Якщо вчитель встановить, що помилка допущена через нерозуміння матеріалу, то в цьому випадку треба пореко-

мандувати учню провести наступну роботу над помилками: установити помилковість своїх висновків, прочитати відповідний матеріал тексту підручника розібрати доведення теореми чи виведення формули, розв'язати систему вправ ще раз [3].

Домогтися повної ліквідації помилок, звичайно, не можна, але їхню кількість можна звести до мінімуму, якщо проводити систематичну роботу із запобігання і ліквідації допущених помилок.

Проблема формування міцних обчислювальних навиків та вмій в початковій школі є досить поширеним і складним для оволодіння явищем тому «якісне засвоєння цим матеріалом кардинально змінює відношення дитини до математики та її складових» [4, с. 231].

Аналіз помилок повинен стати обов'язковим і важливим моментом для застосування прийомів контролю і самоконтролю під час формування обчислювальних умій і навичок.

Висновок. Отже, із метою підвищення якості знань з математики та уникнення помилок при розв'язуванні задач та прикладів, вчителі початкових класів мають забезпечити виконання вимог Державного стандарту початкової загальної освіти; під час оцінювання письмових робіт керуватися вимогами методичних рекомендацій щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи.

Вчителі початкових класів повинні приділяти увагу формуванню навичок усних обчислень, з перших днів навчання учнів у школі вводити алгоритмічні завдання, використовуючи сюжетно-ігрові ситуації, даючи завдання з повсякденного життя, організовувати розв'язання задач на уроці у формі колективної, фронтальної або індивідуальної самостійної роботи; навчати учнів користуватися аналітичним і синтетичним способами аналізу задач, розвивати логічне мислення учнів, уміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, а також уміння розв'язувати різні типи задач, при письмовому розв'язанні простих задач використовувати різноманітні форми роботи із дітьми.

1. Шапошникова І. Сучасний урок математики: роздуми після всеукраїнського конкурсу «Учитель року 2008». *Початкова школа*. 2008. № 8. С. 27–31. 2. Король Я. А. Ігровий метод у навчанні першокласників математики. *Початкова школа*. 1981. № 1. С. 42–45. 3. Кочина Л. Розробка уроків математики для 3 класу. *Початкова школа*. 2003. № 3 С. 33–34. 4. Богданович М. Методика викладання математики в початкових класах. Навч. посіб. К.: А.С.К., 1998. 352 с. 5. Богданович М. Урок математики в початковій школі: Навч. Посіб. Тернопіль: Навчальна книга, 2004. 208 с. 6. Бевз Г. П. Методика викладання математики: Навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Вища шк., 1989. 367 с.

Пальчевська О. В., ст. магістратури педагогічного факультету;
науковий керівник – Пагуга Т. І. к.пед.н., доцент (Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Анотація. У статті проаналізовано і розкрито зміст природознавчої компетентності учнів та особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання природознавства. А саме, розглядаються особливості підготовки майбутнього вчителя початкових класів до навчання школярів природознавства. Розкривається проблема формування природознавчої компетентності студентів. Досліджується відповідність підготовки майбутнього вчителя вимогам Державного стандарту початкової загальної освіти. Визначається зміст природознавчих компетенцій за результатами теоретичного аналізу досліджень вчених-методистів.

Ключові слова: природознавча компетентність, природознавство, Державний стандарт, природничонаукові уявлення.

Abstract. The article analyzes and reveals the contents of natural science competence of pupils and the peculiarities of future elementary school teachers training for teaching Natural Science. Namely, the peculiarities of preparing the future primary school teacher for teaching science students are considered. The problem of formation of natural science competence of students is revealed. The conformity of the future teacher's training to the requirements of the State Standard of Primary General Education is investigated. The content of natural science competencies is determined by the results of theoretical analysis of research by methodologists.

Key words: natural science competence, Natural Science, State Standard, natural-scientific ideas.

Актуальність дослідження. Реформування і модернізація початкової освіти в Україні закономірно викликала зміни: затвердження нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти та нових програм, розроблення, експертиза та затвердження нових підручників для початкової школи. У реалізації нових навчально-виховних завдань сучасної освіти початкова школа покликана стати фундаментом, на якому будується засвоєння системи наукових понять. Вона є першим етапом у розвитку інтелектуальних можливостей у формуванні творчих здібностей, самостійності учнів у навчанні, у спрямуванні їхньої навчальної діяльності. Значна увага

держави приділяється реалізації природничої освіти, що відображено у постанові про підвищення якості шкільного природничоматематичного навчання. Згідно з Державним стандартом, протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Огляд досліджень і публікацій. Про важливість формування в учнів початкових природничонаукових уявлень та понять у своїх роботах писали відомі педагоги та методисти М. Скаткін, К. Ушинський, К. Ягдовський, та ін. У методичній спадщині К. Ягдовського розроблені теоретичні та практичні основи формування природничих уявлень та понять, наведені конкретні методичні рекомендації [1–6]. Теоретичні та практичні питання методики формування природничих уявлень та понять розробляють сучасні методисти Т. Байбара [1], З. Клепініна, О. Козіна [5] та ін. При цьому дослідники враховують основні положення концепції розвивального навчання Д. Ельконіна – В. Давидова.

Постановка проблеми. Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти метою освітньої галузі «Природознавство» є «формування природознавчої компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики» [3, с. 1]. Досягнення зазначеної мети реалізується через виконання ряду завдань, які передбачають формування на доступному рівні цілісної природничо-наукової картини світу, що охоплює систему знань, яка відображає закони й закономірності природи та місце в ній людини.

Метою нашої статті є розкриття сутності природознавчої компетентності учнів початкових класів та виявлення особливості підготовки студентів педагогічних коледжів до викладання природознавства в школі.

Виклад основного змісту дослідження. Насамперед, слід з'ясувати суть поняття компетентності та природознавчої компетентності, зокрема. Компетентність у перекладі з латинської «competentia» означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Предметна природознавча компетентність – особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа» [3, с. 7].

Перебудова загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи відповідно до завдань нового варіанту Державного стандарту початкової загальної освіти передбачає удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів. Важливими стають питання базової та методичної підготовки студентів до розв'язання завдань, які входять до освітньої галузі «Природознавство». У

Державному стандарті йдеться про формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння ними системи інтегрованих знань про природу, розвиток розумових здібностей та пізнавальної активності [3, с. 8].

Підготовка майбутнього вчителя до викладання природознавства в зв'язку з тим, що ця дисципліна має інтегрований характер, повинна орієнтуватися на формування особливої компетентності вчителя.

Компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати. Таким чином, кожна компетентність побудована на поєднанні пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань і вмінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Компетентнісний підхід тісно пов'язаний із такими підходами до навчання, як :

- особистісно орієнтований (оскільки потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі для «всіх» на суб'єктивні надбання одного учня, що їх можна виміряти);

- діяльнісний (тому що може бути реалізований тільки в діяльності, тобто в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій).

Перехід до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Про компетентнісний підхід до формування змісту освіти зазначено в Державних стандартах освіти, його реалізовано в «Критеріях навчальних досягнень». Під поняттям компетентнісний підхід розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних, надпредметних) і предметних компетентностей особистості [3].

Педагогічний коледж готує майбутнього вчителя до професійної педагогічної діяльності в цьому напрямку. Формування природознавчої компетентності учня може здійснювати лише компетентний учитель, який повинен знати педагогічну теорію та вміти застосовувати її положення на практиці. До структури компетентності вчителя належать такі важливі професійні якості особистості: гуманістичний світогляд та високий рівень загальної культури; спрямованість на педагогічну діяльність та педагогічні здібності; індивідуально-психологічні особливості; професійно-педагогічні знання, уміння, володіння технологією навчання.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури можна стверджувати, що педагогічна компетентність вчителя – це педагогічна праця, в якій на достатньо високому рівні реалізується навчально-виховна діяльність, педа-

гогічне спілкування, відтворюється особистість учителя, досягаються добрі результати в навчанні та вихованні учнів. При цьому компетентність учителя визначається наявністю та співвідношенням у його праці професійних знань та умінь, професійних позицій та особистісних якостей, самовтіленням педагогічної діяльності. Професійна компетентність особистісних якостей учителя початкових класів є самовтіленням педагогічної діяльності. Професійна компетентність особистісних якостей вчителя початкових класів займає перше місце в питанні розвитку особистості дитини.

Педагогічні дисципліни в коледжі спрямовані на загальнопедагогічну та методичну підготовку майбутнього вчителя. Вона передбачає формування компетентного спеціаліста, учасника інноваційного процесу, який володіє основами педагогічної теорії, методики, загальними практичними вміннями та навичками на творчому рівні. Для підготовки майбутнього вчителя початкової школи важливе значення мають такі педагогічні дисципліни, як методики викладання предметів, що входять до Державного стандарту навчання початкової школи. Зокрема, це методика викладання природознавства. Крім того, до педагогічних дисциплін належать технології основних предметів початкової школи, що вивчають студенти. Професійна підготовка студентів формування їхньої компетентності у навчальному предметі «Природознавство» розпочинається ще на першому курсі при вивченні загальноосвітніх дисциплін природничого циклу.

У системі підготовки вчителя початкової школи в умовах педагогічного коледжу базові знання з хімії, що їх студенти набувають на першому курсі, стають основою для побудови курсу «Основи природознавства», який має на меті підготовку майбутніх учителів до формування природничих знань та умінь в учнів молодших класів. Цей предмет має інтегрований характер, він спирається на основи багатьох природничих наук: астрономії, ботаніки, зоології, фізичної та економічної географії, хімії.

Предметна природознавча компетентність майбутнього вчителя початкових класів являє собою освоєний у процесі ознайомлення з довкіллям досвід діяльності (комплекс компетенцій), що формується на основі сукупності уявлень, знань, умінь, ставлень та оцінних суджень до предметів та явищ природного оточення.

Концепція сучасного природознавства проголошує основні пріоритети взаємодії людини і природи у розумінні єдності що ґрунтується на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності, формуванні науково-природничої картини світу, що базується на універсальних законах, формуванні певного типу світогляду, що визначає місце і діяльність людини у природі.

Педагогічна готовність студентів до інноваційної діяльності з учнями з проблеми природознавчої освіти повинна забезпечуватися особистісним і професійним вдосконаленням готовності майбутнього вчителя початкової

школи до природознавчої освіти учнів; роботою зі своїм внутрішнім «Я»; бажанням удосконалення своїх знань про світ, та безпосередньо світ природи; вдосконаленням системи освіти, середовища, де відбувається творча взаємодія і розбудова особистостей педагога та учнів початкової школи.

Раніше до природничих наук традиційно відносили математику, фізику, хімію, біологію, геологію, географію, астрономію тощо. Саме поняття розглядалося як наука про природу, їх предмет, цілі та методи які постійно змінюються і продовжують змінюватися. Це твердження повною мірою стосується і природничої освіти, в якій в подальшому почали відбуватися процеси диференціації, тому з'являються нові наукові галузі зі своїми специфічними методами.

Підсумуємо зазначене, визначивши відповідні уміння, якими має опанувати майбутній вчитель в процесі навчання у вищій школі:

Прогностичні: визначати мету та завдання природничого виховання, виділяти в певній частині (тема, розділ, клас, курс) змісту природознавства елементи природничих знань, якими оволодівають молодші школярі; ефективно управляти об'єктивно зумовленим процесом їх формування в реальних педагогічних умовах; знати основні напрями удосконалення природничої освіти у початкових класах.

Методичні: обґрунтовувати застосування методів навчання відповідно до завдань природничої освіти, визначати макроструктуру уроку в конкретних педагогічних ситуаціях, його тип; розробляти методіку організації і проведення уроків природознавства всіх типів; писати їх детальні конспекти; аналізувати зміст підручників і навчальних посібників; обґрунтовувати ефективність вибору засобів наочності відповідно до дидактичної мети; визначати природознавчу компетентність молодших школярів.

Навчальні: використовувати технологічні знання в процесі формування природознавчої культури; використовувати можливості краєзнавчого куточка, куточка живої природи, географічного майданчика, навчально-дослідної ділянки в системі формування природничої культури.

Виховні: володіти уміннями, необхідними для самоаналізу, розвитку своїх творчих можливостей та підвищення кваліфікації, володіти техніками здоров'язбереження та оптимально реалізовувати їх на уроках природознавства.

Науково-методичні: володіти можливостями використання інноваційних технологій та основами проектної діяльності в процесі вивчення природознавства з метою формування природознавчої культури молодших школярів.

Аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик майбутніх вчителів дозволив нам констатувати, що до них висувуються такі основні вимоги: володіння культурою мислення, знання загальних законів мислення, здатність у письмовій та усній мові логічно оформити результати мислення; вміння на науковій основі організувати свою діяльність, володіння методами пошуку, збереження та обробки інформації, в тому числі й комп'ютерними, що

застосовуються у сфері їх професійної діяльності; вміння набувати нових знань, використовуючи сучасні інформаційні освітні технології; розуміння сутності та соціальної значущості своєї майбутньої професії, основних проблем дисциплін, що визначають конкретну сферу їх діяльності, бачення їх взаємозв'язку у цілісній системі знань; здатність поставити мету та сформулювати завдання, що пов'язані з реалізацією професійних функцій; знання основ педагогічної діяльності; методичних та нормативних матеріалів у природничій галузі знань; обізнаність із сучасними досягненнями у природничій галузі знань; методична та психологічна готовність до зміни виду та характеру своєї професійної діяльності.

Правильне здійснення міжпредметних зв'язків сприяє більш активному й міцному засвоєнню навчального матеріалу, попереджує й усуває формалізм у навчанні, дозволяє переносити знання з одного предмета на інший та вміло користуватися ними в новій педагогічній ситуації. При висвітленні природничих знань реалізуються внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки.

Вміле розв'язання питань взаємозв'язку хімії та природознавства може позитивно впливати на підвищення рівня знань майбутніх педагогів. Викладачі хімії та природознавства коледжу володіють такими методичними прийомами, які дозволяють їм найбільш ефективно формувати, закріплювати та вдосконалювати знання студентів з хімії та природознавства на міжпредметній основі на всіх етапах навчання. Навчальний матеріал структуровано так, щоб використовувалися знання студентів, набуті під час вивчення хімії на першому курсі. Наявність глибоких хімічних знань у майбутніх учителів буде сприяти формуванню у дітей системи первісних природознавчих понять, необхідних для розуміння навколишнього світу, які базуються на чуттєвому досвіді дітей та забезпечують перехід від поняття явища до його сутності. Студенти повинні засвоїти певні знання з хімії, які пов'язані з фаховими вимогами до підготовки майбутніх учителів початкових класів, із завданнями програми та підручників навчального предмета «Природознавство», які передбачають формування у молодших школярів природничих уявлень і понять.

Методика формування в учнів системи уявлень та понять природничого змісту має давню історію і розробляється в наш час. Основні природничо-наукові поняття визначені в програмі та підручниках навчального предмета «Природознавство» для початкової школи. Вони належать до традиційного природознавства та до його сучасних напрямків.

Важливе значення для розвитку методики викладання природознавства має спадщина відомого методиста-вченого К. П. Ягодовського. Учений стверджував, що недостатня сформованість природничих понять у початковій школі впливає на засвоєння знань у середній школі, тому при відсутності необхідного початку замість розуміння, планомірного, систематичного розвитку відповідних понять у свідомості учнів спостерігається лише

просте запам'ятовування. Тому виникає необхідність утворення первісних узагальнень, найелементарніших понять уже в початкових класах. Його педагогічна спадщина містить фундаментальні теоретичні та практичні розробки з методики викладання природознавства. Він розробив основи формування природознавчих понять у початковій школі, які базуються на використанні спостережень у природі. Формування поняття, наприклад «береза» починається із загального спостереження, потім йде детальний розгляд, учитель пропонує дітям проблемні запитання. Діти самостійно формулюють висновки, таким чином формується поняття про конкретний об'єкт або явище. При цьому «знання про природу, яких набувають діти під час безпосереднього з нею спілкування, без жодного керівництва з боку педагогів не можуть створити того фундаменту, який потрібен для побудови природознавства» [6, с. 146]. Саме такий підхід у формуванні природничих понять допомагає свідомому засвоєнню їх учнями початкових класів, що свідчитиме про їх природознавчу компетентність. К. П. Ягодовський надавав важливого значення оформленню результатів спостереження, він розробив календар природи для кожного з класів початкової школи і показав, як з ним треба працювати. Наукові праці К. П. Ягодовського використуються для підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Відомий учений В. Давидов вважає, що важливою складовою навчального предмета є метод його викладання, який визначається змістом та програмою цього предмета. Якщо зміст навчального предмета побудовано відповідно до принципу ходу думки від абстрактного до конкретного, то і метод викладання, який реалізує вчитель, має забезпечити таку навчальну діяльність школярів, під час виконання якої вони змогли б засвоїти цей предмет [3, с. 83].

Цей погляд В. Давидова на важливість методу викладання використовують сучасні методисти для розробки окремих методичних положень. Так, у підручнику з методики викладання природознавства О. Козіна наводить сучасну систему формування уявлень та понять у початковій школі [5].

Відомим ученим-методистом, який надавав великого значення спостереженням у природі, був Д. Н. Кайгородов. Він не тільки розробив нову програму вивчення природознавства в початковій школі, але й активно розробляв методику проведення фенологічних спостережень у школі. Він писав: «Для успішності викладання природознавства (як і для всякого іншого предмета) треба, щоб учні полюбили його). Для того, щоб учні полюбили природознавство, треба, щоб вони полюбили природу. Любов до природи виникає зі зближення з нею, а ніщо так не зближує з природою, як постійне її спостереження» [4, с. 3].

Попереднє планування ходу роботи на конкретному уроці має бути зорієнтовано на складання понятійного грона, що дозволяє наочно у вигляді алгоритму уявити не тільки мінімум знань, які засвоює учень, але й послідовність та логіку їх уведення. При цьому алгоритмічна побудова уроку

виходить із логічної структури змісту навчання, вона являє собою графічну класифікаційну схему.

Загалом алгоритм складання понятійного грона можна уявити так: 1) аналіз програми, підручника, методичних рекомендацій з теми уроку; 2) виявлення та складання у довільній формі та послідовності переліку уявлень та понять, які формуються на уроці; 3) упорядкування уявлень та понять від найбільш загального (найбільшого за обсягом) до окремого, конкретного (мінімальний обсяг); 4) визначення однорівневих понять; 5) складання понятійного уроку. Такий підхід змінює традиційне планування ходу уроку, при цьому робиться акцент на формування базових понять та уявлень.

Висновок. Підготовка вчителів початкової школи до формування природознавчої компетентності учнів початкових класів має свої особливості, оскільки залежить від рівня їх природничих знань. Особливе значення навчального предмета «Природознавство» обумовлене його інтегрованим змістом і пропедевтичною спрямованістю. Інтеграція знань про природу – найближче оточення дитини – є одним із шляхів реалізації завдань шкільної освіти, яка має забезпечити різнобічний розвиток дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб. Це вимагає від учителя обізнаності в різних напрямках науки. Фахівець повинен сформулювати у дітей систему природознавчих понять, необхідних для розуміння навколишнього світу, які базуються на чуттєвому досвіді дітей та забезпечують перехід від поняття явища до його сутності.

Таким чином, природознавчу компетентність майбутніх вчителів початкових класів ми розглядаємо як здатність учителя самостійно здобувати та поглиблювати знання з різноманітних галузей природничих наук (основні закони, теорії, актуальні проблеми сучасного природознавства), досконало володіти комплексом сучасних інформаційнокомунікативних технологій та засобів навчання, уміти застосувати здобуті знання, уміння й навички для самовдосконалення та власного професійно-педагогічного зростання.

1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. К.: Веселка, 1998. 334 с. **2.** Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 288 с. **3.** Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. 2011. №18 (594). 43 с. **4.** Кайгородов Д. О. школьных фенологических наблюдениях. Издание Союза Северных Кооперативных Союзов, 1920. 11 с. **5.** Козина Е. Ф. Методика преподавания естествознания: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 496 с. **6.** Ягдовский К. П. Вопросы общей методики естествознания. М.: Гос. Уч.-пед. изд. Министерства просвещения РСФСР, 1951. 234 с.

Стасюк І. Ю., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Марчук О. О. к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЛЬ І МІСЦЕ КРАЄЗНАВЧОЇ ТА ЕКСКУРСІЙНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті висвітлено роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи. Описано напрями, у яких реалізується краєзнавча робота, нетрадиційні форми навчання, що мають важливе значення в краєзнавчій та екскурсійній діяльності. Зазначено, що краєзнавча та екскурсійна робота із учнями початкової школи полягає у поєднанні урочної та позакласної роботи.*

***Ключові слова:** екскурсія, краєзнавча діяльність, нетрадиційні форми навчання.*

***Abstract.** The article highlights the role and place of local lore and excursion work in the educational process of primary school students. The directions in which local lore work is realized, non-traditional forms of education which have necessary value in local lore and excursion activity are described. It is noted that local history and excursion work with primary school students can be a combination of classroom and extracurricular activities.*

***Key words:** excursion, regional studies activity, non-traditional forms of education.*

Постановка проблеми. Знання людини про її зв'язки з природою, світом і суспільством є необхідними для кожного фахівця, а особливо для сучасного вчителя початкових класів, оскільки такі знання вони передають молодшим школярам, які є майбутнім нашої держави. Саме вчителі початкових класів покликані ознайомити учнів із природними особливостями рідного краю, його історичним, економічним, культурним, політичним розвитком, сформувати знання про туристичний потенціал, бажання постійно оновлювати та набувати нові знання про край, у якому проживаєш, зацікавленість до відвідування визначних місць. Ось чому набуває особливої актуальності роль і місце краєзнавчої роботи та екскурсії у навчально-виховному процесі учнів початкової школи.

Проблему організації краєзнавчої роботи у своїх дослідженнях розглядали О. Абдуліна, В. Андрущенко, Є. Белозерцев, Н. Бібік, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Мороз, Н. Ничкало, А. Нісімчук, О. Савченко, Л. Хомич, Т. Шанскова та ін. Загальні питання, пов'язані з розробкою системи краєзнавчої діяльності загальноосвітньої школи і педагогічного керівництва нею, обґрунтуванням моделі краєзнавчих циклів вивчалися в роботах

Л. Волкова, М. Костриці, М. Крачило, В. Обозного, Б. Чернова. Особливості вивчення рідного краю в початковій школі знайшли своє відображення у працях Т. Байбери, В. Ільченко, Т. Люріної, В. Молодиченка, Т. Олексенко.

Мета статті: розкрити роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Нині роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи залишається практично достатньо недосліджена. Недостатньо чітко визначеним залишається і механізм застосування краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи, позначений в Державному освітньому стандарті [1].

Молодший шкільний вік (6–10 років) вважають верхівкою дитинства. Зберігаючи дитячу безпосередність дошкільника, молодший школяр починає формувати зовсім іншу логіку мислення. Він посідає нове місце у системі суспільних відносин, у нього з'являються постійні обов'язки у зв'язку зі вступом до школи та появою навчально-виховної діяльності. Молодший шкільний вік, на нашу думку, виступає найсприятливішим для сприйняття краєзнавчого матеріалу [2]. Щоб зацікавити учнів початкових класів вивченням рідного краю, викликати в них позитивне ставлення і любов до Батьківщини, краси її неповторної природи, зберігати найкращі здобутки науки і культури, пишатися своєю історією, вмотивувати необхідність і значущість знань про рідний край як неповторного засобу міжкультурного спілкування, у початковій школі важливо проводити краєзнавчу та екскурсійну роботу.

На думку І. Франка, добре поставлена краєзнавча робота у школі «дає змогу докладно ознайомитись зі своїм краєм та усією Батьківщиною... Адже це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу, відчувати себе членом живого, свідомого, об'єднаного організму» [3].

Зміст, форми, методи та усі залучені навчальні засоби виконання такої роботи повинні сприяти вихованню духовно багатой особистості у пізнанні рідного краю і народу. Проте ефективність здійснення краєзнавчої та екскурсійної роботи майбутніми учителями залежить від їхніх знань про таку роботу в освітньому процесі учнів початкових класів.

Ми погоджуємось із думкою О. Лиховид, що краєзнавча та екскурсійна робота із учнями початкової школи полягає у поєднанні урочної та позакласної роботи. Процес формування краєзнавчих знань треба здійснювати поетапно, враховуючи програми викладання природничих дисциплін і додаючи різноманітні позакласні форми роботи, які мають поглибити й урізноманітнити становлення краєзнавчої компетентності учнів [4].

Змістовою базою краєзнавчої роботи у навчальному процесі початкової школи є освітні лінії «Природознавство», «Суспільствознавство», «Технології»

та «Мистецтво». Нами виділено у змісті даних освітніх ліній напрями, у яких реалізується краєзнавча робота, їх подано у табл. 1.

Таблиця 1

Краєзнавча робота у навчальному процесі початкової школи

Освітня галузь	Зміст початкової загальної освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2	3
Природознавство	Україна на планеті Земля	мати уявлення про розташування природних зон на території України, особливості їх природних умов, рослинного і тваринного світу; знати роз-ташування України на глобусі, карті світу, півкуль і Європи; розрізняти за умовними знаками основні форми земної поверхні, моря, найбільші річки та озера України; розпізнавати найхарактерніші рослини і тварини своєї природної зони;
	Рідний край	мати уявлення про особливості погоди своєї місцевості; знати розташування рідного краю на місцевості;
	Охорона і збереження природи	виконувати правила поведінки у природі; брати участь у природоохоронній діяльності; дотримуватися народних традицій у ставленні людини до природи;
Суспільство-знавство	Людина у суспільстві	мати уявлення про Конституцію України, державний устрій, головні історичні події, традиції і звичаї українського народу, основні пам'ятки; знати свій родовід, історію і традиції своєї школи; національну символіку і державні символи; основні права та обов'язки громадянина; виявляти інтерес до розв'язання проблем, які впливають на життя місцевих громад і країни в цілому, брати посильну участь у культуроохоронній діяльності краю;
	Людина і світ	знати приклади винаходів людства, внесок українців у світову культуру, науку; усвідомлювати необхідність толерантного ставлення до різних країн і народів;

Продовження табл.1

1	2	3
Технології (лінія Декоративно-ужиткове мистецтво)	Традиційні художні ремесла в Україні.	мати уявлення про художньо-трудові традиції та ремесла на території України; виготовляти найпростіші атрибути народних свят характерні рідному краю: писанки, карнавальні маски, ялинкові прикраси, обереги;
	Виготовлення народної іграшки	виготовляти народну іграшку (ляльку) характерну рідному краю; конструювати композиції за власним задумом і образною уявою;
Мистецтво (Музична лінія)	Твори музичного мистецтва.	мати уявлення про музичні традиції рідного краю;
Мистецтво (Образотворча лінія)	Твори образотворчого мистецтва	мати уявлення про мову образотворчого мистецтва, його види і жанри; взаємозв'язок із іншими видами мистецтва; художні традиції рідного краю
Технології (лінія Декоративно-ужиткове мистецтво)	Традиційні художні ремесла в Україні.	мати уявлення про художньо-трудові традиції та ремесла на території України; виготовляти найпростіші атрибути народних свят характерні рідному краю: писанки, карнавальні маски, ялинкові прикраси, обереги;

Усі навчальні дисципліни вивчаються із 1 по 4 клас, окрім «Я у світі» (3, 4 клас). Аналіз навчальних програм із даних дисциплін показав, що вагомішу роль для краєзнавчої та екскурсійної роботи відіграють навчальні дисципліни «Природознавство» та «Я у світі».

Основною формою організації краєзнавчої роботи з учнями початкової школи є урок. За баченням О. Лиховид якісні знання учнів формуються поступово, не на одному, а у системі уроків, на окремому уроці можуть формуватися лише окремі ознаки якості: повнота і міцність знань, усвідомленість та осмисленість навчального матеріалу, системність та узагальненість, їх дієвість, тобто, якість знань має пряму залежність від певного типу уроків [4, с. 189].

Окрім інноваційних технологій у початковій школі з кожним роком ширше впроваджуються нетрадиційні форми навчання. Аналіз педагогічної літератури дає можливість розглядати таку класифікацію нетрадиційних форм відповідно до способу взаємодії суб'єктів навчального процесу: уроки мандрівки; інтегровані уроки; уроки телепередачі та радіопередачі; уроки

дослідження. До нетрадиційних форм роботи на уроці можна віднести такі: урок «Що? Де? Коли?», урок типу «КВК», урок-вікторина, урок-аукціон, урок-екскурсія, урок-спостереження та ін. [5; 6].

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними для краєзнавчої роботи у виховному процесі є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, інсценування з використанням героїв-історичних постатей, гра-мандрівка, екскурсія, урок-подорож, демонстрація, хвилини з мистецтвом, година спостереження, театральна вистава, догляд за рослинами і тваринами [7].

Отже, краєзнавча та екскурсійна робота з учнями початкової школи проводиться як під час організації навчальної (предметна основа) так і виховної роботи, що сприяє успішному виконанню одного із основних завдань сучасної школи, а саме, формуванню в учнів початкової школи громадянських, ключових та предметних компетенцій, інтересу до своїх родинних та національних витоків, формується прагнення продовжувати традиції свого народу, самостійності у здобутті краєзнавчих знань, розвитку пізнавальних інтересів до батьківського роду, рідної природи, материнської мови та пісні. Вище проведений аналіз краєзнавчої роботи у початковій школі визначив, що майбутній учитель повинен знати: положення основних нормативних документів, у яких відображено зміст краєзнавчої роботи з учнями початкової школи; основи різносторонніх фактичних знань про рідний край; історію розвитку та сучасні аспекти краєзнавства; психолого-педагогічні можливості краєзнавства.

1. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. 2018. 37 с. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/. **2.** Павлюченко В. А. Краєзнавство як засіб естетичного виховання молодших школярів у сільській школі. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ: Альма-матер, 2009. № 5 (168). С. 56–61. **3.** Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти томах. К., 1986. Т. 46. 438 с. **4.** Лиховид О. Р. Організаційно-практичні аспекти краєзнавчої підготовки вчителя загальноосвітньої школи. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: збірн. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 24. С. 187–191. **5.** Гусак Т. Нестандартні уроки: формування відповідального ставлення учнів до учіння. *Рідна школа*. 1999. №9. С. 49–50. **6.** Козлова О. І. Основні стратегії педагогічного впливу при традиційному та інноваційному підходах до навчання. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: збірн. наук. праць. Редкол. Л. І. Даниленко та ін. К.: Логос, 2000. С. 239–245. **7.** Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів: наказ від 31.10.2011 р. № 1243. *Виховна робота в школі*. 2011. № 12. С. 2–26.

Стрільчук Ю. Г., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник - Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука м.Рівне)

ЗМІСТ ТА НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ ШКОЛИ ТА БАТЬКІВ УЧНІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті розкрито зміст та напрями співпраці школи та батьків учнів крізь призму ідей Нової української школи. Проаналізовано змістовну характеристику понять «взаємодія», «педагогіка партнерства». Визначено завдання педагогіки партнерства. Охарактеризовано основні напрями педагогічної взаємодії. Обґрунтовано оптимальні шляхи забезпечення єдності виховних зусиль педагогів і батьків учнів. Охарактеризовано за концепцією Нової української школи напрями успішної співпраці школи та батьків з метою реалізації педагогіки партнерства. Сформульовано правила взаємодії школи, класного керівника з сім'ями учнів.*

***Ключові слова:** молодші школярі, початкова школа, педагогічна взаємодія, педагогіка партнерства, сім'я, педагогічний колектив, Концепція Нової української школи, зміст і напрями співпраці.*

***Annotation.** In the article reveals the content and directions of cooperation between the school and parents of pupils through the prism of the ideas of the New Ukrainian School. Was analyzed the meaningful characteristics of the concepts «interaction», «pedagogy of partnership». The tasks of partnership pedagogy are defined. The main directions of pedagogical interaction are described. The optimal ways to ensure the unity of educational efforts of teachers and parents of students are substantiated. The directions of successful cooperation between the school and parents in order to implement the pedagogy of partnership are described according to the concept of the New Ukrainian School. Was formulated the rules of interaction of the school, the class teacher with the families of pupils.*

***Key words:** junior schoolchildren, primary school, pedagogical interaction, partnership pedagogy, family, pedagogical collective, Concept of the New Ukrainian school, content and directions of cooperation.*

В умовах реформування освітньої системи України взаємодія школи з батьками молодших школярів набуває нового змісту. У цьому зв'язку ослаблення виховної роботи в школі і батьків учнів, відсутність психолого-педагогічної підтримки сім'ї, наявність низького рівня організації спільної діяльності адміністрації школи, педагогів, батьків у вихованні молодших

школярів необхідно всю увагу зосередити на вирішенні проблеми покращення якості виховної роботи в школах, пошуку нових шляхів залучення сім'ї до участі в освітній діяльності. Пріоритетними завданнями освітнього закладу, зокрема, школи, є пошук оптимальних шляхів з метою забезпечення єдності виховних зусиль педагогів і батьків учнів. Обов'язком педагогічного колективу є допомога для сім'ї кожної дитини з метою максимальної реалізації свого виховного потенціалу [1].

Значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи й сім'ї у вихованні особистості зробили сучасні вчені. Ними вивчалися такі аспекти цієї проблеми: українські народні виховні традиції як форми виховного впливу на молоде покоління (В. Кузь, Ю. Руденко, В. Скютіна, Є. Сявакко); особливості виховного потенціалу родинної педагогіки (С. Бабишина, З. Болтарович, М. Стельмахович); підготовка до виконання батьківських та материнських функцій (В. Бойко, Д. Луцик, Г. Чередніченко); формування педагогічної культури сучасних батьків (А. Марушкевич, В. Постовий); психологічні основи сімейного виховання (В. Кравець); основні напрями в освітньому закладі (І. Рибальченко); виховна робота сім'ї та школи із важко виховуваними дітьми (В. Татенко, Т. Титаренко, В. Оржеховська); педагогічні проблеми молоді сім'ї (Т. Алексєєнко, В. Постовий); спілкування батьків і вчителів із дітьми (П. Щербань).

Метою статті є обґрунтування змісту та напрямів співпраці школи та батьків учнів крізь призму ідей Нової української школи

Мета і засоби формування особистості впливають не з запитів суспільства або держави, а з сутності самої людини. Не можна намагатися «вбудувати» дитину в цей процес, потрібно процес підлаштовувати під її життя, яку вона проживає в даний момент.

Сім'я як основа первинної соціалізації особистості дитини має на неї більший вплив порівняно з впливом вулиці, засобів масової інформації, закладів освіти. Але вона не спроможна у повному обсязі забезпечити виховання активної, гармонійної, конкурентоспроможної особистості, здатної до адаптації у нових соціально-економічних умовах, опанування й засвоєння інтелектуальних, культурних та духовних цінностей [2, с. 203].

Ключову роль у вирішенні цих важливих завдань покликана реалізувати взаємодія й співпраця школи, сім'ї та громадськості. Спільна робота педагогів і батьків – це партнерська діяльність, спрямована на гуманізацію виховного середовища, вироблення загальної стратегії діяльності школи й сім'ї, визначення програм спільної роботи, вдосконалення педагогічної майстерності, культури батьків і педагогів, освоєння нових принципів життєдіяльності та розвиток нових форм суспільного життя [3].

Тому в процесі формування особистості учнів і вихованні моральних, духовних, естетичних, патріотичних, екологічних якостей необхідна узгоджена педагогічна взаємодія сім'ї і школи.

Взаємодія – узгоджена діяльність з досягнення спільних цілей і результатів, покликана розв’язувати проблеми учасниками значущою для них проблеми або завдання. Для людини це проявляється в прагненні до взаємодії з різними об’єктами навколишнього світу. Через взаємодію людина осягає природні і суспільні явища, закономірності, процеси, орієнтується в навколишній дійсності, визначає способи свого мислення і поведінки. З цим поняттям пов’язана і потреба людини в спілкуванні, навчанні, освіті, її розвитку [4, с. 58].

Педагогічна наука, оперуючи поняттям педагогічна взаємодія, має на увазі систематичне здійснення комунікативних дій всіх учасників освітнього процесу, основними напрямками якого є:

- використання можливостей школи для розкриття здібностей учнів і реалізації творчого потенціалу педагогічного колективу;
- стимулювання пізнавальної активності і творчої діяльності учнів в урочний і позаурочний час;
- стимулювання науково-дослідної та творчої діяльності педагогів;
- проведення системної самооцінки вчителем власних результатів професійної діяльності;
- підвищення активності батьків у спільній діяльності сім’ї і школи;
- створення інформаційного простору школи і т. д. [4, с. 59]

Взаємодія початкової школи та батьків учнів є одним із структурних складових успішного виховання, навчання та розвитку особистості молодшого школяра. З огляду на це, від ефективності організації співпраці початкової школи з сім’єю залежить успішність освітнього процесу у майбутньому.

У період реформ система освіти змінюється так стрімко, що батьки часто не мають достатнього уявлення про ці зміни, орієнтуючись в освітній діяльності в основному на свій шкільний досвід, який зазвичай відстає від сучасних вимог. Для вирішення цієї невідповідності педагогу необхідно зробити освітній процес максимально відкритим, інформованим і доступним для батьків. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що батьки починають прагнути до активної співпраці зі школою та педагогом, якщо між ними виникає взаєморозуміння. А воно народжується у спільній діяльності. Отже, учитель повинен подбати про те, щоб стати організатором життєво важливої програми взаємодії сім’ї і школи.

Згідно Концепції Нової української школи, одним із ключових її компонентів є педагогіка партнерства, яка базується на взаємодії між учнями, учителями й батьками та має своєю основою спілкування, взаємодію та співпрацю [5, с. 9].

Педагогіка партнерства – це простір дитинства, який ґрунтується на засадах діалогу, толерантності, рівності, співпраці й прийняття. Будучи складовою концепції Нової української школи, педагогіка партнерства спрямована на встановлення довіри між школою, дітьми, батьками та суспільством. Для педагогіки партнерства гуманне ставлення до дитини

лежить в основі діяльності педагога, оскільки це не можна замінити жодними технологіями чи освітніми трендами. Гуманне ставлення до дитини повинно бути присутнім в спілкуванні не лише між вчителем та школярами, а й у стосунках із колегами та батьками. Моделлю, що проектує дитину на певну поведінку, є освітнє середовище. Зазвичай у школах не виникає проблем з поведінкою школярів за умови, якщо педагогічний колектив працюватиме, дотримуючись принципів гуманної педагогіки.

Освітній процес за педагогікою партнерства виключає односторонність, тобто він не може бути лише навчальним, має упроваджуватись комплексний підхід до процесів навчання й виховання [6]. Партнерська педагогіка орієнтує школу на розвиток цілісної особистості, пробуджуючи, включаючи до дії внутрішні ресурси дитини, її сили, можливості та здібності з метою досягнення максимального й повноцінного її розвитку.

Отже, гуманне ставлення вчителя до дитини, орієнтоване на повагою до її думок і бажань, є основою педагогіки партнерства. Між учителем, батьками й учнями повинні встановитися партнерські стосунки, міжособистісна взаємодія на засадах співтворчості й співпраці, що передбачає стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів, вибору учнями навчальних завдань та спонукування їх до самооцінки, самопізнання і самовдосконалення в різних видах діяльності.

Головним завданням педагогіки партнерства, в центрі якої особистість дитини, її самобутність, самоцінність, є розвиток індивідуальних здібностей й талантів учня, максимальний їх вияв, розвиток його пізнавальної самостійності й активності, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду кожної дитини; допомога батьків у самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо заданих якостей, формування в особистості культури життєдіяльності [6].

Базовими принципами партнерства «учень – учень», «учитель – учень», «учитель – батьки учнів», «учень – його батьки» є усвідомлення єдності цінностей для всіх учасників освітнього процесу (учнів, батьків та учителів), а саме:

- визнання гідності дитини та її прав;
- повага до її особистості;
- взаємна підтримка, довіра у стосунках;
- доброзичливість, позитивне ставлення, толерантність;
- діалогічна взаємодія, право вибору та відповідальність;
- принципи соціального партнерства, які означають рівність сторін, демократичність, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей.

Однак партнерська школа стане можливою лише за умови відкритого діалогу всіх учасників освітнього процесу [1].

Отже, психологічну основу педагогіки співробітництва становлять суб'єкт-суб'єктні стосунки, партнерське спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, школярем і батьками, які об'єднані спільними ідеями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Концепцією Нової української школи виокремлено два напрями успішної співпраці школи та батьків з метою реалізації педагогіки партнерства:

1. Систематичне, чітке, двостороннє спілкування;
2. Всебічне залучення батьків до освітнього процесу [5, с. 4].

У педагогічній науці виділяють такі способи спілкування педагогічного колективу з батьками учнів: формальне й неформальне, фронтальне, колективне та індивідуальне (спілкування з колективом батьків, окремими батьками і з групою батьків).

Неформальне спілкування відбувається здебільшого у випадках, коли вчитель зайнятий іншими видами освітньої діяльності. Важливим для усіх форм спілкування є активне слухання. Оскільки під час неформального спілкування вчитель не завжди має час і можливість приділити цьому належну увагу, він може призначити для батьків окрему зустріч, і тоді спілкування набуває формального (професійного щодо проблем дитини) характеру [6]. Наприклад: «Я помітила, що у вас виникло багато запитань щодо навчання Марійки, однак наразі я не можу дати на них вичерпних відповідей, оскільки зараз дуже зайнята роботою. Тому пропоную домовитися про зустріч в інший зручний для вас час та поспілкуватися з приводу навчання вашої дитини».

Спілкування відбувається під час особистої зустрічі вчителя з батьками або ж за допомогою інших засобів: телефонні дзвінки, електронна пошта, спілкування у соціальних мережах, вайбері, телеграм тощо.

Сім'я, подібно освітньому закладу, є своєрідним посередником між формуванням особистості дитини і вимогами суспільства. З огляду на це, в обов'язок батьків входить педагогічна компетентність з приводу мети і завдань, кінцевого результату процесу виховання, що допоможе їм у вихованні власної дитини. Процес сімейного виховання має підготувати до життя і праці у суспільстві, забезпечити формування громадянина, інтегрованого у сучасний соціум. Тому завданням батьків є проектування і розвиток саме тих особистісних якостей дитини, які стануть їй у нагоді для майбутнього дорослого життя.

Однак, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, чимала кількість батьків відчуває труднощі щодо встановлення контактів зі своїми дітьми [7–11]. Педагоги і батьки, намагаючись спільно віднайти найбільш ефективні засоби розв'язання цієї проблеми, долучаються до педагогічної просвіти, визначають зміст і оптимальні форми цієї роботи, яку слід спрямувати на вирішення низки завдань:

- довести до свідомості батьків педагогічні поради і методичні рекомендації щодо виховання дітей, виробити позитивне ставлення до них;
- сформувати психолого-педагогічну готовність до їх реалізації;
- активізувати здатність батьків до аналізу своєї виховної діяльності та об'єктивного моніторингу її результатів [10, с. 67].

Організація взаємодії сім'ї і школи передбачає:

- вивчення сім'ї: складання характеристик сімей учнів, організація діагностичної роботи з вивчення сімей, аналіз проміжних і кінцевих результатів;
- угруповання сімей за рівнем морального потенціалу та виявлення можливостей впливати на дітей;
- виявлення і використання в практичній діяльності позитивного досвіду сімейного виховання; надання допомоги батькам у формуванні морального способу життя сім'ї, в профілактиці та діагностиці наркоманії, в попередженні інших негативних проявів у дітей і підлітків;
- співпраця з батьками на будь-якому етапі;
- вивчення умов і мікроклімату сімейного виховання, індивідуальних особливостей дітей і батьків, організація психолого-педагогічної освіти батьків, створення системи масових заходів з ними. Впровадження в сімейне виховання традицій народної педагогіки [9, с. 7].

Педагог, який працює з батьками молодших школярів, має виходити з особливостей сучасної сім'ї, враховувати її типологію (рис. 1).

З метою організації належної взаємодії між учителями та батьками учнів у педагогіці виокремлюють наступні типи сімей:

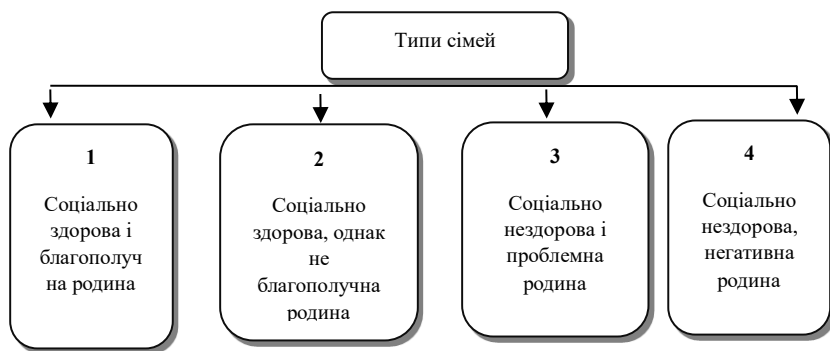

Рис. 1 Типологія сучасних сімей

1 тип – соціально здорова і благополучна у виховному сенсі родина. Не зважаючи на те, що такий тип сім'ї, на перший погляд, не потребує педагогічного втручання, учителям варто звернути увагу на наступні аспекти виховної діяльності родини даного типу:

- створення умов для всебічного розвитку дитини і формування її творчої індивідуальності та активності;
- визначення її життєвих цілей та цінностей;
- характер сімейного виховання відповідно до вікових особливостей особистісного розвитку молодшого школяра.

Педагогічні рекомендації стосовно даного типу сім'ї орієнтовані на випереджувальну стратегію: доцільно попереджати батьків щодо виникнення можливих помилок у виховному процесі, допомагати їм у виправлянні окремих особистісних недоліків і вад у поведінці дитини [7, с. 77].

До 2 типу відноситься соціально здорова, однак не благополучна у виховному сенсі сім'я. Вона потребує психолого-педагогічних рекомендацій, які допоможуть їй змінити несприятливу виховну ситуацію, зумовлену протиріччям у внутрішньосімейних стосунках. Педагог може допомогти кожному з батьків усвідомити свою роль і відповідальність у зміцненні родинних взаємин, окреслити разом з подружжям шляхи згуртування сім'ї як міцного та дружнього колективу, здатного створити необхідні умови для розвитку особистості дитини, виокремити основні напрямки підвищення педагогічної культури членів сім'ї [7, с. 77].

3 тип – соціально нездорова і проблемна у виховному сенсі родина. У процесі педагогічного впливу на батьків із родини 3-го типу, учитель не повинен обмежуватися виключно педагогічними рекомендаціями. Великого значення набуває вплив на мікроклімат у сім'ї, підвищення відповідальності за виховання дітей. Тільки на основі всебічного та різностороннього впливів на сім'ю можливий процес підвищення педагогічної культури батьків та орієнтація на успіх просвітницької роботи з ними [7, с. 78].

До 4-го типу відноситься соціально нездорова, негативна у виховному сенсі родина. Така родина, навіть, за умов зовнішнього благополуччя, є найбільш складним об'єктом для педагогічного впливу. У ній переважають спотворені уявлення щодо родинних виховних функцій: батьки свідомо спрямовують виховні зусилля на розвиток індивідуальних рис особистості дитини, прищеплення їй викривлених уявлень щодо пріоритету життєвих цінностей, надаючи перевагу матеріальним статкам. Будь-які педагогічні та методичні рекомендації з боку вчителя батьками з сімей цього типу ігноруються, тому від педагога щодо такої сім'ї очікуються дії з докорінної перебудови родинної психології, і насамперед її світоглядних орієнтацій. Відповідно до цього педагогічні рекомендації слід спрямовувати на перебудову свідомості і світогляду, розкриття життєвих цілей і перспектив як учня, так і власне батьків [7, с. 78].

У сучасній школі важливо враховувати соціальне замовлення сім'ї, виконання якого вимагає нових форм спільної діяльності батьків, педагогічного колективу та учнів. Для того щоб спільна діяльність була успішною,

необхідно залучати батьків до роботи педагогів з формування учнівського колективу, контролю навчання, організації позаурочних заходів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу виділити наступні напрямки роботи школи з батьками учнів:

- психолого-педагогічна освіта, підвищення педагогічної культури батьків;
- залучення батьків до спільної діяльності з дітьми;
- коригування взаємовідносин в сім'ях окремих учнів;
- організація роботи батьківського активу; спільна діяльність з питань успішності школярів;
- взаємодія сім'ї з організаціями додаткових освітніх послуг школи;
- організація діагностичної роботи з вивчення сімей молодших школярів;
- методична робота [10, с. 68].

У педагогічній літературі сформульовані правила взаємодії школи, класного керівника з сім'ями учнів:

Шанобливе ставлення до батьків, довіра до їх виховних можливостей. З метою дотримання педагогічної етики неприпустимим є використання учителем повчального, авторитарного, категоричного тон в процесі спілкування з батьками учнів, адже сім'я має бути однодумцем педагога у вихованні дітей, а не ворогом.

Вияв турботи про розвиток молодшого школяра – визначення мети, мотиву й змісту спілкування учителя й батьків учнів. Демонстрація оптимізму в процесі вирішення проблем навчання і виховання, опора на позитивні сторони учня, на сильні аспекти сімейного виховання. Виявлення педагогічного такту, неприпустимість необгрунтованого втручання в життя сім'ї учня. Вивчення сімей учнів повинно бути об'єктивним, прозорим, тактовним і здійснюватися з метою окреслення шляхів подальшої психолого-педагогічної освіти батьків і за необхідності упровадження корекційних заходів.

Вивчення сімей учнів дозволить педагогам школи краще пізнати учня, зрозуміти уклад життя його сім'ї, її традиції, духовні цінності, стиль взаємин батьків і дітей [11, с. 25].

Формування особистісних якостей молодшого школяра, його розвиток визначається рівнем виховання в сім'ї. Сім'я є найважливішим фактором у вихованні дитини молодшого шкільного віку. З перших днів залучення батьків молодших школярів до освітнього процесу школи необхідно вбудовувати взаємини педагога з батьками учнів. Саме перший контакт має наблизити їх до вчителя, не варто планувати на перші батьківські збори ніякої офіційної інформації. Це може відштовхнути і налякати. Краще, якщо це буде проходити у формі невимушеної розмови. Також слід пам'ятати, що спільні інтереси – це запорука успішних взаємин. Обидві сторони мають потребу в плідній співпраці. Батьки зможуть зміцнити авторитет педагога, допомогти в проведінні позакласних заходів, взяти посильну участь в роботі

класного і шкільного батьківського комітету. У роботі можна використовувати різні форми навчальної взаємодії з родинами учнів [8].

Отже, успішність співпраці сім'ї та школи в сучасній освітній ситуації залежить від успішності взаємодії шкільного педагогічного колективу з батьками, яке сприяє збільшенню позитивних зв'язків між сім'єю і школою і якісно змінює структуру відносин.

1. Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q>
2. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 560 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 232 с.
4. Реалізація Концепції «Нова українська школа» в умовах інноваційного освітнього середовища: матеріали фестивалю інновацій (22 травня 2019 р., м. Луцьк). Уклад.: Н. А. Полішук. Луцьк: Волинський ІІПО, 2019. 160 с.
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv: Literra LTD, 2018. 160 s.
6. Савченко С. В. Педагогіка партнерства у проєкті Концепції «Нової української школи». URL: <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-67119769>.
7. Алексеенко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї: навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 320 с.
8. Алексеенко Т. Ціннісні орієнтири сімейного виховання. *Рідна школа*. 2010. №10. С. 69–72.
9. Доукіна О. Виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї. *Початкова школа*. 2011. № 6. С. 6–12.
10. Гагозіна В. Не бійтеся досконалості. Батькам про розвиток творчих здібностей дітей. *Рідна школа*. 2011. № 12. С. 66–69.
11. Гребенников И. В. Комплексный подход в повышении педагогической культуры родителей. *Материалы семинара «Деятельность организаций Педагогического общества по пропаганде педагогических знаний»*. Москва: Педагогическое общество, 2016. С. 24–31.

Цьока М. М., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Марчук О. О., к.пед.н., доцент, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука)

ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

***Анотація.** У статті розкрито актуальність проблеми впровадження ігрових технологій на уроках природознавства у початковій школі. Обґрунтовано роль активної художньої діяльності і творчого самовираження учнів у сфері мистецтва у змісті дисциплін, що реалізують освітню галузь «Мистецтво». Проаналізовано використання ігрових технологій в історичній ретроспективі. Охарактеризовано гру як одну з найважливіших сфер у життєдіяльності дитини. Здійснено педагогічний аналіз стану використання ігрових технологій педагогами початкової школи на уроках природознавства: описано результати інтерв'ювання педагогів, опитування учнів на предмет їх зацікавленості уроками природознавства; проаналізовано результати навчальних досягнень учнів в результаті виконання самостійної роботи.*

***Ключові слова:** молодші школярі, початкова школа, природознавство, ігрові технології, констатувальний експеримент.*

***Abstract.** The article reveals the urgency of the problem of introducing game technologies in science lessons in primary school. The role of active artistic activity and creative self-expression of students in the field of art in the content of disciplines that implement the educational field «Art» is substantiated. The use of game technologies in historical retrospect is analyzed. Game is described as one of the most important areas in a child's life. A pedagogical analysis of the state of use of game technologies by primary school teachers in science lessons is carried out: the results of interviewing teachers, interviewing students for their interest in science lessons are described; the results of students' academic achievements as a result of independent work are analyzed.*

***Key words:** junior schoolchildren, primary school, natural sciences, game technologies, statement experiment.*

Реформа школи націлює на використання всіх можливостей, усіх ресурсів для підвищення ефективності освітнього процесу. Далеко не всі педагогічні ресурси використовуються у сфері виховання. До таких не часто використовуваних засобів навчання і виховання належить гра. Викладаючи природознавство, вчителю потрібно працювати творчо, застосовувати найрізноманітніші види інтелектуальної діяльності. При цьому потрібно враховувати вікові особливості учнів, рівень розвитку їх мислення, загальну теоретичну і практичну підготовку та індивідуальні особливості школярів [1, с. 33].

Як зробити навчання цікавим – це залежить від майстерності вчителя. Як правило, найцікавішими для дітей є ті завдання, які максимально розвивають самодіяльність дітей, будять їхню думку. Уміння творчо розв'язувати проблемні питання пізнавального змісту, викликати в школярів пізнавальний інтерес, любов до предмета, примушувати їх мислити, активно працювати, міркувати – найважливіше у майстерності вчителя [2].

Стимулювати активність учнів початкових класів на уроках природознавства можна за допомогою різних методів і засобів навчання, а саме: створення проблемно-пошукових ситуацій, системи пізнавальних завдань, організація самостійної діяльності учнів, використання «цікавинок», ігрових технологій тощо [3].

Проблема ігрової діяльності знайшла своє відображення в багатьох педагогічних теоріях і системах. Значного поширення в світовій педагогічній практиці набула створена у першій половині XIX ст. система дидактичних ігор Ф. Фребеля. Зростаючий інтерес до питань ігрової діяльності на початку XX ст. реалізувався у всесвітньовідомій педагогічній системі М. Монтесорі, теоретичними засадами якої є вільне виховання і сенсуалізм (теорія, згідно якої основою психічного життя є чуттєві уявлення).

На розвиток теорії ігрової діяльності значною мірою вплинула вітчизняна наукова педагогічна думка. К. Ушинський зазначав, що в процесі гри «самодіяльно працює дитяча душа». Наприкінці XIX – на початку XX ст. теорія ігрової діяльності значно збагатилася ідеями С. Русової щодо організації ігор різних видів.

Проблемою розвитку ігрових технологій навчання здавна займалися видатні педагоги і психологи, які досліджують певні невідкладні питання, висувують свої теорії, обґрунтовують дослідження. Серед них такі педагоги як Н. М. Бібік, Б. Г. Друзь, О. Я. Савченко та ін. Усі автори надають винятково важливого значення упровадженню ігрових технологій в процесі шкільного навчання. Аналіз цих досліджень свідчить про необхідність перегляду, уточнення та розширення наукових уявлень про визначальні фактори розвитку ігрових технологій у початковій школі [4].

Психологічні особливості ігрових технологій виявили дослідження психологів Л. І. Божович, О. В. Скрипченко, Г. І. Щукіної та ін.

Добірку цікавих творчих ігор для формування в учнів пізнавальної активності із природознавства у педагогічній літературі запропонувала З. В. Друзь. Крім того, автор рекомендує використовувати на уроках систему доцільно підібраних дидактичних ігор, яка містить нове і цікаве порівняно з програмовим матеріалом. Порушену проблему вивчають також учителі-практики А. Охріменко, А. Огійчук, І. Осадченко, Г. Яцевська та ін. Вони організують навчальний процес таким чином, щоб збуджувати інтерес до навчання, допомогти учням свідомо, творчо, радісно оволодіти знаннями, виявити свій розум, реалізувати знання, творчу силу. Позитивні наслідки роботи передових

учителів значною мірою обумовлені саме особистісно орієнтованим підходом до побудови навчально-виховного процесу.

Метою статті є педагогічний аналіз стану використання ігрових технологій на уроках природознавства у початковій школі.

Найважливіше у роботі учителя на уроках природознавства – активізувати пізнавальну діяльність учнів. Засобів для цього в нього чимало. Це й комп'ютерні технології навчання, і проблемні ситуації, і цікаві задачі. Ігрові технології навчання (які, на наш погляд, варто застосовувати на різних етапах навчання і з різною метою (для перевірки вивченого, закріплення, повторення, вдосконалення знань) дають змогу урізноманітнити навчальний процес, зробити його більш плідним, цікавим, захоплюючим, ефективно організувати як колективну, так і індивідуальну роботу.

Гра – одна з найважливіших сфер у життєдіяльності дитини, разом з працею, навчанням, мистецтвом, спортом вона забезпечує необхідні емоційні умови для всебічного та гармонійного розвитку особистості [5, с. 22].

Для педагога вона стає інструментом виховання, що дає змогу повніше враховувати вікові особливості дітей і підлітків, розвивати ініціативу, створювати атмосферу розкритості, самостійності, творчості та умови для саморозвитку. З метою перевірки педагогічної компетентності учителів початкових класів з питань використання ігрових технологій на уроках природознавства нами було проведено констатувальний експеримент.

Мета констатувального експерименту – аналіз стану використання ігрових технологій на уроках природознавства у початкових класах.

Завдання констатувального експерименту:

- 1) з'ясувати стан використання педагогами початкової ланки освіти ігрових технологій на уроках природознавства;
- 2) визначити стан зацікавленості учнів початкових класів до уроків природознавства;
- 3) виявити рівні навчальних досягнень учнів на уроках природознавства.

У експерименті брали участь 10 педагогів початкових класів, 40 молодших школярів експериментальної і контрольної груп Сатіївського ліцею Дубенського району Рівненської області.

Нами було проведено інтерв'ювання педагогів з метою з'ясування використання ними ігрових технологій на уроках природознавства.

Запитання для інтерв'ю. 1. Які форми роботи, на вашу думку, сприятимуть формуванню пізнавального інтересу учнів на уроках природознавства? 2. Ваше розуміння поняття «ігрові технології». 3. Чи вважаєте Ви доцільним використовувати на уроках природознавства ігрові технології навчання? 4. Чи використовуєте ви на уроках природознавства ігрові технології навчання? Якщо так – наскільки часто?

Результати опитування засвідчили, що педагоги зазвичай не вважають доцільним використовувати вправи, спрямовані на підвищення пізнавальної активності молодших школярів на уроках природознавства у силу таких причин: недостатня педагогічна компетентність з питань активізації пізна-

вальної діяльності учнів (40 %); тривалість уроку не дає змоги використовувати таку форму роботи, оскільки це потребує додаткових витрат часу (30 %); недостатня матеріальна база, яка не дає змоги використовувати різнорівневі завдання (на карточках), мультимедійні засоби і т.д. (20 %). Лише 10 % педагогів вважають доцільним використовувати вправи, спрямовані на підвищення пізнавальної активності молодших школярів на уроках природознавства на кожному уроці, оскільки це, на їхню думку, сприятиме не тільки розвитку активності, а й мислительної діяльності учнів.

Результати відповідей учителів на друге запитання дали змогу пересвідчитись, що переважна більшість учителів розуміють і правильно трактують поняття «ігрові технології». Наприклад, 70 % педагогів до ігрових технологій відносять дидактичні ігри, 30 % з них додають ще цікаві завдання, інтерактивні вправи, ребуси, кросворди тощо.

Вчителі вважають доцільним використовувати ігрові технології у навчально-виховному процесі, про що свідчить їх ствердна відповідь (100 %) на третє запитання нашої анкети.

Щодо частоти використання ігрових технологій, відповіді педагогів розділилися таким чином (рис. 1).

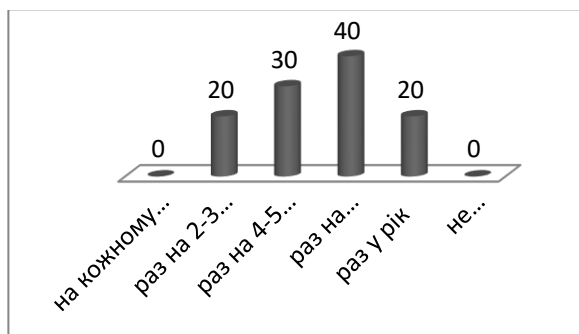

Рис. 1. Частота використання ігрових технологій на уроках природознавства

Як бачимо з даних рисунка, учителі не використовують ігрові технології на кожному уроці природознавства, хоча 20 % з них надають перевагу використанню ігрових технологій раз на 2–3 уроки. Хоча серед опитаних не знайшлося педагогів, які на уроках природознавства зовсім не використовують ігрових технологій, 30 % з них запевнили, що такі технології мають місце раз на 4–5 уроків, 40 % опитаних використовують такі технології раз на півріччя, 20 % – раз у рік.

Крім інтерв'ювання учителів, ми провели опитування учнів на предмет їх зацікавленості уроками природознавства. З цією метою ми запропонували

для учнів відповіді на запитання «Чи подобаються вам уроки природознавства»? відповіді учнів представлено на рис. 2.

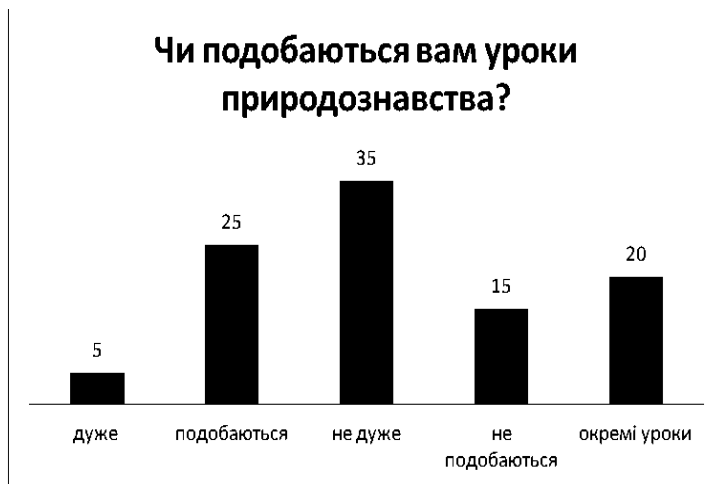

Рис. 2. Розподіл пізнавальної активності учнів до уроків природознавства

Дані рисунка свідчать про те, що лише 5 % учнів відзначили, що їм дуже подобаються уроки природознавства, 25 % школярів зазначили, що їм подобаються ці уроки, однак для 35 % молодших школярів уроки природознавства не представляють суттєвого інтересу.

Крім опитування, ми провели самостійну роботу для молодших школярів з метою з'ясування рівнів їх навчальних досягнень на уроках природознавства.

Для цього було використано низку тестових завдань.

1. Що таке Галактика?

а) Сонячна система; б) планета; в) зоряна система.

2. Сонце опівдні стоїть найвище над горизонтом:

а) взимку; б) восени; в) навесні; г) влітку.

3. Яка планета знаходиться найближче до Сонця?

а) Юпітер; б) Уран; в) Меркурій; г) Нептун.

4. Сонячну систему складають:

а) планети; б) зірки; в) Сонце.

5. Скупчення зірок, що тягнеться світлою смугою з півдня на північ – це:

а) Зоряний шлях; б) Чумацький шлях.

6. Сонце – це:

а) найбільша з усіх зірок; б) найменша з усіх зірок; в) зірка середньої величини.

7. У кожній планеті є ...

а) однакова кількість супутників; б) різна кількість супутників

8. Наша Земля за відстанню від Сонця є:
 а) другою; б) четвертою; в) третьою; г) п'ятою.
 9. До складу зоряних систем входять:
 а) Місяць; б) планети; в) зірки і планети.
 10. Що таке Місяць?
 а) Планета; б) супутник Землі; в) комета.
 11. Скільки великих планет обертаються навколо Сонця?
 а) Дві б) сім; в) дев'ять.
 12. Що знаходиться у центрі Сонячної системи?
 а) Земля; б) Марс; в) Сонце [6].

У результаті виконання самостійної роботи учні продемонстрували такі рівні знань (табл. 1)

Таблиця 1

Рівні навчальних досягнень учнів контрольного та експериментального класів на уроках природознавства

	Високий	Достатній	Середній	Початковий
4-А (ЕГ)	10	25	50	15
4-Б (КГ)	10	30	45	15

Як бачимо з даних таблиці, у процесі констатувального експерименту учні контрольної та експериментальної групи продемонстрували такі рівні успішності: на високому рівні було по 10 % учнів контрольної і експериментальної групи. На достатньому рівні – 30% школярів контрольної і 25 % – експериментальної груп. На середньому рівні було 45 % учнів контрольної і 50 % учнів експериментальної групи. А також 15 % серед опитаних контрольної і експериментальної групи опинилися на початковому рівні навчальних досягнень (рис. 3).

Як бачимо з даних гістограми, на констатувальному етапі експерименту учні контрольної та експериментальної груп продемонстрували, майже, однакові показники сформованості навчальних досягнень. Так, високий рівень продемонструвало 10 % учнів обох груп, достатній – 25 % опитаних експериментальної та 30 % – контрольної груп. Середні показники виявили 50 % молодших школярів експериментальної групи та 45 % – контрольної. На початковому рівні, відповідно, опинилися по 15 % представників обох груп.

Отже, результати констатувального експерименту свідчать про недостатню компетентність учителів у питанні використання ігрових технологій, про недостатній пізнавальний інтерес молодших школярів до уроків природознавства, а також про перевагу середнього і достатнього рівнів знань учнів початкових класів з природознавства.

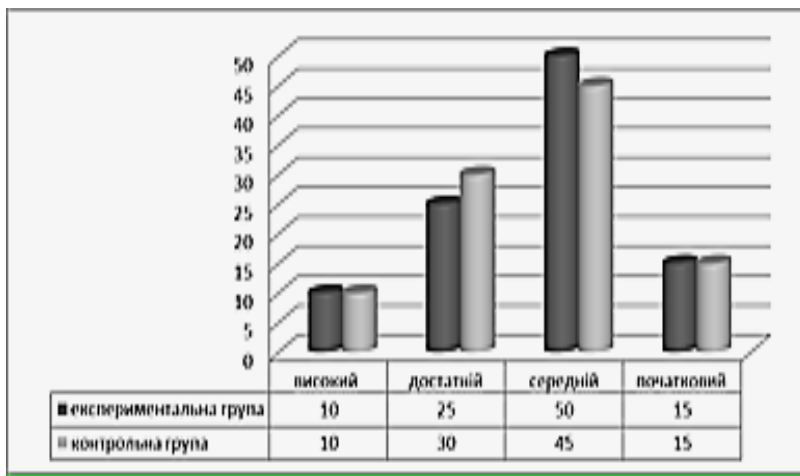

Рис. 3. Порівняння показників сформованості навчальних досягнень учнів контрольної та експериментальної груп на уроках природознавства

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці інноваційної методики використання ігрових технологій на уроках природознавства, яка надала б можливості підвищити рівні сформованості пізнавального інтересу учнів до уроків природознавства та рівні їх навчальних досягнень.

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: монографія. Київ, 1998. 199 с. 2. Варакуга О. М. Система пізнавальних завдань для формування природничих понять. *Початкова школа*. 2019. № 2. С. 10–14. 3. Вихрущ В. О. Природознавство в цифрах і фактах. Довідник для вчителів та учнів початкових класів: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2006. 96 с. 4. Вікторенко І. Використання ігрових технологій до природознавства засобами усної народної творчості. *Початкова школа*. 2004. № 12. С. 54–55. 5. Савченко Л. О., Волкова Н. В., Кулінка Ю. С. та ін. Ігри та ігрові технології на уроках у початкових класах. Кривий Ріг, 2010. 122 с. 6. Гуз К. Ж., Ільченко В. Р., Собакар С. І. Довкілля. Запитую доквілля. Експериментальний підручник для 4 класу чотирирічної початкової школи. Полтава: ПОППО, 2018. 64 с.

Шатковська А. В., ст. 4 курсу педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Сойко І. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука м. Рівне)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

***Анотація.** У статті досліджено зміст, форми і методи проведення підготовки майбутніх учителів початкової школи до морально-етичного виховання учнів. Проаналізовано сучасний стан даної проблеми у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Розкрито суть і зміст понять «особистісна освіта», «професійна компетентність вчителя початкової школи», «педагогічна технологія»; визначено критерії та рівні сформованості професійної компетентності вчителя початкової школи; обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічної технології розвитку професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.*

***Ключові слова:** педагогічна технологія, особистісна освіта, професійна компетентність, учителі початкової школи, морально-етичне виховання.*

***Abstract.** The article examines the content, forms and methods of training future primary school teachers for moral and ethical education of students. The current state of this problem in domestic and foreign scientific literature is analyzed. The essence and content of the concepts «personal education», «professional competence of a primary school teacher», «pedagogical technology» are revealed; the criteria and levels of formation of professional competence of a primary school teacher are determined; the efficiency of pedagogical technology of development of professional competence of the future primary school teacher is substantiated and experimentally checked.*

***Key words:** pedagogical technology, personal education, professional competence, primary school teachers, moral and ethical education.*

Актуальність проблеми. Нині стає все більш очевидним, що здійснення процесів модернізації освіти вимагає актуалізації особистісного і професійного потенціалу вчителя. Для цього необхідне створення механізму реальних змін в педагогічній освіті і, перш за все, психолого-педагогічних умов для прийняття майбутнім вчителем цілей і змісту освіти, включення його в самостійний, особистісно значимий процес професійного розвитку.

Сучасні цілі навчання охоплюють не тільки розвиток інтелекту, але і розвиток емоцій, волі, формування потреб, інтересів, становлення ідеалів,

рис характеру. Все навчання повинно бути орієнтоване на розвиток особистості і індивідуальності студента, на реалізацію закладених в ньому можливостей.

Формування особистості майбутнього вчителя, здатної до реалізації своїх можливостей, соціально стійкою і одночасно мобільною, адаптується, здатної виробляти і змінювати власну стратегію в мінливих обставинах життя і бути щасливою, – така справжня мета успішності сучасної освіти, що відповідає його гуманно-особистісній спрямованості і сучасним орієнтирам. У відповідності з цією метою психолого-педагогічні підходи в діяльності освітніх установ середньої професійної освіти, як і самі форми організації навчально-професійної діяльності, система і методи роботи в них також повинні оновлюватися, вони вимагають пошуку, уточнення, коригування.

Проблемою підготовки майбутніх учителів займаються чимало українських та зарубіжних педагогів-практиків, серед них слід особливо виділити (Є. Бондаревська, Т. Вяткіна, Б. Гершунський, В. Давиденко, І. А. Зимня, С. Кузікова, Ф. Стокінгом, К. Ушинський, Л. Хоружа).

Незважаючи на це, багато питань даної проблеми формування майбутнього вчителя початкової школи залишилися не розглянутими дослідниками: на сьогоднішній день не розкрито її зміст і структуру, можливості діагностування, методика й технології формування, що, помітно негативно позначається на якості початкової педагогічної освіти.

Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічної технології розвитку особистісної освіти та професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи до морально-етичного виховання учнів.

Завдання статті – проаналізувати літературу та визначити особливості підготовки учителів початкової школи до морально-етичного виховання учнів.

Для **встановлення сутності** етичної компетентності Є. Бондаревська спирається на поняття «педагогічна культура». На її думку педагогічна культура є «динамічною системою педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної діяльності вчителя» [1]. Л. Хоружа розглядає етичну компетентність як інваріантну характеристику, яка, з одного боку, відображає відпрацьовану досвідом систему професійних норм і правил поведінки педагога, з іншого, – є психолого-педагогічним інструментом його впливу через особистісну поведінку на внутрішній світ дитини. Вчена характеризує етичну компетентність учителя як «взаємодіюче, взаємопроникаюче утворення змістового, особистісного та діяльнісного характеру, яке можна подати як систему взаємопов'язаних між собою компонентів: змістового (когнітивного, особистісного і операціонально-процесуального» [2, с. 89]. Спираючись на результати дослідження вченої, розглядаємо етичну компетентність вчителя як процес, складовими якого є педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистісні морально-етичні якості та результат – рівень етичного розвитку учнів.

Чому так важливо вчителю володіти етичною компетентністю? На це питання знаходимо відповідь у К. Ушинського: «Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був продуманий, не може замінити особистість у справі виховання» [3, с. 16]. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернутися до результатів психолого-педагогічних досліджень щодо впливу індивідуальності вчителів на особистісні якості і поведінкові прояви їхніх учнів. Так, Т. Вяткіною було виявлено, що школярі, які навчаються у вчителів із високим рівнем загальної культури, значно відрізняються від школярів, що навчаються у вчителів з відносно нижчим рівнем загальної культури за такими параметрами особистості, як м'якість, урівноваженість, доброта, товариськість, сердечність [4, с. 77].

В. Давиденко зазначає, що «в класах, де викладають учителі з переважанням авторитарних методів керівництва, звичайно буває непогана дисципліна й успішність, проте за зовнішнім благополуччям можуть ховатися значні вади роботи вчителя саме в аспекті морального формування особистості школяра» [5, с. 98]. Як бачимо, для вчителя суттєво важливим є високий рівень розвитку етичної компетентності, яка створює об'єктивні передумови якісних змін не тільки освітнього процесу, а й особистості дитини. Особливо це стосується вчителя початкових класів, оскільки початкова школа володіє потужним виховним потенціалом, а молодший шкільний вік є сензитивним періодом засвоєння морально-етичних норм. Навіть у дрібницях, у манерах діти намагаються наслідувати свого вчителя. Наслідування дітьми моделей поведінки вчителя має подвійний результат: по-перше, створює загальну атмосферу навчально-пізнавальної діяльності, по-друге, формує в школярів досвід взаємодії з навколишнім світом. Саме етична компетенція дає можливість вчителю коректно впливати на особистість дитини. У зв'язку з цим актуальними для нашого дослідження видаються висновки, зроблені Ф. Стокінгом. На його думку, хороший учитель легко говорить і пояснює, але найкращий знає, як треба бути тихим і уважним, коли його учні намагаються висловити свої думки; хороший учитель скромний, знання предмета для нього є важливішими його самого, але найкращий вчитель ще більш скромний: для нього важливішим є шанобливе ставлення до почуттів дітей, ніж «старий дурний предмет»; хороший учитель знає, що його учні хочуть бути відповідальними, чесними і з хорошими знаннями, але найкращий розуміє, що чесності, відповідальності та громадянськості не можна навчити, оскільки вони формуються у щоденній роботі над собою, а не за допомогою лекцій; хороший учитель прагне контролювати клас, кращий – в першу чергу контролює самого себе [6]. Як бачимо, кращим у своїй професії стає той вчитель, у якого краще розвинені такі якості як самоповага, гідність, тактовність, людяність, стриманість, відповідальність, повага до учня.

Учитель має не тільки гарно знати свій предмет, володіти методикою викладання, а, перш за все, бути носієм етичних норм та принципів життя,

оскільки його поведінка, слово, жест, погляд мають іноді більший вплив на дитину, ніж найкращі педагогічні і культурні заходи. У своїй поведінці, спрavedливо зазначає І. Зимня, педагог повинен бути зразком для наслідування, привертати до себе вихованістю, освіченістю, компетентністю, культурою поведінки і педагогічного спілкування [7, с. 12]. Працівники церкви, звертаючись до вчителів, радять їм дотримуватись таких духовно-моральних правил у своїй поведінці:

- не примножуй слів: багатослів'я віддаляє від духовності і моральності;
- зверх необхідного не говори нічого – дай сказати дітям;
- не дозволяй пристрастей, особливо не май «любимчиків» – це шкодить перш за все їм;
- не підміняй моральність пріоритетом інтелекту;
- якщо хочеш, щоб клас був спокійний – будь спокійний сам;
- не кричи, не говори голосно і поспішно;
- не пригнічуй, не перевантажуй учнів, не критикуй їх;
- не говори дитині, яка не слухає тебе, неуважний, спочатку підготуй її увагу [3, с. 70].

Етична компетентність учителя – складне індивідуально-психологічне утворення, яке ґрунтується на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області етики і певного набору особистісних якостей і готовності до етично адекватної поведінки в педагогічних ситуаціях морального вибору. Враховуючи вище сказане, спробуємо скласти модель етичної компетентності вчителя. Вона включає такі складові: етичні знання (знання природи, специфіки і функцій етики, її основних категорій, принципів і норм, професійної етики вчителя і правил етикету), комунікативні уміння (уміння педагогічного спілкування), психологічну позицію (з погляду сформованої моделі етичної компетентності педагог повинен займати позитивно-активну, творчо-інноваційну і стабільно-відкриту позиції; бути толерантним; володіти способами вирішення конфліктних ситуацій) та морально-психологічні якості (особистісна спрямованість, емоційна гнучкість, доброзичливість тощо; етичні цінності; прагнення педагога будувати спілкування на гуманній, демократичній основі, керуватися принципами, нормами і правилами професійної етики та етикету, стверджувати особистісну гідність кожного учня, організувати творчу співпрацю з класом і з кожним учнем зокрема, ініціювати сприятливий клімат спілкування) [8].

Етична компетентність у змісті курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів розвивається на основі інтеграції загально-професійних, психолого-педагогічних та етичних знань. Однак тут слід зазначити, що розвиток етичної компетентності вчителя початкових класів можливий в тому випадку, якщо навчальні програми, зміст і структура занять забезпечать слухачам цілісну реалізацію себе в освітньому процесі на афективному, аксіологічному та когнітивному рівнях. Тому освітньо-пізнавальна діяльність

повинна збагачувати слухачів не тільки знаннями, а й практичним досвідом, який базується на творчості вчителя, його переживаннях та саморегулятивних вміннях.

Завданням закладів вищої освіти (ЗВО), у тому числі й педагогічних, є не тільки підготовка фахівців, а й забезпечення психологічної та практичної готовності до професійного саморозвитку, самоосвіти, що сприятиме формуванню у майбутніх учителів початкових класів прагнення до неперервної освіти шляхом самовдосконалення і дасть змогу впевнено почуватися в нових соціально-економічних умовах, постійно підтримувати високий професійний рівень, не втрачаючи конкурентоспроможності на ринку праці.

Для визначення особливостей процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до безперервного професійного саморозвитку у ЗВО важливе значення має урахування філософських, психолого-педагогічних підходів до розуміння сутності цього феномена.

Розглянемо спочатку ключові дефініції дослідження: «розвиток», «саморозвиток», «професійний саморозвиток», «професійний саморозвиток майбутнього вчителя початкових класів».

У великому тлумачному словнику сучасної української мови «розвиток» трактується як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, закладу вищої освіти [9].

На розвиток особистості, як стверджують науковці, впливають чотири фактори – спадковість, середовище, виховання й активність. Звичайно, спадковість впливає на розвиток людини, але кожна особистість доповнює закладені в ній від природи якості, реалізуючи при цьому свій потенціал шляхом саморозвитку і самовдосконалення. Згідно з тлумаченнями філософських словників, розвиток – це незворотна, закономірна, цілеспрямована, якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів [7, с.754].

Системне дослідження проблеми саморозвитку здійснила С. Кузікова, яка розглядає особистісний саморозвиток як свідому, цілеспрямовану й керовану активність особистості, мета якої полягає у самозміні в позитивному напрямі, що й забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення [1, с. 65].

Новий тлумачний словник української мови дає таке визначення поняття: саморозвиток – це розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійними заняттями, вправами. Саморозвиток здійснюється власними силами, без впливу або сприяння яких-небудь зовнішніх сил [5, с. 144].

Отже, порівнюючи поняття «розвиток» і «саморозвиток» можна з впевненістю сказати, що розвиток відбувається на основі досягнення цілей поставлених іншою особою, а процес саморозвитку здійснюється відповідно до задумів і цілей самої особистості. Підґрунтям саморозвитку є потреби людини в нових досягненнях, прагнення до успіху, до вдосконалення, активна життєва позиція, позитивне мислення, віра у свої можливості, розуміння сенсу життя.

Одним із важливіших шляхів вирішення цієї складної проблеми виступає

створення в навчальному закладі сприятливих організаційно педагогічних умов і використання таких засобів активізації професійного самовдосконалення учителів початкової школи, які б сприяли розвитку професіоналізму, пробудженню потреби самоактуалізації, бажання творити свою особистість.

Отже, з огляду на вищезазначене, ми доходимо попереднього висновку, що здійснення професійного саморозвитку майбутнього вчителя початкових класів відбувається за рахунок урізноманітнення форм, методів і змісту індивідуальної та науково-дослідної роботи студента, удосконалення її організації та розробки діагностичних засобів контролю її ефективності.

Майбутній вчитель є одночасно носієм і провідником засвоєних ним професійно значимих якостей, як об'єкт впливу на нього соціальних умов і суб'єкт, який активно перетворює професійну (навчальну) діяльність та себе.

Сучасний ринок праці вимагає від майбутнього вчителя не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян.

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли наступних висновків.

Підготовка майбутнього педагога, зокрема вчителя початкової школи, при організації професійного навчання будується на основі використання сучасних знань, методик та інноваційних технологій. Викладач, крім володіння комунікативною компетенцією, повинен володіти професійною і загальнокультурною компетентністю.

Педагогічна професія унікальна в тому сенсі, що, здійснюючи свою професійну діяльність, педагог не може не проявляти себе як особистість.

Основною діяльністю для педагога є педагогічне спілкування. А для того, щоб організувати спілкування, щоб спонукати учня до бажання ділитися особистою інформацією, своєю власною думкою, точкою зору, необхідно створити сприятливу атмосферу на уроці. Під педагогічним спілкуванням звичайно розуміють професійне спілкування викладача з учнями в процесі навчання і виховання, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату і в цілому на психологічну оптимізацію навчальної діяльності і взаємин між учителем і учнями.

Саме в руслі педагогічного спілкування реалізуються всі професійні функції, основними з яких є навчання і виховання. Педагогічне спілкування включає прийоми і навички взаємодії педагога і учнівського колективу, змістом якого є обмін інформацією, надання навчально-виховного впливу і організації взаєморозуміння. Педагог виступає як ініціатор цього процесу, організовує його, керує ним.

Ці особливості накладають певну відповідальність на викладача іноземної мови, який повинен не тільки досконало володіти лінгвістичними знаннями та

мати гарну методичну підготовку, але і бути чудовим мовним партнером, здатним передати свою закоханість в мову, якій він навчає учнів, в культуру, яку ця мова являє собою. Учитель повинен бути здатний створити мотивацію до навчання, таку атмосферу довіри і комфортності, яка сприяла б розкутості учнів, подоланні будь-яких бар'єрів, почуття невпевненості, появі бажання спілкуватися, ділитися своїми думками.

1. Льенко О. Л. Системний та синергетичний підходи як методологічна основа дослідження проблеми конкурентоспроможності фахівця. *Зб. наук. праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. 47. С. 125–134. 2. Хоружа Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів.: моног. К., 2003. 319 с. 3. Передерій В., Кудін В., Кубланова Б. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах: моног. М-во вищ. і середньої спец. освіти УРСР. К.: Вища шк., 1976. 358 с. 4. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя в процесі вузівської професійної підготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. К., 1993. 31 с. 5. Костенко М. А. Критерії та показники професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя. *Проблеми сучасного мистецтва і культури: Проблеми професійної педагогічної діяльності*. зб. наук. праць. Київ: Науковий світ, 2002. С. 59–63. 6. Бутенко Н. І., Зязюн І. А., Лещенко М. П. Естетичний досвід вчителя: теорія і практика: моног. АПН України, Український НДІ естетич. освіти, Рівненський екон.-гуманіт. Ін-т. Херсон, 1997. 214 с. 7. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: моног. Суми: МакДен, 2011. 412 с. 8. Савченко О. Я. Ознаки особистісно-зорієнтованої підготовки майбутніх вчителів: проблеми теорії і практик : зб. наук. праць. ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). К.: КНПУ, 1997. 412 с. 9. Гриценко І. Естетичний досвід молодших школярів як наукова проблема. *Зб. наук. праць*. Херсон, 2000. Вип. 13: Пед. науки. С. 28–37.

Штиба І. Г., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука)

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ДІАГНОСТИКИ

***Анотація.** У статті розкрито сутність педагогічної діагностики як системи методів і засобів вивчення професійного рівня вчителя. Проаналізовано сутність понять «педагогічна діагностика», «діагностична діяльність» як сучасних наукових феноменів. Виокремлено та обґрунтовано основні завдання педагогічної діагностики. Проаналізовано основні підходи до діагностування освітнього процесу, які є детермінантами створення різних структур діяльності вчителя. Розкрито аспекти педагогічної діяльності (управлінська, педагогічна, психологічна). Охарактеризовано педагогічну діяльність як систему управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів. Проаналізовано підходи до структурування діяльності вчителя.*

***Ключові слова:** педагогічна діяльність, діагностика, учителі, учні, аспекти педагогічної діяльності.*

***Abstract.** The article reveals the essence of pedagogical diagnostics as a system of methods and means for studying the professional level of a teacher. The essence of the concepts «pedagogical diagnostics», «diagnostic activity» as modern scientific phenomena is analyzed. The main tasks of pedagogical diagnostics are identified and substantiated. The main approaches to diagnosing the educational process, which are the determinants of the creation of various structures of the teacher's activity, are analyzed. The aspects of pedagogical activity (managerial, pedagogical, psychological) are revealed. The pedagogical activity is characterized as a control system of the educational and cognitive activity of students. The approaches to structuring the teacher's activity are analyzed.*

***Key words:** pedagogical activity, diagnostics, teachers, students, aspects of pedagogical activity.*

Реформування системи освіти передбачає забезпечення її технологічної модернізації, що можливе за умови проведення наукових досліджень у педагогічній галузі знань. Однак на етапі розбудови системи педагогічної освіти виникли суперечності між традиційною підготовкою майбутнього вчителя до реалізації дослідницької діяльності та новими вимогами суспільства до випускників педагогічних навчальних закладів, які мають бути готові до її активного самостійного впровадження у освітній процес загальноосвітньої школи. Останнє й зумовлює потребу узагальнення теоре-

тичного, практичного досвіду щодо підготовки майбутніх фахівців до дослідницької діяльності та вимагає оновлення теоретико-методологічних положень щодо визначеної проблеми [1, с. 74].

Проблема діагностики педагогічної діяльності вчителя надзвичайно актуальна і важлива для вирішення питань вдосконалення викладання і системи неперервного підвищення кваліфікації вчителів, більш повного та ефективного задоволення їх професійних запитів і потреб в системі методичної роботи.

Педагогічна діагностика, як система методів і засобів вивчення професійного рівня вчителя, створює основу для вивчення труднощів у роботі, сприяє усвідомленню та пошуку оптимальних шляхів їх подолання. Разом з тим, вона дозволяє визначити і сильні сторони вчителя, спланувати шляхи і конкретні способи їх закріплення та розвитку в індивідуальному стилі педагогічної діяльності. Педагогічна діагностика розглядається як процес розпізнавання явищ і визначення їх стану в певний момент на основі використання необхідних для цього параметрів.

Дослідження різних проблем, пов'язаних з педагогічною діагностикою здійснювали такі відомі вчені, як О. Белкін, О. Кочетов, В. Безпалько, Б. Бігінас та Л. Катаєва, В. Максимов та ін. Проблема педагогічної діяльності як об'єкта діагностики була предметом наукового пошуку багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Так, у дослідженнях Б. Бігінаса, О. Божович, М. Монахова, І. Підласого розкрито сутність основних функцій педагогічної діагностики, комплексного підходу до діагностування початкових досягнень, вихованості, розвитку пізнавальних здібностей особистості. Історичний аспект розвитку педагогічної діагностики відображено у працях П. Блоцького, О. Залужного, Г. Костюка, О. Раєвського, Я. Чепіги, К. Ушинського та ін. [2].

Педагогічна діагностика розглядається науковцями як особлива галузь педагогічних знань і як специфічна практична діяльність учителя, яка спрямована на вивчення ходу й результатів педагогічного процесу з метою його вдосконалення.

Метою статті є обґрунтування педагогічної діяльності як об'єкта педагогічної діагностики.

На думку провідного дослідника проблеми діагностування в навчально-виховному процесі, німецького вченого К. Ингенкампа, педагогічна діагностика покликана, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити правильне визначення результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, звести до мінімуму помилки при переведенні учнів із однієї навчальної групи в іншу, при спрямуванні їх на різні курси у виборі спеціалізації навчання. Для досягнення подібної мети в процесі діагностичних процедур, з однієї сторони, визначаються передумови до навчання, які є в окремих індивідуумів і в представників навчальної групи загалом, а з другої, визначаються

умови, необхідні для організації планомірного процесу навчання і пізнання. За допомогою педагогічної діагностики аналізується навчальний процес і визначаються результати навчання. При цьому під діагностичною діяльністю К. Інгенкамп розуміє процес, в ході якого (з використанням діагностичного інструментарію чи без нього) дотримуючись необхідних наукових критеріїв якості, вчитель спостерігає за учнями і проводить анкетування, обробляє дані спостережень і опитувань та повідомляє про отримані результати з метою характеристики поведінки, пояснення її мотивів чи передбачення поведінки в майбутньому [3].

Педагогічна діагностика покликана дати відповідь на наступні запитання: що і для чого вивчати при розгляді освітнього процесу; за якими показниками це робити; якими методами користуватися; за яких умов діагностика органічно включається в цілісний освітній процес, дає можливість навчити вчителів умінню самоконтролю, а учнів – самопізнання.

Використання педагогічної діагностики в процесі вдосконалення особистості і діяльності вчителя полягає в тому, що вона сприяє виявленню недоліків і дозволяє планувати шляхи для усунення цих недоліків. Діагностика вносить конкретність в діяльність кожного педагога, націлює його на вирішення практичних задач, орієнтованих на оптимізацію навчально-виховного процесу.

На основі аналізу функцій педагогічної діагностики можна конкретизувати її головні *завдання* :

- визначити виховний потенціал педагогічного колективу;
- виявити позитивні і негативні впливи в мікрорайоні школи і на цій основі прийняти заходи щодо покращення виховної роботи /завдання громадськості, батьків;
- визначити реальні умови формування класних колективів у школі з метою виховання різних категорій школярів: важких, обдарованих, невстигаючих;
- виробити єдині педагогічні позиції, підвищити ефективність виховних впливів на основі об'єктивного уявлення про дітей даного класу;
- виробити єдині педагогічні вимоги;
- сприяти розвитку самосвідомості і особистої відповідальності вихователів та вихованців [4, с. 108].

Проте, більш точним буде виділення таких *завдань* педагогічної діагностики (за М. Сунцовим):

- виявлення особистісних якостей вчителя, які впливають на освітній процес;
- виявлення позитивних і негативних сторін вчителя;
- розробка критеріїв ефективності роботи вчителя;
- фіксація професійно-необхідного рівня знань і умінь вчителя [5, с. 10].

Як бачимо, у даному контексті в перелік головних завдань педагогічної діагностики входить й визначення рівня професійної компетентності

кожного вчителя, кількісна та якісна оцінка його діяльності чи діяльності всього педагогічного колективу навчального закладу. При цьому головне завдання діагностики успішної діяльності вчителя полягає не в тому, щоб дати йому зовнішню, максимально об'єктивну експертну оцінку, а в тому, щоб стимулювати самого вчителя до осмислення та вирішення своїх професійних проблем, оскільки хороший педагог завжди зорієнтований на самоаналіз та самодіагностику. Тому лише від бажання самого вчителя залежатиме процес його самопізнання, самовдосконалення та самоактуалізації.

Для успішного здійснення педагогічної діагностики необхідно знати, що саме ми будемо вивчати, тобто предмет діагностики, а також на основі яких критеріїв можна оцінювати рівень стану досліджуваного предмета. У психолого-педагогічній літературі існує велика кількість різних підходів до діагностування освітнього процесу. Цей факт пояснюється тим, що різні автори з різних точок зору розглядають місце і роль вчителя в навчально-виховному процесі. Це й призвело до створення різних структур діяльності вчителя.

1. Педагогічні цілі і завдання.

У будь-який момент педагогічної діяльності вчитель має справу з ієрархією цілей і завдань, діапазон яких охоплює як загальні цілі (цілі школи, системи освіти, суспільства), так і оперативні завдання.

2. Педагогічні засоби і способи вирішення поставлених завдань.

Вибираючи педагогічні засоби і способи педагогічного впливу, вчитель повинен бути зорієнтований насамперед:

а) на учня, на стимулювання його морального, емоційного і інтелектуального розвитку, на проектування нових рівнів його психічного розвитку. Головною в даному випадку є ідея розвитку активності і самостійності учнів. Організуючи їх діяльність, учитель повинен будувати управління не як безпосередній вплив, а як передачу учневі тих «основ», з яких він зміг би самостійно приймати свої рішення. І вибір педагогічних засобів, у першу чергу, визначається індивідуальними та віковими особливостями дитини;

б) на свої особистісні і професійні можливості і здібності. Основними принципами самореалізації вчителя виступають: емоційна та особистісна відкритість; психологічне «налаштування» на оптимальну роботу з даним класом з метою досягнення максимальної переконливості і виразності; задоволеність собою в процесі спільної з учнями творчої діяльності;

в) на вибір і використання методів, організаційних форм взаємодії з учнями і учнів один з одним; створення умов, які полегшують процес навчання, атмосфери живого спілкування, позитивного емоційно-психологічного клімату.

Для цього необхідні: шанобливе ставлення вчителя до особистості учня, діагностичне відкрите спілкування, тепло і товариськість у відносинах з дітьми, визначення непорозуміння і прагнення його залагодити, спираючись на

сильні сторони учня, його індивідуальний досвід, пошук активних і різноманітних методів роботи учнів на уроці.

г) на вибір і трансформування змісту навчального матеріалу, підбір допоміжного, ілюстративного, інформаційного матеріалу, спрямованого на засвоєння учнями системи знань, обґрунтування глибокого зв'язку навчального предмета з життям. Зміст навчального матеріалу повинен поєднуватися з наявними в школяра знаннями і внутрішнім досвідом, пробуджувати інтерес, фантазію, можливість розвивати в нього потребу в знаннях, бути відкритим усьому новому, а отже – формувати прагнення до самонавчання, самовиховання і саморозвитку [5, с. 13].

Аналіз і оцінка педагогічних дій вчителя, тобто усвідомлення і корекція вчителем своєї праці.

Кожен учитель прагне правильно оцінити і вчасно відкоригувати свою діяльність. Тому він здійснює аналіз помилок, похибок і педагогічних знахідок, узагальнює свій досвід, складає і реалізує план свого професійного розвитку. Особливість цих дій – спрямованість на самого себе, вивчення рівня своєї педагогічної майстерності через аналіз процесуальної і результативної сторін діяльності.

Зазначимо, що оцінка має значення не сама по собі, а лише в рамках певного процесу. Тому її критерії встановлюються не поза педагогічною діяльністю, а в її межах .

У роботах інших дослідників (Ю. Бабанський, О. Маркова, Н. Галізіна, Т. Шамова) розкриті наступні аспекти педагогічної діяльності:

1. Управлінський аспект – як учитель аналізує, планує, організує, контролює і регулює процес взаємодії з учнями;

2. Психологічний аспект – як впливає особистість вчителя на учнів, як педагог враховує індивідуальні особливості учнів, визначає і створює мотиви навчання.

3. Педагогічний аспект – через які форми і методи вчитель передає зміст навчального матеріалу [5, с. 16].

Автори Н. Кузьміна, В. Беспалько визначають педагогічну діяльність як систему управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів. На їхню думку, головна роль вчителя полягає в тому, щоб ефективно управляти процесом передачі знань і їх засвоєння учнями. Тому в основі структур, розроблених названими авторами, лежить функція управління.

Інший підхід до структурування діяльності вчителя називають стадіальним. Він здійснений в роботах Ю. Конаржевського, Ю. Бабанського та ін. Згідно такого підходу педагогічна діяльність розглядається як виконання послідовних операцій, які призводять до успішного вирішення завдань навчання, виховання і розвитку учня. Переважно подібні структури будуються за схемою: формування мети – створення мотивів – способи реалізації мети – кінцевий результат.

Педагог О. Маркова ставить створення мотивів на перше місце, вважаючи їх головним фактором успішної реалізації мети навчально-виховного процесу [5, с. 17]. У роботах Ю. Бабанського, І. Лернера, Н. Скаткіна та ін. наведена ґрунтовна розробка способів діяльності, їх діагностики і оптимізації.

Значно більше уваги в педагогічній науці приділяється діагностуванню особистісних якостей вчителя, які впливають на освітній процес.

Аналізуючи працю вчителя, О. Маркова використовує три базові психологічні категорії – діяльність, спілкування, особистість. Здійснення педагогічної діяльності, педагогічне спілкування, самореалізація особистості вчителя складають процес його праці. Але праця вчителя визначається й її результатами, які проявляються в рівні навченості та рівні вихованості школярів, що складає ще дві сторони праці педагога.

В оцінюванні професійної діяльності вчителя та її підсистем оцінка матиме три аспекти: відповідність діяльності запитам, потребам суспільства; інтелектуальна ефективність; організаційна ефективність. У кожному з цих аспектів вона виконуватиме чотири функції:

Перша функція – відбір необхідної інформації.

Друга функція – обґрунтування певного рішення. Будь-яке наступне управлінське рішення буде об'єктивним і реальним для виконання, якщо воно ґрунтується не лише на висновках діагностики (контролю), а й на оцінці процесу.

Третя функція – комунікативна. Саме оцінка є оптимальною основою для ділової комунікації дійових осіб педагогічного процесу.

Четверта функція – формуюча. Вона формує в учасників педагогічного процесу почуття відповідальності за стан системи, в якій вони працюють, та характер змін у ній [6].

Значення діагностики та наступної оцінки педагогічної діяльності постійно зростає. Це спричиняється наступними факторами. По-перше, за останні роки прискорились процеси змін у системі освіти. У цьому зв'язку діагностика та оцінка має значення не стільки з погляду сучасного стану освіти, скільки з точки зору її перспектив, тобто підвищується роль прогнозування, прогностичних моделей розвитку системи освіти і її підсистем.

По-друге, постійно зростає складність освітніх систем. Варіативність змісту, форм, методів, які використовуються різними ланками освіти, вимагають від педагогічних працівників постійного вдосконалення своєї професійної компетенції.

По-третє, відповідно до нових гуманістичних орієнтирів, центром сучасної освітньої системи є учень, тому основним критерієм ефективності є якість змін самого учня як результат педагогічної діяльності вчителя [6].

Таким чином, можна зробити висновок, що педагогічна діагностика покликана вирішити низку важливих завдань щодо вдосконалення навчально-виховного процесу. Важливим є той факт, що педагогічна діагностика крім

специфічних функцій, виконує також і ряд інших функцій. Тому можна стверджувати, що їй належить провідна роль у навчально-виховному процесі.

Діагностика успішності педагогів, як одна з форм контролюючої діяльності керівника навчального закладу, полягатиме у вивченні міри досягнення мети управління, який встановлюється на основі порівняння досягнутих показників роботи з тими, які прогнозувалися. Для ефективного виконання подібної функції керівник повинен чітко визначити критерії оцінки результативності педагогічної праці, залучивши до розробки та обговорення подібних критеріїв не лише представників адміністрації, а й усіх представників навчального закладу.

Сама діагностика, як одна із форм контролю, повинна тісно пов'язуватися керівником з іншими функціями управління (планування, організацією) і спрямовуватись на вирішення проблемних та перспективних питань в діяльності навчального закладу.

1. Дубасенюк О. А., Вознюк О. В. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя. *Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітньої галузі)*: матер. наук-практ. семінару. Київ: ІОД, 2011. С. 74–81. **2.** Мартиненко С. М. Формування діагностичних компетенцій у майбутніх вчителів початкової школи. Педагогіка вищої та середньої школи. 2012. Вип. 36. С. 26–31. **3.** Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: Пер. с нем. Москва: Педагогика, 1991. 240 с. **4.** Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ: КУ імені Бориса Грінченка, 2010. 264 с. **5.** Діагностування в системі внутрішкільної методичної роботи: зб. метод. рекомендацій для заступників директорів школи з навчально-виховної та методичної роботи. Упор. Г. М. Кучерова. Житомир, 2008. 120 с. **6.** Мартиненко С. М. Підготовка вчителя початкової школи до діагностичної діяльності в умовах багатoproфiльного університету. URL: elibrary.kubg.edu.ua.

РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 65.535.5:32.019.5

Абрамович І. ст. 2-го курсу факультету журналістики; Алексіюк А. ст. 2-го курсу факультету журналістики; науковий керівник – Мітчук О. А., д.соц.ком., професор. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСПРЕСІЇ У МОВІ РЕГІОНАЛЬНИХ МАС-МЕДІЙ

***Анотація.** У статті розглянуто особливості специфіки суспільно-політичних чинників формування експресії медійного тексту. Окрему увагу приділено дослідженню особливостей мови регіональних засобів масової інформації. Досліджено шляхи входження експресивних засобів у мовлення та особливості творення експресивності.*

***Ключові слова:** експресивність, мова засобів масової інформації, суспільно-політична лексика.*

***Abstract.** The article deals with the specific peculiarities of the social and politic factors of forming the expression of the media text. The research of the peculiarities of the regional media language is of special attention. The ways of entering expressive means into speech and the peculiarities of creating expressiveness are investigated.*

***Key words:** expression, media language, social and political vocabulary.*

Проблеми лінгвального освоєння дійсності, закономірне прагнення до поглиблення інформативності та місткості висловлюваного виступають каталізатором постійних змін у мові. Сама ж мова – як основний засіб спілкування, безпосередній виразник духовної культури народу, його ментальності – перебуває в постійному русі.

Вивчення явищ експресивності, які використовуються в текстах ЗМІ, є актуальним, оскільки без експресії та методів її застосування сьогодні важко уявити діяльність журналістів, особливо аналітиків, публіцистів. Як влучно зауважив Валентин Аврорін: «Газета гостро потребує експресивних засобів, але ця експресія має соціальний характер, вона цілеспрямована, оцінна: метафори, епітети, порівняння виконують тут особливу роль, що дозволяє говорити про газетно-публіцистичний тип їх» [1, с. 21].

Лексика засобів масової інформації найдинамічніше віддзеркалює словниковий склад мови, на розвиток якого великий вплив має позамовна дійсність.

Аналіз інноваційних процесів сучасного тексту мас-медіа на лексичному рівні дає змогу простежити основні тенденції в оновленні лексики засобів масової інформації, показати зв'язок засобів експресії з тематикою та жанрово-стильовими особливостями текстів. Пропоноване дослідження має окрім наукового сенсу ще й пізнавальний, прикладний характер, оскільки теоретичні дані підсилюються наочними прикладами з медіатекстів видань Рівненщини. Відтак, метою наукового пошуку є аналіз експресивності мовних засобів мас-медіа Рівненщини, вивчення особливостей функціонування експресії у мові регіональних засобах масової інформації (ЗМІ).

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

– виявити і охарактеризувати експресивні засоби мови на матеріалах ЗМІ регіонального (газета «Літопис Заходу») та загальноукраїнського (газета «Поступ») масштабу;

– визначити екстралінгвальні чинники, що зумовлюють процес використання лексичної експресії мови засобів масової інформації;

– дослідити шляхи входження експресивних засобів у мовлення та особливості творення експресивності.

Об'єктом дослідження стали матеріали рівненських друкованих мас-медіа «Літопис Заходу», «Рівне вечірнє». **Предмет дослідження** – засоби експресії, що останнім часом ввійшли в активне мовлення (писемне та усне), журналістів досліджуваного регіону під впливом внутрішньомовних та позамовних чинників, а також слова-оказіоналізми, функціонування яких у мові ЗМІ відображає мовну діяльність мовця, тобто журналіста.

На мову будь-якого народу значно впливають різного роду соціальні (екстралінгвістичні) чинники. Тому і мовні особливості друкованих ЗМІ прямо чи опосередковано змінюються із плином часу. Якщо суспільно-політична атмосфера впливає на соціальні функції мови, то це значить, що вона впливає і на засоби мовної експресії. Аби переконатися в залежності мовної експресії від соціально-політичних умов, достатньо простежити, який потужний вплив на засоби інтенсифікованої виразності мови друкованих ЗМІ справили і продовжують справляти різні політичні організовані заходи та події. Яскравим прикладом цього є виборча кампанія Президента України 2010 року та всі похідні від неї події, що ставали центром уваги всього суспільства; до прикладу: «*Нашоукраїнці* безумовно віддають цьому належне, аби не повторилися ситуація з *регіоналами*...» [2]

Вплив соціально-політичних умов на еволюцію сучасної української мови з'являється, насамперед, в галузі лексики, особливо у творенні, збагачені й зміні тих її семантичних прошарків, що характеризуються інтерферентною експресивністю. Інтенсифікована виразність, стилістична маркованість слова практично завжди соціально вмотивовані та відображають превалюючі настрої суспільства. Принаймні, таке завдання стоїть перед всіма демократичними та незалежними засобами масової інформації. Безперечно, варто і враховувати

те, що згадана інтенсифікована виразність завжди ґрунтується на соціально-психологічних оцінках мовців – тобто, авторів повідомлення: *мегаблок, легендарний підрахуї, шури-мури, мобілка, дерибан, мільйоноголовий, БЕЗелітна, пропагандист-салонник, радіочадо* тощо [2].

Сучасне осмислення минулого історичного досвіду призвело до того, що певні лексичні категорії стали по-новому інтерпретуватися сучасниками: *товариш, бандерівець, помаранчеві, білосердечні* тощо. Останнім часом досить активізувалися (особливо в публіцистиці) подібні експресивні переосмислені слова і словосполучення морально-правового та етикетного лексикону та ін. Не виключенні випадки й оказіонального, але не менш експресивного вживання. Що мотивується не стільки соціальними, скільки художньо версифікаційними міркуваннями.

Вплив соціально-політичного аспекту помітний і в галузі експресивної синонімії сучасної української мови. На певному історичному етапі з'являються і утверджуються нові інтенсивно виразні синоніми до вже відомих слів: *глитай-здирищик-кровпивець-грабіжник* тощо.

Пошуки соціальної вмотивованості інтенсифікованої виразності можуть призводити до функціонування активізації нових словникових одиниць експресивного характеру, які здатні синонімічно заступати загальнозвичивані, стилістично нейтральні слова.

Синонімія української мови розширюється і за рахунок актуалізованих експресивних перифраз суспільно-політичного змісту. Ці перифрази бувають загальнонародного і індивідуальноавторського житку: *гарант конституції, залізна леді, шоколадний король* тощо.

Помітний вплив на експресивність журналістського тексту справляють суспільно-політичні чинники: під їх дією у мові преси складається експресивний ідеолексикон, цілий комплекс посилено-виразних слів, які мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями і здатні виражати соціальну оцінку дійсності. Водночас це створює й можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, дезінформації громадськості. У сучасних українських ЗМІ такі ідеологеми зазнали емоційно-оцінних переорієнтацій, переосмислення. Наприклад, слова *комунізм, комуніст, партія* (у значенні Комуністична Партія Радянського Союзу), *пролетаріат, соціалізм, інтернаціоналізм, революція* утратили позитивно забарвлену ідеологічну сему й набули в медіа поряд із нейтральним іронічного, а інколи й негативного звучання. Натомість сучасні політичні реалії сприяли втраті негативних конотацій таких лексем, як *Президент, Кабінет Міністрів, опозиція, парламент, спікер, мер, фракція, коаліція*. Формується новий політичний словник мови газети. Концептуальна лексика сучасного періоду, яку становлять поняття *демократія, незалежність, суверенітет, реформи, правова держава, вертикаль влади*, відображає процес формування ідеології демократичної орієнтації [2].

Суспільно-політичні зміни в Україні зачепили й сферу мовного етикету. Повернулися до активного вжитку такі традиційні українські форми звертання, як *пане, пані, панно, добродію, добродійко*. Натомість звертання *товаришу* у зв'язку з його активністю в часи тоталітарного режиму набуло дещо негативного підтексту й уживається рідко.

У мовній практиці українських мас-медіа здобула експресивність ціла низка ідеологічно навантажених антропонімів, причому, в залежності від суспільно-психологічних асоціацій, що ними викликаються, вони поділяються на два класи: антропоніми з експресивність емоційно позитивного плану та антропоніми з експресивність емоційного негативного плану. У радянські часи ці поняття чітко розрізнялися. Адже, до перших належали всі зачинателі та діячі комунізму, а до негативного уявлення належали всі «що знеславили себе як вороги народу, миру та прогресу», тобто націоналісти які не визнавали комунізм та її постулати правлячою ідеологією.

Незалежність України, незмінний шлях до демократизації всіх форм суспільного життя повністю змінили ситуацію сприйняття постатей негативного та позитивного плану. Втім, спекулятивні політичні ігри призвели до того, що в українському суспільстві відбувся поділ поглядів на певні факти історичного минулого та сучасності. Якщо для певної частини суспільства націоналіст, політичний діяч України Степан Бандера є справжнім патріотом та визволителем своєї країни, то для іншої він і досі залишився ворогом та зрадником своєї держави. Тому і друковані засоби масової інформації часто густо використовують дані поняття з позиції органу, якому підпорядковані.

Потужний вплив з боку соціально-політичної функції зазнала за роки незалежності та й історичного минулого така важлива в лінгвостилістичному відношенні частина мовного українського надбання як фразеологія. У пошуках експресії, яка відповідала б поточному суспільно-політичному моменту, журналісти нерідко вдаються до структурно-семантичного оновлення, до трансформації уже відомих, старих фразеологізмів: «*Полюби ворога свого, як самого себе*» – одна з назв соціально-політичного часопису «Літопис Заходу» [3]

Є підстави говорити і про вплив на українське словотворення соціально-політичного чинника та широке використання його у журналістських текстах. Мається на увазі набуття окремими, колись стилістично-нейтральними афіксами оцінного, емоційно-експресивного значення, їх особлива словотворча активізація.

Соціально-політична функція стимулює також і індивідуально-авторську експресивну словотворчість. Показовими прикладами щодо цього можуть бути соціально-вмотивовані експресивні неологізми.

У мові публіцистики спостерігається явище, коли слово під впливом соціально-політичного фактору спочатку актуалізується, а потім стає зда-

тним okazіонально сполучатися з іншими словами, а відтак розширює свою семантику. Показовим прикладом такого явища є слово *політиканство*.

В українській публіцистиці неабияку функціональну активність проявляють і деякі історизми. Автори подекуди видобувають з мовних запасників такі слова, як найбільш образно й експресивно характеризують потрібний об'єкт критики, які, okazіонально покладаючись до нових історичних понять, викликають у читача прозорі асоціації й соціально обумовлені почуття.

Соціальний фактор сприяє і широкому входженню в мову викривальної публіцистики розмовних та просторічних емоційно оцінних слів. Їх експресивність тут зазвичай й виправдана, конкретизована відповідними означеннями.

Особливо важливого значення набули емотивна, волонтактивна й естетична функції сучасної української мови, оскільки пошуки соціально скерованої мовної експресії та сам її характер, як правило, пов'язані з почуттями, волею та уявленнями про прекрасне мовців. Щодо емотивної функції мови, то підсилена соціально-політична функція сприяє її експресивній реалізації в публіцистичному мовленні.

Власне, соціально-політичні умови справляли і продовжують справляти значний вплив на систему експресивних засобів української мови, а відтак – і на мову засобів масової інформації. Під впливом даного фактору найбільше видозміненню підлягають лексика та фразеологія, меншою мірою під такий тиск потрапляють словотворення та граMATика (синтаксис).

Під впливом соціально-політичної функції в сучасній українській мові склався експресивний ідеолексикон, тобто цілий комплекс інтенсифіковано виразних слів, які мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями й здатні виражати соціальні оцінки явищ дійсності.

Завдяки соціально-політичному фактору в мові засобів масової інформації застосовується багато соціально-лексичних термінолексем. Ступінь експресивності цих лексем залежить від актуальності та історичної значимості названих ними понять. Найпоказовішими наслідками впливу соціально-політичної функції на систему експресивних засобів мови друкованих ЗМІ є старі зрушення в семантиці багатьох старих термінолексем, експресивно-стилістична переорієнтація цих лексем, перегрупування й перерозподіл їх за мовними стилями і жанрами. З лінгвостилістичного погляду важливим є той факт, що соціально-політичні фактори сприяють розширенню можливостей сполучуваності слова з іншими словами, розширенню його синонімічних можливостей.

Потужного впливу з боку досліджуваного фактору зазнала і фразеологія. Так, доволі закономірним медійним явищем є те, що відомі фразеологічні одиниці трансформуються до сучасних реалій. Під дією таких видозмін відбувається подвійний процес впливу на свідомість читача. Адже загальновідомі вислови, що закарбовані в пам'яті аудиторії під впливом досвіду,

реабілітуються як нові за старими взірцями, але в той самий час відображають сьогодення.

Щодо експресивного українського словотворення, то наслідками впливу соціально-політичної функції у ньому є: набуття окремими, колись стилістично нейтральними афіксами, емоційно-оцінного значення й особлива дериваційна активізація цих афіксів; оказіональне перетворення окремих формантів на еквіваленти суспільно-політичних термінів; активізація соціально-мотивованої, індивідуально-авторської неології.

Неабиякий вплив сучасні політичні та соціальні умови справляють на ті функціональні стилі української мови, в яких мовна експресія реалізується найчастіше. Соціально-політична функція стимулює міжстильову взаємодію, вони сприяють передачі мовної експресивності з одного функціонального різновиду сучасної української мови в інший.

Як висновок, зазначимо, що нинішні умови посилили емотивну, волюнтативну й естетичну функції сучасної мови мас-медіа – тобто, ті функції, яким мовна експресія притаманна вже в силу самої їхньої природи, які без мовної експресії існувати не можуть. А тому вплив соціально-політичної функції на експресивні засоби мови журналістських матеріалів можливий лише тоді, коли таке дозволяє структура тексту та потенційні можливості розвитку цієї структури. Втім, варто зауважити, що сьогодні, напевно, жодний публіцистичний виступ не обходиться без використання експресивних засобів у різних своїх проявах.

Ядро словника газети становить суспільно-політична, концептуальна лексика, яка відображає її ідеологію й безпосередньо пов'язана з функцією впливу. Це зумовлює особливий характер експресивності мови преси: експресія тут має підкреслено соціальний характер, вона передусім цілеспрямована, вибірна й оцінна.

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. Л.: Наука, 1975. 276 с.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. К.: Академія, 2004. 342 с.
3. Грицина В. І. Оцінна функція компонентів інфраструктури речень у публіцистичному стилі. *Збірник наукових праць ХДПУ*. Вип.1. Філологічні науки. Херсон, 1998. 342 с.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль: Богдан, 2000. 248 с.
5. Чабенко В. А. Основы мовної експресії. К.: Вища школа. 1989. 167 с.

Бурчєня Н. ст. 3-го курсу факультету журналістики; науковий керівник – Мітчук О. А., д.соц.ком., професор. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІЙНОГО ЗАГОЛОВКУ

***Анотація.** У статті охарактеризовано мовностилістичні особливості заголовків у тестах засобів масової інформації та ефективність журналістського тексту, визначено основні завдання заголовків. Окреслено заголовок як засіб вираження газетних текстів. Проаналізовано використання виразних засобів, покликаних привертати увагу до медіатексту.*

***Ключові слова:** мовностилістичні особливості, заголовок, заголовковий комплекс, ефективність тексту, медіатекст.*

***Abstract.** The article describes the linguistic and stylistic features of the headlines in the tests of mass media and the effectiveness of the journalistic text, the main tasks of the headlines are defined. The headline is described as a means of expressing newspaper texts. The use of expressive means designed to draw attention to the media text is analyzed.*

***Keywords:** linguistic and stylistic features, title, title complex, text efficiency, media text*

Не дивлячись на розвиток таких засобів масової комунікації, як радіо і телебачення, газета продовжує займати важливе місце в житті сучасного суспільства. Тому важливість мовностилістичного вивчення газетних заголовків очевидна. Словосполучення «заголовковий комплекс» відоме достатньо давно. Заголовками супроводжувався кожен творчий матеріал з тих пір, як люди винайшли писемність.

Хоча не тільки структура заголовкового комплексу, але і атрибути заголовка змінюються разом із часом. Він, якщо можна так висловитися, пристосовується до реальності, відображає процеси і закони, згідно з якими існує і розвивається суспільство.

А оскільки будь-який заголовок реалізовує ті чи інші завдання, то перш за все потрібно спробувати визначити ці завдання. Заголовок виконує два основні завдання, призначення яких: пояснити та зацікавити.

У першому випадку заголовок пояснює читачеві тему даного матеріалу, підказує про що говориться в статті. У другому – заголовок покликаний заінтригувати читача – за допомогою заголовка, автор вступає з аудиторією в словесну гру. Можливо, можна виділити і третє завдання заголовка – естетичне виховання. Це тоді, коли оригінально зіставлений заголовок стає

маленьким «шедевром» словесності і може почати жити окремо від матеріалу – наприклад, в якості афоризму. У сучасній періодиці помітною є тенденція до економії мовних засобів при створенні газетних заголовків у матеріалі. Скорочення медіа-назв відбувається завдяки конденсації глибоко-інформаційного наповнення у невеликій кількості. І зумовлюється необхідністю передати максимум змісту, затративши мінімум мовного матеріалу. Звідси впливає точність, влучність і лаконізм медіа-заголовків. Значення окреслених компонентів тексту досить вагоме, адже читач починає огляд газетних матеріалів саме із заголовків, визначаючи для себе, із чим ознайомитися насамперед, а що взагалі залишити поза увагою.

Не зважаючи на те, що журналістами накопичено багатий досвід дослідження творення заголовків, у медіалінгвістиці все ж відчувається брак належної інтерпретації заголовка. У літературі репрезентовано спроби вчених систематизувати напрацьовані матеріали (О. Коробова, О. Н. Кулакова, Е. О. Лазарева, Л. Д. М. Прилюка, І. П. Лисакова), проте проблема газетних назв донині залишається майже не дослідженою. Так, заголовки вивчали переважно в аспекті синтаксично-композиційної структури і менше уваги приділяли дослідженню лексико-семантичних, експресивно-емоційних та естетичних особливостей назв журналістських матеріалів. Саме тому однією з актуальних проблем сучасної пресолінгвістики є теоретичні дослідження способів та засобів вираження заголовків сучасних газетних видань, зокрема образності словосполучень, для подальшого використання їх у назвах газетних матеріалів.

Саме тому дослідження мовностилістичної характеристики заголовків та ефективності журналістського тексту є актуальною, де відповідно об'єктом наукового пошуку стали друковані ЗМІ, зокрема преса, предметом, звичайно, заголовки. Метою наукового дослідження є аналіз складу і характеру заголовків у мові засобів масової інформації. Відповідно до поставленої мети з'ясуємо певні завдання: характер мовностилістичних особливостей заголовків у текстах мас-медіа, виявити їх використання у мові мас-медіа, охарактеризувати заголовок як засіб вираження газетних текстів.

Система виразних засобів покликана привертати увагу читача до видання і матеріалу, опублікованому у ньому. Серед мовностилістичних засобів основні місця посідають лексичні, оформлюючі, фотографічні заголовкові засоби. Лексичні засоби – це мовні форми мови. До них відносяться багатозначні, емоційно-прикрашені слова, крилаті вислови, фразеологічні звороти, ідіоми і т. д. Вони покликані урізноманітнювати текст матеріалу, надавати йому різноманітності і образності [1–6].

Графічні засоби слугують для оформлення видання, адже тексти публікацій не можуть існувати без графічного вираження. Різноманітні шрифти, рамки, лінійки, врізи – без усього цього урізноманітнення важко уявити сучасне видання.

До фотографічних засобів відносяться фотографії, малюнки, діаграми. Вони безпосередньо пов'язані з групою графічних елементів. Завдяки їм видання набуває яскравості та індивідуальності. Фотографічні засоби можуть навіть без текстового супроводу бути носіями інформації. Оскільки візуальна інформація торкається безпосередньо реципієнта, оминувши етап дошифровки на рівні сприйняття.

Особливості заголовкових засобів, до яких відносяться заголовки і заголовкові комплекси полягають в тому, що вони пов'язані одночасно із лексичними, графічними і фотографічними елементами. Будь-який заголовок як текст створений з допомогою компонентів лексики – слів, фразеологізмів і т.д. При переносі заголовка на печатний носій використовуються шрифти (в тому числі й намальовані).

Часто для привернення уваги аудиторії сьогодні потрібні неординарні методи, такі, як графічні ефекти заголовків. Про це говорить В. Скоробагатько: «Графічні ефекти націлені на пряму, візуально-націлену, визначену інтерпретацію, яка міститься в тесті інформації» [5, с.53]

Проте для втілення цього в редакціях потребується не тільки добре укомплектована технічна база, але і спеціалісти-оформлювачі, а у видавництвах за всіх часів гостро відчувався дефіцит таких спеціалістів. Саме тому в сучасних газетах залишаються лише лексичні засоби для створення якісних заголовків, і володіння цими засобами складає головне завдання професійних журналістів. Водночас, при цьому не слід забувати про небезпечність крикливих і фальшиво-сенсаційних заголовків. «В боротьбі за місце під масмедійним сонцем заголовок все частіше став виконувати брокерсько-диллерську функцію: «продати» матеріал за будь-яких умов. І тоді заголовки і публікація починають існувати одне від одного» [2, с. 24]

Щоб уникнути цього, потрібно пам'ятати, що заголовок повинен бути *конкретним, цікавим і зрозумілим*. Тому що сила виразності заголовків найчастіше досягається вмілим використанням образних і емоційних засобів мови. Тому влучно використані крилаті слова і вислови, літературні образи, цитати, метафори, образні словосполучення і слова з експресивною забарвленістю, приказки, прислів'я дають читачам вже в заголовку живе, конкретне уявлення про зміст матеріалу. Оцінити заголовок по заслугі можна лише тоді, коли він вінчає статтю, кореспонденцію, інформацію чи матеріал будь-якого іншого жанру. Якщо заголовок точний, виразний, відповідає змісту матеріалу, якщо він зливається з ним – значить це хороший заголовок. Із всіх виразних засобів журналістики ми приділяємо увагу елементам, які дотримують заготовочні комплекси, оскільки ця тема являє собою немалу цікавість для (розслідування) вивчення. Заголовки надзвичайно різноманітні як по структурі так і по використанню в них лексики. [3, с. 15]

У сучасній періодиці помітною є тенденція до економії мовних засобів при творенні заголовків газетних матеріалів. Скорочення медіа-назв відбу-

вається завдяки конденсації глибокого інформаційного поповнення у невеличкій кількості слів і зумовлюється необхідністю передати максимумом змісту, затративши мінімум мовного матеріалу. Звідси випливає точність, влучність і лаконізм медіа-заголовків. Значення окреслених елементів тексту досить вагоме, адже читач починає огляд газетних матеріалів саме із заголовків, визначаючи для себе, із чим ознайомитися в першу чергу, а що взагалі залишити поза увагою, адже заголовок – це не просто назва твору чи його частини, що друкується над текстом, це перше слово, з яким автор газетної статті звертається до читачів. Це постійний, незмінний елемент газети, кодифікатор змісту статті, який репрезентує головну думку автора й тему матеріалу. Заголовок стоїть над текстом, що дає змогу функціонувати йому як самостійній мовній одиниці. Такі заголовки виразні самі по собі й зрозумілі ще до прочитання тексту.

Заголовок є квінтесенцією специфіки газетної мови, бо в заголовку систематизовано особливості газети як соціально-мовного явища.

Отже, заголовок газетного твору – це те на чому постійно повинна бути зосереджена увага як авторів публікації, так і журналістів, зайнятих підготовкою чергового номера газети.

Заголовок є засобом організації уваги і відіграє велику роль у журналістиці. За думкою М. Шостак, заголовки свідчать: про матеріал, для якого створені; про автора, його відношення до факту, позитивному чи іронічному; про видання і його читачів.

Значення розумно створеного заголовка дуже велике. Крім того, що заголовок це своєрідний провідник до самого тексту, вони можуть бути показниками важливості матеріалу. Своїми розмірами і розміщеннями вони дають змогу читачеві зрозуміти, наскільки редакція вважає ці матеріали важливими і цікавими. З допомогою заголовків вирішуються і оформлюючи завдання, так як заголовкові комплекси розбивають текстові блоки і надають необхідну яскравість газетній полосі. [3, с. 36]

Думки видатних теоретиків журналістики про значення заголовків є такими: Г. Лазутіна виділяє три типи газетних заголовків: пряме віддзеркалення теми («мітка» теми); пряме віддзеркалення ідеї («мітка» ідеї); опосередковане віддзеркалення ідейно-тематичного значення через журналістський образ. [2; с. 55]

А. Тертичний називає дві найважливіші функції заголовка. Перша з них – номінативна (називна, сигнальна) функція. Читач відразу повинен вияснити, про яку сферу життя піде мова в тексті. Уявлення про тему, обговореній в тексті, в заголовку, як правило звужується до уявлення про окремий аспект цієї теми – тобто до проблеми. Друга функція – привернення уваги читача. Публікація текстів з ефективними заголовками, приваблюючими увагу аудиторії, означає використання важливого фактора, здатного привести до успіху на цьому ринку.

Також підкреслює А. Тертичний, що в різних видах преси у заголовка різне завдання. Наприклад, в діловій пресі заголовок, передусім, повинен передавати суть теми, про яку піде мова в тексті. Для суспільно-політичної преси завдання заголовка подвоюється – він не тільки повинен пояснити зміст, але й притягнути увагу читача. Тобто номінативна і рекламна функція заголовка являється однаковою, далі вчений особливо зауважує, що аудиторія суспільно-політичного видання не така однорідна як аудиторія ділового ЗМІ. Тому заголовок повинен бути не тільки точним, але і яскравим, щоб привернути увагу різних груп читачів. Для жовтої преси завдання заголовка завжди є рекламним – він повинен привертати увагу найрізноманітніших людей. Саме цю сторону цінують в заголовку в першу чергу виробники і покупці бульварної преси. [6, с.43]

Аналізуючи все вищезазначене, можемо говорити, що заголовок є органічним першим елементом текстової публікації нерозривно з нею пов'язаним, впливаючим із його змісту. Заголовок і текст повинні обов'язково взаємодіяти між собою. В іншому випадку виникає розлад із цими компонентами. Серед наслідків помилкової взаємодії в системі «заголовок - текст» може виникнути відсутність чітких зв'язків заголовка з текстом, двозначність, штампованість самого заголовка.

1. Гуревич С. М. Номер газети: учебное пособие. Москва: Аспект-пресс, 2002. 191 с.
2. Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста: ученик для вузов. Москва: Аспект-пресс, 2000 117 с.
3. Шостак М. И. Журналист и его произведение: практическое пособие. Москва: ТОО «Гендальф», 1998. 96 с.
4. Кусова-Чухо С. Ловля на живца. *Журналистика и медиарынок*. 2004, № 9. С. 24.
5. Скоробатсько В. Комікс вместо заголовка. *Журналист*. 2004, № 1. С. 73.
6. Тертичний А. А. Заголовок – слово главное. *Журналист*. 2004, №1. С. 80.

Гринюк К. ст. 3-го курсу факультету журналістики; науковий керівник – Мітчук О. А., д.н.соц.ком., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СУСПІЛЬНІ ЧИННИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

***Анотація.** У статті розглянуто соціально-інформаційні характеристики української національної публіцистики в контексті подій в Україні періоду кінця XIX – початку XX століття. Зроблено висновок про те, що національна публіцистика створює певні соціокультурні умови для творення болісного, але впевненого поступу розвитку національної свідомості.*

***Ключові слова:** інформація, комунікація, нація, публіцистика, текст.*

***Abstract.** We consider the social and informational characteristics Ukrainian national journalism in the context of events in Ukraine of the late XIX – early XX century. The conclusion is that the national journalism creates certain social and cultural conditions for the creation of a painful but steady progress of national consciousness.*

***Keywords:** communication, journalism, information, nation, text.*

Актуальність теми наукової статті визначається тим, що шляхи і способи людського буття не можуть бути уніфікованими; кожна людина є автономним соціальним феноменом, здатним до вибору, відповідальності, комунікації, пізнання світу і зміни власного буття. Опертися в цьому людина може на фундаментальні феномени: власну націю, ідею свободи, традиції, віру, людина здатна до захисту своєї екзистенції і до її збагачення за допомогою науки, літератури, релігії, мистецтва, філософії. Людина не може стати сама собою, не вступаючи у спілкування з іншими. А тому кожна акція, кожен акт комунікації – це ризик, який може поставити людину в граничну, межову ситуацію, що загрожує втратою екзистенції і самого буття [1, с. 100–110]. Необхідність вивчення суспільних чинників функціонування національної публіцистики є очевидною

Теоретичною базою нашої розвідки стали дослідження українських пресознавців В. Буряка, В. Галич, В. Здоровеги, Н. Зелінської, І. Крупського, В. Лизанчука, А. Москаленка, В. Різуна, Л. Руденко та ін., у яких проаналізовано контекст становлення та розвитку української національної публіцистики, – зокрема, публіцистичного тексту. Ці автори детально аналізують особливості функціонування систем національної публіцистики в умовах становлення та подальшого розвитку національного інформаційного простору,

подані теоретичні засади дискурсу. При цьому детальне дослідження національної публіцистики як виду соціальної інформації та культурного феномену в історичному контексті розвитку цього явища й досі залишається поза увагою науковців.

Мета цієї статті полягає у вивченні функціональних характеристик національної публіцистики як феномену суспільної інформації, що формувався на зламі XIX та XX століття.

Об'єктом наукової розвідки виступає українська національна публіцистика згаданого періоду.

Предметом наукової статті виступає специфіка виявлення чинників соціального навантаження національної публіцистики.

Хронологічні рамки дослідження матеріалу в статті: період кінця XIX – початку XX століття.

Період кінця XIX – початку XX століття уже увійшов у коло наукових досліджень, зокрема, поняттям доби культурно-національного відродження. А, отже, у науці головними залишаються підходи до людського буття як до універсуму сенсів, до обширу життєвого світу людини. Таким і чином, в уяві людини цілий світ постає (принаймні, у своїй ідеальній моделі) як складний структурований всесвіт, що має певну цілісність і водночас відносно автономні елементи, як система взаємин реальних суб'єктів (люди, спільноти) між собою. Такий світ ґрунтується на певних онтологічних підвалинах та ціннісних засадах, які є «своїми» для кожної людини, які перетворюються на настанови її життєбуття [2, с. 27–28].

У цей період культура України продовжувала розвивати народно-демократичні традиції попереднього століття, водночас йшов активний пошук нових форм використання досягнень національної культури. Культура, культурний процес в цілому – це постійне самооновлення, вироблення нових форм вираження, засобів задоволення інтересів і потреб людей залежно від конкретної соціально-економічної ситуації.

Культура як соціокультурне явище – це загальне надбання колективної життєдіяльності людей, але безпосередніми творцями мистецьких цінностей є особистості, адже кінцевий продукт може створити лише індивідуум, і лише потім цей продукт стає надбанням людства. Тому особистість – та рушійна сила, яка творить колективний культурний процес [2, с. 27–28].

Культура, мистецтво, вираження почутті. Кожна із цих категорій має право на самостійне життя, але все ж дозволимо собі вивести узагальнену тезу: культурний процес розвивається впродовж історичного часу виходячи з потреб суспільства за наявності творців, здатних популярно реалізувати у мистецьких формах ідею висунуту суспільством.

Масмо на увазі публіцистику. Цікаво, що із розвитком суспільних відносин розвивається та урізноманітнюється сама філософія національної публіцистики, у національній публіцистиці диференціюється духовна і матеріальна

культура, вона започатковує утворення специфічних вербальних форм із самодостатнім напрямком розвитку і тенденціями до виокремлення в будь-якій сфері культури.

Саме у другій половині XIX–початку XX століття українська публіцистика продовжувала свій прогресивний розвиток, хоч це відбувалось в умовах систематичних заборон. Тому вона не змогла розвиватися за власними, властивими їй еволюційними законами. Українським публіцистам доводилось долати не лише внутрішні суперечності та перешкоди, притаманні для будь-якої письменною культури, а й великий політичний тиск з боку державних – а надто російської – культур. Це пригнічувало творчий потенціал народу, виснажувало духовні сили нації.

Історія української національної публіцистики цього періоду ще раз доводить, що без державності, без політичної, матеріальної, правової підтримки письменною культури нація починає занепадати. Саме це і було характерно для розвитку української культури в цей період. Головним здобутком національної публіцистики можна вважати утвердження письмової комунікаційної культури українського народу, а це стало підґрунтям для становлення державності в роки національно-визвольної революції.

Українська національна публіцистика кінця XIX–початку XX століття, будучи активно дією у тогочасному суспільному просторі, створювала певну ауру інформаційного поля, що було одним із способів існування етнічної культури. Йдеться про те, що саме у публіцистичних текстах – як у формі матеріалізованої людської думки – завжди міститься сукупність інформації, що була об'єктивно необхідною для інформування тогочасної етнічної спільноти. Власне єдність та своєрідність тогочасної національної публіцистики мали наметі забезпечити цілісність культурного надбання української нації.

Адже розвиток інтелектуальних надбань завжди супроводжувався необхідністю доступного висловлення ключових тенденцій розвитку нації. Інтелектуальний образ доби формується із сукупності текстів, написаних й опрацьованих у відповідності до врахувань історичних контекстів. Почесне місце у загальному репертуарі будь-яких видань займала публіцистика. Саме цей вид тексту, виконуючи свою, насамперед, просвітницьку функцію, був і залишається, передусім, комунікативним засобом поширення власного життєвого досвіду авторами, які тією чи іншою мірою можуть вважатись моральними та духовними авторитетами нації [3, с. 1–2].

Олександр Коновець виділив дві функції публіцистичного тексту: філософсько-світоглядну та культурологічну. Якщо перша функція, на погляд вченого, – це певний вид просування, популяризації якихось ідей чи знань, що мають потенційну можливість впливати на формування національного світогляду у зв'язку із виникненням нових потреб *національного мислення*, то друга функція являє собою передачу читачам певних кшталтів

духовних традицій, морально-естетичних цінностей і моральних ідеалів, які сповідує автор, а також спробу залучення читача до естетики наукового пошуку, елемент виховання читача на прикладах життя і діяльності кращих представників вітчизняної культури [4, с. 15].

Адже сама історія функціонування національної публіцистики – це історія багатовікової боротьби передових людей свого часу за свободу висловлювань власних поглядів, за утвердження рідної мови і національного гонору. Все, що ми називаємо людським началом у публіцистичному тексті, постає перед нами, як певне протистояння та збалансування стихійно-природного та нормативно-соціального в людині. Цей момент є принципово важливим для філософського осмислення природи публіцистики, він набув досить виразного виявлення у проблемі письмової культури взагалі. Сьогодні ця проблема постала, як одна з найбільш гострих у цілій низці соціально-гуманітарних наук: у філософії, соціології, психології, культурології. З чим це пов'язано?

Передусім, це було зумовлене значним ускладненням соціально-історичних процесів наприкінці XIX століття, коли через інтенсифікацію економічного життя відбулося зростання соціального спілкування; можна навіть говорити про певну інтернаціоналізацію історії [5, с. 19–21]. Фактично, на землі зникли відокремлені та ізольовані регіони, все людство опинилося втягнутим в єдиний процес всесвітньої історії.

По-друге, внаслідок інтенсифікації соціально-історичних процесів відбулось певне змішування різних культур, народів та етносів, результатом цього, постала криза позиції європоцентризму [6, с. 90–102]. До того часу європейці вважали свою культуру єдиною гідною визнання, найбільш правильною та розвиненою. Відповідно, будь-яка інша культура заслуговувала на увагу лише тою мірою, якщо вона була подібною до європейської культури. Але виявилось, що існують культури, зовсім не схожі на європейську, проте такі, що чудово виконують свою людину формуючу функцію; більше того, ці культури інколи виглядають навіть привабливіші за європейську [6, с. 82–97].

По-третє, саме на зламі XIX–XX століть виявилось, що видатні досягнення європейської культури можуть бути обернені проти людини. Йшлося про досягнення європейської науки, які були втілені у військову техніку та спрямовані на небувале раніше масове знищення людини.

Розглянуті вище особливості культури як суспільно-історичного явища дають можливість зрозуміти, що культуру творять людські особистості, проте, вони вписані в певні спільноти, історичні епохи, певний суспільний процес. Але в становленні та розвитку культури спостерігаються ті самі тенденції, що і в розвитку пізнання та людської особистості, а коли сутність такого явища як культура усвідомлюється, тоді культура існує вже як вагомий впливовий чинник суспільного буття.

Намагання свідомо мислячої інтелігенції писати не вільно і красиво, але й доступно, призводили за найнесприятливіших умов до організації випуску газет та книг.

Результати досліджень української публіцистичної спадщини засвідчують, що національна публіцистика – власне, як феномен, де виявляються особливості та потенції людини, – постає у вигляді сукупності людських соціально-історичних та культурних цінностей. Публіцистика виражає те, що для людини набуває особливої значущості, і те, за чим людина не може розглядати себе і свою життєдіяльність сповненими сенсу та змісту. Саме за певні цінності в суспільстві розгортається боротьба між старим та новим, між справжньою культурою та псевдокультурою. Певні нові завдання, які поставила перед нацією публіцистика кінця XIX–початку XX століття, нові орієнтації, що були висунуті публіцистами того часу, породили нову генерацію інтелектуалів, яка «звіяла бурю в нашій національній житті», «оживила пульс народного життя», як писав І. Франко: «Цих робітників твердої ери в будучину нашої нації» – він назвав «молодою Україною» [7, с. 476].

Взагалі ж, цілком зрозуміло, що справжні культурні цінності орієнтують розвиток національної культури в бік збагачення людини та її проявів, але за конкретних умов суспільного життя буває надзвичайно складно виявити, що саме реально відповідає реальним національним цінностям. На активний розвиток української національної публіцистики як провідної форми соціокультурного процесу кінця XIX – початку XX століття вказує Т. Гундарова, вважаючи, що все це було відтворенням повноцінного національного організму, утвердженням модерної української нації, рухом за пробудження народу, боротьбою за модерну українську суспільність [8, с. 108–113]. І українська нація з великої етнографічної маси народу, придатного, за висловом І. Франка, на «асиміляційну роботу інших націй», ішла до розроблення політичної тактики українського руху, до свідомої політичної діяльності української нації, як «суспільного культурного організму, здібного до самостійного культурного й політичного життя» [9, с. 404].

Знайомство з кращими взірцями національної публіцистики кінця XIX – початку XX століття засвідчує, що це – одна із найбільш яскравих сторінок української культури. Є безліч чинників, під впливом яких видозмінюється національна публіцистика як вид суспільної інформації. Адже у публіцистиці інформація кодується зовнішніми по відношенню до розуміння людиною, що її споживає, структурами. Бажаючи розуміння чужих думок та уявлень того, що автори йому хочуть передати через створені знакові системи, читач об'єктивує ці чужі знання. А це означає, що ці знання, насправді відділяються від читача, набуваючи самостійного, позаособистісного існування. Ці знання стають соціальною інформацією, носієм якої є не один читач-індивід, а суспільна, національно скупчена культура.

«Нині ми розуміємо, – писав І.Франко у 1896 році, що перша і головна основа розвою народного – освідмлення і розбудження мас. Зробити з тих мас політичну силу (а темна маса такою силою не може бути) – ось головна мета, яку поклала собі українсько-руська радикальна партія і до якої по змозі сил іде вона всіма можливими шляхами». А для цього, на його думку, потрібно «організувати віча і збори, проводити виборчу агітацію і працю в громадах, надавати правничу та лікарську допомогу, видавати публіцистику, газету та брошури» [10, с. 100–101].

Висновок. **Закономірно** соціокультурні традиції, норми, цінності української людини ставали основою формування новоукраїнської політичної й культурної спільноти. Кордони культурного мікросередовища визначаються ступенем безпосереднього входження людини в певні соціокультурні умови, будь то сім'я, колектив, різноманітні суспільні об'єднання. Таким чином, стає зрозумілим, що соціально-інформаційний контекст поняття національної публіцистики уявляється складним, аморфним, багатограним, абстрактним явищем, у той час як мікросередовище, навпаки, є дещо більш конкретне.

Соціальна інформація, відображена у текстах національної публіцистики, має позагенетичний характер. Національна публіцистика утворює специфічно людський механізм її наслідування – соціальну спадковість. Завдяки національній публіцистиці в суспільстві стає можливим історичне накопичення і примноження інформації, що знаходиться в розпорядженні людини як родового феномену.

1. Бадяк В. Українська культура: між Сходом і Заходом. Діалог культур. Україна у світовому контексті. Л.: Світ, 1996. 2. Бичко А. М., Бичко І. В. Прагматизм і духовність – моральні альтернативи. *Зб. наук. доп. та реф. викладів II-ї всеукр. конф. у Кривому Розі*. Вип. 2. Київ – Кривий Ріг, 1997. 3. Популяризація знань в Україні. К.: Знання України, 1992. 4. Коновець О. Ф. Методологічні проблеми популяризації історії науки і К.: Знання України, 1992. 5. Свідзінський А. Культура як феномен самоорганізації. *Сучасність*, 1992. № 4. С. 15 – 21. 6. Розанов В. В. Релігія. Філософія. М.: Наука, 1992. 7. І. Франко. З останніх десятиліть ХІХ в. Повне зібрання творів у 50-и томах. Т. 41. К.: Наук. думка, 1984. 8. Гундарова Т. Суспільно-літературний рух «Молодої України» і проблеми модерної української нації. *Сучасність*. Вип. 3. 1992. 9. І. Франко. З останніх десятиліть ХІХ в. Повне зібрання творів у 50-и томах. Т. 41. К.: Наук. думка, 1984. 10. Франко І. Молода Україна. Л., 1910.

Макалюк О., Полюхович О., ст. магістратури факультету журналістики;
науковий керівник – Золяк В. В., к.соц.ком., доцент, кафедри соціальних
комунікацій (Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені
академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

***Анотація.** У статті проаналізовано стан соціальної реклами в Україні та перспективи її розвитку. Розглянуто основні проблеми, що стосуються становлення соціальної реклами як самостійного елемента загальної соціальної політики держави. Визначено способи формування громадської думки.*

***Ключові слова:** соціальна реклама, регулювання, формування громадської думки, соціальні проекти, зміна поведінкової моделі.*

***Annotation.** The article analyzes the state of social advertising in Ukraine and the prospects for its development. The main problems concerning the formation of social advertising as an independent element of the general social policy of the state are considered. The ways of formation of public opinion are determined.*

***Key words:** social advertising, regulation, formation of public opinion, social projects, change of behavioral*

Сьогодні реклама тісно пов'язана з життям суспільства. Вона є найбільш дієвим способом модифікувати поведінку споживача, створити позитивний образ підприємства, привернути увагу до товарів чи послуг, показати їх значимість та корисність. В усіх засобах масової інформації реклама займає досить велику частку ефірного часу або площі видання. І це зрозуміло, адже рекламування певної продукції чи послуг приносить неабиякий прибуток.

Однак варто звернути увагу на те, що така велика кількість реклами, котра всюди нас оточує, надто негативно впливає на свідомість людини. Доведено, що звичайних людей, за допомогою суворої дисципліни і масованого психологічного впливу можна схилити до майже дармової праці та до масових злочинів, що сприймаються виконавцями за «благо». Людей безперервно можна утримувати в стані трансю – гаслами, промовами, книжками, піснями, маршами, фільмами, картинами й плакатами. Усяка маніпуляція в корені має економічний зиск: людей заколисують і обкрадають. У середині минулого століття було введено новий термін – «психологічна війна», що охоплює велику кількість методів і засобів впливу на людей для зміни їхніх психологічних характеристик.

Актуальність обраної теми визначається інтенсивністю рекламної діяльності та зміною функціональних орієнтирів реклами. Вона не просто втрачає свою первісну функцію розповсюджувача комерційної інформації,

а й поступово перетворюється на могутній соціальний інститут, який керує суспільними відносинами та формує громадську думку.

Реклама як предмет наукового пошуку цікавить науковців-лінгвістів, соціологів, політологів, психологів тощо. Дослідженням психології впливу і маніпуляції в рекламі займалися такі вчені як А. Веригін, А. Лебедєв-Любимов та К. Мозер. Зокрема А. Веригін, стверджував, що реклама – лише інструмент, знаряддя, механізм, за допомогою якого суспільство і його суб'єкти досягають поставлених цілей. Вона є джерелом соціальних протиріч, тобто може приносити й шкоду, і користь. Все залежить не від реклами як такої, а від цілей рекламодавців.

Мета полягає в тому, щоб на основі вивчення та дослідження визначити головні методи психології впливу та маніпуляції в соціальній рекламі, а також проаналізувати ефективність використання виявлених методів та засобів на практиці в рекламних повідомленнях.

Об'єктом дослідження є рекламні повідомлення як маніпуляційний інструмент, що істотно впливає на формування духовних і матеріальних цінностей сьогодишнього суспільства та на прийняття відповідних рішень споживачами рекламованих продуктів та послуг.

Предметом наукової роботи є з'ясування особливостей рекламного впливу на сучасне суспільство та аналіз психологічних прийомів, які застосовують рекламодавці для досягнення маніпулятивних цілей.

Насамперед, необхідно відзначити, що телебачення як рекламний носій має безліч переваг. Так, незаперечною перевагою телевізійної реклами є одночасний візуальний та аудіальний вплив, а також те, що подія спостерігається в русі. Іншою перевагою телереклами є те, що таргетинг (вибірковий показ реклами) дозволяє точно адресувати реламне оголошення цільовій аудиторії, відбираючи її за географічним розміщенням, інтересами, часом. Крім того, саме телебачення надає можливість створювати незабутні образи, показати, що відчуватиме глядач після придбання товару; може створити навколо товару атмосферу ажіотажу; особистісне звернення уподібнює телерекламу особистому продажу та ін. Серед недоліків телереклами варто назвати її короткочасність та епізодичність, зокрема нетривалість телереклами не дозволяє запропонувати весь асортимент товарів; високу вартість. Та головний її недолік полягає в тому, що увага телеглядача має увесь час зосереджуватися на екрані, в іншому разі телерекламу просто не сприйматимуть [1]. Саме тому вдала телереклама характеризується тим, що:

- є цікавою, послідовною візуалізацією;
- привертає увагу в перші п'ять секунд;
- не змушує, а допомагає сприймати суть;
- сюжет створюється навколо людини, що користується товаром, а не навколо неживого предмета;
- небагатослівна – кожне слово має бути впливовим.

Тож варто зазначити, що телебачення є найкращим та найефективнішим способом поширення соціальної реклами та формування громадської думки.

Соціальна реклама - це форма масової комунікації, змістовною основою якої є інформація про соціальні проблеми суспільства, адресована великій масі людей, з метою стимулювання їх громадянської активності в руслі традиційних для цього суспільства моральних цінностей, чим забезпечується його здатність до саморегуляції, обумовленої вимогами розвитку соціуму. Призначення соціальної реклами - гуманізація суспільства і формування моральних цінностей. Місія соціальної реклами - зміна поведінкової моделі суспільства. Завдання соціальної реклами формуються таким чином:

- формування громадської думки;
- привернення уваги до актуальних проблем громадського життя;
- активізація дій з їх вирішення;
- формування позитивного ставлення до державних структур;
- демонстрація соціальної відповідальності бізнесу;
- зміцнення соціально значимих інститутів громадянського суспільства;
- формування нових типів громадських стосунків;
- зміна поведінкової моделі суспільства.

Усю соціальну рекламу Н. М. Лисиця характеризує як побутову та поділяє її на інформативно-культурну, інформативно-професійну, інформативно-запрошувальну, інформативно-виховну й інформативно-освітню [2].

Цільову аудиторію соціальної реклами визначає мета проведення кампанії. Оскільки реклама соціального спрямування розрахована на масове відтворення певних моделей поведінки, то зазвичай об'єктом реклами є широкий загал. Соціальна реклама може апелювати до розуму, раціонально-логічного мислення людини, викликати певні емоції, діяти через моральні та соціальні переконання індивіда (звернення до почуття справедливості й порядності). Відповідно за характером впливу розрізняють мотиви в соціальній рекламі, як і в інших видах реклами: раціональні, емоційні, моральні та соціальні.

Соціальна реклама – важливий елемент політичної, економічної та морально-психологічної стабільності суспільства. Тому вона виконує ряд важливих функцій:

- 1) інформаційну – повідомляє про наявність певної суспільної проблеми, яка потребує негайного розв'язання;
- 2) освітню – пояснює причини виникнення соціальних негараздів і пропонує шляхи їх усунення;
- 3) виховну – формує такі моделі поведінки, які сприяють безконфліктному та комфортному спільному проживанню людей у суспільстві, задоволенню їхніх фізичних, моральних, естетичних і культурних потреб;
- 4) економічну – сприяє надходженню від громадян податків, за рахунок яких здійснюватиметься фінансування соціальних програм, проектів;
- 5) спонукання до дії – «м'яка» реклама, яка викликає позитивні емоції, формує внутрішню готовність до дії, а потім саму дію та розрахована на

довгострокий результат; «жорстка» – має агресивний характер, шокує, показує соціальне явище з негативного боку, тому спонукає споживача соціальної реклами на швидку реакцію.

Цілями соціальної реклами є: створення позитивних асоціацій, соціально значимих для кожного члена суспільства; утвердження та пропаганда моральних принципів (доброта, любов до ближнього, порядність, турбота про тварин та екологічні проблеми людства); схвалення благодійних акцій; удосконалення системи освіти, культурного рівня; формування смаків нації.

Тематику соціальної реклами можна класифікувати таким чином:

- пропаганда певного способу життя (охорона здоров'я, заняття спортом, правильне харчування та виховання, загальнолюдські цінності, міцні сімейні стосунки, радіаційна й хімічна безпека, раціональне природокористування);

- формування законослужняності, дотримання конституційних прав і свобод людини (зокрема, сплата податків, право виборця, права жінок, літніх людей і дітей, толерантне ставлення до інвалідів, розвиток системи соціального страхування);

- виховання патріотизму (реклама до свят, ювілеїв, спортивних подій).

Соціальна реклама працює на випередження або подолання економічних (низький рівень життя або ризик його падіння), геополітичних (втрата могутності та впливу держави в очах світової спільноти), державних (нездатність влади ефективно керувати країною), духовних (відсутність національної об'єднувальної ідеї, загальноновизнаних цінностей) загроз.

Перевагою соціальної реклами є її психотерапевтична дія в масштабах суспільства шляхом гуманізації та залучення громадян до участі в громадському житті.

Недоліком реклами соціального спрямування є те, що її результати важко передбачити наперед. Її наслідки можуть проявитися як найближчим часом, так і в наступному поколінні, оскільки цей вид комунікації формує не миттєву одноразову дію, а стійку, тривалу соціально значиму поведінку.

Соціальна реклама об'єднує, впливає на більшість, зміцнює зв'язки між різними соціальними групами, сприяє формуванню бережливого ставлення до національних традицій, культурної та природної спадщини тощо. На відміну від комерційної реклами, яка закликає до споживання чого-небудь, соціальна реклама може закликати до відмови від використання чогось в інтересах самого споживача (здоров'я, безпека). Вона відповідає на питання, яким чином громадянин може долучитися до певної соціально значимої справи, і пропонує кілька варіантів дій: зроби так само, допоможи іншим, розкажи, як можна допомогти іншим.

Отже, соціальна реклама – це популяризація, пропаганда та моральне заохочення таких моделей поведінки, які за масового відтворення дадуть соціально-бажані результати. Її поява є закономірним результатом еволюції суспільних відносин. Вона посіла своє місце в загальній класифікації жанру реклами, набула специфічних, властивих лише їй ознак, стала невід'ємною

частиною суспільного життя. Соціальна реклама є окремим видом комунікації, який постійно розвивається, виконуючи свою головну функцію – зробити світ кращим.

Соціальна реклама несе в собі інформацію, представлену в стислій, художньо вираженій формі. Вона здатна доводити до свідомості і уваги людей найбільш важливі факти і відомості про існуючі в суспільстві проблеми. Вона звернена до усіх і до кожного. Можливості такої реклами широкі, а результати рекламної діяльності можуть бути благотворними [3]. Тому соціальну рекламу цілком можна використовувати як інструмент залучення суспільства в соціальні.

Найважливішим завданням соціальної реклами є вплив на освітній і поведінковий чинники, що призводять до змін поведінки. Саме тому під час розробки єдиної комплексної концепції соціальної реклами потрібно враховувати всі елементи комунікативної зміни поведінки.

Комунікативна зміна поведінки – це комплексна система цілеспрямованого інформаційного впливу на цільову групу з метою зміни поведінки її представників. Люди по-різному усвідомлюють, наприклад, проблеми особистого здоров'я та шляхи їх розв'язання. Соціальна реклама може і повинна впливати на усвідомлення, надаючи перш за все цікаву інформацію, потрібні знання, орієнтовані на цільову аудиторію, чітко, стисло, зрозуміло, доступно, образно, реалістично та емоційно.

Набуття знань дитиною, підлітком є важливою передумовою її змін. Тому ми, під час проведення дослідження, аналізували залежність процесу надання знань від конкретних умов і обставин.

Ставлення може позитивно впливати на зацікавленість в інформації, відігравати важливу роль у зміні поведінки, але воно ще не є запорукою успіху, не гарантує формування стійких позитивних поведінкових моделей. Соціальна реклама впливає на стереотипи поведінки, вибір способу життя тоді, коли інформація, зміст повідомлення подається у привабливій формі. Головне – дотримання критерії виміру ефективності соціальної реклами.

Впевненість людини у здатності успішно провадити свою поведінку є важливим чинником формування і підтримки позитивних поведінкових моделей, а отже – наслідком кваліфікованого надання переконливої інформації, впливу соціальної реклами. Соціальна реклама через ЗМІ може і повинна використовувати різні технології стимулювання розвитку упевненості в собі, змін у ставленні до того чи іншого соціального явища, цінностей, наприклад, відеоролики стосовно способу життя, який ведуть молоді люди, друковану продукцію (плакати, буклети, пам'ятки), ідея яких спрямована на формування (підтримку) уявлень про життєві цінності.

Головними чинниками впливу на поведінку людини на загальносуспільному рівні виступають прийняті соціальні норми поведінки, громадська думка, державні закони і політика, інформаційне середовище. Вони пов'язані з загальнолюдськими цінностями, нормами взаємодії, поведінки, ставленням, очікуваннями, думками більшості членів суспільства. Ці чинники справляють

вплив на рівні громад, націй, держав і регіонів світу. Саме на цьому рівні роль і можливості соціальної реклами стосовно формування поведінки молоді проявляються особливо яскраво, тому що реклама взагалі є потужним інструментом формування соціальних правил, моди, норм, громадської думки, політики.

Справляючи значний вплив на формування громадської думки, реклама і ЗМІ впливають на суспільну думку, державну політику. Цілком можливо через ЗМІ вказувати на прогалини в законодавстві, недосконалість політичних рішень чи механізмів їх втілення, а через рекламу впливати на деякі компоненти фізичного середовища, де люди живуть, навчаються, працюють, відпочивають тощо. Так, за умови постійності, систематичності і цілеспрямованості можна привертати увагу і досягти позитивного впливу.

Отже, соціальна реклама може бути ефективним інструментом профілактики негативних проявів і явищ у дитячому та молодіжному середовищі на рівні громади й суспільства загалом, вказувати орієнтир для діяльності влади за тими напрямками, де відчувається негативний вплив певних чинників. Вона може окреслити певне поле діяльності, конкретизувати актуальні напрями, проблеми, теми, цільові групи і залучити до створення реклами громадськість, владні структури, спеціалістів – психологів, соціальних педагогів, навчати людей прийомам критичного осмислення впливу ЗМІ, контролювати якість реклами. Все це є ефективним тільки тоді, коли реклама через формування світогляду викликає якісні зміни поведінці людини.

1. Кузюра Х. С. Перспективи та напрями розвитку телевізійної реклами, її вплив на діяльність телеканалів. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzizh/2008_32/All%20text.Pdf. **2.** Лисиця Н. М. Реклама як форма комунікативних практик. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Соціологія. 2012. Т. 184. Вип. 172. С. 57–60. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2012_184_172_13. **3.** Примак Т. Якою має бути соціальна реклама? *Маркетинг в Україні*. 2006. №5. С. 19–24. **4.** Андрусенко А. Соціальна реклама в Україні: здобутки та перспективи. *Маркетинг в Україні*. 2006. №1. С. 4–5.

Савчук Ю. ст. 3-го курсу факультету журналістики; науковий керівник – Мітчук О. А., д.соц.ком., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У РЕКЛАМІ

***Анотація.** У статті проаналізовано рекламні кампанії світових брендів із використанням образу людини з інвалідністю. Визначено цілі, функції та завдання реклами. досліджено переваги та недоліки рекламних проєктів-аналогів із використанням образу людини з інвалідністю, які стали конкурентноспроможними на рекламному ринку.*

***Ключові слова:** образ людини з інвалідністю, комерційна реклама, соціальна реклама, соціальні групи, аудиторія.*

***Abstract.** The article analyzes the brands advertising campaign using the image of a person with disabilities. The goals, functions and tasks of advertising are defined. the advantages and disadvantages of advertising projects-analogues using the image of a person with a disability, which have become competitive in the advertising market, have been studied.*

***Key words:** the image of a person with a disability, commercial advertising, social advertising, social groups, audience*

Боротьба за права людини – це сучасна актуальна тема, головним принципом якої є здобуття рівності між усіма членами суспільства. Деякі соціальні групи утискаються більше інших через свою несхожість на загальноприйняті орієнтири. Однією з таких груп є люди з інвалідністю.

Використання образу інвалідності у комерційній рекламі є гарним прикладом подібного впливу на соціум, який водночас є цільовою аудиторією товару або послуги, які рекламуються. У цьому випадку, саме комерційний характер рекламного проєкту є гарантією прогресивного ставлення до проблеми інвалідності у суспільстві, бо її соціальний аспект не є оригінальним приводом для створення рекламного продукту.

Актуальність теми полягає в тому, що образ інвалідності викликає неприємні асоціації у суспільства, тому він слабо популяризується та, майже, не використовується у комерційній рекламі.

Мета роботи – створення добірки рекламних матеріалів, які сприятимуть формуванню соціальної свідомості потенційних покупців стосовно обраної теми. Досягнення мети передбачає реалізацію таких завдань: вивчити теоретичні засади та основні поняття створення та поширення образу людини з

інвалідністю в соціальній та комерційній рекламі; проаналізувати рекламні кампанії світових брендів із використанням образу людини з інвалідністю; створити власну добірку оригінальних рекламних матеріалів за участі людини з інвалідністю для TM BERSERK SPORT, використовуючи сучасні технічні та програмні засоби.

Практична значущість роботи полягає у подальшому використанні інформаційного продукту для покращення іміджу та підвищення рівня впізнаваності бренду шляхом публікації рекламних матеріалів на офіційному сайті та корпоративних акаунтах торгової марки у соціальних мережах.

Реклама – інформація про особу чи товар, яка не суперечить суспільно-корисним цілям, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару [1–7]. Сам термін «реклама» пішов від латинського слова «*reklamare*», що у перекладі означає «голосно кричати». Це дієслово є відображенням усної форми реклами, яка існувала на той час.

Кожна реклама переслідує свої конкретні цілі, функції та завдання. Для максимальної ефективності реклами, її цілі повинні бути визначені згідно з реальними можливостями рекламодавця. В іншому випадку, наприклад, «вихлоп» від сильної рекламної кампанії може не співпасти з очікуваннями та погіршити рейтинг товару чи послуги. Правильно сповістити споживача про те, що саме йому потрібно купити – ось найстисліше формулювання цілей реклами.

Щоб правильно встановити мету рекламної кампанії замовник має розуміти, якими творчими та рекламними засобами вона буде формуватися, тобто йому потрібно чітко сформулювати розмір майбутніх витрат та зіставити його з рішеннями, які привернуть увагу споживача.

Виходячи із об'єкта рекламування, призначення та засобів інформування, реклама поділяється на: комерційну (економічну); некомерційну (соціальну та політичну).

Основною відмінністю цих різновидів є те, що *комерційна* реклама впливає на формування думки потенційного покупця, у той час як *некомерційна* формує суспільну поведінку.

Комерційна реклама інформує споживачів про матеріальний товар або послугу, спонукає їх до покупки та ставить за кінцеву мету прибуток рекламодавця. У XXI столітті рівень «споживання» повсякденних товарів є дуже високим. При сьогоднішньому виборі на споживчому ринку вибір того чи іншого товару – не є складною задачею, але професіоналізм рекламистів вже досяг рівня, коли практичних характеристик товару при визначенні буває недостатньо. Щоденно аудиторії «нав'язують» вироби чисельних брендів, тож при виникненні потреби мозок потенційного покупця сам формує першу версію вирішення цієї проблеми.

Соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку [7].

Основна місія соціальної реклами – зміна моделей поведінки в суспільстві. Метою соціальної реклами є залучення якомога ширшого кола людей до певних проблемних явищ громадськості: боротьба за права людини, наркоманія, високий рівень захворюваності тощо. Не слід плутати соціальну рекламу з політичною. Політичні кампанії кандидатів на державні посади також належать до цього різновиду некомерційної реклами.

Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [5].

У 2018 році під час засідання Ради у справах осіб із інвалідністю тогочасний віце-прем'єр-міністр Павло Розенко заявив, що кількість осіб із інвалідністю становить близько 6 % населення України [3]. У грудні 2009 року Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю була ратифікована, а вже у березні 2010 року вона набула чинності в Україні. Це стало першим законодавчим кроком у захисті прав людини з інвалідністю на рівні нашої країни у XXI столітті.

Принципами Конвенції є: повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінація; повне й ефективне залучення та включення до суспільства; повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність [8–15]. Проте лише через 6 років до міжнародного документу були внесені редакційні зміни, які замінили термін «інвалід» на більш прийнятний – «особа з інвалідністю». Правильне вживання терміну є важливим аспектом толерантного ставлення, бо завдяки йому, спочатку ми помічаємо людину, а вже потім – її інвалідність. Саме використання некоректних формулювань сприяє розвитку неприємних стереотипів та посиленню рівня жалю при згадуванні людей із інвалідністю. «Термін «інвалідність» використовують щодо осіб з інвалідністю, включаючи тих, хто має стійкі фізичні, ментальні, інтелектуальні або сенсорні порушення», – говорить координатор право-захисної громадської організації Fight For Right Ю. Сачук [13]. Нині усі терміни та словосполучення з української версії Конвенції не можна брати за основу, оскільки він не є ідентичним своїй оригінальній версії – англійській.

Із розвитком суспільства стереотипи щодо осіб з інвалідністю зникають. «В античному світі до людей з інвалідністю ставилися з упередженням ... їх

вади викликали містичний жах і вірування в те, що їхня хвороба має демонічне походження» [1, с. 216]. Невід'ємною частиною формування упереджень стосовно упередженого ставлення до подібних осіб є недостатня освіченість соціуму щодо їхнього життя. Повноцінна участь у суспільному житті таких громадян на сьогодні не забезпечена на належному рівні. Так, наприклад, очевидним зразком, який демонструє це явище – є відсутність пандусів у численних медичних та освітніх закладах нашої країни. Станом на 2019 рік майже 90 % пандусів в Україні побудовані неправильно і не пристосовані для людей з інвалідністю, тож і вхід у будівлю не є доступним для них [4].

У вступі до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів вказується, що невігластво, зневага, упередження і страх – є соціальними чинниками, які протягом всієї історії були перешкодою для розвитку здібностей осіб з інвалідністю та вели до їх ізоляції [11]. Сучасному українському суспільству не вдалося уникнути радянського «спадку». У підручнику «Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід», психолог та викладач Українського Центру Медіації Сергій Богданов зазначає: «Інваліди й досі стикаються зі зневагою, забобонами і страхами, які впродовж історії людства стримували соціальний розвиток цієї категорії членів суспільства та ізолювали їх від нього» [2, с. 79].

Перешкоди, з якими стикаються особи з інвалідністю у повсякденності, не дозволяють їм брати повноцінну участь у житті суспільства. Начальник відділу організаційно-правової роботи ГО «Національна Асамблея людей з інвалідністю», Людмила Байда, об'єднує ці бар'єри у такі групи: фізичні (інфраструктурні та архітектурні); інформаційні (відсутність додаткових форм подачі інформації для різних видів інвалідності); інституційні (неідеальність законодавства щодо прав осіб з інвалідністю); ментальні (міфи та стереотипи у суспільстві) [1, с. 89].

Громадська думка формується із дитинства. Через те, що більшість дітей з інвалідністю отримують освіту вдома та в спеціальних закладах, у момент становлення особистості вони відрізані від суспільства. У свою чергу учні зі звичайних навчальних закладів рідко перетинаються із дітьми з інвалідністю, що сприяє формуванню стереотипів стосовно таких людей та блокує їхній подальший розвиток у соціумі. З метою боротьби із соціальною ізоляцією у 80-х роках ХХ століття була введена модель інклюзивної освіти, за якою не тільки відбувається інтеграція осіб з інвалідністю у звичайне освітнє середовище, а ще й створюються необхідні умови для розвитку на одному рівні з іншими. «Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання» [8, с. 13].

Закономірно, що відсутність безбар'єрного середовища «відтинає» шляхи соціалізації людей з інвалідністю, через що ставлення суспільства до них залишається здебільшого обережним та навіть негативним. Термін «соціалізація» на думку Олени Дікової-Фаворської – це «процес сприйняття культурних

норм та освоєння соціальних ролей» [6, с. 194]. Саме Конвенція ООН про права людей з інвалідністю чітко формулює настанови, яким повинна слідувати держава для створення ідеальних умов життя для осіб з інвалідністю. Однак велика кількість країн надають перевагу «медичному», а не «соціальному» аспекту інвалідності. Через неправильно розставлені акценти кожне нове покоління осіб з інвалідністю «пожинає» наслідки недосконалої системи минулих років, що суттєво гальмує розвиток свідомого суспільства. На рівні з медіаграмотністю, знання про права людини (конкретніше – про права осіб з інвалідністю) повинні прищеплюватися з дитинства, що сприятиме формуванню толерантної громадської думки з цього приводу. Тим самим, відразу або, навпаки, надмірний жаль до таких людей у майбутньому можна використати, тож кількість «позитивних» нагадувань про людей з інвалідністю у ЗМІ, рекламі та культурі збільшиться.

Використання образу людини із інвалідністю переважно асоціюється із соціальною рекламою. Це відбувається через те, що ця група є соціально незахищеною та вимагає поваги до себе як зі сторони держави, так і зі сторони соціуму. Поширеним прикладом соціальної реклами з використанням подібних образів у нашій країні є реклама, яка порушує проблему недостатньої соціалізації людей з інвалідністю: неможливість вільного пересування через недосконалість інфраструктури, відсутність бажання роботодавців брати до штабу осіб з інвалідністю тощо. Ці проблеми є дуже вагомими у боротьбі за права таких людей, проти через свою односторінність вони грають «злий жарт» при формуванні стереотипів щодо осіб з інвалідністю. Звісно, кількість соціальної реклами, яка порушує ці питання не перетворює її в антирекламу. Соціальна реклама – важливий аспект будування толерантності суспільства.

У процесі пошуку україномовної реклами в Інтернеті, яка б торкалася цього питання, нам не вдалося знайти жодного прикладу реклами бренду, торгової марки тощо. Єдиним (та розповсюдженим) прикладом українських рекламних кампаній, які пропагують образ людей із інвалідністю у комерційній рекламі є так звані «модельні» фотозйомки, які, усе ж, задають вектор сприйняття таких осіб соціумом як моделей. На нашу думку, цей прояв – щось середнє між комерційною та некомерційною рекламою, бо завдяки популяризації даного образу, людина з інвалідністю може отримати високооплачувану роботу (звісно, якщо ми говоримо про фешн-індустрію на національному або міжнародному рівні). Марта Сірко, український фотограф, нещодавно презентувала серію фотографій у стилі «фешн», присвячених особам з інвалідністю. У своєму акаунті у соціальній мережі Instagram Марта поділилася портретами, які демонструють недосконалість зовнішності людей з синдромом Дауна, чисельними опіками на тілі та тих, хто пересувається у візку. Фотограф назвала цю серію «Ваша різноманітність – відверто кажучи про толерантність до іншого». В описі до неї вона навела історії кожної з фотомоделей, які демонструють життєві труднощі, через які їм доводиться проходити [10].

Якщо говорити про приклади комерційної реклами з використанням образу

людей з інвалідністю в країнах СНД, то гарні рекламні знімки демонструють рекламисти з Росії. Спеціальна лінія одягу «nelkadaptive» є частиною бренду «nelka» дизайнера Неллі Калашникової. На офіційному сайті торгової марки зазначається, що «конструктивні рішення цього одягу були створені у співпраці з фахівцями-реабілітологами і потенційними покупницями, втілюючи в життя їх прагнення носити не тільки комфортний, але і модний одяг» [14]. Причиною створення лукбуків, знятих за участі жінок з інвалідністю, стало пошиття нової лінійки одягу, тож ця рекламна кампанія виникла швидше як наслідок. Тим не менш, вона є повноцінним прикладом використання образу для здобуття прибутку.

Подібним прикладом на сучасному телебаченні є шведське ТБ-шоу під назвою «Miffo TV». Рейтинг передачі також високий, не дарма її трансляція йде у прайм-тайм. Суть шоу полягає у тому, що вся редакція, адмінперсонал та ведучі – особи з інвалідністю. У якості гостей запрошують відомих та впливових людей не тільки зі світу шоу-бізнесу, але й політичних діячів, письменників тощо. «Miffo TV» – розважальне шоу, засноване на гуморі, у якому немає нічого жалюгідного чи бодай найменшого натяку на приниження через інвалідність» [12]. Взнаваність ведучих робить піар цьому шоу на білбордах та під час анонсу на каналі, що є прикладом комерційної реклами.

Сьогодні практика використання образу людини з інвалідністю в рекламі товарів всесвітньо відомих брендів – не новина. Метою такої реклами вже не є захист особи з обмеженими можливостями, навпаки – це образ «мужньої» людини, яка вміло долає моральні та фізичні перешкоди, вселяє надію та впевненість цільовій аудиторії виробника.

Однак постає питання, чи співпадає авторський задум виробників із сприйняттям людей з інвалідністю в рекламі аудиторією. У 2018 році, британським медіа-агентством УМ, яке постійно проводить дослідження щодо стереотипування реклами, було проведено опитування 2000 жителів країни. Дослідження виявило, якою мірою люди з інвалідністю зазнають шкідливого впливу через упередження суспільства та яку роль у цьому відіграють реклама та засоби масової інформації.

За даними опитування, майже дві третини людей з фізичними вадами (що складає 66 %) вважають, що суспільство намагається «підмітати їх під килим» (рис. 1.1). Дослідження підкреслює життєво важливу роль реклами та засобів масової інформації у боротьбі зі шкідливими стереотипами. 63 % людей з фізичними вадами вважають, що збільшення кількості осіб з інвалідністю у рекламі зніме стигму навколо цієї соціальної групи, водночас як 54 % з опитованих бажають, щоб бренди були сміливішими, створювали та втілювали у життя подібну комерційну рекламу (рис. 1.2.).

Рис. 1.1. Візуалізація процентного співвідношення опитуваних

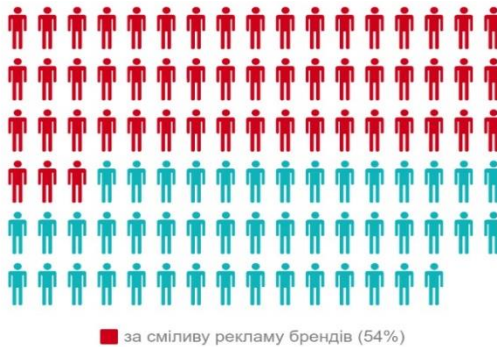

Рис. 1.2. Візуалізація процентного співвідношення опитуваних

Серед опитаних людей без інвалідності, особи з фізичними вадами є групою, яку більшість людей вважають помітнішою у рекламі: 54 % хочуть бачити більше реклами саме з цією групою людей з інвалідністю (рис. 1.3.).

На запитання «чому люди з психічною інвалідністю у даний час недостатньо помітні в рекламі», 62 % опитуваних відповідають, що це викликає дискомфорт у соціумі (рис. 1.4.).

З-поміж 43 % британців без інвалідності вважають, що бренди не використовують інвалідність у своїй рекламі, бо ризикують не сподобатися потенційним покупцям. Третина (34 %) навіть кажуть, що це тому, що люди з фізичною інвалідністю «не привабливі» (рис. 1.5.).

Майкл Браун, керівник відділу досліджень УМ, коментує: «Інваліди – це, мабуть, остання межа для реклами у Великій Британії, яка потребує більш позитивного підходу та меншого стереотипування.

Рис. 1.3. Візуалізація процентного співвідношення опитуваних

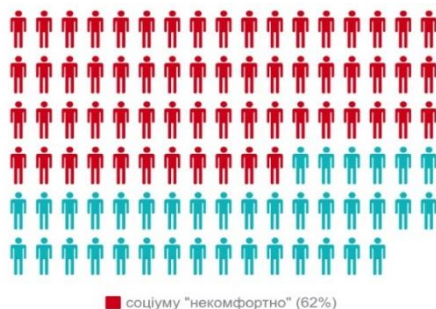

Рис. 1.4. Візуалізація процентного співвідношення опитуваних

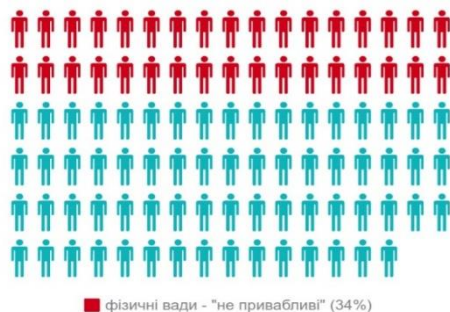

Рис. 1.5. Візуалізація процентного співвідношення опитуваних

Деякі бренди почали використовувати людей із фізичними вадами у своїх рекламах, наприклад Maltesers, але, очевидно, можна зробити ще більше,

щоб створити позитивне сприйняття як таких людей, так і людей із психічною інвалідністю» [15].

Соціологічне дослідження впливу рекламної кампанії британського бренду Maltesers, про яку говорить Майкл Браун, є прямим підтвердженням його слів. Інклюзивна реклама допомогла Maltesers збільшити продажі на 8,1 %. Крім того, вона стала найпопулярнішим роликком на YouTube-каналі бренду. Після кампанії 57 % споживачів заявили, що Maltesers змінили їхнє ставлення до інвалідності.

Отже, використання образу інвалідності у рекламі еволюціонує разом із нею. Початково більш властивий соціальній рекламі, він знаходить свою цільову аудиторію і в сучасних комерційних кампаніях. За даними соціальних досліджень серед осіб з інвалідністю, це може стати причиною зменшення рівня негативного стереотипування, хоча опитувані, які не належать до цієї соціальної групи, поки що вбачають у цьому ризики для іміджу брендів.

Використання образу інвалідності у рекламі є соціально важливим елементом формування суспільної думки щодо цієї теми. Підвищення рівня використання цього образу у комерційній рекламі може використовуватися, як один із методів боротьби за права людей з інвалідністю.

За підсумками нашої роботи сформульовано низку висновків. Встановлено, що образ людини з інвалідністю є актуальною темою та активно використовується у некомерційній рекламі, насамперед у соціальній. Вона інформує суспільство про права людей з інвалідністю, формує громадську свідомість, а також сприяє усуненню утиску цієї соціальної групи у суспільстві. Комерційна реклама також висвітлює даний образ, проте у значно меншому об'ємі, що відбувається через побоювання брендів втратити свій імідж.

Завдяки аналізу подібних рекламних продуктів встановлено, що прогресивні торгові марки використовують образ людини з інвалідністю у комерційних рекламних кампаніях, демонструючи таких людей як рівних. Аналіз переваг та недоліків рекламних проектів-аналогів показав, що створення власного інформаційного продукту з обраної теми є доцільним та може стати конкурентноспроможним на рекламному ринку.

Добірка рекламних матеріалів створена у вигляді сучасного концептуального продукту, якій висвітлює проблеми образу інвалідності та сприяє його популяризації. Авторський задум полягає у створенні візуально якісного та технічно сучасного рекламного проекту, який би показав, що образ людини з інвалідністю в медіа може не тільки не викликати жалю, але навпаки – мотивувати на саморозвиток та заохочувати потенційних покупців до придбання рекламованих товарів. Доробок включає лукбук, що складається із шести колажів (по два фото на кожному) та відеоролика українською та англійською мовами.

1. Байда Л. Ю. Інвалідність та суспільство: навчальний посібник. Київ, 2012. 216 с.

2. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 93 с. 3. В Україні кількість людей з інвалідністю зросла до 2,6 млн і становить 6 % населення URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/281117-v-ukrayini-kilkist-lyudey-z-invalidnistyu-zrosla-do-26-mln-i-stanovyv-6-naselennya>. 4. В Україні нарешті будуватимуть безпечні пандуси – вступили в дію нові ДБН. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-nareshiti-buduvatimut-bezpechni-pandusi-z-kvitnya-vstupili-v-diyu-novi-dbn>. 5. Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1767-17>. 6. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/ed20180120>. 7. Закон України «Про рекламу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр>. 8. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. Київ: «А. С. К.», 2012. 308 с. 9. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71. 10. Публікація з Інстаграму Марти Сірко. URL: <https://www.instagram.com/p/B4fOYPIp4j7/?igshid=a3ojm3clonti>. 11. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 груд. 1993 р. «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71. 12. Розрив шаблонів. Зірки з інвалідністю – на шпальтах газет, в ТВ-шоу та рекламі. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/06/30/196476/>. 13. Як називати людей з інвалідністю. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu>. 14. Nelkadaptive. URL: <http://nelkadaptive.com>. 15. New research by UM shows the negative stereotyping faced by those with disabilities – and advertisers have to do better. URL: <https://marcommnews.com/new-research-by-um-shows-the-negative-stereotyping-faced-by-those-with-disabilities-and-advertisers-have-to-do-better/>.

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ

УДК 81'255.4:[81'37:81'38]=111

Білогрива Н.А., ст. магістратури історико-філологічного факультету; науковий керівник – Будз І. Ф., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЦИЗМІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

***Анотація.** У статті досліджено семантику та особливості функціонування англіцизмів соціальних мереж Instagram, Facebook, Twitter та Tik-Tok, виконано дистрибуцію досліджуваних одиниць за семантико-тематичними групами. Проаналізовано особливості асиміляції англіцизмів в систему української мови фонетично, графічно, семантично та граматично. Визначено, що значний пласт лексики набув виразного сленгового забарвлення, прослідковано тенденцію поширення сленгу інтернет мереж у сфері побутового та професійного спілкування. Окреслено основні семантико-стилістичні характеристики англіцизмів соціальних мереж та засоби досягнення надмірної експресивності та стилістичної заниженості лексики.*

***Ключові слова:** англіцизми, соціальні мережі, сленг, семантико-стилістичні особливості, мова віртуального простору, міжкультурна комунікація, асиміляція, інтерпретація.*

***Abstract.** The article examines the semantics and peculiarities of the functioning of the anglicisms of social networks Instagram, Facebook, Twitter and Tik-Tok, the studied units have been distributed into the semantic-thematic groups. Peculiarities of assimilation are analyzed into the Ukrainian language system phonetically, graphically, semantically and grammatically. It has been determined that a significant layer of vocabulary acquired a distinct slang color and has been traced the tendencies of spreading the slang of Internet networks into the sphere of household and professional communication. The main semantic and stylistic characteristics of anglicisms of social networks and ways of achievement excessive expressiveness and stylistic understatement of vocabulary are outlined.*

***Key words:** anglicisms, social networks, slang, semantic and stylistic peculiarities, the language of virtual space, intercultural communication, assimilation, interpretation.*

Соціальні мережі набули статусу важливого віртуального простору для комунікації, поширення інформації, впливу на соціум з політичною,

економічною та соціальною метою. Глобальна модернізація технічних засобів спілкування зумовила стрімкий розвиток соціальних мереж, зростання їхньої популярності серед різних вікових та соціальних груп. Крім того, комунікація англійською мовою набула ознак глобальності як у реальному, так і віртуальному просторі. Оскільки мова – це живий організм, який зазнає постійних змін, дослідження мовних одиниць, запозичених з англійської мови, що вважається мовою глобального спілкування, закономірності їх асиміляції, формування фонетично-морфологічної оболонки та подекуди стилістичної інтерпретації в Інтернет просторі як домінуючому в інформаційно-пошуковій сфері, є на часі.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження є праці вітчизняних дослідників О. Дзюбіної, В. Каптюрової, О. Леонової, Б. Микитюка, О. Романовського, Т. Смілик, Л. Чернікової, які присвятили свої наукові розвідки особливостям функціонування запозичень у повсякденному житті та на просторах Інтернету. Серед зарубіжних філологів проблеми запозичень з англійської мови досліджували І. Горбунова, М. Муравйова, Л. Мухарлямова, Г. Таліпова,

Семантично природу сленгових неологізмів у соціальних мережах Twitter та Facebook на матеріалі англійської мови детально розглянула у своєму науковому дослідженні Дзюбіна О. І., прокласифікувавши семантичні інновації на рівні змістових змін, що трансформувалися стилістично у метафорі, метонімії, епонімії, розширенні та звуженні значень [1, с. 115].

Каптюрова В. у своїй праці «Сленг соціальних мереж та мікроблогів» простежує тенденцію широкого використання користувачами у повідомленнях соціальних мереж та мікроблогів стилістично зниженої лексики, а саме сленгу та табуйованих лексичних одиниць. Учена дослідила фактори використання цих лексичних одиниць, зокрема неоднорідність соціального статусу користувачів соціальних мереж та мікроблогів; анонімність спілкування, що, в свою чергу, створює умови для виникнення віртуальної особистості, яка може відрізнятись від особистості в реальному житті. У результаті цього створюються сприятливі умови для зниження почуття відповідальності та страху осудження з боку інших користувачів [2, с. 63–67] та подальше поширення тенденції до демократизації мовлення [2, с. 135].

Виноградова Т. у своїй праці «Специфика общения в Интернете» доводить, що сленг, який вироблений користувачами Інтернету, переходить в загально-вживану лексику [3, с. 63–67].

Однак, семантико-стилістичні особливості англіцизмів соціальних мереж потребують детального вивчення, у зв'язку з процесами глобалізації та ключовою роллю в них англійської мови, з появою нових соціально-інформаційних платформ на просторах Інтернету, конкуренцією між дописувачами, що впливає на стилістику тексту та зумовлює необхідність аналізу та обґрунтування доцільності використання англіцизмів.

Мета дослідження – проаналізувати та класифікувати за тематичними групами англіцизми соціальних мереж Instagram, Facebook, Twitter та Тік-Ток, а також визначити стилістичні особливості їх вживання. Об'єкт дослідження – англіцизми соціальних мереж. Предмет дослідження – стилістично-семантичні особливості англіцизмів соціальних мереж. Матеріал дослідження становить понад 200 англіцизмів за допомогою методу суцільної вибірки з дописів користувачів соціальних мереж Instagram, Facebook, мікроблогів Twitter та відеоряду Тік-Ток. Період вибірки охоплює перше півріччя 2020 року.

Англіцизми – це лексичні одиниці, запозичені з англійської мови, що семантично, фонетично та структурно наближені або тотожні оригінальній лексемі. Активному використанню англіцизмів у різних сферах у 90-х роках минулого століття сприяла низка політичних, соціальних та економічних чинників, серед яких налагодження економічних, культурних зв'язків із країнами Західної Європи та США. Потреба в міжкультурній комунікації на зламі століть пов'язана з такими цивілізаційними тенденціями як глобалізація, інформатизація та діджиталізація. Досліджуючи проблему впливу глобалізації на міжкультурну комунікацію, І. Макух-Федоркова стверджує, що на межі ХХ і ХХІ ст. вивчення засобів комунікативного впливу набуває неабиякої актуальності, адже на зміну «тоталітарній мові» прийшла «вільна мова» засобів масової інформації, зросла роль мовної особистості [4, с. 102]. Сьогодні соціальні мережі стали основним чинником впливу на комунікативні процеси різних соціальних та культурних груп. Мета соціальних мереж як віртуальної платформи для спілкування та обміну інформацією – об'єднати якомога більшу кількість людей, надавши їм максимум можливостей для комунікації [1, с. 41]. Особливістю функціонування соціальних мереж у віртуальному просторі полягає в широкій демонстрації користувачами індивідуальних рис, інтересів, власного «Я» [1, с. 44].

Тематичний поділ на групи досліджуваних нами мовних одиниць зумовлений лексико-стилістичним рівнем комунікації користувачів соціальних мереж, які часто у своїх коментарях вдаються до сленгу, жаргонізмів, колоквіалізмів. На думку Дзюбіної О. І., соціальна мережа як жанр інтернет-комунікації володіє певною тематикою, комунікативними цілями, стилістичними особливостями [1, с. 74]. Зважаючи на ці ознаки, ми виконали дистрибуцію досліджуваних одиниць соціальних мереж Facebook, Instagram, Twitter, Тік-Ток за наступними семантико-тематичними групами:

англіцизми медичної галузі: імунка (від immunity (ім.) – імунна система), ковідка (від Covid – 19 (ім.) – назва нового типу коронавірусу), корона (від coronavirus (ім.) – коронавірус), веган (від vegetarian (ім.) – вегетаріанець) та ін.;

англіцизми освітньої галузі: чітеринг (від cheating (герундій) – списування), коучінг (від coaching (герундій) – тренування), транс (від

translation (ім.) – переклад), стадити (від to study (дієсл.) – вчитися), мечити (від to match (дієсл.) – парувати), скіл (від skill (ім.) – вміння), хомворк (homework - (ім.) - домашня робота), інфа (від information (ім.) – інформація), чекати (від to check (дієсл.) – перевірити), фідбек (від feedback- (ім.) - відгук) та ін.;

англiцизми сфери інформаційних технологій: багнути (від to bug (дієсл.) – помилятися), майнити (від to mine (дієсл.) – видобувати), Інет (від Internet (ім.) – інтернет), трафік (від traffic (ім.) – рух), сервер, сервак (від server (ім.) – сервер), прога (від program (ім.) – програма), софтина (від software (ім.) - програмне забезпечення), доки (від documents (ім.) – документи), таргет (від target (ім.) – ціль), бустанути (від to boost (дієсл.) – підвищувати), реворк, реворка (від to rework (дієсл.) – переробити), крафтити (від to craft (дієсл.) – майстерно виконувати), скролити (від to scroll (дієсл.) – прокручувати), кастанути (від to cast (дієсл.) – кидати), ова (від original video animation – оригінальна відеоанімація), фіксити (від to fix (дієсл.) – виправити), контент (від content (ім.) - зміст), проапдейтити (від to update (дієсл.) - оновити), копіювати (від copy&paste (дієсл.) – копіювати/вставити) та ін.;

англiцизми сфери бізнесу: трейдер (від trader (ім.) – торговець), солд-аут (від sold out (дієприкм.) – продано), броукен (від broken (дієприкм.) – розорений), свапнути (від to swap (дієсл.) – мінятися), мані (від money - (ім.) - гроші), креакл (від creative class - (словосп.) - нероба із завищеними амбіціями), аутсорсинг (від outsourcing (герундій) - підрядництво) екзекутив (від executive (прикм.) - головний керівник великої компанії), стаф (від staff (ім.) - персонал) та ін.;

англiцизми сфери спорту: коучер (від coach (ім.) - тренер), айронмен (від iron man (словосп.) - залізна людина), ворнінг (від warning (ім.) - попередження), бурпі (від burpee (ім.) - вправа для спалювання жиру), гейнер (від to gain (дієсл.) – набувати, вживається у значенні харчового додатку), кранч (від to crunch (дієсл.) – скрутитися, вживається на позначення вправи для пресу), воркаут (від workout (ім.) - тренування), памп (від to pump (дієсл.) – накачувати, вживається для позначення вправ зі штангою), бодішеймінг (від body shaming (словосп.) – дискримінація людини за зовн. ознаками), бодіпозитив (від body positive (словосп.) – уміння любити і приймати себе) та ін.

Значну групу становлять англiцизми, що називають людей, процеси, явища, притаманні соціальним мережам. Ми виокремили ці мовні одиниці у групу *англiцизми власне простору соціальних мереж:* соулмейт (від soulmate (ім.) – однодумець), абюз (від to abuse (дієсл.) – зловживати), нуб – (від newbie (ім.) – новачок), айдол (від idol (ім.) – кумир), олди – (від old (прикм.) – старий), біас (від bias (ім.) – улюбленець), краш (від to crash (дієсл.) – людина, яка подобається до божевілья), мейт (від mate (ім.) – товариш), хейтер (від to hate (дієсл.) – ненависник), офник (від off (прийм.) – віддалений), камбек (від comeback (ім.) – повернення), фанфік (від fanfic (ім.) – вигадана історія), фест (від fest (ім.) – фестиваль), мейнстрім – (від mainstream (ім.) – основна

течія), реплей – (від to replay (дієсл.) – відтворити), свайпати – (від to swipe (дієсл.) – проводити пальцем), постити (від to post (дієсл.) – посилати), хайп (від hype (ім.) – ажіотаж), фоловер (від follower (ім.) – послідовник), челендж (від challenge (ім.) – виклик), забанити (від to ban (дієсл.) – забороняти), ак (від account (ім.) – обліковий запис), мьюч (від mutual (прикм.) – взаємний), лойс (від lois (ім.) – вподобайка), рофлити (від ROFL (абревіат.) – качатись зі сміху по підлозі), пруфанути (від to proof (дієсл.) – доводити), чілити (від to chill (дієсл.) – розслабляти), шатапнутися (від shut up (дієсл.) – замовкнути), стенити – (від to stan (дієсл.) – бути пристрасним прихильником знаменитості), контачити (від to contact (дієсл.) – контактувати), рілейтити (від to relate (дієсл.) – співвідносити), ливнути (від to leave (дієсл.) – піти), юзати (від to use (дієсл.) – використовувати), юзер (від user (ім.) – користувач), трабли (від trouble (ім.) – неприємності), форсити (від to force (дієсл.) – активно використовувати), зам'ютити (від to mute (дієсл.) – вимкнути звук), шерити (від to share (дієсл.) поширювати), спойлити (від to spoil (дієсл.) – псувати) та ін.

У групі англіцизмів власне простору соціальних мереж варто виокремити одиниці із смисловим навантаженням оцінки та емоції: кріпово (від ceerey (присл.) – моторошно), чірс (від to cheer (дієсл.) – веселитись), батхерт (від butthurt (ім.) – дискомфорт), шеймити (від to shame (дієсл.) – ганьбити), муд (від mood (ім.) – настрій), флекс (від flexible (прикм.) – випендрюватись), фул (від full (прикм.) – повний), рендомно (від random (присл.) – випадково), кринжово (від cringe (ім.) – відчуття гидоти або страху), треш (від trash (ім.) – відстій, сміття), релайбл (від reliable (прикм.) – надійний) та ін.

Англіцизми сфери бізнесу, інформаційних технологій та власне простору соціальних мереж мають яскраво виражений інтернаціональний характер та асимілювалися в систему української мови фонетично, графічно, семантично та граматично: трейдер, аутсорсинг, стаф, мейнстрім, постити, фоловер, челендж, трафік, контент, сервер, сайт та ін.

Проте, кожна семантико-тематична група досліджуваних англіцизмів містить значний пласт лексики, що набула виразного сленгового забарвлення. О. І. Дзюбіна стверджує, що останнім часом спостерігається використання інтернет-сленгу усіма верствами населення, цьому сприяють відсутність заборон, цензури, норм вживання [1, с. 57]. Сленг соціальних мереж – це не лише молодіжна мова. Сьогодні прослідковується тенденція поширення сленгу інтернет мереж у сфері побутового та професійного спілкування: інфа, фідбек, прога, фіксити, кранч, бодішеймінг, хейтер, хайп, юзати, треш, рендомно та ін. При цьому, окремі лексичні одиниці трансформували своє оригінальне значення та набули нової контекстуальної інтерпретації, наприклад: кранч (від to crunch (дієсл.)) – скрутитися, називає вправи для пресу, памп (від to pump (дієсл.)) – накачувати, вживається для позначення вправ зі штангою, флеймити – (від to flame (дієсл.)) – палати, означає суперечку заради суперечки.

Основними характеристиками сленгу є надмірна експресивність та стилістична заниженість лексики. На морфологічному рівні в українських відповідниках ці ознаки досягаються продуктивними способами словотвору, а саме: афіксальним (ковідка, сервак, офник, зачекінитися, понефрити, зам'ютити, рофллити), основоскладанням (моралфаг, копіпастити, блеклистити, олдскульний), абривіацією (ова), усіченням основи (веган, транс, корона, прога, інфа, доки). Англiцизми софтина (від software (ім.) - програмне забезпечення) та креакл (від creative class - (словосп.) - нероба із завищеними амбіціями) – приклади симбіозу відразу двох способів словотворення. Українська лексема софтина утворена способом усічення та наступної суфіксації, креакл – способом основоскладання та відповідно наступного усічення основи. Назви новітніх інформаційних технологій Телеграм, Вотсап, Віндоус, Інтернет в інтерпретації користувачів соцмереж перетворилися на Телегу, Вотс, Вінду, інет, втративши частину основи шляхом усічення.

Аналіз семантико-тематичних груп англiцизмів соціальних мереж засвідчив, що усі досліджувані одиниці мають відповідники у літературній мові. Потреба заміни українських лексичних одиниць запозиченнями з англійської мови не є лінгвістично виправданою. Проте, боротьба словом за увагу користувачів соціальних мереж є настільки актуальною, що сленг стає засобом привернення уваги до дописувача, ознакою індивідуальної мови автора: «Як їсти кавун. Три бест варіки евер ...» (приклад із соціальної мережі Інстаграм кулінарного блогера Є. Клопотенка). У «перекладі» на літературну мову ця синтаксична одиниця досить нейтральна, позбавлена експресивної забарвленості, хоча відповідає нормі та зберігає скорочення синтаксичної моделі, а саме парцеляцію: «Як їсти кавун. Три найкращі варіанти...».

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що виокремлення семантико-стилістичних груп англiцизмів соціальних мереж та їх стилістичний аналіз сприяє глибшому розумінню процесів асиміляції досліджуваних лексичних одиниць у мову соціальних мереж. Очевидно, що норми загальнолітературної мови не можуть мати зв'язків з мовою віртуального простору, якій властива стилістика кожного окремого дописувача. Використання запозичень з англійської мови, здебільшого в якості сленгу, несподіваних висловів характеризують користувачів соціальних мереж як носіїв індивідуального стилю. Для мови віртуального простору характерним є безперервне творення нових слів, зумовлене прагненням до оригінальності, непересічності мови автора.

Тенденція, особливо серед молоді, використовувати англiцизми у своїх дописах набуває, подекуди, загрозливих масштабів з точки зору витіснення рідної мови. Потреба називати нове явище зумовлює виникнення нових слів, однак, якщо така потреба не є виправданою, тобто у мові існують одиниці, що влучно відображають семантику слова, то надмірне використання запозичених слів зумовлює засмічення літературної мови.

Таким чином, прагматичні характеристики мови соціальних мереж сприятимуть подальшій науковій дискусії з проблеми функціонування та асиміляції запозичень з англійської мови та їхній перехід з віртуального простору у мову повсякденного спілкування.

1. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2016. 201 с. **2.** Каптюрова В. В. Сленг соціальних мереж та мікроблогів. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. Київ, Україна, 2012, с. 134–140. **3.** Виноградова Т.Ю. Специфика общения в Интернете. URL: http://www.philology.ru/linguistics1/vinogradova_t-04.htm (дата звернення: 16.09.2020). **4.** Макух-Федоркова І. Вплив глобалізації на міжкультурну комунікацію в контексті сучасного світу. *Історична панорама*. 2015. Вип. 20. С. 96–108. **5.** Internet Slang Words and Computer Slang. URL: <http://www.internetslang.com> (дата звернення: 30.09.2020). **6.** Twitter Dictionary: a Guide to Understanding Twitter Chat. URL: http://www.webopedia.com/quick_ref/Twitter_Dictionary_Guide.asp (дата звернення: 30.09.2020). **7.** Facebook. URL: <http://www.facebook.com> (дата звернення: 12.10.2020). **8.** Instagram. URL: <http://www.instagram.com> (дата звернення: 12.10.2020). **9.** Twitter. URL: <https://www.twitter.com> (дата звернення: 12.10.2020).

Грицун Р. С., ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – Овдійчук Л. М., к.пед.н., доцент кафедри української
мови та літератури (Міжнародний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, м. Рівне)

ІНКЛЮЗИВНА БІОГРАФІЯ ЯК ІСТОРІЯ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРЕШКОД НА ШЛЯХУ ДО УСПІХУ

***Анотація.** У статті висвітлено сутність понять «інклюзивна література», «інклюзивна біографія». Розкрито особливості розвитку інклюзивної літератури для дітей. Окреслено вплив інклюзивної біографії на розвиток літератури. Доведено, що розвій сучасної дитячої прози інклюзивного характеру зумовить формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності.*

***Ключові слова:** інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивна література, інклюзивна біографія.*

***Abstract.** The article highlights the essence of the concepts «inclusive literature», «inclusive biography». The peculiarities of the development of inclusive literature for children are revealed. The influence of inclusive biography on the development of literature is outlined. It is proved that the development of modern children's prose of inclusive nature will lead to the formation of a positive perception of disability and personal diversity.*

***Key words:** inclusion, inclusive education, inclusive literature, inclusive biography.*

Інклюзія – це вимога сьогодення. Інклюзивна освіта дітей з особливими потребами – це інноваційний рух українського суспільства ХХІ століття у контексті євроінтеграційних змін, адже «кожна людина», «кожна дитина», незважаючи на стан здоров'я, наявності або ж відсутності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, комфортного життя, право реалізуватися в інклюзивному суспільстві.

В основі інклюзивної освіти покладена ідея, що передбачає належне ставлення до людей з інвалідністю, відсутність будь-якої дискримінації та створення спеціальних умов для дітей з особливими потребами.

Проблема інклюзії нині є актуальною не лише у сфері психології та педагогіки, але й у літературі, зокрема, у сучасній дитячій прозі, мета якої є зруйнувати соціокультурні стереотипи про людей з інвалідністю та донести юнацтву, що наявність фізичних чи психічних нозологій – це не вирок, і зовсім, не ознака «інакшості» або ж меншовартості. Адже важливо розуміти сутність проблеми, а не лише констатувати її, як факт, бо гідне ставлення до

людей з особливими потребами, на жаль, не приходиться за день і навіть за місяць. Воно виховується з дитинства, тому ми переконані, що книга – це один з найкращих інструментів виховання, це шлях до сприйняття інклюзії та порозуміння між людьми.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичним підґрунтям нашого наукового пошуку стали напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників, які вивчали проблему інклюзії з різних аспектів, зокрема: теорії та практики інклюзивної освіти (В. І. Бондар, Л. В. Будяк, І. В. Дмитрієва, В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, С. П. Миронова, Т. В. Сак, В. М. Синьов, М. К. Шеремет та ін.); гуманістичної педагогіки про соціальну цінність особистості (Ш. О. Амонашвілі, А. Маслоу, К. Роджерс, М. О. Супрун); психологічний супровід у системі інклюзивного навчання (А. Варга, Л. Кирилецька, М. Рожков, Д. Романовська, В. Столін, А. Фурман), а також інклюзивна література (Л. Миськів, О. Осмоловська, М. Саначина, Т. Шаповал).

Мета нашої розвідки полягає у розкритті особливостей розвитку інклюзивної літератури для дітей, зокрема, аналіз біографічного аспекту на прикладі творів Алана Маршалла «Я вмю стрибати через калюжі» [1]. та Євгенії Пірог «Тридцять перший меридіан» [2].

Насамперед, з'ясуємо сутність понять, якими оперуємо у нашому дослідженні: «інклюзивна література», «інклюзивна біографія».

Інклюзивна література – це література, орієнтована на формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності [3].

Інклюзивна література об'єднує низку напрямків, зокрема [3]:

– література, у якій розповідається про осіб з інвалідністю, формуючи у читачів позитивне сприйняття стану таких людей (книжки, які акцентують увагу читача на загальнолюдських якостях та можливостях літературних героїв з інвалідністю; книги, які покликані зробити спілкування з такими людьми обопільно цікавим та комфортним);

– література, яка спрямована на сприйняття особистої різноманітності;

– література для дітей з особливими освітніми потребами (книжки шрифтом Брайля, з використанням піктограм, тактильні, книжки-картинки та ін.)

Пропонуємо ввести в науковий обіг термін «інклюзивна біографія», маємо на увазі, біографічні відомості про автора з особливими освітніми потребами. Вважаємо, за необхідне не лише вивчення фабули художнього твору, його сюжету, але й біографії автора, адже правдиві факти із життя письменника, його історія подолання перешкод на шляху до успіху, можуть слугувати неабиякою мотивацією для читачів.

Розглянемо інклюзивну біографію в персоналіях. Алан Маршалл – австралійський письменник та публіцист. Народився прозаїк у штаті Вікторія (м. Нурат). Дитинство провів у сільській Австралії. У шість років хлопець захворів на поліомієліт, через недугу Алан став паралізованим [4]. У автобіографічній повісті Маршалл так розповідає про своє дитинство: «Я

захворів на поліомієліт – дитячий параліч – незабаром по тому, як пішов до школи. Епідемія спалахнула на початку століття в штаті Вікторія і перекинулася з густонаселених районів у глиб країни, уражаючи дітей на віддалених фермах і в самотніх хатинах на порубках. Я був єдиною жертвою в Тураллі, й на багатьох миль довкола люди жахалися, почувши про мою хворобу. Тоді вважалося, що параліч — це те саме, що й недоумство...» [1]. Автор розповідає як він навчався «стрибати через калюжі» – оволодівав тим, що було простим і природним для його ровесників, проте йому давалося ціною неймовірних фізичних зусиль. Драматичні обставини життя Маршалла породили у ньому не безпорадність і озлоблення, а дивовижну стійкість і мужність, де не було навіть думки про жалість. Ось як охарактеризовує автор своє становище: «Я не вважав свою хворобу серйозною, думав про неї як про тимчасову незручність. Згодом кожен приступ болу викликав у мене злість, яка швидко переходила у відчай, коли біль посилювався, та тільки-но напад минав, я забував про нього».

Світове визнання автору принесла автобіографічна трилогія: «Я вмю стрибати через калюжі» («I Can Jump Puddles», 1955), «Це трава» («This is the Grass», 1962), «У серці моему» («In Mine Own Heart», 1963) [1; 5; 6], провідна тема якої – боротьба головного героя з недугою та перемога над нею.

Повість «Я вмю стрибати через калюжі» автор визнав найкращою з-поміж інших: «Ця книжка – про моє дитинство. На її сторінках я розповів про людей і про події, що допомогли мені стати таким, який я є тепер» [1].

Головним у повісті є протиставлення хлопця з обставинами свого життя, які не залежать від людського наміру. Автор оповідає про боротьбу підлітка, який всупереч всьому прагне стати повноцінною людиною, він прагне реалізувати себе в суспільстві на рівні з іншими. Аланові є чужим трагічне світовідчуття «маленького каліки» [1]: він б'ється на палицях зі шкільним недругом, ходить полювати на зайців, спускається в кратер згаслого вулкана, відправляється у тижневу подорож з місцевими лісорубами, вчиться плавати та навіть більше, попри батьківське невірство, хлопець навчився їздити верхи, він не просто мріє, Алан, прикладаючи величезні зусилля, втілює свої мрії в життя. Усе це для нього – подолання чергової вершини, нова перемога над безпомічністю: «Там, де інші хлопці об'їздили пагорб чи насип, я спрямовував поні навпростець, я обминав усі горбовини, а хлопці вилазили на них. Тепер я міг побувати скрізь, де бували вони, й протягом годинної великої перерви вишукував місця, де не пройшов би милицях, і, долаючи їх верхи, зрівнювався зі своїми товаришами. Але я не знав, що керує мною саме прагнення бути таким, як усі. Я їздив так, бо мені подобалося так їздити. Іншого пояснення я не мав» [1]. Автор показує нам, що людина з інвалідністю – це зовсім не обмежені можливості, це пошук альтернативи у вирішенні проблеми, це інше бачення тієї чи тієї ситуації в цілому. У своїй повісті Алан Маршалл висвітлює ідею остаточної перемоги добра над злом, надихає на

думку, що віра у можливість щастя залежить, передусім, від самої людини, а не від обставин її життя.

У вітчизняній сучасній дитячій прозі проблему інклюзії порушила Євгенія Пірог у повісті «Тридцять перший меридіан», у якій відображено пригоди Петрика з української Семенівки, закоханого в життя, незважаючи на його важку фізичну ваду, та прагматичної київської старшокласниці Олі, у котрої проблеми із зором, проте жодні труднощі не завадили підліткам вирушити в експедицію та знайти артефакти трипільської культури. Головний герой показує, що інвалідний візок не є перешкодою для мандрівок і нових звершень, бо головне – знайти себе в цьому світі «... у когось сила в руках, у когось – в голові. Але у всіх має бути й в серці» [2, с. 35]. Петрик переконаний, що все залежить від нас самих: «Ми самі обираємо швидкість – швидкість подій у своєму житті!» [2, с. 81–82].

Прототипом головного персонажа повісті, Петрика, став Дмитро Ружевич – школяр, який у 2017 році встановив національний рекорд України «Наймолодший директор бібліотеки». Дивовижна історія життя хлопця надихнула Євгенію Пірог написати книгу «Тридцять перший меридіан».

У селі Сергіївка Слов'янського району Донецчини тринадцятирічному хлопцю з інвалідністю вдалося зібрати Першу приватну вільну бібліотеку завдяки активному листуванню з учасниками Всеукраїнської ініціативи «Додай читання». Це кардинально змінило життя хлопця: Дмитро неодноразово брав участь у семінарах, книжкових ярмарках, відвідав Лондон [2].

Головний герой повісті мріє стати археологом і мандрівником, прототипом якого став громадський діяч, кавалер Орденів «За заслуги» 2-го та 3-го ступенів, почесний працівник туризму України – Микола Подрезан. Він відвідав 62 країни в 6 частинах світу (у Європі, Азії, Африці, Північній та Південній Америці), 55 з них – у інвалідному візку.

Микола Подрезан стверджує: «Правду кажуть, найважче в кожній справі – це зробити перший крок. Свій перший крок я колись зробив і тепер вже не зупиняюсь. Завжди радію, коли мій досвід допомагає іншим. Я переконаний – немає світу здорових і світу людей з інвалідністю. Людей можна поділити на дві групи: ті, що сидять вдома, та мандрівники» [2, с. 4].

З огляду на проведені дослідження, можемо стверджувати, що інклюзивна біографія відіграє чільну роль у розвитку інклюзивної літератури в цілому. Адже, спогади, розповіді авторів чи прототипів головних героїв про їхню боротьбу з життєвими обставинами на шляху до успіху часто слугують фундаментом для написання нових історій, які можуть змотивувати інших, допомогти порозумітися, розвиватися не лише у сфері інформаційних технологій, але й духовно, бо «спорідненість душ стверджує єдність людства у прагненнях та мріях, бо кожне наше сходження – рух уперед і крок до пізнання» [2, с.77].

Отже, сучасна проза для дітей не повинна цуратися питань інклюзії, адже замовчування проблеми не вирішує її, діти не повинні жити стереотипами, вони мають розуміти сутність проблеми, а не боятися її, знати як діяти в тій чи тій ситуації, не просто співчувати людям з інвалідністю, а бути їхніми друзями, чути їх, сприймати такими, як вони є, знати як допомогти. Інклюзивна література покликана зробити спілкування з людьми з особливими освітніми потребами обопільно цікавим та комфортним.

1. Маршалл А. Я вмію стрибати через калюжі: повість; Перекл. з англ. М. Пінчевського. К.: Вид. Група КМ-БУКС, 2016. 256 с. 2. Пірог Є. Тридцять перший меридіан: повість укр. мовою для сер. та старшого шк. віку. 2-ге вид. переробл. і доповн. К.: Видавничий центр «І2», 2019. 88 с. 3. Інклюзивна література. URL: <https://inclusivebooks.org/>. 4. Маршалл Алан. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник: у 2 т; за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2006. Т. 2: Л–Я. С. 132–134. 5. Маршалл А. Це трава, що вона скрізь росте. Мельбурн: F. W. Cheshire, 1962. 6. Маршалл А. В моєму серці. Мельбурн: F. W. Cheshire, 1963.

Дешко П. П., ст. III курсу історико-філологічного факультету;
науковий керівник – Левдар А. І., к.пед.н., доцент (Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янука, м. Рівне)

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В X–XVII СТ

Анотація. У статті проаналізовано основні пам'ятки писемності в яких відображені риси притаманні, тільки, українській мові. Розкрито мовні конституції, які характеризують основні аспекти української мови. Показано основні концептуальні засади навколо яких базується проблематика походження української мови. Розкрито, що характерні риси української мови відображають питальні займенник «хто», «що», «колми»; іменник: «сором»; частки: «бо», «або». Здійснено періодизацію етапів формування і розвитку української мови.

Ключові слова: мовлення, ейдетика, піктограма, асоціативне мислення, символ, асоціація.

Abstract. The article analyzes the main monuments of the Ukrainian language, which reflect the features inherent only in the Ukrainian language. Linguistic constitutions are revealed in comparison, which characterize the main aspects of the Ukrainian language. The main conceptual principles around which the problems of the origin of the Ukrainian language are based are shown. It is revealed that the characteristic feature of the Ukrainian language is as follows: interrogative pronouns «khto», «shcho», «kolmy»; noun: «sorum»; particles: «bo», «abo». The stages of language formation development are substantiated in periodizations.

Key words: Old Ruthenian, Old Bulgarian, Ukrainian, Bulgarian, Church Slavonic languages, graffiti, Gospel..

Упродовж багатьох тисячоліть формувались мови різних народів, на базі яких поставала духовно-культурна свідомість етносу, яка в процесі свого мовно-культурного розвитку формувала розуміння цілісності та спільності нації. Одні народи підкорювали інших, мови яких зникали, тому мовно-культурна свідомість є оберегом та зв'язком з минулим спадком прабатьків та їхнім розвитком.

Про актуальність теми свідчить те, що нині є численні спекуляції навколо української мовної тематики, а саме спекуляції нібито ця мова штучна, її ніколи не було, а якщо й була, то це діалект російської мови або ця мова виникла внаслідок полонізації населення України (М. Ломоносов [1], М. Погодін [2], О. Соболевський [3]).

Проблема становлення української мови є предметом дослідження багатьох вчених, серед яких відзначились С. Висоцький, А. Кримський, О. Царук, Ю. Шевельов, О. Шахматов та багато інших визначних вчених, які зробили свій внесок в дослідження цього питання.

Метою нашої статті є розкриття основних концептуальних засад формування і розвитку української мови та висвітлення писемних пам'яток в яких відображені основні риси української мови.

Визначення часу початку української мови є дискусійним питанням. О. Шахматов [4] схиляється до думки, що паростки української мови зародилися у XIV ст., тоді як Ю. Шевельов запропонував таку схему становлення і розвитку української мови:

- «протоукраїнський – до середини XI ст.;
- давньоукраїнський – від середини XI ст. до кінця XIV ст.;
- ранньосередньоукраїнський – від початку XV ст. до середини XVI ст.;
- середньоукраїнський – від середини XVI ст. до перших років XVIII ст.;
- пізньосередньоукраїнський – решта XVIII ст.;
- сучасний – від останніх років XVIII ст. і дотепер» [5].

Варто зазначити, що коли О. Шахматов висунув свої гіпотезу, Агатангел Кримський запропонував іншу гіпотезу, що українська мова виникла у XI столітті [6; 7]. Натомість О. Царук заперечує поділ слов'янських мов на західні, південні й східні. Він схиляється до думки, що українська мова більше наближена до польської й білоруської так званої «антської підгрупи», ніж до російської «словенської підгрупи» [8]. Але, на базі досліджень С. Висоцького, В. Німчука, А. Кримського, Ю. Шевельова, О. Царука, можна пропустити, що українська мова сформувалися у XI–XII ст.

До прикладу, С. О. Висоцький досліджуючи графіті Софії Київської виявив такі написи:

«МАТН|НСХОТАУН|ДЪТНУА|БЪЖА|ГЕТ» (Мати, не хочачи дитичя, біжя геть...) (рис. 1). [9, с. 214].

Рис. 1. Графіті № 110 знайдений в Софії Київській

Це напис XI ст. знайдений на Соборі Святої Софії Київської, який в російському варіанті звучить так: «Мать не желая ребёнка, бежала прочь...». Тому ми погоджуємося з С. О. Висоцьким, що цей графіті містить риси української мови.

Другий напис кінця XI го ст. – початку XII століття, знайдений в Софії Київській: «+O|ГОРЕ|ТОБЪ|АНДРОНИУЄ|ОХЪ|ТОБЪ|НЪББОЖЕ...» (О горе тобі Андрониче, ох тобі небоже...) (рис. 2) [10, с. 95].

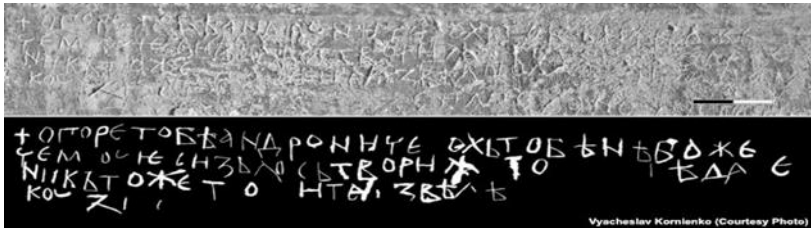

Рис. 2. Графіті № 204 знайдений в Софії Київській

Російською цей напис буде звучати так: «О горе тебе Андроник, ой тебе племянник...». Тому тут також прослідковується український контекст цих графіті.

Підтвердження стародавнього походження української мови можна отримати, здійснивши аналіз пам'яток української писемності, найвідомішою серед яких є «Слово о полку Ігоревім» [11],

Варто зазначити, що більшість літописів, поем, указів, «житій» у X–XII століттях писалися церковнослов'янською мовою, яка була чужою для народу (С. Висоцький [12], В. Німчук [13], В. Русанівський [14], І. Фаріон [15]) але її використовували князі та церковники. Це пояснюється значним впливом Болгарії на Русь. Потрібно відзначити, що Болгарія була першою слов'янською країною, яка прийняла християнство східного обряду і тому її мовно-культурний вплив поширився на інші сусідні країни, зокрема на Київську Русь.

На прикладі «Слова о полку Ігоревім» [11], можна спостерігати як давньоруська (давньоукраїнська) мова проникає у церковнослов'янську мову змінюючи її (В. Німчук [16], Д. Гричишин [17], К. Калайдович [18], Г. Півторак [19]). Наведемо приклади граматичних особливостей деяких давньоруських конструкцій із «Слова о полку Ігоревім», що включають сполучник або частку «бо», які досліджені Р. М. Шкляром. Вчений, спираючись на переклад цього твору Л. Махновцем сучасною українською мовою та Д. Лихачова – російською мовою, обґрунтував походження нашої мови з давньоруської.

Боянь бо вѣщій, аще кому хотяше пѣснь творити...

Українською: Боян бо віщий, якщо кому хотів пісню творити...;

Російською: Ибо боян вещий, если кому хотел песнь воспеть...;

Игорь плькы заворочаетъ жаль бо ему мила брата Всеволода.

Українською: Ігор полки завертає: жаль бо йому милого брата Всеволода;

Російською: Игорь полки оборачивает: жаль ему милого брата Всеволода.

Уже бо братіє невеселая година вѣстала.

Українською: Уже бо, браття, невеселая година настала ;

Російською: Уже ведь, братья, невеселое время настало.

Ты бо можеши Волгу веслы раскропоти...

Українською: Ти бо можеш Волгу веслами розкропити...;

Російською: Ты ведь можешь Волгу веслами расплескать... [20, с. 2].

З наведеного можна зробити висновок, що нинішня українська мова зберегла свої давні граматичні конструкції на прикладі частки «бо».

Значний внесок у дослідження української мови відіграла праця вченого В. В. Німчука «Хрестоматія з історії української мови Х–ХІІІ ст.» [16]. Вона розвінчує радянський, а пізніше російській, міф про те, що українська мова починається з ХІV–ХV ст.

Для прикладу, проаналізуємо текст «Добромилового Євангеліє» 1164 року, в якому написано:

«Ще оумѣєте даѣти чадомъ вашимъ бла҃га • колми паче оѣць вашъ • съ нѣсе подасть дѣхъ сѣтъ • просащимъ оу него» [21]. Що сучасною українською мовою звучить як: «Ще вмієте дати чадам вашим благодать, коли паче отець ваш. С неба подає дух святий, тим хто просить у нього». В цьому тексті, акцентується увага на частці «паче» (тим паче або тим більше) [22], а також на питальному займеннику «колми» – коли, які вирізняють українську та білоруську мови з поміж інших слов'янських мов.

Це дає підстави зробити висновок, що в наведених текстах не спостерігається суттєвих відмінностей, вживається одна й та сама мова та прослідковується питальний займенник «колми» – коли.

Також дослідимо текст «Повчання» Володимира Мономаха від 1117 року [23]:

«А ще ꙗбываєте всего • а часто прочитаите • и мнѣ будетъ бе сорома • и вамъ будетъ добро • Єго же оумѣючи того не ꙗбываите доброго • а єго же не оумѣючи а тому сѧ оучите» [16, с. 153]. Сучасною мовою буде: «А ще забуваєте все, а часто прочитуйте. І мені буде без сорому, і вам буде добро. Його ж уміючи того, не забуваєте доброго, а його ж не вміючи, а тому ся вчітте». Отже в обох текстах використовується іменник – «сором».

У збірці підготовленому за редакцією М. М. Пешака, показано використання окремих елементів сучасної української мови з 1341 р. Для цього вчений проаналізував Указ князів Кействута та Люберта [24].

Князь Кейстут дозволяє торунським курцям їздити до Луцька торгувати через міста Дорогочин, Мельник і Брест:

«ω(т) княза. ω(т) кестута. и ω(т) княза ω(т) либорта. у торунь к мѣстычемъ. што ꙗесте просили. насъ. абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговать). через берестие. абы вамъ. не закажали. мы хочемъ. ради то учинити. вамъ не блюдитеса. ничего. поидите. а коли которыи. торговецъ поидеть. торговать ис торуна через берестие до лучьска без печали будте. а кто поидеть съ сею

грамотою. через дорогичинь. чесь мелникь. и черес берестие. до лучьска. торговать. ис торуна. азъ князь кестути. не велю ихъ заимати» [24, с. 23].

Сучасною українською цей текст звучить: «Від князя, від Кействута і від князя, від Люберта, у Торунь до містечок, що це просили нас, аби вас пустили (до Луцька торгувати). Через Берестя аби вам не заважали, ми хочемо для цього вчинити, ви не бійтеся нічого, підіть. А коли, котрий, торговець піде торгувати із Тороня, через Берестя, до Луцька без печалі буде. А хто піде з цією грамотою через Дорогочин, через Мельник, і через Берестя до Луцька торгувати, із Торуня. Я князь Кейстут, не велю їх заимати».

В іншому тексті, опрацьованому М. М. Пецяком, 30 січня 1347 р. Олехно Ромашкович продає частину свого майна Григорію Тункелю:

«Я Олехно Ромашковичъ визнаваю симъ моимъ листомъ самъ на собѣ кождому доброму нинешнимъ и на потомъ будучимъ, хто его оусхочеть видети, або чтучи его слышати. Продалъ есми пану Григорію Тунькелю Патрикеевичу полѣ свое за сем копь грошей широкихъ чесное монеты, личачи оу копу по шестидесят грошей широкихъ, а продалъ есми его милости вечно и непорушно и дѣтемъ его и внучатомъ его и ближнимъ зъ роду его» [24, с. 25].

Переклад цього тексту із староукраїнської на сучасну українську мову звучить таким чином:

«Я Олехно Ромашкович, визнаю сим моїм листом, сам на собі, кожному доброму нинішнім і на потім будучим, хто його схоче бачити, або читаючи його чути. Продав, тепер, пану Григорію Тунькелю Петрикєвичу полі свої за сім копійок грошей широких чистої монети, рахуючи у купі по шістдесят грошей широких; а продав я його милості вічно і непорочно, і дітям його, і внучатам його, і ближнім з роду його».

На думку вченого, в цих текстах поданих староукраїнською і сучасною українською мовами майже немає ніяких відмінностей. При цьому чітко прослідковуються українські риси: іменник – лист; питальний займенник – хто; сполучник – або; тощо.

Іншим указом, князь Вітовт дарує своєму слuzі Іллі В'ячковичу кілька сіл у Володимирському і Луцькому повітах, 20 травня 1407 року, Вільно: «Мло(с)тью бжбю мы кнзю велики витовть чинимъ знаменито и даемъ ведати [!] симъ нашимъ листомъ кождому доброму нинешнимъ и пото(м) будучи(м) хто нань оузритъ или чтучи его вс(л)вшить кому коли будетъ его потребно видевъ есмо знаменитою службу на(м) вѣрную николи не ошешканую нашего вѣрного пана или вачковича...» [25, с. 35].

В перекладі цей текст звучить:

«Милостю божою я князь великий – Вітовт, чином відомий і даю знати! Цим нашим листом кожному доброму, нинішнім і потім будучим, хто нас узрить або чуючи його почує; кому, коли буде його потрібно бачити, цю відому службу, нам вірою, ніколи не порушеною нашого вірного пана Іллі

В'ячковича». В ньому також прослідковуються такі риси української мови: іменник – лист; питальні займенники – хто, кому, коли; прислівник – ніколи; тощо.

Для підтвердження стародавнього походження української мови, наведемо дослідження Г. Савчуком Пересопницького Євангелія XVI ст., яке староукраїнською мовою із староболгарської переклали Григорій з Пересопниці та Василевич з Сянова: «А иже есть прекладана тая то святаа євангеліа изъ языка бльгарскаго на мову рускую, то для вырозумленя люду христіанского посполитого» [26; 27, с. 30].

Вчений звертає увагу на чітке декларування руської (української) мови та її відмінність від болгарської, як самостійної східнослов'янської мови українського народу, тому, власне, й знадобився цей переклад задля «вырозумленя люду христіанского посполитого» [26; 27].

Інший текст XVII ст., який досліджував О. Оглоблин, це дума Івана Мазепи «Всі покою широ прагнуть...» – поетичний твір, написаний Іваном Мазепою найімовірніше в 1688 році. В цій «Думі» гетьман закликав до національної єдності України й утворення незалежного української держави:

*«Всѣ покою шире прагнуть,
А не въ еден гужь тягнуть;
Той направо, той нальво,
А все, браття, тото диво!
Не машь любви, не машь згоды
Отъ Жовтои взявши Воды,
Презъ незгоду всѣ пропали.
Сами себе зоевали.
Ей, братища, пора знати,
Що не всѣмъ намъ пановати,
Не всѣмъ дано всеє знати
И рѣчами керовати!
На корабель поглядімо,
Много людей полѣчимо:
Однакъ стирникъ самъ керуєть,
Всѣ корабель управуєть;
Пчулка бѣдна матку маєть
И оноє послухаєть.
Жалься, Боже, Украины,
Що не купиъ маєть сыны!»* [28]

В цьому дослідженні вчений показує, що мова, яку використовував у XVII ст. український гетьман дуже близька до сучасної української мови, але ми особливо виділяємо ту частину тексту, в якій Іван Мазепа закликає тримати шаблю в руках і відстоювати віру, волю та українську державність:

«Острыхъ шабель добувайте,

*А за вѣру хочь умрѣте,
И вольностей боронѣте!
Нехай вѣчна будеть слава,
Же презь шабли маемь права!» [28].*

З проведеного аналізу публікацій відомих вітчизняних дослідників виникнення і розвитку української мови, можна зробити висновок, що українська мова формувалася у X – XIII ст. Вона поступово звільнилась від церковно-слов'янського затінку і переросла в ділову, літературну мову, про що свідчать тексти XI–XVIII ст. які відображають трансформацію, перетворення мови, її риси та ознаки. Це руйнує погляди російських науковців, що нібито українська мова формувалась в XIV–XV ст., та про спільне походження російської та української мов. Безперечно українська мова – це тисячолітня мова нашого народу, яка іменувалась в давнину руською, а згодом – українською.

1. Ломоносов М. В. Російская граматика. Санкт-Петербург: «При императорской академии наук», 1755. 213 с. **2.** Погодин М. П. Записка о древнем языке русском. (Письмо к И. Срезневскому). *ИАН по Отделению русского языка и словесности*, ч. V, вып. 2, Спб., 1856. С. 70–92. **3.** Соболевський О. І. Как говорили в Киеве в XIV и XV вв., 1883. **4.** Шахматов О. О., Кримський А. Ю. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI–XVIII в.в. – Київ: Друкар, 1922. 182 с. **5.** Історична фонологія української мови: пер. з англ. Ю. Шевельов. Пер.: С. Вакуленко, А. Даниленко. Канад. ін-т укр. студій, Схід. ін-т українознав. ім. Ковальських, Харків. іст.-філол. т-во. Харків: Акта, 2002. XII, 1054 с. **6.** Кримський А. Ю. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася. Твори: У 5 т. К.: Наук. думка. 1973. С. 252–282. **7.** Кримський А. Ю. Древнекиевский говор. *Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук*, 1906. Т. XI. Кн. 3. С. 368–411. **8.** Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: Монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 324 с. **9.** Висоцький С. О. Київська писемна школа X–XII ст. Львів – Київ, Нью-Йорк: М. П. Коць, 1998. 248 с. **10.** Висоцький С. А. Средневековые надписи Софии Киевской (По материалам граффити XI - XVII вв.). Киев: Наукова думка, 1976. 454 с. **11.** Слово о плъку Игоревѣ, Игоря, сына Святъславля, внука Ольгова. URL: http://litopys.org.ua/slovo67/sl01_1.htm (дата звернення: 03. 11. 20). **12.** Висоцька С. О. Письменність. Освіта. URL: <http://litopys.org.ua/istkult/ikult04.htm> (дата звернення: 31.10.2020). **13.** Німчук В. В. Літературні мови Київської Русі. Історія української культури. Том 1. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult/ikult02.htm> (дата звернення: 01.11.2020). **14.** Русанівський В. М. Давньоруська мова: міф чи реальність? *Мовознавство*, 1993. № 2. С. 3–6. **15.** Фаріон І. Д. Місце руської (української) мови в біблійній концепції мовно-комунікативного простору (X–XVII ст.). *Лінгвістика*. 2013. № 2. С. 53–63. **16.** Німчук В. В. Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст. Київ – Житомир: Полісся, 2015. 350 с. **17.** Грицишин Д. Г. «Слово о полку Игоревім». Українська мова: енциклопедія. К: Українська енциклопедія, 2000. **18.** К. Ө. Калайдовичь (під псевдонімом

«Неизвѣстный»). Опытъ Рѣшенія вопроса, предложеннаго въ Обществѣ Любителей Россійской Словесности основанномъ при Императорскомъ Московскомъ университетѣ, о томъ, на какомъ языкѣ писана Пѣснь о полку Игоря: на древнемъ ли Славянскомъ, существовавшемъ въ Россіи до перевода книгъ Священнаго Писанія, или на какомъ нибудь областномъ нарѣччі? Труды Общества любителей Россійской словесности при Императорскомъ московскомъ университетѣ. Часть одинадцатая. Москва: Въ университетской типографіи, 1818. С. 26–27. **19.** Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. – Київ: Наукова думка, 1993. 173 с. **20.** Шкляр Р. М. Про сполучник і частку БО. URL: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine_13-10.pdf (дата звернення: 05.01.20). **21.** Добрилове Євангеліє 1164 року. Львів: Ін-т українознавства, 2012. 803 с. **22.** Словник української мови: 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіада. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 6. 103 с. **23.** Пооученье. URL: <http://litopys.org.ua/lavrlet/lavr12.htm> (дата звернення: 03.11.2020). **24.** Грамоти XIV ст. Пам'ятки української мови. Упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-показчики М. М. Пещак. Київ: Наукова думка, 1974. 219 с. **25.** Пам'ятки української мови XV ст. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; підгот. тексту, вступ. ст., комент. В. М. Русанівського. Київ: Наук. думка, 1965. 162 с. **26.** Інститут державних історичних архівів імені В. І. Вернадського (РНБУВ). Пересопницьке Євангеліє. Ф 1552. оп. 1. 482 арк. **27.** Савчук Г. Дещо про історичні обставини створення Пересопницького Євангелія *Вісник НТШ : інформаційне видання. Світова Рада Наукового товариства ім. Т. Шевченка.* Львів, 2012. № 47. С. 30–32. **28.** Оглоблин О. П. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Редактор Любомир Винар, упорядники Ігор Гирич, Алла Атаманенко. 2-е доповнене видання. Нью-Йорк – Київ – Львів – Париж – Торонто, 2001. 464 с.

Николайчук Ю. ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – Груба Т. Л., д.пед.н., професор кафедри української мови та літератури (Міжнародного економіко – гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука, м. Рівне)

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СТАРШОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.

***Анотація.** Матеріал присвячено аналізу дистанційного навчання української мови у старших класах, схарактеризовано особливості використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання української мови в старших класах в умовах дистанційної освіти, подано окремі аспекти щодо підготовки та проведення уроків української мови в старшій школі в режимі дистан-ційного навчання.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, інформаційно-комунікативні засоби навчання, моніторинг, комп'ютерні технології.*

***Abstract.** The material is devoted to the analysis of distance learning of the Ukrainian language in graduation classes in the conditions of distance learning, the peculiarities of the use of information communicative means of teaching the Ukrainian language in the graduation classes, in the conditions of distance education are characterized. Some aspects of the preparation and conduct of Ukrainian language lessons in graduation classes at the present stage of education reform in Ukraine are presented.*

***Key words:** distance learning, information and communication tools, monitoring, computer technology.*

Постановка проблеми. Динаміка розвитку сучасних загальноосвітніх закладів, реалізація визначених чинними програмами з української мови завдань передбачають використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання української мови, що забезпечуватимуть розвиток інтересу учнів до предмета, привчатимуть продуктивно оперувати новими технологіями в галузі освіти У зв'язку із цим особливого значення набуває використання інформаційних технологій на уроках української мови в старших класах як допоміжний навчальний ресурс, особливо в період карантину.

Актуальність статті. Хоча про дистанційне навчання та використання сучасних технологій на уроках української мови детально представлено в наукових розвідках Г. Даценко, Г. Євсеева, А. Кармановського, до сьогодні питання вивчення української мови в школі в старших класах в умовах пандемії не є достатньо дослідженим. Окремі аспекти навчання української мови в старших

класах та сучасні підходи до використання засобів навчання вже досліджували такі науковців, як О. Андрієць, Т. Груба, Л. Масенко, В. Микитюк, М. Пентилюк, Л. Попова, С. Романовський, І. Хом'як.

Якщо спробувати узагальнити вітчизняні педагогічні праці, в яких розкриваються питання теорії і практики дистанційного навчання, виділимо кілька напрямів здійснених наукових досліджень, а саме: наукове забезпечення дистанційної професійної освіти, проблеми та напрями досліджень цієї галузі (В. Биков, Л. Лещенко, М. Михальченко та ін.); організаційно-педагогічні основи дистанційної освіти за кордоном та в Україні, підходи до реалізації (Н. Корсунська, В. Олійник, П. Таланчук, М. Танась, О. Третяк, В. Шейко, та ін.); місце Інтернет у сучасному суспільстві, психолого-педагогічні аспекти і технології створення дистанційного курсу (В. Кухаренко, Т. Олійник, А. Петренко та ін.); можливості й перспективи дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України та за кордоном (Р. Гуревич, В. Жулькевська, І. Клименко, К. Корсак та ін.).

Метою статті є аналіз використання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів у процесі вивчення української мови в старших класах в період дистанційного навчання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішня соціально-культурна, глобальна ситуація в світі змусила переосмислити освітній процес в Україні та світі. За кілька місяців карантину, освітня система України змушена була перейти на онлайн форму навчання, або комбіновану, що теж включає її в свою основу.

За результатами національного опитування батьків та школярів в 2020 році, близько 70 % батьків та дітей були повністю задоволені шкільною дистанційною освітою. Варто зауважити, що 27 % батьків наголосили, що педагогічний склад шкіл показав себе на високому рівні. Натомість 19, 3 % засвідчили, що їх не влаштовує система дистанційного навчання [1–7]. Звичайно, на формування їхньої думки вплинула низка причин: брак досвіду у роботі в дистанційній формі як зі сторони учнів, батьків – так і педагогів. Неякісний інтернет, або ж взагалі його відсутність, часткова безвідповідальність школярів або нестача творчого підходу та інше.

Важливо наголосити, що вже з 1 вересня 2020 року українські заклади освіти змогли освоїти всі необхідні платформи та створити дистанційну базу, щоб працювати в період посиленого карантину, чи загрози епідеміологічного вибуху. Практикується і «змішана» форма навчання в регіонах, які потрапили до помаранчевої зони і є загроза потрапити до червоної зони поширення карантинного режиму. Комбінована форма навчання в школах, де учні певний період навчаються в школі в звичній формі, а коли мусово переходять на недовготривалий карантин та навчаються на дистанційній основі – формат навчання «змішаного» типу і він теж вимагає певних підходів та навиків.

Сучасний педагогічний процес в умовах дистанційної освіти базується на положеннях Наказу № 466 від 25. 04. 2013 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [1, с. 1] та із змінами, які були внесені згідно з Наказом

Міністерства освіти і науки № 1115 від 08. 09. 2020 [2, с. 1]. Відповідно пункт 4 регламентує необхідність закладам освіти всіх освітніх рівнів забезпечити впровадження дистанційної форми навчання.

Безумовно, комп'ютерні технології впевнено увійшли до арсеналу засобів навчання. Нині зрозуміло, що поліпшити якість, підвищення активність і забезпечити індивідуалізацію навчання у середній школі можна, лише застосовуючи комп'ютерні технології, елементи дистанційної освіти разом із традиційними методами педагогіки. Запровадження технологій дистанційного навчання для всіх видів і форм освітньої діяльності має розширити доступ різних категорій учнів шкіл [5, с. 2].

ЗНО з української мови і літератури є обов'язковим ЗНО і організація дистанційного навчання із цих шкільних предметів – одне із найважливіших завдань в освітньому процесі сьогодення. Викладач української мови має вільно працювати у таких освітніх платформах, як Google Classroom, Zoom, На урок та ін.

Цими платформами створені належні умови для дистанційного навчання в середній та вищій школах для ґрунтовного вивчення української мови. Вчитель може змістовно провести урок, оскільки ці платформи містять як дошку для записів, де вчитель має змогу написати тему, пункти теми, нові терміни з української мови. Вчитель має можливість продемонструвати наочно тематичну презентацію та завдання для учнів, щоб перевірити якість засвоєння матеріалу. Суттєво наголосив Андрій Кармановський на питанні організації дистанційного навчання: «В основному технології дистанційного навчання включають в себе форми, методи, які розроблені і представлені навчально-методичними матеріалами, організацією взаємодії викладача і учнів, атестації і моніторинга (постійного контролю) діяльності всіх учасників процесу навчання, а також використання в навчанні активних методів, які являють собою організаційні форми проведення навчальних занять» [8, с. 4].

Під час підготовки до уроку онлайн в режимі прямої трансляції (вибірної), учень та вчитель мають бути забезпечені відповідним технічними обладнанням (ноутбук, планшет, або комп'ютер з веб-камерою), мати підключення до інтернету. Наступна умова: всі учні повинні в призначений час приступити до роботи. Під час навчального процесу між вчителем та учнівською аудиторією існує безпосередній зв'язок: пряма відео трансляція, демонстрування презентації, обмін документами Microsoft Office; демонстрування робочого столу або активних програмних додатків із комп'ютера вчителя.

Надзвичайно важливо під час вивчення української мови, в дистанційній формі, є проведення дискусій, диспутів, прес конференцій, інтерв'ю тощо. Сучасні технології навіть в умовах дистанційного навчання дають можливість їх проводити та цим самим – підвищувати зацікавленість у навчанні й долають перешкоди, що уповільнюють розвиток здатності до комунікації. Пропонуємо такі теми для розвитку навиків комунікації в старшокласників під час уроку з української мови, або ж під час проведення комбінованих уроків: «Формування лексикологічної

компетентності в процесі навчання української мови», «Їх іменами славиться наш край: Тарас Шевченко та Іван Їжакевич», «Образ міста у творчості Олеса Ульяненка» тощо.

Під час проведення дистанційного уроку з української мови особливо важливо звернути належну увагу як вчителю, так і учням на правильність усного мовлення. Формування в усному мовленні умінь і навичок потрібно супроводжувати серією вправ, за допомогою яких відбувається опитування граматичного ладу мови. Обираючи тему, потрібно звернути увагу на відмінювання іменника та прикметника, творення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників, особливості вживання дієприкметника й дієприслівника, а також на вживання службових частин мови. Це саме той матеріал, який потрібний для побудови висловлювання, оскільки незнання його не можна компенсувати за допомогою словників, навіть найсучасніших.

На сьогодні для організації дистанційного навчання з української мови є чимало електронних ресурсів, які дозволяють вчителям – словесникам якісно підготуватися до уроку – онлайн. Зокрема, варто зацентувати увагу на Офіційному Сайті Олександра Авраменка – доцента Київського університету імені Бориса Грінченка: <http://xn--80aafnzkiim.xn--j1amh/>; <http://ippo.kubg.edu.ua/ ekspres-uroky>. Науковцем розроблені, впорядковані, систематизовані уроки з української мови. Під час підготовки до уроку-онлайн тут представлена базова інформація для проведення уроків. Літератор та мовознавець О. Огієнко зазначав про важливу роль самого вчителя у процесі дистанційного навчання: «Основою методологічної системи дистанційного навчання є створення навчально-інформаційного середовища, що включає в себе все те найкраще, що було нагромаджено інноваційної педагогікою, та підготовки майбутніх вчителів з врахуванням сьогоdnішніх вимог, соціальних перспектив, інформаційних і комунікаційних технологій. Таке середовище надає унікальні можливості отримання знань як самостійно так і під керівництвом викладача, що надають науково-методичну допомогу на всіх етапах самостійної роботи». [9, с. 61]

Доречним для старшокласників при опрацюванні нового матеріалу та повторення вивченого є ресурс <https://webpen.com.ua>. Тут наявні завдання для самоперевірки з української мови. Якщо учнем / ученицею зроблені якісь помилки чи виникли складнощі при виконанні завдань, то даний ресурс містить категорію «Підказка», яка автоматично ознайомлює учня/ученицю із тим матеріалом, з яким виникли труднощі при виконанні. Принципи створенні також і інші ефективні навчальні контенти з української мови: TED-ED lessons, «Книга-мандрівка. Україна», Ukraine WOW та «Українер». Даний ресурси є хороша альтернатива при самостійній підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з української мови. В більшій частині вони створенні для поглиблення учнями знань та систематизації їх і доповнюють дистанційні уроки з вчителем. Завдяки цим розробленим платформам учні мають можливість у зручний час займатися самоосвітою та працювати над рівнем своїх знань із української мови.

Висновки та пропозиції. Отож, дистанційне навчання – це форма навчання, яка є альтернативною в умовах сучасної ситуації в світі. Головне завдання даної форми освітнього процесу – це донести знання учням на базі шкільної програми. Варто зауважити, що на сьогодні створено чимало навчальних платформ та інтернет-ресурсів, які дозволяють учням працювати, як дистанційно з вчителем, так і додатково опрацьовувати навчальний матеріал. Уроки з української мови є одними із найважливіших уроків для старшокласників, оскільки ЗНО з цієї дисципліни є обов’язкове. Під час дистанційного навчання вчителям української мови мають можливість самостійно продумувати форму проведення, тип уроку. Головне завдання вчителя – це підтримка інтересу учнів до навчання гуманітарних дисциплін. Часто під час підготовки до дистанційного уроку-учні самі рекомендують вчителю ідеї щодо проведення виду уроку, який буде сприйматися цікавіше. Наприклад, коли вивчаєм творчість Т. Г. Шевченка під час проведення інтегрованого уроку української мови і літератури за темою «Сторінки життя великого Кобзаря» доречно провести онлайн прес конференцію, де учні можуть підготувати доповіді, а основні цікаві моменти обговорити між собою, продемонструвати презентації про життя та творчості Кобзаря. Варто зауважити, що дистанційне проведення уроків із української мови розвиває усне мовлення, його грамотність та комунікативність у учнів. Вчителем має бути продумані вправи на формування в усному мовленні навичок правильності вимови, говоріння. Безумовно, підготовка до ЗНО є важкий та тривалий процес, як для старшокласників, так і для вчителя, а в умовах дистанційного навчання – це відповідальний процес, який вимагає взаємної співпраці вчителя та учнів. Сподіваємося, що будуть розроблені і інші платформи для навчання з української мови, які зможуть ще якісніше пришвидшити процес навчання та підготовки учнів до ЗНО, а вже звичні навчальні платформи удосконаляться і працювати в них буде ще якісніше та оперативніше. На сьогодні – це є одне із самих основних завдань МОН України на перспективу.

1. Наказ Міністра освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 р. За № 703/23235. **2.** Наказ МОН від 08.09.2020 №1115 «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти». **3.** Биков В. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. За ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, Н. Ничкало. Київ, 2003. №4. 501 с. **4.** Груба Т. Теорія і практика формування мовної особистості учнів старшої школи на уроках української мови (профільний рівень): монографія. Київ: Інтерсервіс, 2018. 336 с. **5.** Гуревич Р. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах. За ред. С. Гончаренка. Київ: Вища школа, 1998. 229 с. **6.** Євсеев Г. Реалізація державної мовної політики в Україні в контексті української національної ідеї. *Вісник Придніпровської державної академії*, 2011. С. 22–29. **7.** Жулкевська В. Використання інформаційних технологій навчання нового покоління у практиці викладання іноземних мов. *Науковий вісник Закарпатського художнього інституту*. 2010. № 1. С. 247–253. **8.**

Кармановський А. Формування готовності студентів до навчання в умовах дистанційного навчання. Автореферат. Сочі, 2011. 35 с. **9.** Огієнко О. Дистанційна педагогічна освіта. К., 2012. 63 с. **10.** Корсак К. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: Моногр.; Ін-т вищ. освіти АПН України. К.: Вид-во НДПУ імені М. Гоголя; Ніжин, 2004. 221 с. **11.** Корсунська Н. Технології дистанційного навчання. *Збірник наукових праць Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Частина І. Вінниця: ВДПУ, 2002. С 45–50. **12.** Кухаренко В. Педагогічна підготовка навчального інженера. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2019. Вип. спецвип. С. 161–174. **13.** Лавренко В. Інноваційний і традиційний підходи у викладанні лінгвістичних дисциплін. *Дивослово.* № 2 (755), 2020. С. 2 – 5. **14.** Масенко Л. Мовна ситуація України з погляду соціолінгвістів. *Дивослово.* № 10 (763), 2020. С. 24 – 28. **15.** Микитюк В. Інтеграція в навчання, а не знищення української літератури. *Дивослово.* № 6 (759), 2020. С. 16–21. **16.** Михальченко М., Губерський Л., Андрущенко В. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія. К.: Генеза, 2006. 389 с. **17.** Клименко І. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2012. Вип. 8. С. 84–90. **18.** Олійник В. Відкрита освіта й освітні зміни. Дистанційна освіта у світі на сучасному етапі. *Управління освітою. Часопис для керівників освітньої галузі.* 2011, серпень. № 16 (268). С. 4–6. **19.** Олійник Т. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для оцінювання рівня навчальних досягнень студентів ВНЗ. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2014. Т. 42, Вип. 4. С. 85–93. **20.** Пентилук М., Карманов С., Горошкіна О. Практикум з методики навчання української мови. К.: Ленвіт, 2003. 302 с. **21.** Петренко А. Обучение иностранных учащихся русскому языку и литературе в виртуальной образовательной среде. ПГУ., 2019. 211 с. **22.** Романов С. Принагідні зауваги до стандартизованих стандартів. *Дивослово.* № 6 (759), 2020. С. 23–24. **23.** Таланчук П., Кольченко Н., Нікупіна Г. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтеграційному освітньому середовищі: навч.-метод. посіб. К., 2004. 238 с. **24.** Танась М. Диструкційне навчання: рекомендовані бібліографічні покажчики (2000 – 2011 рр). Упоряд.: Боровенська К. О., Українцева О. А.: Наукова бібліотека ДонДТУ, Довідково-бібліографічний відділ. Алчевськ: ДонДТУ; 2011. 19 с. **25.** Третяк О. Застосування інноваційних педагогічних технологій. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі. К.: «Педагогічна думка», 2011. 402 с. **26.** Хом'як І. Атрибутивна функція мови. *Дивослово.* № 9 (762), 2020. С. 41–46. **27.** Шейко В. Формування основ та культури доби цивілізаційної глобалізації (др. пол. ХІХ – поч. ХХІ ст): монографія. К., 2004. 431 с. **28.** Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні (березень - квітень 2020). URL: <http://prosvitcenter.org/doslidzhennia-dystancinoi-osvity-2020>. **29.** <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navclialni-programi>. **30.** <http://xn-80aafnzkiym.xn--j1amh/>. **31.** <http://ippo.kubg.edu.ua/ekspresuroky>. **32.** <https://webpen.com.ua>.

УДК 378:316.77

Пом'яновська Я. О. ст. магістратури історико-філологічного факультету; науковий керівник - Груба Т. Л., д.пед.н., доцент, професор кафедри української мови та літератури (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука, м. Рівне).

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** У статті досліджено формування та розвиток медіаосвіти у студентів-філологів української мови, передовий та педагогічний досвід з упровадженням інформаційно-комунікативних умінь в навчальних закладах України. Визначено ефективні медіаосвітні напрямки в підготовці філолога та окреслено основні прийоми підвищення медіакомпетентності ц студентів ВНЗ.*

***Ключові слова:** інформаційно-комунікативні навички, медіаосвіта, медіакомпетентність, студенти-філологи, освітній процес у ВНЗ.*

***Abstract:** The article examines the formation and development of media education in students of philology of the Ukrainian language, advanced and pedagogical experience with the introduction of information and communication skills in educational institutions of Ukraine. The effective media educational directions in the training of a philologist are determined and the main methods of increasing media competence in students of higher educational institutions are outlined.*

***Key words:** information and communication skills, media education, media competence, students of philology, educational process in higher education.*

У **нинішню епоху** інформаційно-комунікаційні технології стають способом життя людей незалежно від віку, країни проживання, місця перебування та освіти. ІКТ допомагають у вирішенні важливих проблем для досягнення більш високих результатів у навчанні, у професійній кар'єрі, в соціальних відносинах, вони охоплюють мультимедійні засоби, за допомогою яких можна знаходити, отримувати, зберігати, обробляти або передавати інформацію в електронному вигляді за допомогою мережі Інтернет. До них належать персональні комп'ютери, цифрове телебачення, електронна дошка, роботи тощо. Безсумнівно, вони стають необхідністю в навчанні й підготовці фахівців різних напрямів освіти. Основною умовою успішного застосування ІКТ студентами є формування їх медіаграмотності на різних рівнях здобуття освіти.

В Україні медіаосвіта почала системно розвиватися в останні роки. У 2010 р. Національна академія педагогічних наук схвалює Концепцію впровадження

медіаосвіти, яка пройшла до того громадське обговорення, її проект було опубліковано в освітянських газетах. У 2011 р. Розпочато всеукраїнський експеримент, у якому потрібно визначити найкращу для наших умов модель масової медіаосвіти (Наказ МОН молодьспорту № 886 від 27 липня 2011 р.). Ми не можемо просто запозичити перевірені моделі інших країн. Адже, по-перше, вони вже застарілі – світ медіа змінився за останні півдесятка років (з приходом соціальних мереж) і в усіх країнах моделі переглядаються. По-друге, в інших країнах батьки сьогоднішніх дітей вже вивчали в школі медіаосвіту, тому кращий сімейний медіаімунітет виконує багато функцій підготовки дитини до ефективної взаємодії з медіа. По- третє, медіаосвіта має стати частиною української системи освіти, пряме перенесення підходів, що працюють в інших системах може виявитись не адекватним. Тому потрібен період експериментальної перевірки ефективності нашої вітчизняної моделі медіаосвіти.

Проблемою на сьогодні залишається дискусійне питання- визначення змісту медіаосвіти. Як педагогічна технологія, медіаосвіта втілює на практиці принципи гуманізації освіти. Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми засвідчує, що медіапедагоги активно розробляють і впроваджують у навчальний процес різні моделі, більшість з яких зорієнтовані на формування медіакультури, медіакомпетентності; отримання професійних знань та вмінь; розвиток психологічних, професійних і творчих складових особистості.

Мета цієї статті – визначити різноманітні підходи щодо змістового наповнення медіаосвіти у вищих навчальних закладах. Відповідно до мети, ставляться такі завдання: з'ясувати основні медіаосвітні напрями, специфіку різноманітних медіаосвітніх моделей, запропонованих вітчизняними й зарубіжними педагогами, сформувані етапи медіаосвіти майбутнього вчителя-філолога.

Аналіз останніх досліджень показав, що провідні тенденції розвитку світового освітнього простору відображаються в оновленні вищої педагогічної освіти, ставлять актуальні завдання підготовки нової генерації викладачів у системі неперервної освіти та підвищення професійного, освітнього й загальнокультурного рівня на основі компетентнісного, особистісно зорієнтованого та гуманістичного підходів [1]. Це потребує радикальних змін у системі підготовки кадрів завдяки розширеному використанню новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації інтелектуально-духовного потенціалу майбутніх педагогів. Дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних експертів та практиків свідчать про значні переваги використання ІКТ у вивченні української мови. Прогресивні зміни в розвитку інформаційно-комунікаційних технологій протягом останніх років дають можливість викладачам і студентам технологічно легко їх застосовувати при сформованій інформаційно-комунікаційній компетентності.

У працях дослідників Л. Баженової, О. Баранова, Є. Бондаренка, Л. Зазнобіної, І. Левишиної, О. Співаковського, А. Спічкіна, К. Тихомирової, Ю. Усова, І. Фатєєвої, О. Федорова порушуються окремі проблеми сучасної медіаосвіти. Процес упровадження її в професійну підготовку майбутнього вчителя- філолога постає предметом дослідження у працях О. Зубова, К. Овсянникової, О. Семенов, Н. Рижих, Н. Чичеріної.

На практиці в сучасній вищій школі сформовано три напрями впровадження медіаосвіти, а саме: інтеграція медіаосвітніх компонентів у зміст курсів професійної підготовки майбутнього вчителя, введення окремого навчального курсу медіаосвіти й медіаграмотності в систему підготовки майбутніх філологів, організація позанавчальної діяльності студентів, що більшою мірою має на меті зацікавити студента долучитися до медіаосвітньої практики. На протигагу традиційним освітнім технологіям, як зазначає Р. Гришкова, мета медіаосвіти полягає не в тому, щоб надати індивіду певну суму знань, які швидко стають застарілими і втрачають актуальність в умовах постіндустріального суспільства, а в тому, щоб навчити «здобувати та оновлювати свої знання впродовж життя, користуватися новітніми технологіями, організувати процес самоосвіти» [2, с. 66].

О. Семенов [2] дослідила умови використання медіа технологій у навчальному процесі в майбутніх вчителів рідної мови в Європі та США. Аналіз їх застосування у навчальних закладах України був проведений Ю. Казаковим [3]. Дослідник визначив низку суперечностей, які мають бути врахованими, під час освітньої підготовки майбутнього вчителя. Серед них найсуттєвішими є стрімке поширення медіапродукції та відсутність навичок критичного сприйняття медіа молоддю; зростаючі суспільні потреби у кваліфікованих фахівцях з медіаосвіти і відсутність методичних розробок використання медіаосвітніх технологій у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів.

Однією з найбільших проблем сучасного студентства є споживацьке використання Інтернет-ресурсів, що засвідчує низький рівень медіакультури майбутнього фахівця. Бездумне, пасивне сприйняття інформації призводить до спотворених уявлень про систему знань, якими має володіти майбутній словесник. Нерідко плагіат студентських рефератів і курсових робіт призводить до ворожого ставлення педагога до медіа, зокрема до Інтернет-ресурсів. Однак, зауважимо, саме від викладача залежатиме ставлення студентів до медіаресурсів. Медіаосвіта розглядається як процес розвитку особистості за допомогою й на матеріалі засобів масової комунікації з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, практичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу й оцінки медіатекстів, навчання різних форм самовираження з допомогою медіатехніки .

Для реалізації такого підходу необхідно, щоб викладач на власному прикладі під час проведення лекційних, практичних, лабораторних занять

демонстрував можливості практичного використання медіаресурсів: умів обробляти текстову, цифрову, графічну та звукову інформацію для підготовки дидактичних матеріалів (варіанти завдань, таблиці, креслення, схеми, малюнки) для роботи з ними на занятті; створювати слайди з інформацією для засвоєння студентами на занятті, використовуючи редактор презентації MS PowerPoint і демонструвати презентації під час лекції у ВНЗ; використовувати наявні готові програмні продукти з дисципліни, яку викладає; здійснювати пошук необхідної інформації в Інтернеті в процесі підготовки до заняття й залучати до цього студентів, організувати роботу з пошуку необхідної інформації в Інтернеті; самостійно розробляти тести або використовувати готові програми-оболонки, проводити комп'ютерне тестування. Д. Гонтар наголошує на тому, що творчий рівень інтерактивної взаємодії з медіа визначається змістом і рівнем інтелектуального розвитку студента [4]. А це означає, що в основі взаємодії з медіаресурсами повинна бути система власних знань майбутнього педагога.

Медіакомпетентність позначена в Національному освітньому стандарті вищої професійної освіти як результат освіти майбутніх професіоналів [5]. Варто зазначити, що увагу потрібно зосереджувати не тільки на технічному аспекті використання студентами медіа, а й тих компетенціях, які сприяють здатності до формулювання аргументованих висновків; володіння культурою мислення, здатність до сприйняття, аналізу, узагальнення інформації тощо.

Таким чином, у межах медіаосвіти, основне завдання якої полягає у підготовці нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різної інформації, навчити людину розуміти її, усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, опанувати способи спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів і сучасних інформаційних технологій, реалізується медіаграмотність як здатність адекватно взаємодіяти з потоками медіаінформації в глобальному інформаційному просторі: здійснювати пошук, аналізувати, критично оцінювати медіатексти; а також проявляється медіакомпетентність студентів як результат їхніх особистісних надбань у процесі формального та неформального навчання.

У позааудиторній роботі студентів домінує елемент самореалізації. Вона дає змогу гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної культури майбутнього педагога, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. Позааудиторна робота має бути зорієнтованою на особистість студента. Медіапедагогіка визначає такі види діяльності студента в позааудиторний час: імітаційні, театралізовано-ситуативні творчі завдання на матеріалі різних засобів масової комунікації, телекомунікації, що особливо сприяє розвитку креативних умінь майбутніх учителів, а також створення власних медіатекстів як результат проектної роботи, проблемний

аналіз змісту медіатекстів, моделювання педагогічних ситуацій, рольових ігор на медіаматеріалі. Найближчими, на нашу думку, для студентів філологічних спеціальностей, будуть такі творчі завдання, як аналіз змісту медіатексту в ігровій формі. Зокрема це може бути подано у вигляді імітованого процесу обговорення екранізації відомого літературного твору. В обговоренні можуть брати участь групи кінокритиків, істориків літератури, літературних критиків, акторів, режисерів, глядачів.

Під час визначення виховного потенціалу мультиплікаційного фільму, художньої стрічки завдання можна змінити, запропонувавши визначити, що з цього фільму/ мультфільму візьмуть для себе учні різних вікових категорій, що побачать тут дорослі, а що насправді хотів донести через свій фільм до аудиторії сам режисер. Такий підхід формує критичне ставлення по побаченого, формує культуру споживання медіапродуктів, а відтак – робить невразливим глядача до низькопробної медіа продукції.

Отже, у процесі реалізації цілей і завдань підготовки викладачів української мови в університетах України медіа грамотність виступає важливим інструментом оптимізації навчального процесу та формування інформаційно-комунікаційної компетентності випускників університетів за допомогою інноваційних методів навчання із застосуванням комп'ютерних засобів. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності філологів у процесі їх навчання у ВНЗ є невід'ємною складовою якісної професійної підготовки майбутніх фахівців і заслуговує на увагу й подальше вивчення.

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблеми формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко. – К. : Знання України, 2011. – 1099 с.

2. Семенов Е.Н. Медиаобразование теория о учителя в высшей филологической школе : Теория зарубежья и Украины / Е.Н. Семенов // Вектор науки. – 2013. – № 1 (12). – С. 239–242.

3. Казаков Ю.М. Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю.М. Казаков. – Луганськ, 2007. – 21 с.

4. Гонтар Д.А. Мультимедійні ресурси – джерело для підвищення ефективності педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / Д.А. Гонтар // Відкрита кафедра : електронне науково-методичне видання. – Режим доступу : <http://journal.osvita-dnepr.com/publikatsiji/7-mediaosvita-yak-napryamok-vipered-zhayuchoji-osviti>.

5. Затверджені стандарти вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf>

РОЗДІЛ 4

ЗДОРОВ'Я, ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

УДК 616.831: 613.6.01

Бірець О. М., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРОФІЛАКТИКА ПЕРВИННИХ ІНСУЛЬТІВ

***Анотація.** У статті досліджено важливість проведення профілактичних заходів для запобігання виникнення інсультів. Запропоновані заходи первинної профілактики, яких потрібно дотримуватися для уникнення захворювання на інсульт: відмова від шкідливих звичок, контроль артеріального тиску і ваги тіла, підвищення рівня рухової активності. Обґрунтовано доцільність проведення освітньої роботи серед населення з метою зменшення кількості хворих на інсульт. Вказано на взаємозв'язок між захворюваннями на COVID-19 та виникненням інсульту.*

***Ключові слова:** інсульт, профілактичні заходи, COVID-19.*

***Abstract.** The article points out the importance of preventive measures to prevent strokes. The measures of primary prevention which need to be followed for avoidance of a disease of a stroke are offered: refusal of bad habits, control of arterial pressure and body weight, increase of level of motor activity. The expediency of conducting educational work among the population in order to reduce the number of stroke patients is substantiated. The interrelation between diseases on COVID-19 and occurrence of a stroke is specified.*

***Key words:** stroke, preventive measures, COVID-19.*

За офіційною статистикою, в Україні цереброваскулярні захворювання є другою причиною смертності після інфаркту міокарду, що складає близько 14 % усіх померлих. Понад третини з них припадає на людей працездатного віку. Упродовж перших 30 днів помирають 30–40 % хворих на інсульт і до 50 % – протягом року від початку захворювання; 20–40 % хворих, що вижили, стають залежними від сторонньої допомоги і лише близько 10 % повертаються до повноцінного життя [1]. В Україні рівень захворюваності та смертності від інсульту суттєво вищий порівняно з країнами європейського союзу. Це пов'язано, передусім, з дуже низьким рівнем обізнаності населення щодо причин, симптомів, зокрема, перших ознак та наслідків інсульту, Чим швидше

та ефективніше буде надана медична допомога людині з інсультом, тим швидше повернеться вона до повноцінного життя [2]. 80 % інсультів можна було б попередити, якщо б вчасно була проведена діагностика і вжиті профілактичні заходи.

Ще одним із небезпечних моментів є взаємозв'язок між захворюваннями на COVID-19 та виникненням інсультів. Вчені виявили, що одним із перших проявів зараження новою коронавірусною інфекцією, яка протікає без симптомів, може бути інсульт [3]. Одним із ускладнень коронавірусу – є утворення тромбів. У хворих на COVID-19 середньої і важкої форми ризик утворення тромбів в легенях і головному мозку значно вищий, тому вони більш схильні до інсультів. Тромб закупорює кровоносну судину, припиняє живлення ділянки головного мозку і може привести до виникнення ішемічного інсульту.

Первинна профілактика інсультів повинна включати проведення превентивного лікування, що дозволяє знизити захворюваність на інсульт більш ніж на 50 %. І як свідчить статистика при цьому економічні витрати на проведення первинної профілактики інсульту значно менші, ніж суми витрачені на лікування і медико-соціальну реабілітацію, які перенесли інсульт, а також пенсійного забезпечення по інвалідності [4].

Первинна профілактика інсультів полягає у проведенні пропаганди здорового способу життя і залежить від рівня свідомості самого пацієнта, а саме відмова від тютюнопаління, обмеження споживання алкогольних напоїв, підвищення рівня рухової активності. Крім цього невід'ємними є заходи на урядовому і суспільному рівні: зменшення забруднення повітря і поліпшення соціально-економічного стану і підвищення освітнього рівня [5].

Мета статті полягає у висвітленні змісту профілактичних заходів щодо виникнення інсультів у дорослого населення.

Слід зазначити, що багато наукових досліджень проведено з причин виникнення, фізичної реабілітації при захворюваннях на інсульт. Існують практичні рекомендації, до яких варто прислухатися і виконувати з метою запобігання цієї хвороби. У науковій літературі недостатньо проведено обґрунтованих досліджень, які б вказували на попередню діагностику і проведення відповідної профілактики гострих порушень мозкового кровообігу. Вивчивши статистику захворювання на інсульт можна зазначити, що для людей, які проживають в Європейських країнах вони припадають на більш старший вік у порівнянні з Україною, де хворіють молоді працездатні люди на інсульт [5].

Метою первинної профілактики є зниження ризику розвитку інсульту серед здорового населення, яка полягає у контролі судинних факторів ризику, ваги тіла, вимірюванні артеріального тиску, глюкози в крові, відмова від шкідливих звичок, залученні до систематичних занять фізичною культурою.

Контроль судинних факторів ризику. Необхідно регулярно консулювати рівень артеріального тиску. Зниження артеріального тиску рекомендується досягати шляхом зміни способу життя і призначення індивідуальної фармакотерапії з метою досягнення цільового значення 120/80 мм. рт. ст. Для осіб з пороговою артеріальною гіпертензією (120–139/80–90 мм. рт. ст.), застійною серцевою недостатністю, інфарктом міокарду, діабетом або хронічною нирковою недостатністю показано призначення антигіпертензивної терапії.

Необхідно регулярно контролювати рівень глюкози крові. Корекцію рівня глюкози крові рекомендовано здійснювати зміною способу життя і призначенням індивідуальної фармакотерапії. Пацієнтам з цукровим діабетом потрібно інтенсивно знижувати артеріальний тиск з метою досягнення цільових значень нижче 130/80 мм. рт. ст. По можливості призначаються спеціальні препарати.

Необхідно регулярно контролювати рівень холестерину крові. Корекцію рівня холестерину крові (нині границі 150 мг/дл; 3,9 ммоль/л) рекомендується здійснювати зі зміною способу життя і призначення статинів. Рекомендується відмова від куріння, від зловживання алкоголем. Рекомендується регулярна фізична активність, дотримання дієти з обмеженим вживанням поваренної солі й насичених жирів, збагаченою клітковиною фруктами й овочами.

Особам, які мають підвищений індекс маси тіла, рекомендується підтримувати дієти для зниження ваги. Не рекомендується додаткове вживання вітамінів з антиоксидантними властивостями та призначення гормональної замісної терапії в якості первинної профілактики інсульту.

Здоровий спосіб життя, який полягає у відмові від куріння, низькому або нормальному індексі маси тіла, помірному вживанню алкоголю, регулярних фізичних вправах і збалансованій дієти, асоційований зі зниженням ризику розвитку ішемічного інсульту.

Високий артеріальний тиск. Високий (>120/80 мм.рт.ст.) артеріальний тиск (АТ) безпосередньо має зв'язок зі смертністю від серцево-судинних захворювань і загальною летальністю без доказів якої-будь порогової величини. Зниження АТ суттєво знижує ризик розвитку інсульту і серцевих захворювань в залежності від ступеня пониження. Рівень АТ повинен бути знижений до 140/85 мм. рт. ст. або навіть нижче. Антигіпертензивна терапія повинна бути більш агресивнішою для пацієнтів з цукровим діабетом [5].

Цукровий діабет. Поки що не встановлено доказів того, що забезпечення контролю рівня глюкози крові приводить до зниження ризику інсульту. Артеріальний тиск у пацієнтів з цукровим діабетом потрібно підтримувати нижче чим 130/80 мм. рт. ст. Терапія статинами знижує ризик розвитку серозних серцево-судинних захворювань, зокрема, й інсульт [6].

Гіперліпідемія. За даними аналізу досліджень статинів (95 000 пацієнтів) ризик розвитку інсульту при їх призначенні був знижений з 3,4 % до 2,7 %. В основному це було обумовлено зниженням ризику нефатальних інсультів з

2,7 % до 2,1 %. Оглядний аналіз включав результати Heart Protection Study, яке оцінювало результати ефективності статинів при вторинній профілактиці. Відсутні дані, які б стверджували, що застосування статинів у пацієнтів з рівнем ліпопротеїдів низької щільності нижче 150 мг/дл (3,9 ммоль/л) дозволяють попередити інсульт [5].

Паління. Обсерваційні дослідження показали, що паління є незалежним фактором ризику розвитку ішемічного інсульту у чоловіків і жінок. Паління подружжя може бути асоційовано з збільшенням ризику інсульту. Мета-аналіз досліджень показав, що паління подвоює ризик ішемічного інсульту. У осіб, які кинули палити, ризик знижується до 50 %. Заборона паління на робочих місцях реалізує користь для здоров'я й економічні вигоди [5].

Вживання алкоголю. Зловживання алкоголю (>60 г в день) збільшує ризик розвитку ішемічного і геморагічного інсульту. Але, вживання у невеликих кількостях (<12-24 г на день) асоціюється зі зниженням ризику обох типів інсульту. Вживання червоного вина, у порівнянні з іншими алкогольними напоями, асоціюється з меншим ризиком інсульту. Зловживання алкоголю підвищує ризик інсульту в наслідок підвищення рівня АТ [5].

Фізична активність. Мета-аналіз когортних досліджень випадок-контроль показав, що у фізично активних осіб ризик інсульту або летальних випадків нижче, чим у осіб з низькою фізичною активністю. Також у людей з помірною фізичною активністю ризик інсульту нижче, чим у фізично неактивних осіб. Така асоціація пов'язана сприятливим впливом фізичної активності на масу тіла, АТ, рівень холестерину сироватки крові і толерантність до глюкози. Фізична активність у вільний від роботи час від 2 до 5 годин на тиждень була незалежно асоційована з більш легким ступенем важкості інсульту при встановленні діагнозу і швидким одужанням [5].

Дієта. В обсерваційних дослідженнях було виявлено, що вживання фруктів, овочів і риби, асоційовано зі зниженням ризику розвитку інсульту. Ризик ішемічного інсульту був нижче у осіб, які вживали в їжу рибу, по крайній мірі, один раз в місяць. Вживання в їжу цільних злаків була асоційована зі зниженням серцево-судинних захворювань, але не інсультів. Вживання кальцію в складі молочних продуктів було асоційовано зі зниженням смертності від інсульту в Японській популяції. Але в наступних дослідженнях не було виявлено взаємозв'язку між вживанням жирів або холестерину і ризиком інсульту у чоловіків. В рандомізованому контрольованому дослідженні серед жінок не відмічалось частоти розвитку коронарних випадків та інсульту, не дивлячись на збільшення в раціоні харчування частини фруктів, овочем і злаків і зменшення на 8,2 % вживаних в їжу жирів [5].

Маса тіла. Підвищений індекс маси тіла (≥ 25) пов'язаний зі збільшенням ризику інсульту у чоловіків і у жінок, у зв'язку зі збільшенням частоти артеріальної гіпертензії і цукрового діабету. Абдомінальне ожиріння є ризиком інсульту у чоловіків, але не у жінок. Хоча зменшення маси тіла

приводить до зниження артеріального тиску, але не сприяє зменшенню ризику інсульту.

Вітаміни. Недостатність вітаміну Д впливає на збільшення ризику інсульту, але додатковий прийом кальцію і вітаміну Д не знижує цей ризик, також як і прийом токоферолу і бетакаротину. Мета-аналіз досліджень, який оцінював ефективність додаткового прийому вітаміну Е, виявив, що його призначення у високих дозах може викликати летальність (≥ 400 МЕ/сут) [5].

Спеціальна комплексна програма дозволяє за короткий термін визначити ймовірність розвитку інсульту і підібрати персональний план профілактики, що дозволить попередити інсульт. Така програма включає консультацію офтальмолога та огляд очного дна, добовий моніторинг артеріального тиску, електрокардіографію, загальний аналіз крові, біохімічний аналіз крові, коагулограму і визначення тромбоцитів [4].

Консультація офтальмолога та огляд очного дна дозволить визначити гіпертонічну ангіопатію сітківки, одного із достовірних ознак зміни судин головного мозку під дією підвищеного тиску. Таке дослідження має особливе значення для спеціалістів у випадку, коли пацієнт не відмічає у себе епізодів підвищення тиску і не веде щоденник артеріального тиску.

Добовий моніторинг артеріального тиску дозволяє зареєструвати епізоди підйомів тиску, які не вдається зафіксувати на прийомі у лікаря, а також оптимально підібрати дозування і розклад прийому гіпотензивних препаратів. Електрокардіографія дозволяє визначити фактори ризику, які пов'язані з роботою серця.

Загальний аналіз крові дозволяє визначити кількість формених елементів крові, які підвищують ризик тромбоутворення. За допомогою біохімічного аналізу крові визначається рівень глюкози і холестерину в крові.

Коагулограма і визначення агрегації тромбоцитів з врахуванням індивідуальної чутливості до препаратів дає можливість оцінити функцію системи згортання крові і підібрати лікувальну терапію.

Існують онлайн інструменти, які допоможуть визначити самостійно ризик інсульту. Це можна зробити за допомогою спеціальних калькуляторів, таких як Stroke Riskometer або QStroke. Stroke Riskometer можна безкоштовно завантажити на Apple Store [7], або Google play [8]. QStroke доступний безкоштовно англійською [9]. А також можна визначити за допомогою калькулятора ASCVD Risk Estimator Plus [10].

Таким чином, вважаємо, що потрібно проводити освітню роз'яснювальну профілактичну роботу серед населення з метою запобігання виникнення інсультів. Для людей, які мають більш виразні симптоми передінсультного стану необхідно провести більш ретельне лабораторне медичне обстеження, змінити відношення до власного здоров'я, відмовитися від шкідливих звичок, переглянути режим дня, харчування і виконувати систематично фізичні вправи для покращення фізичного стану. Для осіб, які захворіли на COVID-19

і знаходяться в зоні ризику захворювань на інсульт необхідно слідкувати за артеріальним тиском; вживати продукти харчування, вітаміни, які б уповільнювали процеси тромбоутворення і розріджували кров.

1. 29 жовтня – Всесвітній день боротьби з інсультом. URL: <https://phc.org.ua/news/29-zhovtnya-vsesvitniy-den-borotbi-z-insultom> (дата звернення: 10.10.2020). **2.** У 2020 році лікування гострого мозкового інсульту є пріоритетом в програмі медичних програм. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-2020-roci-likuvannya-gostrogo-mozkovogo-insultu-ye-prioritetom-v-programi-medichnih-garantij> (дата звернення: 10.10.2020). **3.** Алимов Т. Інсульт назван возможным первым проявлением коронавируса. URL: <https://rg.ru/2020/09/17/pervoe-proiavlenie-koronavirusa.html> (дата звернення: 10.10.2020). **4.** Профилактика инсульта и хронических сосудистых заболеваний мозга у больных с артериальной гипертензией. URL: <https://www.neurology.ru/nauchno-populyarnye-stati/profilaktika-insulta-i-hronicheskikh-sosudistykh-zabolevaniy-mozga-u-bolnyh> (дата звернення: 10.10.2020). **5.** План дій боротьби з інсультом в Європі на 2018-2030 роки. Настанова. **6.** Як оцінити ризик інсульту і що зробити, щоб його уникнути. URL: <https://moz.gov.ua/article/health/jak-ociniti-rizik-insultu-i-scho-zrobiti-schob-jogo-uniknuti> (дата звернення: 10.10.2020). **7.** Apple Store. URL: <https://apple.co/2A4Xm58>. **8.** Google play. URL: <https://bit.ly/2PLPiuT>. **9.** QStroke. URL: <https://qstroke.org/>. **10.** ASCVD Risk Estimator Plus. URL: <https://bit.ly>

Воробей І. В., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури та спорту; науковий керівник – Петрук І. Д., доцент, лікар спортивної медицини (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МАСАЖУ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ В ПОЄДНАННІ З ІНШИМИ ЗАСОБАМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ

***Анотація.** У статті висвітлено значення та історію масажу, його вплив на організм людини, основні прийоми, види та техніка масажу, особливості поєднання масажу з немедикаментозними методами лікування: фізпроцедури, лікувальна фізична культура, музикотерапія, ароматерапія.*

***Ключові слова:** реабілітація, масаж, засоби фізичної реабілітації, організм людини.*

***Abstract.** The articles cover the history of massage, its effect on the human body, basic techniques, types and techniques of massage, features of combining weight with non-drug treatments: physical therapy, physical therapy, music therapy, aromatherapy.*

***Key words:** rehabilitation, massage, means of physical rehabilitation, human body.*

Реабілітація – це функціональне і соціально-трудове відновлення хворих та інвалідів, яке здійснюється проведенням комплексних медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних, державних, суспільних та інших заходів, за допомогою яких можна повернути пацієнта до звичайного життя і праці, відповідно до їх стану [1].

Фізична реабілітація займає чільне місце у суспільстві і використовується у соціальній та професійній реабілітації в якості лікувального і профілактичного засобів з метою комплексного відновлення фізичного здоров'я та працездатності хворих і інвалідів. Тож, одним із засобів фізичної реабілітації є масаж [1]. Масаж – це хороший спосіб для релаксації та оздоровлення організму в цілому.

Масаж – один із способів оздоровлення організму, відомий ще з давніх часів. Масаж для лікування почали використовувати в Китаї ще за 2000 років до Різдва Христового, в Індії за 700 років. Римляни застосовували масаж після боїв для знищення синців і пухлин на тілі. У Греції вже за часів Гіппократа масаж розглядали, як засіб, який добре допомагає при багатьох хворобах [2].

Гіппократ описав масаж в одному зі своїх медичних творів, де говорить, що тертя може викликати напругу тканин, або їх розслаблення: «Сухе і сильне розтирання», – говорить Гіппократ, – «посилює напругу тканин, розтирання ж, вироблене ніжно і м'яко, розслаблює їх». Учні Гіппократа підтверджують те, що масаж служить тимчасовим засобом для знищення напруження в тілі

людини. У перші століття християнства масаж був забутий, його розглядали, як залишок язичництва. Тільки 300 років тому почали з'являтися наукові роботи написані лікарями про користь масажу, в яких вказувалися його цілющі властивості при хворобах суглобів, при паралічі. Перший, хто зайнявся серйозним вивченням впливу масажу на тіло і дух людини, був шведський лікар Петро-Генріх Лінг [2].

Засновником сучасного, так званого класичного масажу, вважають І. З. Заблудовського, який в 1882 році захистив дисертацію, присвячену вивченню впливу масажу на організм людини. Його дослідження продовжили А. А. Бірюков, В. С. Васильєва, О. Ф. Вербов, В. І. Дубровський, С. М. Залесова, М. І. Гоффе, В. М. Мошков, І. М. Саркізов-Серазіні, А. В. Сироткіна, А. Є. Щербак та ін. [3]. В Україні велику роль в обґрунтуванні та утвердженні масажу відіграли Ю. О. Ісаєв, В. К. Крамаренко, Є. Л. Мачерет, В. П. Преварський, О. Є. Штеренгерц та ін. [3].

Мета дослідження - вплив масажу на організм людини в поєднанні з іншими засобами фізичної реабілітації.

З власного досвіду можемо сказати, що в пацієнтів, яким проводили сеанс масажу в поєднанні з музикотерапією, позитивний результат відбувався швидше. Тіло повністю розслаблене, і можна краще проробити ті ділянки, які були потрібні для усунення проблеми. Вже на 2–3 день пацієнти відчують значні покращення. Для досягнення максимального результату, потрібно провести як мінімум 10 сеансів. Масажотерапію можна повторювати через 3 місяці.

Нині масаж – це науковий спосіб лікування багатьох хвороб за допомогою систематичних ручних прийомів: прогладжування, розтирання, розминання, биття і вібрації або струсу тіла людини. З грецької масаж означає «чіпати або проводити рукою», з арабської «ніжно погладжувати» [4].

Основні прийоми масажу. Погладжування. З цього прийому рекомендується як розпочинати сеанс масажу, так і завершувати сеанс. Погладжування має знеболювальну дію, покращує трофіку тканин, знімає нервову напруженість, покращує кровообіг та лімфообіг у ділянці масажу, покращує стан м'язів у ділянці масажу. Погладжування може бути площинним – поверхневим і глибоким, а також охоплюючим – безперервним та переривчастим. Погладжування можна виконувати поздовжно, поперечно, зигзагоподібно, спіралеподібно, концентрично, колоподібно, а також комбінованим методом (поєднанням кількох видів виконання погладжування). Також можуть застосовувати допоміжні методи погладжування – гребенеподібне, граблєподібне, хрестоподібне, щипцеподібне погладжування [5].

Розтирання відрізняється від погладжування більш енергійною дією на тканини організму, та полягає у зміщенні або розтягненні шкіри разом із нижче розміщеними тканинами у різних напрямках. Цей прийом подібний до погладжування, проте відрізняється від нього застосуванням більшої сили

притискання на шкіру, при цьому рука масажиста не просто ковзає по шкірі, а зсуває її під час руху. Розтирання значно покращує кровообіг масажованих ділянок, покращує трофіку тканин, сприяє розгладженню рубців, злук, розсмоктуванню та видаленню відкладень у суглобах та сухожилках, покращує скоротливу здатність м'язів, знижує збудливість у периферичних нервах, зменшує біль при невритах та невралгіях. Розтирання може виконуватися як одною, так і двома руками. Розтирання може проводитися як прямолінійно – поздовжно або поперечно, а також колоподібно, спіралеподібно та зигзагоподібно. Як додаткові прийоми розтирання можуть проводитися гребенеподібне розтирання, щипцеподібне розтирання, пиляння, штрихування, стругання та перетинання [5].

Розминання – це прийом масажу, при якому руки масажиста захоплюють, відтягують, зсувають, розтягують та здавлюють тканини масажованої ділянки, чим практично проводиться пасивна гімнастика для судин і м'язів масажованої ділянки. Під час проведення розминання збільшується тонус м'язів, які знаходяться в спокої, та зменшується тонус м'язів, які знаходяться у напруженні, тобто масаж сприяє нормалізації тону м'язів. Розминання має стимулюючий вплив на нервову систему, покращує еластичність шкіри, згідно даних частини клінічних досліджень, при масажі також збільшується частота серцевих скорочень, покращується дихання і збільшується притік артеріальної крові до масажованої ділянки. Розминання проводиться у поздовжному, поперечному, півколовому, спіралевидному напрямках. Розрізняють також безперервне та переривчасте розминання [5].

Вібрація – це прийом масажу, при якому руками масажиста або спеціальними апаратами проводиться серія різно-манітних коливальних рухів. Вібрація може бути безперервною або переривистою. Безперервна вібрація поділяється на лабільну, при якій рука масажиста пересувається у якийсь бік, та стабільну, при якій масаж проводиться в одному місці. Стабільна вібрація, яка здійснюється одним пальцем, рідше двома пальцями, в одній точці, називається точковим масажем. Основними прийомами вібрації є поздовжна, поперечна, зигзагоподібна та спіралевидна вібрація. Додатковими прийомами вібрації є струшування, потрушування, підштовхування, рубання, поплескування, пунктування, стібання та вдаряння [5].

Вплив масажу на організм людини. Масаж знижує швидкість утворення продуктів обміну речовин, таких як молочна кислота, сечовина, креатинін і вуглекислий газ, та запобігає їх накопиченню в м'язах. Масаж допомагає зняти судоми м'язів, посилює їх кровопостачання і живлення, покращує тонус м'язів і допомагає запобігти або відстрочити розвиток атрофії м'язів у результаті вимушеної бездіяльності. Масаж знімає відчуття дискомфорту, дратівливості, нервову збудливість. Масаж покращує стан імунної системи, і допомагає відновленню ушкоджених м'яких тканин за рахунок збільшення циркуляції крові в уражених ділянках [6].

Масаж розширює і відкриває кровоносні судини, покращуючи кровообіг, у ділянках, на яких проводився масаж, збільшується кількість капілярів, а також покращується відтік лімфи із масажованої ділянки [3].

Популярність масажу повертається і з'являються з кожним роком все нові й нові види.

Види масажу. *Гігієнічний масаж.* Метою є догляд за тілом, профілактика різних захворювань, зміцнення організму в цілому. Такий масаж може мати як загальний, так і локальний характер впливу, застосовуватися самостійно, або бути складовою комплексу.

Результатом гігієнічного масажу є: поліпшення кровообігу, нормалізація загального психоемоційного стану, зміцнення здоров'я.

Лікувальний масаж. Головною метою є допомогти людині одужати після травм і під час захворювань. Може мати як загальний, так і локальний характер впливу. Лікувальний масаж поділяється на: збуджуючий, заспокійливий, розсмоктуючий. Цей вид масажу повинен проводитись професіоналом.

Результатом лікувального масажу є: вплив на нервову систему: підвищує або понижує нервову збудженість. Відновлює втрачені рефлекси, покращує діяльність окремих внутрішніх органів і тканин; позитивно впливає на серцево-судинну систему. Кров відтікає від внутрішніх органів шкіри і м'язів. Полегшується робота серця; покращує функцію суглобів; знімає біль після фізичних навантажень.

Реабілітаційний масаж. Метою є допомогти зменшити больовий синдром, покращити кровообіг, допомогти відновити втрачені рефлекси, покращити живлення тканин і функції внутрішніх органів, підвищити м'язовий тонус і нормалізувати артеріальний тиск. Такий вид масажу буває загальний і локальний. Результатом реабілітаційного масажу є: покращення загального стану людини.

Спортивний масаж. Застосовується для удосконалення фізичних можливостей і збільшення працездатності спортсменів. Застосування цього виду масажу сприяє якнайшвидшому досягненню спортивної форми, а також її утриманню. Крім того, спортивний масаж є хорошою підготовкою для участі в змаганнях. Цей вид масажу розділяється на види: тренувальний, попередній (застосовується перед тренуванням) та відновлюючий.

Результатом проведення спортивного масажу є: поліпшення фізичного стану організму спортсмена, утримання гарної спортивної форми, допомагає позбутися від втоми, збільшує межі фізичної працездатності і є хорошою профілактикою при травмах і хворобах хребта.

Сегментарно-рефлекторний масаж. Впливає на рефлекторні зони поверхні шкірного покриву. Принцип дії полягає в роздратуванні рецепторів шкіри.

Косметичний масаж. Метою є оздоровлення та омолодження організму. Розрізняють гігієнічний, пластичний, лікувальний. Може бути проведений

за допомогою апаратури або в ручну; поєднання цих двох методів масажу, називається комбінованим.

Результатом проведення косметичного масажує: оздоровлення та омолодження організму; зміцнення імунітету та покращення кровообігу [2].

У процесі реабілітації важливе значення має правильне поєднання різних засобів фізичної реабілітації. Вони повинні доповнювати, підсилювати, продовжувати дію один одного. Важливу роль в цьому процесі відіграє послідовність призначення масажу, фізіотерапевтичних процедур, лікувальної фізичної культури. Метод поєднання фізичних факторів залежить від клінічного діагнозу, гостроти, періоду захворювання, індивідуальних особливостей хворого та фізіологічної дії, глибини, тривалості, інтенсивності впливу різних факторів, їх сумісності.

Останнім часом все частіше при проведенні процедури масажу застосовують музикотерапію, ароматерапію та інші засоби позитивного впливу на психічний стан хворого.

Поєднання масажу з фізіотерапевтичними процедурами. Масаж і теплолікування. З метою передачі тепла організму шляхом контактного прикладання теплової енергії використовують лікувальну грязь, озокерит, парафін, глину, пісок. Для лікування функціональних порушень з боку опорно-рухового апарату спочатку призначають теплові процедури, після невеликої перерви – масаж прогрітих ділянок. При судинних розладах спочатку призначають масаж, потім – теплові процедури.

Масаж і світлолікування. Світлолікування – метод фізіотерапії, який використовує вплив на організм хворого видимого світла, інфрачервоного, лазерного опромінення. При його застосуванні дотримуються тих же рекомендацій, що і при теплолікуванні.

Масаж і електролікування. В електролікуванні використовують постійний, імпульсний, перемінний струми високої, ультрависокої, надвисокої частоти, магнітні поля. Високочастотну електростимуляцію призначають в різні дні з масажем. Для кращого проникнення ліків масаж призначають перед фонофорезом та електрофорезом лікарських препаратів. Призначається масаж і перед використанням діадинамічних струмів, ультразвуку.

Масаж і водолікування. У водолікуванні використовують воду різної температури та хімічного складу. Вода може використовуватися для місцевих процедур та загального впливу. Залежно від показань вони можуть призначатися до, після і під час процедури масажу.

При наявності больового синдрому масаж проводять перед водолікувальною метою. При травмах і захворюваннях периферичної нервової системи, при наслідках пошкоджень і захворювань опорно-рухового апарату спочатку проводять водну процедуру, потім масаж. Масаж проводиться після загартовуючих процедур. В процесі водолікування може використовуватися як ручний, так і апаратний масаж під водою.

Поєднання масажу з лікувальною фізичною культурою. ЛФК найчастіше призначають після процедури масажу. Під час масажу виконуються активні та пасивні вправи, вправи на розслаблення, на розтягування м'язів, рубців, злук в указаних випадках процедуру ЛФК проводять і після процедури масажу. При зниженні тону м'язів амплітуда пасивних рухів у суглобах не повинна перевищувати фізіологічний об'єм рухів у них. Після занять ЛФК масаж проводиться з метою прискорення розслаблення та відновлення працездатності втомлених м'язів.

Масаж і музикотерапія. З усіх видів мистецтва – музика найбільш впливає на настрій людини, на функціональну активність та працездатність, на весь її духовний світ.

Для тонізуючого впливу на організм краще використовувати радісні, пристрасні, уривчасті, голосні твори. Для заспокійливого – ніжні, тихі, більш довготривалі твори. Для тонізуючого впливу на людей старшого покоління ефективними є використання музичних творів, особливо пісень, які вони слухали чи співали в минулому. Це сприяє поверненню їх спогадів у молодість, яка завжди красива і щаслива.

Масаж і ароматерапія. Ароматерапія – терапевтичне використання ефірних і рослинних олій. Ефірні олії – група олій, які містяться в рослинних тканинах. Ефірні масла являють собою складні багатокомпонентні суміші пахучих і різноманітних за структурою органічних речовин. Спектр біологічної активності ароматичних засобів: антибактеріальна дія, вплив на центральну нервову, серцево-судинну, травну, респіраторну системи, вплив на обмінні процеси, імунітет.

З лікувальною метою найчастіше використовують ефірні масла: аніс, васильки, гвоздику, герань, евкаліпт, кедр, корицю, лаванду, лавр, лимон, модрина, м'ята, полин, розу, ромашку, сосну, чебрець, шавлію.

В окремих випадках може спостерігатися непереносимість тих чи інших ароматичних речовин. Тому перед їх використанням необхідно провести спочатку пробу запахом, потім – нанести мазок маслом на шкіру і протягом 10–15 хвилин контролювати самопочуття [3].

Масаж – це хороший спосіб для релаксації та оздоровлення організму в цілому. Масаж знижує швидкість утворення продуктів обміну речовин, таких як молочна кислота, сечовина, креатинін і вуглекислий газ, та запобігає їх накопиченню в м'язах. Масаж допомагає зняти судоми м'язів, посилює їх кровопостачання і живлення, покращує тонус м'язів і допомагає запобігти або відстрочити розвиток атрофії м'язів у результаті вимушеної бездіяльності. Масаж знімає відчуття дискомфорту, дратівливості, нервову збудливість, покращує стан імунної системи, і допомагає відновленню ушкоджених м'язових тканин за рахунок збільшення циркуляції крові в уражених ділянках.

Оздоровчий ефект спостерігається при правильно підібраній техніці та виконанні сеансів масажу, у поєднанні з іншими засобами реабілітації. Тож не забувайте про своє здоров'я і, не лишайте на потім проблеми, які виникають.

1. Магльований А., Мухін В., Магльована Г. Основи фізичної реабілітації. Львів. 2005. 71 с. 2. MCLinic. URL: <https://mclinic.in.ua/2018/04/16/>. 3. Вакуленко Л. О., Прилуцька Г. В., Вакуленко Д. В. Лікувальний масаж. Тернопіль: Укрмедкнига. 2005. 448 с.
4. Залесова Е. М. «Енциклопедії лікувального масажу та гімнастики». 5. Максимов А. 2 в 1. Массаж. Полное руководство. Целительные точки тела. Полный справочник 1999 р. 6. Штеренгерц А. Е. Техника массажа и самомассажа. К.: Здоровья, 1992. 64 с.
7. Антицелюлітний масаж. URL: <http://cosmar.com.ua/articles/3486/>.

Гайдиш М. І., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЛЯХИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ФУТБОЛУ У РЕГІОНАХ

***Анотація.** У статті висвітлено значимість футболу для суспільства, особливості розвитку футболу в світі та Україні. Проаналізовано програми популяризації футболу серед населення. Охарактеризовано діяльність спортивних організацій, які сприяють розвитку футболу у Володимирецькому районі Рівненської області. Зазначено умови популяризації цього виду спорту у регіоні, особливості розвитку футболу через впровадження різноманітних програм для молоді.*

***Ключові слова:** футбол, популяризація, програми.*

***Abstract.** The article highlights the importance of football for society, the peculiarities of football development in the world and in Ukraine. The programs of popularization of football among the population are analyzed. The activity of sports organizations that promote the development of football in Volodymyrets district of Rivne region is covered. The conditions of popularization of this kind of sport in the region, features of football development through introduction of various programs for youth are specified.*

***Key words:** football, promotion, programs.*

Футбол давно переріс рамки звичайного спорту. На сьогоднішній день футбол як соціальне явище – є одним із факторів розвитку суспільства в світі, зокрема в Україні. Свідченням чого є діяльність всіх команд прем'єр-ліги, де значна роль відводиться гуманітарній місії, а також, коли підрастаюче покоління бере приклад з футбольних знаменитостей. Більшість напрямів «неспортивної» діяльності спортивних команд підтримується спеціальними програмами ФІФА. Популярність футболу робить любого представника цього виду спорту справжнім лідером суспільної думки, тому міжнародні футбольні організації віддають перевагу у застосовуванні цього потенціалу з метою популяризації здорового способу життя, боротьбі з проблемами людства (голод, катастрофи, захворювання). І навіть зірки, які завершили спортивну кар'єру, продовжують гуманітарні місії [1]. Реалізація гуманітарної місії спортивних футбольних організацій демонструє єдність духовного і фізичного розвитку особистості.

Значимість футболу для суспільства та розвитку різних форм колективної взаємодії, формуванні соціальних ліфтів, інституту управління талантами недостатньо оцінена і признана. Футбол – це більше чим гра. Цей вид спорту став повноцінною сферою діяльності і повинен розглядатися як єдність і зв'язок різних за своєю сутністю галузевих процесів: виробництва, відтворення, функціонування, розвитку, управління і використання продуктів діяльності всіх тих, хто створює футбол.

Особливості розвитку футболу на сучасному етапі висвітлені у дослідженнях Байрачного О., Ніколаєнко В. [2], в яких проаналізовані сучасні тенденції розвитку футболу на основі аналізу ігор головних змагань серед клубних команд і національних збірних; представлені відмінності особливості розвитку сучасного футболу; вказано на необхідність своєчасної корекції окремих складових системи підготовки футболістів.

Статична модель Волкової А. Н. [3] популяризації виду спорту включає; 1) широке суспільне признание виду спорту (масовість, престижність, належне освітлення в засобах масової комунікації, розвинена інфраструктура і достатнє фінансування виду спорту, високі затребуваність й інтерес до нього з боку підростаючого покоління); 2) високий імідж виду спорту, його відповідність клімато-географічним і економічним умовам країни; 3) здоров'язберезувальний характер тренувально-змагальної діяльності; 4) красота і видовищність виду спорту, які підкріплені високими досягненнями вітчизняних спортсменів; 5) традиційний вид спорту для країни, включення до програми олімпійських ігор; 6) відсутність гендерних обмежень; 7) гармонія виду спорту з вродженими якостями чоловіків та жінок.

Мета статті полягає у визначенні умов поляризації футболу як виду спорту в регіонах України.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

- проаналізувати програми популяризації футболу в світі та Україні;
- висвітлення діяльності організацій, які сприяють розвитку футболу у Володимирецькому районі.

Одним із головних завдань ФІФА, УЄФА завжди були розвиток футболу, його захист і популяризація.

Найбільш відомими програмами популяризації футболу у світі є:

- «Спорт ради миру» (проти дія військовим конфліктам, расизму);
- «Футбол для надії» (запобігання наслідків війни, проблеми біженців, всіх видів дискримінації);
- «Футбол на благо планети» (зниження негативного впливу на навколишнє середовище, популяризація енергетичних ефективних технологій);
- «Футбол для стійкого розвитку» (робота з молоддю, її соціалізація, інтеграція, захист прав дітей, розвиток екології);
- «Спорт без абака» (проти дія розповсюдженню куріння та інших шкідливих звичок).

У 2017 році УЄФА запускає програму UEFA ASSIST для здійснення обміну досвідом з іншими футбольними конференціями. Девіз програми UEFA ASSIST – «Підтримка ваших успіхів». Сутність програми полягає у наданні практичної допомоги, проведенні різноманітних заходів, які спрямовані на розвиток футболу. Вона складається з чотирьох основних елементів, кожен з яких повинен надавати суттєву допомогу асоціаціям і конфедераціям в світі:

- Освіта та обмін досвідом. Ціль програми – розповсюдження знань та передового досвіду за допомогою експертів, а також через доступ до навчальних програм;

- Розвиток юнацького футболу. Програма UEFA ASSIST передбачає надання талановитій молоді можливість збагатитися досвідом офіційних матчів, познайомитися з різними культурами і прийняти участь у юнацьких турнірах;

- Інфраструктура. UEFA ASSIST надає підтримку проектам по розвитку футбольної інфраструктури, реалізація якої дасть швидку допомогу національним асоціаціям та іншим конфедераціям.

- Допомога національним асоціаціям УЄФА. UEFA ASSIST підтримує і заохочує європейські національні асоціації, які бажають заснувати, і реалізувати власні програми допомоги за межами Європи.

У 2019 році було заявлено про старт в Україні проекту UEFA GROW – футбол для всіх, і рівні можливості кожному. Така програма успішно вже функціонує в Польщі, Білорусі та Румунії. Мета проекту спрямована на збільшення кількості людей для занять футболом, з 1 % від чисельності населення до середніх для асоціацій УЄФА 3,4 %. Новий стратегічний план UEFA GROW включає в себе розвиток аматорського, дитячого та жіночого футболу, футболу для людей з інвалідністю та ветеранів.

Серед завдань проекту – залучити якомога більшу кількість українців до заняття футболом завдяки організації масових заходів, тренінгів та створення справжньої футбольної громадськості [4]. Поки що він реалізується в трьох обласних федераціях футболу, а саме в Київській, Івано-Франківській та Дніпропетровській.

З моменту свого запуску у 2015 році UEFA GROW надає допомогу національним асоціаціям по всьому континенту популяризувати футбол по всій Європі завдячуючи використанню проведених досліджень, аналізу ринку і висновків галузевих фахівців для розробки стратегічних планів і нарощування потенціалу. УЄФА GROW розробляє довгострокову концепцію «Футбольні федерації майбутнього», яка демонструє зобов'язання УЄФА у забезпеченні подальшого стійкого розвитку футболу в Європі. Мета «Футбольних федерацій майбутнього» – це представити УЄФА та іншим членам футбольної родини платформу для розробки стратегій і підвищення ефективності для вирішення важливих завдань, таких як підвищення рівня участі, максимізації бізнес-потенціалу і побудові міцних відносин з болільниками.

«Футбольні федерації майбутнього» признають унікальність кожної національної асоціації з врахуванням її розміру, ресурсів, конкретних стратегічних пріоритетів і більш широкого соціально-економічного і культурного середовища.

Концепція «Футбольні федерації майбутнього» була розроблена при участі UEFA і в співпраці зі всіма 55 національними асоціаціями при участі 40 представників галузі й приблизно такої кількості зовнішніх консультантів із сфери бізнесу, корпоративних відносин і спорту.

Одним із шляхів популяризації футболу в Україні є залучення дітей до систематичних занять цим видом спорту завдяки впровадженню варіативного модулю «Футбол» для учнів середнього та старшого шкільного віку, проведення позакласної роботи.

Протягом останніх десяти років були розроблені електронні мультимедійні програми: «Шкільний футбол», «Твоє здоров'я – в твоїх руках», «Футбол і здоров'я», «Футбол – джерело здоров'я», «Методичні матеріали для підготовки юних футболістів», «Відбір на початкових етапах підготовки юних футболістів»; навчально-методичні посібники: «Поважай своє здоров'я», «Fair Play – Чесна гра», «Фізичне виховання учнів 1–11 класів у процесі занять футболом», які містять теоретичний матеріал, методики навчання елементам технічних, тактичних дій у футболі, фото і відеоматеріали, розробки з самостійного вивчення елементів тактики [5].

Програма розвитку фізичної культури і спорту у Володимирецькому районі Рівненської області на період до 2020 року спрямована на пропаганду здорового способу життя, профілактику захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприянню досягнення фізичної та духовної досконалості, формуванню патріотичних почуттів [6]. У цій програмі приділяється значна увага розвитку футболу у Володимирецькому районі. Виконання програми дало змогу забезпечити збереження та реконструкцію існуючих спортивних об'єктів, створенню розгалуженої мережі сучасних спортивних споруд, зокрема футбольних полів зі штучним покриттям, які відповідають національним і міжнародним стандартам.

Футбол стає невід'ємною частиною розвитку фізичної культури та масового спорту у фізичному вихованні навчальних закладів Володимирецького району. Результатом є введення в усіх школах району третього уроку з футболу; відкриття спеціалізованих спортивних класів з футболу на базі загальноосвітніх навчальних закладів; забезпечення проведення позакласної роботи за допомогою функціонування гуртків та секцій з футболу у сільській місцевості.

Важливим чинником для розвитку фізичної культури і спорту у Володимирецькому районі є створення умов для проведення занять та спортивно-масових заходів. На території району функціонує 1 стадіон, 40 футбольних

полів, 106 спортивних майданчиків, включаючи 4 майданчики зі штучним покриттям (смт. Володимирець, с. В.Цепцевичі та с. Полиці), 10 приміщень для фізкультурно-оздоровчих занять та 28 спортивних залів [7]. У районі працює комплексна дитячо-юнацька спортивна школа Володимирецької районної ради. Відділеннями школи охоплено 723 школярі загальноосвітніх навчальних закладів. У спортивній школі працює 19 тренерів – викладачів.

Спільно з Володимирецькою районною федерацією футболу в районі на високому рівні проводяться районні змагання з футболу, який є найбільш масовим видом спорту в районі. В сезоні 2019 року участь в чемпіонаті та кубку району участь взяли команди 15 населених пунктів району, що є третім показником в області. Проведено спільне засідання сектору молоді та спорту райдержадміністрації та Володимирецької районної федерації футболу, на якому підводилися підсумки футбольного сезону 2019 року, проведено нагородження призерів та переможців, а також розглянуто пропозиції щодо розвитку футболу в районі на 2020 рік.

Управління освіти, молоді та спорту Володимирецької районної адміністрації разом з Володимирецькою районною федерацією футболу, районною організацією всеукраїнського фізкультурно-спортивного товариства «Колос» агропромислового комплексу України проводять спортивні змагання з футболу, створюють умови спортсменам-учням для успішного поєднання навчання і тренування.

Розвиток футболу в Володимирецькому районі відбувається завдяки проведеним змаганням та заняттям футболом із залученням населення району, формуванні здорового способу життя різних верств населення, насамперед залучення дітей молодшого та середнього віку. Спортивний клуб «Рафалівка» в сезоні 2019 року посів третє місце в чемпіонаті області з футболу серед команд першої ліги.

Впровадження футболу відбувається завдяки проведенні різноманітних заходів, зокрема фестивалів. Вдруге у 2019 році проходив Міжнародний дитячо-юнацький фестиваль футболу серед юнаків 2008 року народження та молодших з нагоди Дня селища Володимирець. Участь у фестивалі взяло понад 150 юних футболістів з Рівненської (КЗ «Володимирецька КДЮСШ», ДЮСШ У. О. м. Вараш, КДЮСШ «Ізотоп», ДЮСШ «Костопіль», ДЮСШ «Сарни»), Волинської (ДЮСШ «RESPECT» Маневичі, ДЮСШ № 2 м. Луцьк, ДЮФК «Атлетік» Цумань), Хмельницької (КДЮСШ «ЕНЕРГЕТИК» м. Нетішин) областей та команда НСЗ «ДЮСШ – СТОЛІН» Республіка Білорусь. Крім самих футбольних змагань проводилися футбольні конкурси серед юних футболістів та тренерів.

Дівочий футбол на Володимиреччині пропагується з 2002 року, саме тоді у Володимирецькій комплексній дитячо-юнацькій спортивній школі були відкриті перші відділення дівочого футболу, першими тренерами яких були Анатолій Босик та Петро Годунок.

З нагоди Дня фізичної культури і спорту (вересень, 2020) Рівненська обласна державна адміністрація відзначила кращих спортсменів та тренерів. Відзнаку Української асоціації футболу вручили директору Володимирецької комплексної дитячо-юнацької спортивної школи Олександрю Грубуню.

Таким чином, вважаємо, що розвиток футболу потребує значних зусиль задіяних у цьому процесі фахівців, а також відповідного організаційного, наукового, методичного і матеріального забезпечення. На цей час матеріальне забезпечення складного процесу спортивної галузі з боку держави не може забезпечити необхідні умови для ефективного його здійснення, але є можливість залучити до цього додаткові кошти завдяки тісній співпраці з підприємствами і організаціями, які спроможні надати футболу фінансову підтримку. В майбутній період необхідно винайти можливості подальшого розвитку футболу в Володимирецькому районі, як одного з найбільш доступних і масових видів спорту, що дозволяє одночасно вирішувати проблему збереження здоров'я населення. Не менш важливим є проведення внутрішніх спортивних змагань, які спрямовані на розвиток футболу, а у подальшому підготовки провідних спортсменів.

1. Общественная миссия футбола. URL: <http://fc-barcelona.com.ua/obschestvennaya-missiya-futbola/> (дата звернення: 10. 10. 2020). **2.** Ніколаснко В., Байрачний О. Особливості розвитку футболу на сучасному етапі. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2012. № 3. С. 17–20. **3.** Волкова А. Н. Педагогическая технология популяризации олимпийских видов спорта, не пользующих интересом у подростков: автореф. дис. к. пед. наук. Москва. 2018. 25 с. **4.** УЄФА і УАФ розпочинають спільний проєкт під назвою УЄФА GROW. URL: <https://footballua.tv/ua/news/69994-uefa-i-uaf-nachinayut-sovmestnyu-proekt-pod-nazvaniem-uefa-grow> (дата звернення: 10. 10. 2020). **5.** Ткаченко С. М. Проблема збереження здоров'я на уроках футболу в школі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2014. Вип. 118 (3). С. 276–278. **6.** № 241 Про Програму розвитку фізичної культури і спорту у Володимирецькому районі на період до 2020 року. URL: <http://www.volodrdra.gov.ua/pro-programu-rozvytku-fizychnoyi-kultury-i-sportu-u-volodymyretskomu-rajonu-na-period-do-2020-roku/>. (дата звернення: 10.10.2020). **7.** Звіт голови Володимирецької районної державної адміністрації про діяльність райдержадміністрації за 2019 рік. URL: <http://www.volodrdra.gov.ua/20040-2/> (дата звернення: 10.10.2020).

Іверук М. С., ст. магістр факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ЗАНЯТЬ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті досліджено зміст мотивації до занять спортом на етапі початкової підготовки у дітей, які займаються різними видами спорту. Висвітлено широкий спектр засобів заохочення дітей до занять спортом. Обґрунтовано доцільність формування мотивація до занять легкою атлетикою у дітей молодшого шкільного віку. Представлено польський досвід залучення дітей до участі в легкоатлетичних заходах. Запропоновано заходи популяризації легкої атлетики серед дітей молодшого шкільного віку в Україні.*

***Ключові слова:** спорт, легка атлетика, мотивація, діти.*

***Abstract.** The article examines the content of motivation to play sports at the stage of initial training in children engaged in various sports. A wide range of means of encouraging children to play sports is covered. The expediency of forming motivation for athletics in primary school children is substantiated. The Polish experience of involving children in athletics events is presented. Measures to promote athletics among children of primary school age in Ukraine are proposed.*

***Key words:** sports, athletics, motivation, children.*

Проблема формування у дітей стійкої мотивації до цінностей освіти й здорового способу життя залишається актуальною в наш час. При цьому слід наголосити на необхідності подальшого формування у свідомості сучасного суспільства розуміння значущості фізичної культури і спорту як достатньо дієвих засобів оздоровлення та соціалізації дітей і молоді.

Не зважаючи на появу інноваційних підходів з питань формування позитивної мотивації у дітей до занять фізичною культурою і спортом, дана проблема залишається актуальною в аспекті визначення її взаємозв'язку з пізнавальною активністю школярів.

Мотив – це спонукання до вчинення поведінкового акту, породжене системою потреб людини і з різним ступенем усвідомлюване або неусвідомлюване їм взагалі. Мотив на відміну від мотивації – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю, зсередини спонукає до здійснення певних дій.

Термін «мотивація» представляє ширше поняття, ніж термін «мотив». Нині існують два підходи до визначення мотивації. Перший з них розглядає мотивацію як структурне утворення, як сукупність факторів або мотивів. Його дотримуються багато психологів як вітчизняних, так і іноземних.

Отже, мотивація – це сукупність факторів, що визначають поведінку. Це поняття описує відношення, що існує між дією і причинами, які її пояснюють або виправдовують. Більш виразно: під мотивацією необхідно розуміти сукупність мотивів поведінки і діяльності. Мотивація особистості обумовлена потребами, цілями, рівнем домагань, ідеалами, умовами діяльності (як об'єктивними, так і суб'єктивними – знаннями, вміннями, здібностями, характером), світоглядом, переконаннями, спрямованістю особистості тощо. З урахуванням цих чинників спортсмен приймає відповідні рішення.

У рамках другого підходу мотивація розглядається як динамічне утворення, як процес, що підтримує психічну активність людини на певному рівні. Він також має своїх численних прихильників.

Мотивація – це процес психічної регуляції, що впливає на напрям діяльності і кількість енергії, що мобілізуються для виконання цієї діяльності.

Мета дослідження – виявити зміст мотивації до занять спортом серед дітей, які займаються різними видами спорту та розробити методіку формування мотивації у дітей молодшого шкільного віку до систематичних занять легкою атлетикою.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні застосовували методи теоретичного аналізу наукової, методичної, спеціальної літератури, узагальнення практичного досвіду щодо цієї теми. Для виявлення основних мотивів, які спонукають дітей до занять спортом, проведено анкетування (за В. Г. Григоренко, Є. П. Ільїним).

У дослідженні взяли участь діти (45 дівчат і 61 юнаки) – учні ДЮСШ м. Рівне, які займаються різними видами спорту (легка атлетика – 15 юнаків та 18 дівчат (11–12 років), тхеквандо – 10 юнаків та 5 дівчат (8–9 років), велоспорт – 10 юнаків і 7 дівчат (11–13 років), футбол – 14 юнаків та плавання – 12 юнаків та 15 дівчат (8–9 років) на етапі початкової підготовки (стаж занять – 2–3 роки).

Результати дослідження мотивів занять дітей спортом показали, що найважливішими для них є п'ять категорій мотивів, рангування яких відображені наступним чином: *емоційне задоволення* – 85,5 і 87,2 % опитаних (для юнаків та дівчат), *досягнення успіху* – 72,3 і 61,6 %, *самоствердження* – 70,8 та 59,5 %, *фізичне вдосконалення* – 65,0 й 53,3 %, *престиж, слава, матеріальні блага* – 38,2 та 35,7 %.

Таким чином в процесі формування мотивації дітей молодшого шкільного віку є важливим орієнтація на основні категорії мотивів занять дітей спортом з метою росту зацікавленості дітей видом спорту і в майбутньому запобігання відсіювання дітей при переході з початкової підготовки до базової підготовки.

Результати опитування дітей, щодо їх мотивів вибору виду спорту домінуючими факторами виявилися: 1) ініціатива батьків та родичів (38 %); 2) запрошення тренера (27 %); 3) рекомендація вчителя фізичної культури (20 %). Інші чинники, такі як продовження сімейних спортивних традицій, бажання займатись в спортивних секціях за порадою товаришів, рекомендація лікаря, зустріч з відомими спортсменами є дещо менш значимими.

Для складання блоку засобів формування мотивації, всі види збору інформації та психологічного впливу класифіковані наступним чином (рис.1).

Основна мета досліджуваної методики – сформувати сукупність стійких мотивів у юних спортсменів до тренувально-змагальної діяльності з легкої атлетики. Зазначена методика передбачає використання комплексу засобів формування мотивації, а саме: засоби, що застосовуються в домашніх умовах; засоби, що допомагають моделювати поведінку і дії тренера під час навчально-тренувальних занять; засоби, що передбачають формування мотивів до занять легкою атлетикою в школі; роль держави в формуванні мотивації дітей до занять легкою атлетикою.

Методика формування мотивації до занять з легкої атлетики передбачає:

1. Популяризація легкої атлетики серед дітей починаючи з молодшого шкільного віку;

2. Проведення освітньо-пізнавальної діяльності в урочний і позаурочний час з ознайомлення і введення в вид спорту;

3. Використання найрізноманітніших методів (педагогічне спостереження, інтерв'ю, анкетування тощо) збору інформації;

4. Розуміння того, що для більшості дітей властива наявність декількох мотивів, тобто наявність більш ніж однієї причини, що привели до занять спортом, серед них є як позитивні, так і негативні, які конкурують між собою;

5. Змінювати навколишні умови у відповідності до запитів і потреб; навчально-тренувальний процес будувати таким чином, щоб мінімізувати в ньому негативні впливи;

6. Включати в заняття велику кількість рухливих ігор та естафет;

7. Викликати активну потребу щодо виконання фізичних і спортивних вправ і тренувальних завдань, формувати свідоме відношення спортсменів до тренувального процесу;

8. Постійно заохочувати юних легкоатлетів, і не тільки за результат, а і на правильне виконання тренувальних завдань, наполегливість;

9. Використовувати покарання, але економно. Карати не спортсмена, а його поведінку – пояснюючи йому, що поведінку необхідно змінити (зміни небажаних мотивів);

10. залучати батьків, рідних, друзів в процес формування мотивації до занять спортивною діяльністю.

Слід зазначити, що у переважної більшості учнів молодшого шкільного віку спостерігається наявність інтересу до фізичної культури і спорту, але

який ще не є сформований в стійку звичку до систематичних занять фізичними вправами.

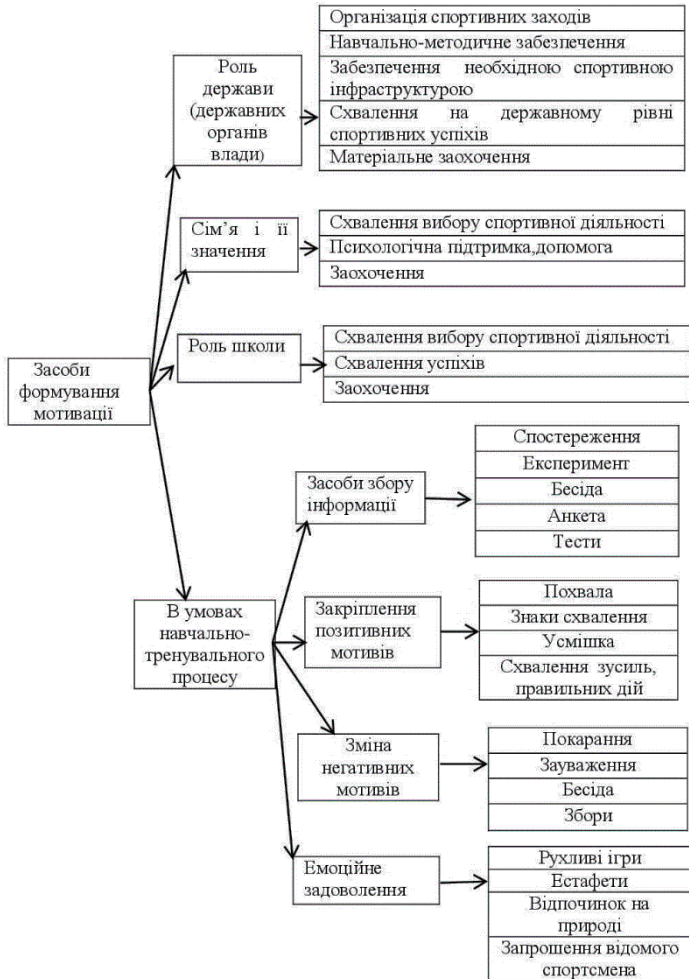

Рис.1 .Класифікація засобів формування мотивації до занять спортом

Такий стан сформованості поведінки учнів можна характеризувати як цікавість та зацікавленість. Цікавість, на відміну від інтересу, пов'язана лише із зовнішньою привабливістю спортивної діяльності, але не розкриває його сутність. У дітей, які не мають стійкої мотивації, відсутнє усвідомлене розуміння мети занять фізичною культурою і спортом, що приводить до швидкого зниження інтересу. У зв'язку з цим, слід використовувати інтерактивні методи, дія яких спрямована насамперед на виховання інтересу та розвиток зацікавленості до самого процесу виконання фізичних вправ. Характеризуючи стан зацікавленості слід відмітити, що це вже більш тривале, стійке, емоційно забарвлене бажання відчувати щось нове, не вдаючись до загальної сутності. Тому, використовуючи цікавість, яка стає початковим моментом для виникнення глибокого інтересу, батьки (сім'я), школа(в першу чергу вчитель фізичного виховання) і тренер з виду спорту спонукають учнів до систематичних занять видом спорту та розуміння основних принципів досягнення успіху.

Виховання інтересу та розвиток зацікавленості до виду спорту починається з ознайомлення з даним видом спорту. Першочерговим завданням як на стадії вибору спортивної діяльності, так і початковому етапі підготовки є донесення до дітей значення, особливості і переваги легкої атлетики серед інших різноманітних видів спорту.

Легка атлетика – один з найдавніших і найбільш масових видів спорту, з кожним роком набуває все більшої популярності. Це пов'язано з тим, що люди, особливо в розвинених країнах, почали приділяти належну увагу до стану свого здоров'я. Згідно зі статистичними даними, легка атлетика також є найпопулярнішим і масовим видом спорту, випереджаючи навіть футбол. Восени 2016-го року Асоціацією сприяння міжнародному руху «Спорт для всіх» (TAFISA), що представляє постійну робочу групу комісії Міжнародного олімпійського комітету (МОК), був оприлюднений список 20-и найбільш популярних і масових видів спорту в світі. За даними дослідження, основними видами легкої атлетики (ходьбою і бігом) займаються 9,6 відсотка людей, а футболом захоплюються 8,4 відсотка. На третьому місці виявилось плавання (8,1 відсотка), причому в цей пункт увійшли і його неолімпійські різновиди – дайвінг і плавання в ластах. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що легка атлетика воістину є «королевою спорту».

Зараз «королева спорту» є найбільш медалемістким серед усіх олімпійських видів спорту. На XXXI Олімпійських іграх, що пройшли в Ріо-де-Жанейро в 2016 році, легкоатлети розіграли 47 комплектів олімпійських нагород: 24 комплекти медалей – у чоловічої частини і 23 – в жіночій. Єдиною чоловічій дисципліною, яка відсутня в жіночій частині турніру, є ходьба на 50 кілометрів.

Легка атлетика, заснована на природних рухах людини (біг, стрибки, метання) і відноситься до загальної фізичної підготовки. Багато спортсменів

осягають ази саме в легкій атлетиці, а потім йдуть в інші види. Що стосується фізичних даних, то цей спорт доступний кожному. Щоб їм займатися, потрібно лише бажання і працьовитість, а навантаження можна варіювати за потребою, завдяки різноманітності легкоатлетичних вправ.

Легка атлетика безперечно корисна для фізичного здоров'я дітей. Завдяки цьому виду спорту у дітей: розвивається швидкість; зміцнюється м'язова і кісткова системи; розвивається сила, спритність; підвищується загальна витривалість до спортивних навантажень; поліпшується імунітет. Крім користі для здоров'я, легка атлетика хороша і в психологічному відношенні: дитина вчиться ставити цілі і досягати їх, а також зберігати позитивний погляд в разі невдач.

У дітей молодшого шкільного віку (6–9 років), як правило, основними джерелами інформації є школа, батьки, сім'я, родичі. Саме вони мають можливість найбільше впливати на на інтерес і зацікавленість дітей, а значить і на формування мотивації до вибору спортивної діяльності.

Школа як заклад освіти за рахунок системної направленості і керованості навчально-виховного процесу серед інших завдань повинна забезпечити фізичне виховання дітей як в урочний так і позаурочний час на основі навчальної програми для загальноосвітніх шкіл. Це дає можливість включити в освітній процес програми розвитку і популяризації легкої атлетики серед дітей шкільного віку. Так вчитель фізичного виховання проводить уроки з ознайомлення з «королевою спорту», змістом, значенням і особливостями даного виду спорту. Спеціальні легкоатлетичні вправи дозволяють дітям випробувувати свої фізичні якості і відчувати емоційне задоволення від рухової активності. Проведення в школі спортивних свят, вечорів, тематичних конкурсів з використанням легкоатлетичних вправ направлене на вирішення освітніх, виховних і оздоровчих завдань фізичного виховання.

З нагоди Дня фізичної культури та спорту, з метою популяризації спорту й утвердження здорового способу життя в закладах загальної середньої освіти проводяться Всеукраїнський олімпійський урок та Олімпійський тиждень. Основна мета олімпійського уроку – виховання учнів на гуманістичних цінностях олімпійського руху, формування в них навичок та культури здорового способу життя, залучення їх до активних занять фізичною культурою і спортом. Разом з тим як правило заходи проводяться серед дітей середніх і старших класів, що є несправедливо по відношенню до молодших колег. Адже часто з вогника надій, запаленого в юних серцях, виростають майбутні Олімпійські Чемпіони.

Важливого значенням мають уроки з фізичного виховання з запрошенням тренера з легкої атлетики і видатних легкоатлетів рідного краю для презентації свого виду спорту, які на власному досвіді вчать дітей цілеспрямованості і наполегливості на шляху до досягнення успіху. Спільний перегляд найбільших легкоатлетичних змагань (Олімпійських Ігор, Чемпіонатів світу і Європи з легкої атлетики) необхідний для демонстрації

дітям неповторного спортивного свята і безмежної радості перемоги учасників змагань.

Ініціатива батьків та родичів є домінуючим фактором впливу на вибір дітьми виду спорту. Адже саме батьки найкраще розуміють потреби своїх дітей, виходячи з їх характеру, настрою, вподобань, здібностей і відношення до спорту, не забуваючи при цьому про батьківський обов'язок, формувати в дітях навички та культуру здорового способу життя. Батьки надають моральну підтримку і забезпечують матеріально заняття дітей спортом, першими щиро розділяють і переживають всі успіхи і поразки, є найбільшими вболівальниками протягом всієї спортивної кар'єри своїх дітей. Тому найчастіше формування мотивації до занять легкою атлетикою у дітей молодшого шкільного віку починається з прояву зацікавленості їх батьків.

Вправи легкої атлетики як один з основних засобів зміцнення здоров'я, фізичного вдосконалення та розвитку рухових навичок входять в обов'язкову програму з фізичного виховання в школах, ПТУ, технікумах і вузах

Крім того, легка атлетика є доступний і економічний вид спорту. Заняття можуть проходити як в спеціально обладнаному залі, так і на свіжому повітрі: наприклад, на спортивному майданчику шкільного двору. Складне спортивне обладнання не потрібно. Що, до речі, є додатковим плюсом – заняття на свіжому повітрі подвійно корисні. Заняття в школі або в локальному дитячому спортивному клубі не будуть коштувати дорого, на відміну від інших спортивних секцій. На спеціальну екіпіровку теж багато витратитися не доведеться. Зручні кросівки і спортивний костюм – все що вам потрібно.

Право вибору. Мабуть, це єдиний спорт, який може похвалитися розмаїттям. Дитина може вибрати будь-який вподобаний йому вид легкої атлетики: біг, стрибки в висоту або в довжину, метання, багатоборство, спортивна ходьба і багато іншого.

Зараз, коли серйозне заняття спортом може стати для людини основною професією, багато батьків прагнуть віддати дітей в такий вид спорту, який зможе забезпечувати їх в подальшому. Не секрет, що найбільш «прибутковими» видами спорту на сьогоднішній день є теніс, футбол, хокей, фігурне катання. Однак, легка атлетика також може приносити досить непогані гроші. Призові змагання приносять спортсмену гонорари досить значних розмірів, а ще є безліч комерційних турнірів, де іменитим спортсменам можуть платити тільки за участь. Це досить непогані перспективи, особливо якщо врахувати, що матеріальні вкладення в тренування дітей, як на наш час, мінімальні. Але, звичайно, не варто заглядати так далеко і задалегідь прогнозувати професійну кар'єру майбутнього легкоатлета. Найкраще ставити на чільне місце користь заняття легкою атлетикою для здоров'я і розвитку дитини.

Як не тільки зацікавити батьків і дітей регулярними заняттями легкою атлетикою, але і разом взяти участь у легкоатлетичних змаганнях слід використовувати досвід Польщі. В цій країні за останні 15 років відбувся справжній легкоатлетичний бум. Кількість заходів, а це в переважній більшості

пробіги, де головною дистанцією є 5 км, 10 км, напів марафон (21.097 км) та марафон (42.195 км), у річному вимірі сягає більше однієї тисячі по всій країні. А кількість учасників, які хоча б один раз взяли участь протягом року в легкоатлетичному пробігу – більше 1 млн. (не рахуючи дітей). Разом з тим поряд з основною дистанцією проводяться дитячі забіги від 100 м до 2 км, а вік дітей коливається від 5 років (і менше) до 16 років. Програма змагань складена таким чином, що участь можуть взяти і батьки, і діти, і по вболівати один за одного. Відповідно на такі заходи люди приїжджають цілими родинами, а загальна кількість учасників і вболівальників сягає тисячі людей, що звичайно не може не привернути увагу спонсорів до таких заходів. Такі заходи іноді тривають навіть більше 5 год. і проходять в змагальній, дружній, радісній і позитивній атмосфері. Справжнє спортивне свято.

Значення і вплив таких про заходів на формування мотивації у дітей до занять легкою атлетикою важко переоцінити. Адже батьки і діти можуть не тільки змагатися і оздоровитися, але і разом провести своє дозвілля, що є надзвичайно важливим виховним компонентом. Діти з раннього віку мають можливість випробувати свої фізичні якості і отримати емоційне задоволення. Більшість польських легкоатлетів, які досягли значних успіхів в спорті, свою кар'єру починали саме з таких змагань.

Таким чином, формування мотивації до занять легкою атлетикою у дітей потрібно починати з молодшого шкільного віку. Легка атлетика, заснована на природних рухах людини (біг, стрибки, метання), здатна в повній мірі забезпечити дітям емоційне задоволення, що є основним мотивом дітей до занять спортом на початковому етапі підготовки. Використання широкого спектру засобів на рівні держави, сім'ї, школи і тренера з виду спорту дозволяють впливати на мотивацію дітей до занять спортом. Популяризація легкої атлетики серед дітей молодшого шкільного віку з використанням закордонного досвіду (на прикладі Польщі) дозволяє вирішити поставлене завдання.

1. Гоулд Д., Вейнберг Р. Психологія спорту. Київ: Вид-во «Олімпійська література», 2001. С.43–64.
2. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Питер, 2006. С. 352.
3. Ильин Е. П. Сущность и структура мотива. *Психологический журнал*. 1995. № 2. С. 27–41.
4. Грецький О., Мицкан Б. Формування мотивації до занять спортивною діяльністю на початковому етапі підготовки. *Молодіжний науковий вісник*: зб. наук. праць. Луцьк, 2013. Вип.11. С. 67–71.
5. Штефурак В. С. Мотивація спортивної діяльності: навч.-метод. посіб. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2006. С. 67.
6. Олімпійський урок. URL:<http://noc-ukr.org/about/projects/-the-olympic-lesson/> (дата звернення 25. 10. 2020).
7. Легка атлетика. Навчальна програма. URL: http://uaf.org.ua/images/doc/books/Programa_DUSCH.pdf (дата звернення 25.10.2020).

Нагорний Д. П., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – Завацька Л. А., к.пед.наук., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПЛАВАННЯ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті висвітлено проблему впровадження плавання у виховний процес дітей молодшого шкільного віку. Розглянуто оздоровчий вплив занять з плавання на організм дитини, класифікацію вправ у воді, проаналізовано науково-методичні праці фахівців у галузі фізичного виховання та навчальні програми предмету «Фізична культура» для загальноосвітніх навчальних закладів для 1–4 класів.*

***Ключові слова:** плавання, вправи, школярі, оздоровлення, ефективність.*

***Abstract.** The article highlights the problem of introducing swimming into the educational process of primary school children. The author considers the health-improving effect of swimming lessons on the child's body, the classification of exercises in the water, analyzes the scientific and methodological works of specialists in the field of physical education and the curriculum of the subject «Physical culture» for general education institutions for grades 1–4.*

***Key words:** swimming, exercise, schoolchildren, health improvement, efficiency.*

Актуальність теми. Уміння плавати відноситься до числа життєво-необхідних навичок. Плавання є одним з найважливіших засобів фізичного виховання, завдяки чому даний вид спорту входить у зміст програм фізичного виховання дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, спеціальних і вищих навчальних закладів [1–3]. Разом з тим, дані свідчать про низький відсоток дітей, які вміють плавати [4]. Постає завдання формування і вдосконалення особистості школяра у фізичному аспекті. Статистика вказує на низьку рухову активність, стрімке поширення застудних, хронічних захворювань, формування порушення постави, плоско ступневості. Погіршення рівня соматичного стану, фізичного розвитку, фізичної підготовленості учнів початкових класів викликає занепокоєння з боку фахівців та зумовлює пошук оптимальних шляхів подолання проблем збереження здоров'я [2; 3; 5].

Дослідження науковців свідчать про те, що саме у період молодшого шкільного віку закладаються основи культури рухів, успішно освоюються нові, раніше невідомі вправи та рухові дії, удосконалюється сприйняття нової інформації, відбувається активний фізичний розвиток організму та його

систем, стрімко зростають показники динаміки фізичних якостей, що необхідні для ефективної участі у різних формах рухової активності [6].

Законом України «Про фізичну культуру і спорт» (1993), Національною програмою «Діти України» (1996) визначено пріоритети соціальної політики держави щодо забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей-інвалідів. Найважливішими серед них є збереження здоров'я, розвитку фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей цих дітей засобами фізичної культури і спорту. Проблема корекції фізичного розвитку дітей з особливими потребами надзвичайно актуальна. Більшість дітей з вадами через існуючих соціальних і фізичних бар'єрів позбавлені можливості нарівні з іншими дітьми реалізувати свої потенційні можливості [7]. Практика показує, що в процесі навчання діти в більшості випадків мають невірні уявлення про рух у водному середовищі.

Об'єкт дослідження: плавання дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: плавання як засіб фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: теоретично довести ефективність впливу плавання як засібу спортивної діяльності, фізичного розвитку та оздоровлення дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Вивчити та проаналізувати науково-методичну літературу за темою дослідження;
2. Розглянути роль, місце і значення плавання в структурі засобів фізичного виховання;
3. Вивчити особливості розвитку організму дитини молодшого шкільного віку;
4. Дослідити зміст плавання для дітей з особливими освітніми потребами;
5. Теоретично довести вплив плавання, спортивної діяльності, фізичного розвитку та оздоровлення дітей молодшого шкільного віку.

З усіх циклічних видів спорту плавання відрізняється від інших тим, що ним можна займатися мало не з народження [8]. І в той же час багато дітей більш старшого віку, підлітки, юнаки і навіть дорослі в нашій країні або взагалі не вміють плавати або пересуваються у воді неправильно, не відчуючи достатніх навантажень на м'язи, а отже, плавають без особливої користі для здоров'я [2].

Плавання, як і інші циклічні вправи, робить позитивний вплив на серцево-судинну систему, тим самим сприяє збільшенню її потужності, економічності, життєдіяльності. При систематичних заняттях плаванням поліпшується терморегуляція, збільшується інтенсивність кровотоку, зміцнюються серцеві м'язи. Поліпшується і газообмін, що дуже важливо для повноцінного розвитку молодого організму. Помірні плавальні навантаження роблять благотворний вплив на нервову систему: знімають напруження, покращують сон і підви-

щують працездатність [4]. При систематичних заняттях плаванням у дітей підвищується тонус нервової системи. Плавання позитивно впливає на м'язовий апарат, значно прискорює обмін речовин, підвищує імунітет, корегує поставу. За допомогою занять плаванням учні набувають знання з безпеки життєдіяльності, формуються необхідні уміння та навички техніки спортивних способів плавання, перебування школярів у воді. Рухи у воді стимулюють функцію дихання та кровообігу, значно покращується діяльність шлунку. Плавання підвищує можливості організму з терморегуляції, впливає на формування нових навичок та психологічних відчужень. Активна рухова діяльність у воді сприяє розвитку м'язової системи. Плавання може ефективно використовуватися для попередження і навіть лікування досить поширених серед сучасних дітей та підлітків порушень постави і сутулості. Так, при плаванні брасом відбувається випрямлення хребта [4].

Вправи поділяються на підготовчі та основні. Плавальні вправи поділяються на 10 груп: погойдування; проводка; сковзання; занурення у воду, пірнання; допоміжні вправи для активізації у дитини рухів ніг; допоміжні вправи для активізації у дитини рухів рук; самостійне плавання; ігри у воді; вправи для активного відпочинку [9; 10]. При плануванні програми занять та виборі вправ, слід враховувати стан здоров'я дитини, її м'язовий тонус, емоційний стан; необхідно чітко поставити перед собою мету таких процедур – вони будуть носити оздоровчий, загартовуючий характер чи навчання елементів плавання, розвиток рухових функцій [10]. У воді проводяться як індивідуальні так і групові заняття з дітьми. Група складається з 2–4 дітей. Під час індивідуальних та групових занять, проводять різні ігри, забави, також можна використовувати м'ячі, надувні круги, подушки з пінопласту на руки, корсети на тулуб. До кожного вихованця необхідно особливий підхід, бо в кожного різний рівень розвитку моторики, не всі мають однакову фізичну підготовку, мотивацію [9; 11].

Методично обґрунтував засоби коректувально-виховної роботи й особливості рухових функцій дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку О. Тучак [3]. Рухові порушення в учнів виявлено у просторовому та силовому врегулюванні рухів. Результати тестувань дослідження показали низький рівень фізичної підготовленості дітей, що потребує впровадження ефективних та доступних засобів розвитку фізичних якостей школярів початкових класів та вдосконалення наявного здоров'я, упередження ускладнень основного захворювання.

Охарактеризував проблему розвитку фізичної підготовленості молодших школярів С. Сапрун [2; 12]. Досліджувався вплив програми олімпійської освіти та, зокрема, плавання як олімпійського виду спорту, на рівень фізичної підготовленості учнів 4-х класів. До проведення педагогічного експерименту було залучено 189 учнів, що навчаються у школах Тернопільської області. Програма впровадження основ олімпійської освіти передбачала проведення

низки позакласних заходів, доповнення навчального матеріалу учнів 4-х класів теоретичними відомостями з олімпійської освіти й систематичне використання учнями методичних матеріалів. Визначено позитивні зміни результатів фізичної підготовленості під час педагогічного експерименту.

Профілактика інвалідності Д. Силантьєвим [7] розглядається в комплексі соціально-медичних та індивідуальних заходів, спрямованих на попередження виникнення фізичних, розумових або сенсорних (вроджених або придбаних) дефектів. Вирішення цієї проблеми передбачає організацію спеціального навчання, що враховує особливості фізичного розвитку дітей з вадами зору та закономірності мобілізації їх компенсаторних можливостей в умовах корекційного процесу. Виходячи із сучасних теоретичних положень про компенсацію, яка веде визначальну роль навчання і виховання в розвитку дитини, слід припускати, що рання корекційна робота з подолання вторинних відхилень у розвитку допоможе нівелювати їх.

Дослідниками Я. Кравчук, А. Сутула [6, с. 5] розроблено та адаптовано методики корекційного процесу дітей з особливими освітніми потребами на етапі початкової спортивної підготовки з плавання у молодшому шкільному віці. Розглядалися функціональні, соматичні і офтальмологічні особливості та рівні фізичного розвитку у дітей з порушеннями розвитку у віці 7–10 років; розроблено контрольні вправи і рівні розвитку рухових якостей для дітей даної категорії на етапі початкової спортивної підготовки з плавання; обґрунтовано методику корекції фізичного розвитку засобами плавання; розроблено методичні рекомендації для проведення занять з плавання.

Змістом предмету «Фізична культура» у початковій загальноосвітній школі є рухова активність із загальнорозвивальною спрямованістю.

Основна мета загальноосвітньої програми предмета «Фізична культура» [13] – набуття учнями досвіду діяльності: навчально-пізнавальної, практичної, соціальної; формування в учнів стійкої мотивації і потреби у збереженні й зміцненні свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості, комплексного розвитку природних здібностей та моральних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя. Мета предмету «Фізична культура» реалізується шляхом застосування комплексного підходу до вирішення навчальних, оздоровчих і виховних завдань:

- розширення рухового досвіду, вдосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності;
- розширення функціональних можливостей систем організму шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізичних якостей і природних здібностей;
- збереження та зміцнення здоров'я школярів;
- забезпечення оптимального для кожного учня рівня фізичної підготовленості;
- формування інтересу до використання фізичних вправ як одного з головних чинників здорового способу життя;

- формування навичок щодо проведення активного відпочинку;
- реалізація комунікативної функції, формування морально-вольових якостей та позитивного ставлення до оточуючої дійсності.

Плавання у загальноосвітній програмі предмету «Фізична культура» є варіативною структурою. Проте, за відповідних умов, учні мають змогу обирати плавання як форму проведення занять з фізичної культури.

Плавання спрямоване для формування в учнів ключових компетентностей: *соціальних* (формування фізичної культури особистості, основ здорового способу життя), *мотиваційних* (формування особистісних уявлень про престижність високого рівня здоров'я та фізичної підготовленості, творчий підхід до застосування рухових дій у різних умовах) та *функціональних* (здатність до оперування знаннями про рухову активність, знаннями з історії фізичної культури та спорту, розширення рухового досвіду з метою розвитку фізичних якостей і природних здібностей відповідно до вікових особливостей, засвоєння термінологічних та методичних компетентностей).

Отже, проаналізувавши науково-методичну літературу за темою дослідження, можна зробити висновок, що авторами дана тематика є дуже актуальною на сьогоднішній день, оскільки плавання розглядається як вид спорту та як оздоровчий засіб на дітей молодшого шкільного віку.

Плавання як спортивний вид діяльності популяризується та набуває всеукраїнських масштабів завдяки державній політиці та громадським організаціям. Досягнення у плаванні як олімпійському виду спорту все частіше стає об'єктом дослідження і науковців і методистів. Впровадження плавання в школах України перебуває в процесі активної популяризації та розвитку. Мають місце значна кількість навчально-виховних, спортивно-масових, культурно-спортивних заходів із залученням видатних спортсменів, формування мережі шкіл олімпійського резерву. Проте бракує напрацювань по реалізації програми з плавання саме для дітей молодшого шкільного віку у стінах школи із залученням до цього процесу вчителя фізичної культури та батьків учнів.

Аналізуючи роботи фахівців, які досліджували проблеми стану здоров'я дітей молодшого шкільного віку, акцентується увага на зниженні рівня соматичного здоров'я, частих захворюваннях дихальних шляхів, ризик виникнення порушення розвитку опорно-рухового апарату. Організм дитини молодшого шкільного віку передбачає певні особливості. Школярам молодшого шкільного віку притаманні періоди інтенсивного фізичного, психічного, та особистісного розвитку. В даному періоді саме фізичні та психічні особливості школярів найбільш сприйнятливі для зовнішніх впливів з метою вдосконалення фізичних якостей, підвищення рівня соматичного здоров'я, корекції емоційно-вольової сфери.

Плавання посідає важливе місце у навчально-виховному процесі школярів початкових класів: розширює функціональні можливості систем організму

шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізичних якостей і природних здібностей; сприяє збереженню та зміцненню здоров'я школярів.

Основою для оптимізації та вдосконалення організаційного процесу плавання школярів є зміст та структура програми з плавання, поступове збільшення рухової активності учнів, надання можливості обрання плавання як предметної наповнюваності дисципліни «Фізична культура». За наявності відповідних умов учитель в школі має право використовувати навчальний матеріал з плавання, як варіативної частини предмету «Фізична культура», відповідно до програми, схваленої міністерством освіти та науки України).

Багато дослідників плавання розглядається як оздоровчий засіб для дітей з особливими освітніми потребами. Доведено, що корекція фізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами в процесі занять плаванням дозволить нівелювати у них відмінності, розширити їх функціонування, отримати відомості про рівень і особливості фізичного розвитку дітей з вадами, забезпечить диференційований підхід до кожного учня, оптимізує та підвищить ефективність реабілітаційного процесу. Однак у корекційній програмі з предмету «Лікувальна фізична культура» для дітей з особливими освітніми потребами плавання не входить. Таким чином, за потреби, учні даної категорії змушені самостійно відвідувати плавальні басейни.

1. Платонов В. Н. Спортивное плавание: путь к успеху: в 2 кн. Пер. с англ. И. Андреев. К.: Олимпийская литература, 2011. Т. 1. 480 с. 2. Сапрун С. Ставлення учнів 4-тих класів до фізичної культури та олімпійської освіти у школі. *Вісник Прикарпатського університету*. Фізична культура. 2013. Вип. 18. С. 288–290. 3. Фирсов З. П. Плавать раньше чем ходит. М.: Физкультура и спорт, 2000. 104 с. 4. Набатніков М. Я. Плавання. К.: Спортивна література, 2011. 74 с. 5. Тучак О. Розвиток рухових функцій дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я. 6. Кравчук Я. Фізичний розвиток учнів молодшого шкільного віку. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. праць з галузі з фізичної культури та спорту. Львів, 2006. Вип. 10, т. 1. С. 50–54. 7. Сутула А. Профілактика порушень постави у дітей. *Молода спортивна наука України*. У 4 т.: зб. наук. праць з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. За заг. ред. Є. Пристуги. Львів: ЛДУФК, 2014. С. 219–224. 8. Шеремет Б. Г. Лікувальна фізична культура. Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1–4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів. 9. Булгакова Н. Ж. Вчити дітей плавати: навч. посіб. К.: Спортивна література, 2004. 120 с. 10. Бугович Н. А. Тренування юного. К.: Спортивна література. 2006. 110 с. 11. Іняєвській К. А., Нікітський Б. М. Тренування плавця. Посібник для тренерів. 12. Силантьев Д. О. Коррекция физического развития слабовидящих детей средствами плавания: дис... к.пед.н.: 13.00.03. Запорожский гос. ун-т. К., 2001. 273 с. 13. Навчальна програма предмету «Фізична культура» для загальноосвітніх навчальних закладів для 1–4 класів.

Рачок М. Л., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРОГРАМУВАННЯ ЗАНЯТЬ З ОЗДОРОВЧОГО ФІТНЕСУ ДЛЯ ЖІНОК ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ЗРІЛОГО ВІКУ ЗІ СТРИБКІВ НА БАТУТІ

***Анотація.** У статті висвітлено один із популярних видів фітнесу: стрибки на батуті (джампінг), який рекомендується для жінок першого періоду зрілого віку. Визначено фізіологічні та психологічні особливості впливу занять зі стрибків на батуті на різні системи організму людини, проти-показання до занять. Зазначено переваги програми стрибків на батуті перед іншими фітнес-технологіями, особливості проведення тренувань.*
***Ключові слова:** жінки першого періоду зрілого віку, стрибки на батуті.*

***Abstract.** The article covers one of the most popular types of fitness: trampoline jumping, which is recommended for women of the first period of adulthood. Physiological and psychological features of the influence of trampoline classes on various systems of the human body, contraindications to classes have been determined. The advantages of the trampoline jumping program over other fitness technologies, features of training are noted.*

***Key words:** women of the first period of adulthood, jumping on a trampoline.*

На сучасному етапі у практиці фізкультурно-оздоровчої діяльності відбувається активне впровадження нових видів оздоровчого фітнесу, завданням якого є покращення стану здоров'я, рівня фізичної підготовленості, корекції фігури та отримання задоволення від тренувань. Різні види оздоровчої гімнастики користуються популярністю серед жінок.

Головним завдання фізкультурно-оздоровчих занять у першому зрілому віці є збереження і зміцнення здоров'я, підтримка оптимальної життєдіяльності та високої працездатності впродовж основного періоду трудової діяльності. Жінки першого зрілого віку несуть високий соціальний обов'язок – дітородіння. Активний спосіб життя повинен стати запорукою народження здорових дітей та формування здорового покоління в цілому. Для більшості жінок відсутня мотивація до систематичних занять фізичними вправами, як профілактичного, так і оздоровчого характеру [1]. Виникає необхідність розширення арсеналу засобів для залучення осіб першого зрілого віку до

систематичних занять фізичними вправами, які б зацікавили жінок і сприяли систематичному виконанні фізичних вправ.

Окремі автори вказують на те, що найбільш популярним видом рухової активності серед жінок першого періоду зрілого віку є оздоровча аеробіка та фітнес [2]. Оздоровча аеробіка позитивно впливає на всі системи організму людини – серцево-судинну, дихальну, опорно-руховий апарат травну, нервову, ендокринну, імунну, лімфатичну, репродуктивну.

Сьогодні спостерігається удосконалення фітнес-технологій, яке викликано збільшенням попиту на індивідуальні заняття, для вирішення індивідуальних потреб кожної жінки в аеробіці [2], аквафітнесі [3], атлетичній гімнастиці, пілатесі та інших видах фітнесу [4].

Основними чинниками, які визначають створенню нових фітнес-програм, є: результати наукових досліджень проблем рухової активності; поява нових досліджень проблем рухової активності; поява нового спортивного інвентарю та обладнання; ініціатива та творчий професіоналів фітнесу.

Одним з ефективних засобів корекції та регуляції маси тіла останнім часом визначається джампінг-фітнес. Регулярні заняття джампінг-фітнесом покращують координацію, регулюють масу тіла, сприяють розвитку витривалості і гнучкості та покращенні тілобудови [5].

Метою нашої роботи є визначення особливостей занять зі стрибків на батуті для жінок першого зрілого віку.

Фітнес на батуті або джампінг фітнес – це новий напрямок фітнес-індустрії, який був розроблений чеськими інструкторами 13 років тому. Назва «джампінг» (jumping) означає стрибки, де усі вправи виконуються на спеціальному круглому батуті з ручками.

Джампінг або фітнес на батуті, як програма для оздоровлення організму і позбавлення зайвої ваги був запропонований чеськими ентузіастами Яной Свободовой і Томашом Бур'яненком у 2001 році. Причиною виникнення стало прохання позбавлення лишньої ваги за допомогою фізичних вправ. Додавання ручки до гімнастичного батуту дало появі новому виду фітнесу і спортивному інвентарю, який набув популярності у багатьох країнах світу, зокрема і в Україні. Автори розробили блок індивідуальних стрибків і силових вправ. Практика довела комфортність і користь нової методики. Застосування такої моделі фітнесу для схуднення і посилення м'язового тонуусу відбувається за короткий час, чим під час занять бігом з помірною швидкістю. В результаті джампінг у 2005 році виходить на ринок як торгова марка спочатку в Чехії, а потім і в інших країнах Європи.

Рекомендується фітнес на батуті як для дітей, так і дорослих, для чоловіків і жінок для покращення фізичної підготовленості, боротьбі з лишньою вагою і підняття настрою. Назва «джампінг» (jumping – стрибки) повністю відображає суть цього ноу-хау в фітнесі. Всі вправи виконуються на спеціальному круглому батуті з ручками.

Фітнес на батуті – поєднання аеробних (кардіо) навантажень, вправ на формування і зміцнення основних груп м'язів, комплексу вправ зі стретчингу. Тренування триває до 55 хвилин. З них 30 хвилин направлені на покращення діяльності серцево-судинної і дихальної системи, далі складають вправи силового характеру і на стретчинг. Цей вид рухової активності є не травматичним для суглобів і поперекового відділу хребта, як і при слайд-аеробіці. Завдяки належній амортизації батут виконує ефект відштовхування (ефект «води на сушу»).

Тренування стрибків на батуті гарантують зниження ваги, активізації процесів обміну речовин, зміцнення колінних і гомілокоступневих суглобів, профілактику плоскостопості, підвищення м'язового тону, тренування вестибулярного апарату [6].

У журналі з прикладної фізіології NASA вказується на те, що стрибкові вправи на 69 % ефективніші за біг, а також, що люди з вагою 68 кг упродовж однієї години стрибків спалюють більше калорій, чим під час однієї години бігу [7]. Тривалі кардіо вправи з метою зниження ваги тіла можуть дати зворотній ефект, так як тривалий період виконання дихальних вправ може знизити метаболізм. Рекомендується стрибати в помірному темпі, без напруження метаболічних процесів 15–20 хвилин.

Стрибки на батуті – це вправи для всього тіла, виконання яких можуть привести одночасно як до відкриття, так і закриття лімфатичних клапанів, що в свою чергу може посилити лімфатичний потік в 15 разів. Лімфатична система уявляє собою сітку із тканин і органів, яка допомагає позбавитися від токсинів в організмі і працює за допомогою свідомого виконання рухів.

Вправи на батуті покращують роботу природного механізму детоксикації організму. Стрибки – це унікальні фізичні вправи, при яких невагомість досягається у вищій точці стрибка і приземлення, також удвічі збільшується сила при тяжінні при кожному відштовхуванні. Такі зміни при тяжінні приносять користь кістково-м'язовій системі і також лімфатичній системі. Для детоксикації рекомендується стрибати як мінімум 15 хвилин щоденно.

Лімфатична система є життєво важливою частиною імунної системи, захисним механізмом від вірусів, бактерій, хвороб та інфекцій. Лімфа містить велику кількість певного типу білих кров'яних клітин, а саме лімфоцитів, які допомагають усувати пошкоджені і ненормальні клітини в організмі. Вправи посилюють лімфатичний потік, що в свою чергу підвищують імунітет, виводять токсини і сприяють уповільненню процесів старіння.

Стрибки на батуті мають позитивний ефект на діяльність щитовидної залози. Вони допомагають стимулювати на самоочищення щитовидну залозу і всю лімфатичну систему в цілому від накопичення жиру. Таким чином, відбувається цілеспрямований вплив на целюліт.

Дослідження показали, що збільшення сили гравітації під час виконання вправ на батуті на кісткову тканину сприяє її щільності, а також служить

профілактикою виникнення травм і переломів. Виконання вправ на батуті збільшують щільність кісткової тканини, що запобігає розвитку остеопорозу [7].

У журналі прикладної фізіології NASA перераховані факти, які були виявлені після досліджень виконання вправ на батуті [7]. При виконанні вправ на міні батуті та бігом визначались частота серцевих скорочень і споживання кисню. Збільшення «біомеханічних стимулів» було характерне при стрибках на батуті. Це вказує на те, що стрибки на батуті є більш корисні для тіла, чим біг. Тому вправи на батуті виконуються для відновлення організму астронавтів після перебування в космосі, запобігання м'язової і кісткової дегенерації. Стрибки на трампліні автоматично покращують діяльність мітохондрій клітин.

При виконанні стрибків на батуті не виникає сильного впливу на організм, як під час занять на твердій поверхні. Сила гравітації, яка забезпечується стрибками на батуті підвищує тонус тіла, і таким чином це позитивно впливає на серцево-судинну систему, на всі системи організму.

Стрибки дають відмінні результати на покращення балансу і координації, автоматично стимулюють вестибулярний апарат внутрішнього вуха. На додаток до міні-батута при проблемах з рівновагою можна використовувати балансири. Вправи на батуті рекомендовані дітям, літнім і людям, які відновлюються після травм.

Вправи на батуті – відмінний спосіб сформувати м'язи і знизити жирові відкладення. Вони зміцнюють м'язи ніг, стегон, животу, збільшують спритність і почуття рівноваги. М'яка детоксикація, яка відбувається при стрибках, провокує зниження ваги.

Виконання окремих стрибків допомагають циркуляції лімфи, таким чином вони допомагають і циркуляції крові, покращують діяльність серцево-судинної системи. Крім того, стрибки захищають від скупчення крові в венах, запобігають виникненню хронічного набряку [7]. Стрибки – це природний спосіб позбавлення від варикозного розширення вен. Часті заняття стрибками збільшують циркуляцію кровообігу. Це може значно знизити тиск, який відчувають вени і усунути запалення і біль, супутні варикозу.

Підняття важелів у поєднанні зі стрибками дає відмінний результат. Дослідження показали, що люди, які поєднують стрибки на батуті з іншими вправами отримують кращі результати у порівнянні з тими, хто займається тільки підняттям важелів, швидким бігом або бігом підтюпцем [7].

Вправи на батуті приносять більше користі для здоров'я, ніж інші вправи, такі як біг, біг підтюпцем, аеробіка. Більшість людей, які бігають регулярно могли стикатися з мікротравмами колін або п'ят. Надмірний тиск також передається від стегон до хребта. При стрибках на батуті цей вплив поглинається поверхнею батута і ризик травмувати м'язи і зв'язки знижується. Сила гравітації розподіляється більш рівномірно при виконанні стрибків на батуті.

Стрибки допомагають поліпшити циркуляцію лімфатичної рідини, яка сприяє руйнуванню ракових клітин в організмі. Коли рідина збирає відходи, бактерії, пошкоджені клітини, вона також збирає пошкоджені ракові клітини, якщо вони присутні в організмі, і виснажує їх в лімфатичних судинах [7].

Джампінг є дуже ефективною терапією для жінок, яким необхідно зняти менструальний біль. Вони очищають надлишок гормонів і токсинів, що є ключем до здорової ендокринної системі [7]. Стрибки знижують кров'яний тиск, посилюють кровообіг. Вони підвищують ефективність спалювання вуглеводів в організмі і можуть допомогти знизити артеріальний тиск.

Заняття з джампінгу протипоказані для людей, які мають хронічні інфекції, запалення в гострій формі, серцево-судинні захворювання та епілептичну хворобу. Не рекомендується людям, які мають підозру на новоутворення, глаукому, проблеми з органами дихання та опорно-руховою системою.

Структура тренування повинна складатися з наступних частин: розминка (warmup), тренування (workout) та заминка (cool-down).

Для отримання результатів тренувань достатньо займатися систематично три рази на тиждень. Перед виконанням вправ на батуті потрібно провести 10-хвилинну розминку, яка включає стрибки на скакалці.

До базових вправ стрибків на батуті відносять: розтяжку, координацію і баланс, сід, зміцнення м'язів стегон і ніг, вправи для пресу.

Для початків рекомендують три рази занять на тиждень по 15–20 хвилин. У міру звикання до навантажень потрібно збільшувати тривалість занять до 30–45 хвилин. Також з часом можна тренуватися частіше – 4–5 разів на тиждень.

Зазвичай тренування складається з трьох видів вправ, які поєднуються в різних варіаціях. Спочатку необхідно провести розминку під музичний супровід, а потім виконувати інтенсивні вправи в активній частині, а повільні – під час спокійних програвів. Вправи можна підбирати за принципом інтервального тренування, де кожна вправа виконується упродовж 30–90 секунд, а потім змінюється на іншу.

Розминка включає в себе виконання: невисокі стрибків з широкою постановкою ніг – 30 с., невисокі стрибки з вузькою постановкою ніг – 30 с.; стрибки з ноги на ногу з постановкою стопи на носок (ноги разом) – 30 с.; стрибки з ноги на ногу з постановкою стопи на носок (ноги на ширині плечей) – 30 с.

Основна частина (5 кругів): Біг з високим підніманням стегна – 30 секунд; невисокі стрибки з вузькою постановкою ніг – 30 секунд; спринт – 30 секунд; Stomping – 30 секунд; похитування на пів присядки – 30 секунд.

Нестабільне полотно міні-батута відкриває великі можливості для прокачування рівноваги. Виконання рухів таких, як відведення ноги в сторону, підйом ноги в сторону, рух із випаду в позу воїна розвивають почуття балансу і зміцнюють м'язи-стабілізатори.

Таким чином, будь яка фітнес-програма повинна сприяти розвитку всіх компонентів оздоровчого фітнесу, а саме кардіореспіраторної витривалості, сили, гнучкості та складу тіла. Аналізуючи дослідження можна сказати, що у період першого зрілого віку у жінок заняття стрибками на батуті позитивно впливають на здоров'я та самопочуття. Заняття джампінгом набувають найбільшої популярності серед жінок першого періоду зрілого віку, і є виправданими, так як покращують як функціональні показники організму жінок так і психічний стан. Стрибками на батуті можна займатися в фітнес-центрі під керівництвом інструктора, а також дома з використанням інформаційних технологій. Вважаємо за доцільне, вивчення методики викладання занять зі стрибків на батуті включити до розділів дисциплін з гімнастики, теорії і методики спортивної роботи, технологій спортивно-оздоровчої роботи в освітньо-професійні програми підготовки фахівців з фізичної культури і спорту.

1. Синиця Т. О. Характеристика функціонального стану жінок першого зрілого віку під впливом фізичних навантажень. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верст населення. II Всеукраїнська науково-практична конференція*. Харків, 2016. С. 167–173. 2. Завійська В. Дослідження ефективності занять шейпінгом жінок першого зрілого віку. *Молода спортивна наука України*. 2015. Т. 4. С. 35–39. 3. Гоглювата Н. О. Програмування фізкультурно-оздоровчих занять аквафітнесом з інками першого зрілого віку: автореф. дис. к. фіз. вих. Київ. 2007. 21 с. 4. Мороз О. О. Корекція маси та складу тіла жінок 21–35 років засобами оздоровчого фітнесу : дис.к. фіз. вих. Київ. 2011. 234 с. 5. Демідова О., Краснокутська М. Корекція маси тіла жінок першого періоду зрілого віку засобами джампінгу. *Спортивний вісник Придніпров'я* 2018. № 2. С. 25–32. 6. Джампінг: як тренувати на батутах допомогти похудіти і стати витриваліше. URL: <https://lifehacker.ru/fitness-dzhamping/> (дата звернення: 10.10.2020). 7. 16 преимуществ упражнений на батуте. URL: <http://www.acrosport.ru/news/16-preimushchestv-uprazhneniy-na-batute/> (дата звернення: 10.10.2020).

Симанович Л. В., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури та спорту; науковий керівник – Поташнюк І. В. д.пед.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ДЦП

***Анотація.** Статтю присвячено комплексному підходу до реабілітації дітей хворих на дитячий церебральний параліч. У роботі показано та проаналізовані результати проведення програми фізичної реабілітації, яка включала лікувальну фізичну культуру, масаж та фізіотерапію. На основі оцінки отриманих результатів, доведено ефективність комплексної програми для покращення серцево-судинної системи та рухових функцій дітей із дитячим церебральним паралічем.*

***Ключові слова:** фізична реабілітація, діти, церебральний параліч, рухові функції.*

***Abstract.** The article is assigned to a comprehensive approach to the rehabilitation of sick children for a child's cerebral palsy. In the robot, it is shown that the analysis of the results and the implementation of the programs of physical rehabilitation, which included the physical culture, massage and physiotherapy, were shown. On the basis of an assessment of the results obtained, the effectiveness of complex programs for the reduction of the heart-vascular system and the functional functions of children from the childish cerebral paralysis has been brought.*

***Key words:** physical rehabilitation, children, cerebral palsy, rukhovi functions.*

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) займає в наш час одне із провідних місць у структурі дитячої інвалідності. Проблема фізичної реабілітації дітей з ДЦП має не тільки медичне і соціальне, але й загальнолюдське значення, оскільки мова йде про дітей, які з дня свого народження та майже на все життя стають інвалідами. Понад 90 тис. дітей з інвалідністю в Україні, хворих на церебральний параліч, мають обмеження функцій опороспроможності та пересування, що ускладнює їх соціальну адаптацію в суспільстві. З них близько 14 тис. проходять курси реабілітації в 126 центрах соціальної реабілітації для дітей з інвалідністю Мінсоцполітики. На даний час не існує системного методологічного підходу до раціонального їх призначення, що ускладнює роботу реабілітаційних центрів [1; 2].

Термін «дитячий церебральний параліч» використовується для характеристики групи хронічних станів, при яких уражена рухова і м'язова

активність із порушенням координації рухів. Він об'єднує ряд синдромів, що виникають у зв'язку з пошкодженням мозку на ранніх етапах онтогенезу [3].

Основним клінічним симптомом ДЦП є порушення рухової функції, пов'язане із затримкою та неправильним розвитком статокінетичних рефлексів, патологією тонусу, парезами, паралічами, порушенням координації, насильницькими рухами. Окрім порушень у центральній нервовій системі, вторинно упродовж життя виникають зміни у нервових і м'язових волокнах, суглобах, зв'язках, хрящах. До основного симптому ДЦП – рухових розладів – у значній частині випадків приєднуються порушення психіки, мовлення тощо [4; 5].

Розробка ефективних методів комплексної фізичної реабілітації для хворих з ДЦП сприятиме більш повному відновленню функцій дихальної, серцево-судинної системи, покращенню функцій опорно-рухового апарату, що підвищить якість життя [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать, що дитячий церебральний параліч – дуже поширене й важке захворювання. Як правило, діти вже народжуються з цим захворюванням або набувають його під час пологів. Рідше трапляються випадки, коли хвороба вважається набутою.

На думку С. А. Семенової, ДЦП складне захворювання центрально-нервової системи, основними особливостями якого є те, що воно починається в період внутрішньоутробного розвитку, пологів або новонародженості, тобто в умовах незрілості мозку. Захворювання характеризується не тільки руховою, психічною а також мовною інвалідністю [2].

Фізична реабілітація є одним з основних методів лікування ДЦП, яка починається відразу ж після встановлення діагнозу. Розробка засобів рухової активності для дітей з діагнозом ДЦП на даний момент складне та актуальне завдання в нашому суспільстві. Провідні вчені вважають, що, причиною виникнення порушень опорно-рухового апарату є тривала акінезія – неможливість довільних рухів або їх зміни за силою, обсягом, швидкістю, пов'язана з іммобілізацією кінцівок, постільним режимом, що викликає вторинні зміни в тканинах [6; 7].

Незважаючи на те, що нині існує багато технологій фізичної реабілітації дітей, хворих на ДЦП, які ґрунтуються здебільшого на застосуванні лікувальної фізичної культури, масажу, фізіотерапевтичних процедур, тренажерів, І. В. Байбуза, В. Ф. Гагара, Н. А. Гросс та ін. фіксують увагу на використанні комплексного підходу до реабілітації дітей з ДЦП [8–10].

Метою статті є оцінка ефективності комплексної програми фізичної реабілітації на підставі вивчення динаміки параметрів функціонального стану серцево-судинної системи та рухових функцій дітей із ДЦП.

У дослідженні прийняли участь діти із ДЦП у віці від 6 до 7 років. Усі діти були розділені на дві групи: контрольну (КГ) – 11 дітей і основну групу (ОГ) – 9 дітей. Розподіл на групи був довільним.

Перед початком реабілітаційної програми проводилося обстеження хворих дітей. Був проведений ряд проб і тестів для оцінки функціональних особливостей серцево-судинної системи та рухових функцій (по картах оцінок) дітей із ЦП.

На підставі результатів обстеження пацієнтів основної групи ми склали індивідуальну програму фізичної реабілітації для кожного.

Оцінка ефективності лікування та фізичної реабілітації проводилася за допомогою контрольного обстеження, спрямованого на оцінку динаміки стану, визначення подальшої тактики проведення фізичної реабілітації.

Розроблена реабілітаційна програма мала такі складові:

Лікувальна фізична культура (ЛФК) – метод лікування, що полягає в застосуванні фізичних вправ і природних факторів до хворої дитини з лікувально-профілактичними цілями. В основі цього методу лежить використання основної біологічної функції організму – руху. Заняття з ЛФК проводили малогруповим методом, 5 разів на тиждень, протягом 3 місяців курсами по 20 днів з перервами у 10 днів.

Структура заняття з ЛФК має свої особливості та складалась із трьох частин: вступної, основної та заключної.

Вступна частина (5 хв.) включала загальнозміцнювальні та дихальні вправи, різні види ходьби (якщо дитина самостійно пересувається). Дітей шикували не за зростом, а за функціональними можливостями по підгрупах. Виконання вправ спочатку проводилась в повільному, а надалі – в середньому темпі. Кожну вправу повторювали 4–5 разів, згодом 6–8 разів (до 10 разів). Особливу увагу звертали на рівномірне та глибоке дихання, узгоджуючи з фізичними вправами, застосовували вправи, що вимагали великих м'язових зусиль із затримкою дихання.

Основна частина (25 хв.). В основну частину входило виконання вправ на формування правильної постави, зміцнення м'язів спини, живота, верхніх та нижніх кінцівок. У першій половині основної частини всі діти разом обов'язково повторювали комплекс спеціальних вправ, вивчених на попередніх заняттях, у другій – у підгрупах виконували індивідуальні завдання. Вправи виконувались з використанням різноманітних допоміжних засобів (гімнастичних палок, м'ячів, гантель та інших уважувачів, на гімнастичній стінці, на гімнастичній лаві, з використанням елементів гри.

Заключна частина (до 10 хв.) має складалась з дихальних вправ, вправ на розслаблення, її завдання – зниження фізіологічного навантаження і приведення організму до відносно спокійного стану, підбиття підсумків заняття.

Лікувальна гімнастика включала вправи на: розвиток функції руки та предметно-маніпулятивної діяльності; гальмування та подолання неправильних поз та положень; розвиток реакцій випрямлення та рівноваги; розвиток зорово-моторної координації. При виконанні комплексів вправ застосовувались такі знаряддя: гімнастичні палки, уважувачі; гантелі різної ваги, еспандери, м'ячі,

гімнастичний каток, дошка Євмінова; міні-тренажери, сенсорні доріжки, пристосування для механотерапії.

Головною метою масажу було зниження рефлекторної збудливості м'язів, попередження розвитку контрактур, зменшення синкінезій, стимулювання функцію паретичних м'язів, поліпшення лімфо- та кровообігу, зменшення трофічних розладів.

Задачею фізіотерапії у дітей із ДЦП було нормалізувати співвідношення процесів збудження і гальмування в центральній нервовій системі, знизити її збудливість, посилити гальмування в головному мозку, розвинути функціональні зв'язки в головному мозку і виробити нові рухові умовні рефлекси, здатність до довільного гальмування, сприяти розвитку компенсаторних пристосувань, нормалізувати м'язовий тонус, поліпшити координацію рухів і поставу. Проводились: аплікації озокериту по типу «високого коміра», температура 38–40° С, локалізація – шийно-комірцева область із захопленням гортані, жувальної мускулатури і м'язів дна ротової порожнини. Процедури проводились в положенні лежачи, щодня, тривалістю 15 хв; електростимуляція прямих м'язів спини і антагоністів спастичних м'язів. Для м'язів спини ІІ (ППІ) з частотою 70–30 Гц, глибина модуляції 75 %, тривалістю 2–3 с, тривалість впливу по 2–3хв. Повторні курси проводили через 3–4 тижні.

Гіпокситерапію ми використовували з метою поліпшення функціонального стану організму. На фоні гіпокситерапії розкриваються капіляри, збільшується кількість циркулюючої крові, спостерігається викид еритроцитів у кров'яне русло, збільшується хвилинний обсяг кровообігу, поліпшується постачання кисню до клітин і тканин, поліпшуються показники дихання а також має виражений вплив на організм дитини: вуглекислий газ активно впливає на стан гладкої мускулатури судин і внутрішніх органів, на обмін речовин всередині клітини, на лужно-кислотний баланс, стан нервової системи. Курсова терапія включає 1–15 сеансів.

По цій реабілітаційній програмі, діти займалися 3 рази на тиждень. Заняття з кожною дитиною тривало 35–45 хв., курс реабілітації в обох групах в середньому тривав 3 місяці.

Після завершення реабілітаційного курсу було проведено підсумкове обстеження. Дані, які ми отримали, порівнювали з початковими результатами в межах одної групи та між групами. В ході порівняння виявили позитивну динаміку до покращення показників в основної групи.

У табл. 1 показана динаміка позитивних змін показників артеріального тиску (АТ) та частоти серцевих скорочень (ЧСС) обох груп.

Аналізуючи результати дослідження (табл. 1), програма фізичної реабілітації позитивно вплинула на загальний стан пацієнтів основної групи. Про це свідчать зменшені порівняно з початковими показники частоти серцевих скорочень та артеріального тиску після курсу реабілітації.

Таблиця 1

Динаміка середніх показників пульсу та артеріального тиску дітей основної та групи порівняння під впливом фізичної реабілітації

Показники	ОГ		Р	КГ	Р
	до ФР	після ФР			
АТс мм.рт.ст	до ФР	120,2±0,8	Р<0,05	121±1,6	Р>0,05
	після ФР	116,4±1,7		119,3±1,0	
АТд мм.рт.ст	до ФР	75,5±1,8	Р<0,05	74,2±2,0	Р>0,05
	після ФР	72±0,93		75±2,22	
ЧСС, уд/хв.	до ФР	77±1,3	Р<0,05	76,1±1,5	Р>0,05
	після ФР	71±1,1		72,2±1,9	

Під час дослідження діти були обстежені за руховими функціями (вставання, сидіння, перевертання, ходьба, біг, стрибки, повзання на колінах).

Для зручності статистичної обробки показники, які не мали числового виразу умовно були прийняті за числа та виражені у балах:

- постава : сколіотична постава – 1, норма – 2, кіфотична постава – 3;
- рухові якості: присутні (+) – 2, відсутні (-) – 1, з допомогою – 1,5; - стереотип рухів, рівновага: порушена – 1, норма – 2;
- положення стопи: еквінус – 1, вальгус – 2, варус – 3, норма – 4.

Сила м'язів правої та лівої кисті рук до проведення реабілітаційних заходів складала відповідно 5,5 та 6,7 балів, а після реабілітації права – 8,5 балів, права кисть – 9,1 (рис. 1).

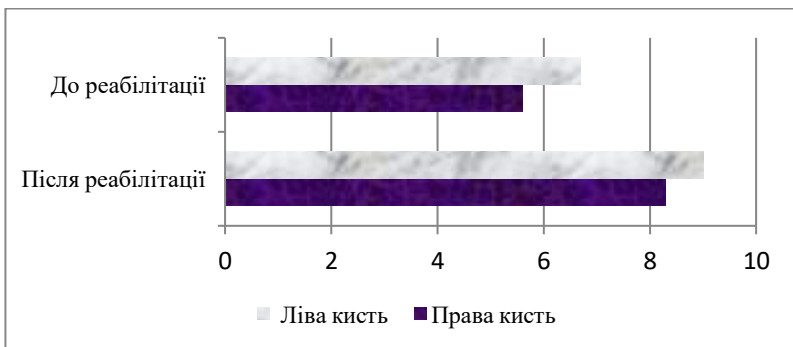

Рис.1 Сила м'язів кисті дітей із ДЦП

В середньому при триманні рук вперед до реабілітаційних заходів сила м'язів становила 16,7 бала, при триманні рук вгору – 12,4 бали, при триманні рук в сторони 16,3 бали. Після реабілітації сила м'язів обох верхніх кінцівок збільшилась і складала 21,0 (руки вперед), вгору – 18,9 та розведення рук в сторону 23,4 бала (рис.2).

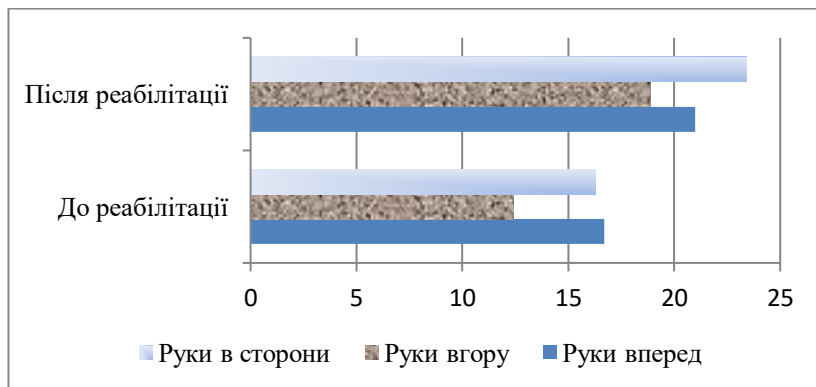

Рис. 2. Сила м'язів верхніх кінцівок досліджуваних дітей

Аналізуючи середні показники обстеження гнучкість правої та лівої верхніх кінцівок до експерименту в середньому складала $35,2 \pm 0,8$ балів та $33,9 \pm 0,5$ бали відповідно, після проведення занять цей показник зменшився для верхньої лівої – $33,4 \pm 1,0$ бали відповідно. При вимірюванні гнучкості позитивним результатом є зменшення кількості балів в порівнянні з попереднім обстеженням. Гнучкість нижніх кінцівок до реабілітації в середньому складала $26,1 \pm 3,1$ бали, після проведення – цей показник зменшився та склав $23,6 \pm 2,9$ бали (табл. 2).

Обстеження рухових функцій (вставання, сидіння, перевертання, ходьба, біг, стрибки, повзання на колінах, стереотипів рухів) статичної та динамічної рівноваги, до проведення коригуючих вправ з діагональною гімнастикою та після достовірної зміни не виявило.

У результаті проведення дослідження було виявлено, що комплексна програма фізичної реабілітації за період дослідження мала позитивний вплив на серцево-судинну систему (артеріальний тиск основної групи порівняно з початковими даними в середньому, який знизився на 3,8 мм. рт. ст., діастолічний – на 4,3 мм. рт. ст.).

Позитивна динаміка спостерігалась у покращенні показників сили м'язів верхніх кінцівок. Реабілітаційна програма майже не вплинула на гнучкість кінцівок і тонус м'язів, поставу, статичну та динамічну рівновагу, рухові

функції (вставання, сидіння, перевертання, ходьба, біг, стрибки, лазіння по драбині, повзання на колінах).

Таблиця 2

Результати рухових показників дітей із ДЦП

Показники обстеження	До проведення реабілітаційної програми	Після проведення реабілітаційної програми
Рухові функції		
Вставання	1,8±0,05	1,9±0,05
Сидіння	1,9±0,0	2,0±0,0
Перевертання	2,0±0,0	2,0±0,0
Ходьба	1,9±0,05	1,9±0,05
Біг	1,5±0,1	1,6±0,1
Стрибки	1,8±0,13	1,8±0,13
Повзання на колінах	2,0±0,0	2,0±0,0
Стереотип рухів	1,0±0,0	1,0±0,0
Гнучкість		
Верхньої кінцівки правої	35,2±0,8	33,9±0,5
Верхньої кінцівки лівої	36,5±0,5	33,4±1,0
Нижніх кінцівок	26,1±3,1	23,6±2,9
Координація		
Рівновага статична	1,0±0,0	1,0±0,0
Рівновага динамічна	1,0±0,0	1,0±0,0

Це що можна пояснити тим, що опорно-руховий апарат в цей віковий період у дітей вже практично сформований, тому необхідно більше часу на його реабілітацію.

Лікування хворих на ДЦП, незважаючи на наявність універсальної системи їх нейрофізіологічної реабілітації, має проводитися строго в індивідуальному порядку. При цьому повинні враховуватися такі параметри як стать дитини, вік, її анамнестичні дані. На підставі всього цього розробляється індивідуальна комплексна програма реабілітації для кожної дитини.

1. Козьякин В. И. Ткаченко С. К. Детские церебральные параличи. Основы клинической реабилитационной диагностики. Л.: Медицина, 1999. 158 с. 2. Семенова К. А. Восстановительное лечение детей с перинатальным поражением нервной системы и детским церебральным параличом. К., 2007. 100 с. 3. Козьякин В. И, Шестопалова Л. Ф., Подкорытов В. С. Детские церебральные параличи. Львів: Українські технології, 1999. 144 с. 4. Єжова О., Стеценко Л., Стеценко Н., Євтушенко О. Патогенетичний підхід при проведенні фізичної реабілітації дітям з ДЦП і наявністю у них порушень

постави та сколіоз *Здоров'я людини: теорія і практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Медичного інституту Сумського державного університету / За заг. ред. О.О. Єжової. Суми: СумДУ, 2017. С. 109–113.

5. Бардашевський Ю. В. Особливості порушення рухової функції при різних формах дитячого церебрального паралічу. *Актуальні проблеми молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 березня 2017 року. Житомир: ПП «ДжіВіЕс», 2017. С. 200–203.

6. Альошина А., Бичук О., Суворова Т. Сучасні методи фізичної реабілітації дітей, хворих на дитячий церебральний параліч. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт: журнал* / уклад. А. В. Цьось, А. І. Альошина. Луцьк, 2018. Вип. 29. С. 76–81.

7. Буховець Б. О. Програма фізичної реабілітації дітей з ДЦП з використанням Бобат-терапії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 6. С. 8–17.

8. Гагара В. Ф. Комплексна фізична реабілітація дітей, хворих на дитячий церебральний. К., 2014. 178 с.

9. Байбуза І. В. Методи фізичної реабілітації дітей з обмеженими можливостями. Львів, 2006. 34 с.

10. Гросс Н. А. Современные комплексные методики физической реабилитации детей с нарушением опорно-двигательного аппарата. 2005. 101с.

Симанович О. І., ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури та спорту; науковий керівник – Поташнюк І. В., д.пед.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ (ЛФК) ПРИ ПЕРЕЛОМАХ ХРЕБТА У ЛІКАРНЯНИЙ ПЕРІОД

***Анотація.** У статті досліджено особливості застосування лікувальної фізичної культури при травмах хребта і спинного мозку на лікарняному етапі реабілітації. Визначено мету та завдання ЛФК її форми, дозування й тривалість виконання вправ. Охарактеризовано методичні особливості проведення занять з хворими в різні періоди реабілітації.*

***Ключові слова:** травма, хребет, реабілітація, лікувальна фізична культура.*

***Abstract.** The article investigates the peculiarities of the use of therapeutic physical culture in spinal cord and spinal cord injuries at the hospital stage of rehabilitation. The purpose and tasks of exercise therapy of its form, dosage and duration of performance of exercises are defined. Methodical features of conducting classes with patients in different periods of rehabilitation are described.*

***Key words:** trauma, spine, rehabilitation, medical physical culture.*

Пошкодження хребта і спинного мозку є одним з найтяжчих травматичних ушкоджень людського організму. Щорічно хребетно-спинномозкові травми в Україні одержують більш 2-х тисяч чоловік, з яких 10 % з пошкодженнями, несумісними з життям, а ще 10 % з порівняно «легкими неврологічними розладами» виліковуються оперативними або консервативними методами. Хребетно-спинномозкова травма, в зв'язку з практично 100 % інвалідністю, розцінюється як одне з найважчих і прогностично несприятливих пошкоджень у людини. Це обумовлено як складністю патофізіологічних механізмів травматичної хвороби спинного мозку, так і недостатньою ефективністю існуючих методів обстеження і лікування [1; 2].

Тривалість і складність лікування, довготривала втрата працездатності, призводить до значних економічних втрат як з боку пацієнта, так і з боку держави, що обумовлює медичну та соціальну значимість проблеми травм хребта. Реабілітація хворих цієї нозології залишається актуальним завданням, оскільки, кількість людей, котрі отримують таку травму, постійно зростає, а більше половини з них – це соціально активна і працездатна частина

населення [3]. Середній вік осіб госпіталізованих з наслідками хребетно-спинномозкової травми різної локалізації – 24,5 років [1].

Сучасна наукова література, що присвячена проблемам осіб з травмами хребта та спинного мозку переважно орієнтована на висвітлення особливостей лікування та реабілітації хворих у гострому періоді спинальної травми. Розглядаються проблеми лікування, оперативних втручань, які сприяють ранній активізації пацієнтів [4]. Значна кількість наукових досліджень спрямовані на вивчення та вдосконалення організації реабілітаційного процесу в умовах стаціонару [5], на розробку експериментальних програм у гострому періоді травми [6].

Реабілітація хворих із спинномозковою травмою є особливо важким завданням тому, що пошкодження хребта і ураження спинного мозку супроводжується стійкими розладами рухової функції у 70–85 % випадків [2] і різко обмежує можливість самостійного пересування хворого, що веде до глибокої інвалідності [3].

Вивчення динаміки інвалідності осіб із травматичною хворобою спинного мозку свідчить про те, що у 61 % випадків група інвалідності залишається незмінною протягом багатьох років, у 15 % погіршення стану лише 24 % випадків спостерігається часткова реабілітація [2]. Це свідчить про недостатню ефективність реабілітації осіб з наслідками хребетно-спинномозкової травми в цілому. Слід констатувати, що зміст реабілітаційного процесу, представлений в окремих спробах його опису [7], суттєво відрізняється від реалій практики на місцях.

Етіології, патогенезу та клінічним особливостям переломів хребта присвятили свої роботи такі вчені, як О. А. Амеліна, А. Н. Белова, О. Г. Когана, М. А. Леонтєва, Н. Є. Поліщук, Я. Л. Цівьян, Науковці Є. М. Бжевський, В. А. Єпіфанов, В. М. Мухін, С. М. Попов досліджували питання методів фізичної реабілітації переломів хребта і травматичної хвороби спинного мозку. Ряд авторів відзначають, що традиційні методи та засоби реабілітації при хребетно-спинномозковій травмі є недостатньо ефективні [5].

У вітчизняній науково-методичній літературі достатньо висвітлені питання використання фізичних вправ з метою відновлення функціональних можливостей паретичних м'язів та тренування фізичних якостей, проте недостатньо описано питання дозування фізичних навантажень, недостатньо висвітлені питання формування нових соціально побутових навичок в осіб із хребетно-спинномозковою травмою в післяопераційний період.

Загалом реабілітація осіб з наслідками спинномозкової травми є складним завданням, вирішення якого можливе тільки за участю фахівців різного профілю, і провідну роль у лікувально-відновлюючому процесі займають спеціалісти з фізичної реабілітації.

В даний час загальновідомо, що два методи лікування – спокій і рух – не повинні виключати один одного, а, навпаки, тільки правильне поєднання

спокою та м'язових рухів в рамках лікувального режиму при переломах хребта в лікарняний період реабілітації забезпечує найбільш швидке і всебічне відновлення порушеної працездатності. Раннє (своєчасне) призначення лікувальної фізкультури допомагає зблизити терміни клінічного і функціонального одужання. Застосування лікувальної фізкультури сприяє усуненню порушень загального характеру [8].

Пошук нових експериментальних даних впровадження вправ ЛФК дозволяє констатувати про наукове обґрунтуванні цієї проблеми з одного боку, і важливості практичного вирішення цих питань – з іншого.

Метою нашої статті є обґрунтування особливостей застосування лікувальної фізичної культури при переломах хребта в лікарняний період реабілітації.

Розрізняють такі основні форми травматичних ушкоджень спинного мозку: струс, забій, крововилив, стиснення. Спинний мозок страждає переважно у разі переломів хребців (компресійних, осколкових), що призводять до його стиснення, внаслідок чого нижче місця ушкодження виникають рухові, чутливі, трофічні, тазові розлади. Тяжкість і стійкість їх залежить від рівня травми, ступеня порушення цілісності і поширення патологічного процесу упоперек та повздож спинного мозку.

Пошкодження хребта та спинного мозку класифікуються за ступенем порушення провідності спинного мозку: пошкодження з повним порушенням провідності спинного мозку, з частковим її порушенням і з відсутністю порушень провідності. Найчастіше ушкодження локалізуються на рівні шийного та поперекового відділів хребта. Чим вищий рівень пошкодження хребта, тим частіше пошкоджується спинний мозок.

При ураженні спинного мозку виникають паралічі кінцівок, порушення функції тазових органів, тому всі зусилля повинні бути спрямовані на відновлення функції пошкоджених органів, попередження ускладнень та боротьбу з ними [8].

Лікувальний вплив фізичних вправ на організм хворого при переломах хребта відбувається через нервово-рефлекторно-гуморальний механізм. Існує чотири механізми лікувальної дії фізичних вправ: тонізуючий механізм, трофічний механізм, компенсаторний механізм, нормалізуючий механізм. Лікувальна фізкультура при ускладнених пошкодженнях хребта впливає на весь комплекс рухових, чутливих, трофічних порушень, змін функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем. Особливу увагу приділяють пасивним рухам, що знижують рефлекторну збудливість і стимулюють діяльність відповідних нервових центрів [9; 10].

Метою ЛФК при травмах хребта та спинного мозку є нормалізація рухової функції, забезпечення руйнування неповноцінних тимчасових компенсацій, відновлення сили м'язів та координації рухів, відновлення побутових і локомоторних рухів.

Завдання:

– зміцнення м'язової системи та підвищення її працездатності, поліпшення кровообігу в суглобах, стимулювання трофіки і боротьба з атрофічними явищами в м'язах;

– протидія негативному впливу тривалого постільного режиму (стимуляція функції кровообігу, дихання, обміну та ін.);

– підвищення загального тону організму;

– зменшення больових відчуттів пристосуванням до дозованих навантажень.

Форми занять: ранкова гігієнічна гімнастика, лікувальна гімнастика, самостійні заняття, лікувальна ходьба.

Дозування: в першому періоді кожен день по 10–15 хвилин, також самостійно 2 рази на день; у другому періоді заняття за показаннями можна продовжити до 45 хвилин два рази на день, продовжуючи виконувати вправи самостійно; третій та четвертий етап відзначається більшими можливостями: фізичні навантаження стають більш інтенсивними та включають вправи для великих суглобів, вправи виконуються інтенсивно, збільшується об'єм рухів та кількість повторів вправ, час тренування продовжують до 1 години.

Тривалість вправ залежить від виду перелому, періоду лікування, загалом починають з 10–15 хвилин в першому періоді та доводять виконання вправ до 45–60 хвилин в третьому періоді.

Комплекс вправ розробляється для різних локалізацій переломів: при травмі шийного відділу хребта, при травмі шийного і грудного відділів, при травмі поперекового відділу хребта. На лікарняному етапі реабілітації комплекси ЛФК поділяють на чотири періоди.

У *першому періоді* (перші 7–10 днів) хворий лежить на функціональному ліжку, головний кінець якого підіймається на 30–40 см від рівня підлоги та за допомогою лямок або ватно-марлевих кілець у підпахвовій області створюють витягнення. Також під поперек хворого підкладається валик висотою 3–4 см, шириною 11–12 довжиною 20–25 см. Протягом перших 10 днів висоту валика поступово та строго індивідуально збільшують до 7–12 см [10].

ЛФК у цей період за відсутності протипоказань призначаються з 3–5-го дня і проводяться протягом 10–14 днів. Лікувальна гімнастика направлена на підвищення життєвого тону хворого, поліпшення діяльності серцево-судинної системи, органів дихання і шлунково-кишкового тракту, попередження зниження сили і витривалості м'язів. Використовують дихальні (статичні і динамічні), загальнорозвиваючі вправи для дрібних і середніх м'язових груп і суглобів. Активні рухи ногами виконують тільки в полегшених умовах (наприклад, ковзаючи стопою по площині ліжка) і поперемінно, оскільки підняття прямої ноги може викликати больовий синдром у зв'язку з натягненням і напругою довгих м'язів спини, а при підйомі прямих ніг до прямого кута відбувається згладжування поперекового лордозу. Хворим рекомендується підводити таз з опорою на лопатки і стопи.

Лікувальна фізична культура проводиться у формі занять лікувальною гімнастикою тривалістю від 10 до 15 хвилин, 3–4 рази протягом дня. Вихідне положення для виконання вправ тільки лежачи на спині. Під час занять лікувальною гімнастикою лямки для витягнення знімаються. Рухи у плечових суглобах обмежуються до кута 90° .

Закінчується перший період, коли хворий може піднімати ногу до кута 45° , не відчуваючи при цьому неприємних відчуттів у пошкодженій області хребетного стовпа – в середньому для дітей та підлітків 6–7 днів, для дорослих осіб –10–14 днів.

У *другому періоді* (до 30-го дня після травми) лікувальна гімнастика направлена на нормалізацію діяльності внутрішніх органів, поліпшення кровообігу в зоні пошкодження, з метою стимуляції процесів регенерації, зміцнення м'язів тулуба, плечового і тазового поясу. Основна задача – вироблення «м'язового корсета» і підготовка організму до подальшого розширення рухового режиму. Загальне навантаження зростає за рахунок підбору вправ, збільшення числа їх повторень і тривалості заняття (до 20 хвилин). Через 2,5 тижні після травми хворому дозволяють повертатися на живіт. У цьому положенні, з метою розвантаження передніх відділів тіл пошкоджених хребців, під груди хворого підкладають ватяно-марлевий вал. Включають вправи для верхніх кінцівок (статичного і динамічного характеру), для м'язів спини і черевного преса. Для забезпечення найкращих умов реклінації пошкодженого тіла хребця і зміцнення довгих м'язів спини, хворим рекомендується виконувати екстензійні вправи (наприклад, прогинання в грудному відділі). Всі рухи екстензійного характеру для м'язів тулуба, полегшуються похилим положенням ліжка, оскільки тяжкість тулуба, що піднімається, частково передається на частину тіла, що знаходиться на площині ліжка. Екстензійні вправи повинні поєднуватися з ізометричною напругою м'язів спини і черевного пресу з подальшим їх розслабленням. Активні рухи ногами виконують тільки поперемінно і з відривом від площини ліжка.

В *третьому періоді* (до 45–60-го дня після травми) заняття передбачають зміцнення м'язів тулуба, м'язів тазового дна, кінцівок, поліпшення координації рухів і мобільності хребта. У цьому періоді зростає загальне фізичне навантаження, за рахунок збільшення тривалості та щільності заняття, включення фізичних вправ з опором і обтяженнями. У цей період ще продовжується осьове навантаження на хребетний стовп. Вихідне положення та виконання вправ – лежачи на спині, лежачи на животі, колінно-ліктьове, колінно-долонне та стоячи на колінах з опорою, які сприяють відновленню статокінетичних рефлексів, тренують вестибулярний апарат, покращують рухливість хребта та адаптують його до вертикальних навантаження [6].

У положенні стоячи на колінах відбувається розвантаження хребта, збільшується лордоз в шийному і поперековому відділах хребта. Вихідне

положення стоячи на колінах з опорою об спинку ліжка рекомендується спочатку для адаптації хворого до вертикального положення. Тулуб хворого повинен бути дещо відхилений назад, оскільки центр тяжіння при цьому проходить в області задніх відділів тіл хребців. У цих вихідних положеннях виконують вправи для м'язів тулуба (легкі нахили в сторони, назад, вправи на координацію рухів, пересування на колінах вперед і назад, вбік). Активні рухи ногами проводять не тільки поперемінно, але і одночасно з відривом від площини ліжка. Загальнорозвиваючі і спеціальні фізичні вправи виконують на горизонтально опущеному ліжку. При виконанні вправ у вихідному положенні лежачи на животі, здійснюють корекцію положенням.

Для зміцнення м'язів спини визначають час утримання тулубу в позі «ластівка» (лежачи на животі відведення руки назад, підняття голови, плечей з одночасним підняттям прямих ніг). Проба вважається задовільною, якщо хворий може утримати таке положення протягом 2–3 хвилин.

Для оцінки витривалості м'язів черевного преса враховується час утримання в положенні лежачи на спині піднятих під кутом в 45° прямих ніг. Проба вважається позитивною, якщо хворий може утримати прямі ноги протягом 2–3 хвилин.

Тривалість спеціальних вправ доводиться до 45 хвилин 5–6 разів на день з великою кількістю повторів спеціальних вправ, які укріплюють та формують м'язовий корсет спини та живота [9]. Кількість повторень у вправах коливається від 5 до 20, залежно від їх складності.

У *четвертому періоді* (з моменту підйому хворого з ліжка до виписки його зі стаціонару) лікувальна гімнастика направлена на подальше зміцнення м'язів тулуба, збільшення мобільності хребта, відновлення правильної постави і навику ходьби.

Лікувальна фізична культура призначається у положеннях лежачи на животі, спині, колінно-ліктьовому, колінно-долонному суглобах, стоячи на колінах, стоячи з опором біля ліжка або біля гімнастичної стінки, стоячи та у ходьбі.

Хворого переводять у вертикальне положення стоячи з положення стоячи на колінах. Після його адаптації до вертикального положення починають застосовувати дозовану ходьбу, поступово збільшуючи її тривалість. Спочатку рекомендується вставати 2–3 рази на день та ходити не більше 15–20 хвилин. Окрім ходьби та спеціальних вправ у розвантажувальних положеннях починають застосовувати вправи у положенні стоячи. При цьому дуже важливо укріплювати м'язи ніг та особливо стопи. Вправи для тулубу виконуються з великою амплітудою у різних площинах, виключаються тільки нахили вперед [9].

Наприкінці 4 періоду після травми тривалість ходьби без відпочинку може досягати 1,5–2 години, сидіти хворому дозволяється через 3–3,5 місяця після травми (спочатку по 10–15 хвилин декілька разів на день) [10].

Функціональний стан хребта необхідно перевірити через чотири місяці після травми. При позитивних результатах клінічного і рентгенологічного дослідження, хворому пропонують виконати ряд вправ в початковому положенні стоячи: а) руки підняти вгору, прогнутися назад; б) нахилити тулуб в сторони; у) руки витягнути вперед — згинати тулуб з прямою спиною; г) нахилитися вперед, дістати долонями підлогу.

Отже, травми хребта дуже різноманітні: від невеликих до складних перелоמו-вивихів. Вибір засобів ЛФК залежить від стану хворого та призначеного йому режиму рухової активності. Реабілітація осіб з ураженням хребта та спинного мозку є тривалим і складним процесом, що потребує послідовного переходу з одного періоду до іншого.

Різні вправи при переломах хребта в лікарняний період реабілітації допоможуть посилити хребет і підтримати його м'язи, зв'язки та сухожилля. Більшість таких вправ сфокусовано не тільки на спині, але також і на черевних, сідничних м'язах і м'язах стегна. Потужний м'язовий корсет допоможе пом'якшити біль, так як він забезпечує підтримку хребта, утримуючи його в правильному положенні і полегшуючи рухи. Активні рухи пошкодженої ділянки тіла попереджають атрофію м'язів, покращують крово- та лімфообіг, функцію внутрішніх органів (легень, серця, кишечника та ін.), прискорюють процес зрощення кісткових уламків.

1. Федорович О., Передерій А. Сучасний стан реабілітації осіб з травмами хребта та спинного мозку в Україні *Спортивна наука України* 2017. № 3 (79). С. 40–46.
2. Всеукраїнське об'єднання осіб з інвалідністю «Група активної реабілітації». URL: <http://gar.org>
3. Ротар Я. Ф. Ефективність реабілітаційних заходів при травмах хребта. *Молодий вчений* № 3.3 (55.3). 2018. С. 178–181. С. 69–73.
4. Шимон В. М., Пічкарь І. Й., Василюк М. М. Реабілітація хворих з ускладненою травмою грудного та поперекового відділу хребта. *Вестник физиотерапии и курортологии*. 2008. № 3. С. 90–92.
5. Федяй І. Федяй О. Підвищення ефективності організації процесу реабілітації хворих з ускладненою травмою хребта. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2016. № 3. С. 227–232.
6. Бісмак О. В. Мельник Н. Г. Основи фізичної реабілітації: навч. посіб. Харків: Вид-во Бровін О.В., 2010. 120 с.
7. Магльованич А., Мухін В., Магльована Г. Основи фізичної реабілітації. Львів, 2006. 150 с.
8. Крук Б. Особливості процесу фізичної реабілітації осіб з хребетно-спинномозковою травмою шийного відділу хребта. *Бюлетень Української Асоціації фахівців фізичної реабілітації*. 2011. № 5. С. 48–51.
9. Христова Т. Є., Суханова Г. П. Основи лікувальної фізичної культури: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2015. 172 с.
10. Дубровский В. И. Лечебная физическая культура (кинезитерапия): Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., стер. М.: Гума-нит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 608 с.

РОЗДІЛ 5 ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 371:004.032

Бойчук М. М., ст. магістратури факультету кібернетики; науковий керівник – Джузь Й. В., доктор ф.-м. наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН СИМУЛЯТОРА ТСА НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.

***Анотація.** У статті розглянуто основні концепції використання онлайн симулятора Tinkercad Circuits Arduino (ТСА) на уроках інформатики. Проаналізовано недоліки онлайн симулятора ТСА і механізми роботи онлайн симулятора ТСА на уроках інформатики при вивченні програмування. Розкрито дидактичні можливості використання віртуальної плати Arduino, в яку можна завантажити реальні скетчі.*

***Ключові слова:** Arduino, Tinkercad Circuits Arduino, шилда, скетч, мікро-контролер, мікроелектроніка, онлайн-сервіс.*

***Abstract.** The basic concepts of using the online simulator Tinkercad Circuits Arduino (TCA) in computer science lessons are considered in the article. The shortcomings of the online TCA simulator and the mechanisms of operation of the online TCA simulator in computer science lessons in the study of programming are analyzed. The didactic possibilities of using the Arduino virtual board, in which real sketches can be downloaded, are revealed.*

***Keywords:** Arduino, Tinkercad Circuits Arduino, signboard, sketch, microcontroller, microelectronics, online service.*

Сучасні інформаційні технології широко застосовуються у освітньому процесі. Сучасна українська школа потребує нових інноваційних підходів до навчання. На думку відомих експертів, майбутні професії не зможуть обійтись без навичок програмування [1–7]. Вимоги сучасного інформаційного суспільства потрібно враховувати під час навчання школярів у школах. Інформаційні технології в школі – це один з нових інструментів роботи вчителя. Адже все навколо нас швидко змінюється – розвиваються наукові знання наукові і нові технології. Людині в сучасному світі потрібно постійно розвиватися і стежити за новітніми технологіями в електроніці, які відіграють дуже важливу роль в нашому суспільстві. Однією з таких новинок є

сімейство контролерів Arduino [4]. Arduino є досить простим інструментом для створення електронних пристроїв та побудови систем керування. Ця платформа побудована на друкованій платі з інтегрованим середовищем для написання програмного забезпечення. В основі апаратної частини лежить мікроконтролер сімейства ATmega і мінімально необхідна для роботи обв'язка [3].

Arduino може приймати цифрові і аналогові сигнали з різних пристроїв і дає можливість керування різними виконуваними модулями. Arduino – це електронний конструктор, інструмент для створення електронних пристроїв, апаратна обчислювальна платформа. В основі даного конструктора є апаратна частина: плата виведення-введення. Програмується на мові Wiring/Processing (заснований на C / C++) [3].

Ефективність використання програмованої платформи Arduino в навчальному процесі значною мірою залежить від кваліфікації вчителя, використання ним новітніх інноваційних підходів при навчанні учнів. Однак, незважаючи на достатньо велику кількість публікацій з цієї теми, проблема актуальності використання Arduino в навчальних закладах, в організації навчального процесу, її співвідношення з практичним застосуванням все ще залишається, на наш погляд, однією з дискусійних та недостатньо осмислених проблем.

Необхідність використання самокерованих пристроїв є одним з інструментів мотивації, для того, щоб розширюватися спектру діяльності на уроці, розвивати комп'ютерну грамотність в учнів, культуру спілкування між собою, креативність, показати практичне використання та зв'язок з предметами, які вивчаються в школі.

Питання актуальності програмованої платформи Arduino досліджувалося та продовжує досліджуватися різними науковцями, зокрема: М. В. Зінев, С. А. Леханом, І. О. Лісовий, М. С. Ніколаєнко, Ю. Б. Паладійчук, Ю. В. Прокопом, В. С. Руткевич, Д. В. Ткачуком.

Обґрунтування актуальності дослідження. Arduino дозволяє навіть новачкам і професіоналам робити дійсно дивовижні речі [6]. Ви можете підключати до Arduino різні типи датчиків, джерела світла, електродвигуни і багато інших професійних пристроїв, а також можете використовувати програмне забезпечення для зручного керування вашими приладами, і для обробки різної інформації з датчиків. Можна також створити інтерактивний дисплей або рухомого робота, моделі, які керуватимуться по радіо або навіть розробляти інші системи керування. Мова програмування Arduino дуже проста і освоюється швидко, а враховуючи, що тут є платформа, яка дає швидкий відгук і модулі взаємодії зі зовнішнім світом, то вбачається, що дана система дуже зручна для освоєння нових навичок програмування. Тому актуальною постає проблема використання програмованої платформи Arduino на уроках інформатики заради закріплення практичних навичок із основ програмування [2].

За допомогою сучасних технологій вчителі отримують і можуть отримувати можливість навчити учнів використовувати дані технології на уроках, знайо-

мити учнів з доступними способами програмування та проектування. Це забезпечує процес рівного доступу до сучасної освіти, зважаючи, що подібні технології поширені у навчальному процесі в розвинених країнах світу [1]. А найголовніше – учень, зробивши проект, бачить гарний результат! Вже в нього не виникне питання: «А навіщо це мені потрібно?», як це досить часто відбувається на шкільних уроках.

Вивчення платформи Arduino можливе з 8 класу, де вивчення інформатики охоплює дві години. Додатковим факультативним курсом є можливим закріплення знань з вивчення програмування завдяки практичним заняттям з мікроконтролером та різноманітними пристроями [1–2].

Метою даної роботи є дослідження і використання сучасного ресурсу Arduino як одного з інструментів мотивації, для того, щоб розширювати спектр діяльності на уроці, розвивати комп'ютерну грамотність в учнів, навички спілкування між собою, креативність і показати практичне використання та зв'язок з предметами, які вивчаються у школі.

Завданням цього дослідження є створення такого інформаційного навчального простору, де кожен учень школи, може долучитись до проекту із програмування пристрою чи робота, приймати участь у змаганнях із робототехніки, написати якісну практично-орієнтовану роботу в малій академії наук, зібрати власний автоматичний пристрій, тощо. А також розглянути недоліки використання онлайн симулятора TCA в навчанні.

Окрім комп'ютерів, сучасний клас з інформатики повинен мати ще і цікаве для учнів апаратне забезпечення: плати Arduino, набір датчиків, RaspberryPi, Lego EV3 та ін.

Основна мета використання мікроконтролерів Arduino на уроках інформатики – створення практичних можливостей для роботи із сучасним обладнанням для кожного учня у класі. Це підвищить мотивацію учнів до якісного вивчення інформатики, дозволить розвинути в них:

- знання структури програми та її елементів, змінних, виразів, масивів, логічних конструкцій, функцій, бібліотек, тощо;
- основних понять з електрики;
- навички роботи в середовищі програмування мікроконтролерів;
- знань про основні елементи цих цифрових схем;
- навичок із читання, виправлення та збирання електричних схем відповідно до проведеного матеріалу;
- вмінь щодо користування вимірювальною технікою, зокрема мультиметром та осцилографом;
- навичок із складання програми відповідно до поставленої задачі та перенесення її до мікроконтролера;
- навичок роботи із датчиками, їх налаштуванням, обробки інформації яка поступає з них та документацією [1; 2; 7].

Використання Arduino має беззаперечні переваги, а саме:

- спрощує процес роботи з мікроконтролерами і має ряд незаперечних переваг перед іншими пристроями для вчителів, учнів та аматорів електроніки;
- плати Arduino є відносно дешевшим в порівнянні з іншими платформами, деякі готові модулі коштують менше 50 \$; найдешевшу версію можна зібрати вручну;
- плати Arduino кросплатформені, з ними можна працювати під управлінням ОС Windows, Mac OS і Linux;
- система Arduino має просте і зрозуміле середовище програмування а середовище розробки спроектоване для новачків, не знайомих з розробкою програмного забезпечення, що не заважає досвідченим користувачам створювати і досить складні проекти;
- середовище програмування Arduino являє собою додаток, що включає в себе редактор коду, компілятор і спеціальний модуль для прошивки плати;
- мова програмування, що використовується в Arduino, є реалізацією Wiring, тобто це C / C ++, доповнений деякими бібліотеками;
- можливості плат Arduino можна розширити за допомогою особливих мікросхем, які називають «шилдами» (від англ. shields). Шилди встановлюються поверх основної плати і дають нові можливості, наприклад, існують плати-розширення для підключення до локальної мережі та інтернету (Ethernet Shield), для управління потужними моторами (Motor Shield), для отримання координат і часу з супутників GPS (модуль GPS) і багато ін. [5].

Використання Arduino має і недоліки.

До недоліків використання онлайн симулятора TCA слід віднести те, що учень не зовсім чітко може розуміти внутрішню структуру компонентів які він використовує, їх принципи функціонування, а також оцінити вартість проектів із використанням онлайн симулятора TCA, яка зазвичай вища, у порівнянні з іншими проектами, що створені з інших загальнодоступних компонентів.

У підсумку, навіть не досвідчені користувачі можуть розробляти складні електронні схеми. Учні, створивши будь яку програму, можуть відразу спостерігати результати своєї діяльності і роботи. Дуже висока мотивація роботи виникає, коли програма перетворюється в алгоритм управління пристроєм, тільки що зібраного своїми руками. В зв'язку з цим постає проблема інтенсифікації використання мікроконтролера для орієнтованої професійно та практичної підготовки спеціалістів, розв'язання якої вбачається нами у впровадженні його в якомога більшу кількість навчальних дисциплін. Аналогічна проблема виникала під час впровадження у навчальний процес персональних комп'ютерів, які стали необхідними інструментами при вивчення більшості навчальних дисциплін.

Викладач, працюючи вчителем інформатики, може успішно використовувати платформу Arduino для закріплення знань учнів з програмування у 8 та 9 класах при вивченні теми «Алгоритми та програмування» і «Табличні величини та алгоритми їх опрацювання» та під час занять гуртка «Основи програмування».

Висновок. Використання мікропроцесорного комплексу онлайн симулятора ТСА навчальному процесі по-перше – закріплює навички з програмування мовою С++ (Wiring), по-друге, онлайн симулятор ТСА дає уявлення про роботу мікроелектроніки. Це дуже необхідні знання для майбутнього фахівця, оскільки вони дають учням уявлення про «залізо», для якого пишеться програмне забезпечення. По-третє, онлайн симулятор ТСА дозволяє наочно продемонструвати роботу даного коду написаного учнями. Завантаживши програму в плату, можна побачити його дію на реальних фізичних об'єктах.

Тому у найближчому часі Arduino буде використовуватися в кожній школі для навчання учнів у галузі електроніки, фізики та інформатики.

Переваги Arduino IDE працює під Windows, Linux, Arduino – це дешево, Arduino є ідеальною платформою для початківців. До Arduino можна підключати безліч різних датчиків, АЦП дозволяють отримувати аналогові дані (наприклад, датчик температури), а вбудовані інтерфейси SPI і i2c дозволяють працювати з майже всіма видами датчиків.

Для Arduino доступні багато різних бібліотек, як для складних завдань (робота з SD-картками, LCD, парсинг GPS-даних), так і для простих проблем.

Головні особливості Arduino – простота, відкритість.

Недоліки суттєво не впливають на основні функціональні можливості онлайн симулятора ТСА як засобу впровадження STEM-освіти. Дана програма дозволить навчити учнів використовувати дані технології на уроках, ознайомити їх з доступними способами програмування та проектування.

1. Інститут модернізації змісту освіти. STEM-освіта. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita>.
2. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/56880/.
3. Ресурс розробників Arduino. URL: <https://www.arduino.cc/>.
4. Проекты на Arduino. URL: <http://arduino.ru/>.
5. Онлайн курс по Ардуино на базе простого стартового набору. URL: <https://m.habr.com/post/397019/>.
6. Курс «Arduino для начинающих». URL: <http://edurobots.ru/kurs-arduino-dlya-nachinayushhix/>.
7. Лехан С. А. Інформатика. Мова програмування С++. Спецкурс. 10–12 класи. Навчальний посібник. Шепетівка, «Аспект», 2007. 160 с.

Наукове видання

Збірник студентських наукових праць

ВИПУСК 2 (14)

Редакційно-видавничий центр
«Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука»
33027, м. Рівне, вул. ім. академіка Степана Дем'янчука, 4
Наклад: 50 примірників.
Ум. друк. арк. 15,5